

УНИВЕРЗИТЕТ “СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ” - СКОПЈЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА

ИСТОЧНАТА РИМСКА ИМПЕРИЈА И ГОЛЕМАТА ПРЕСЕЛБА
НА НАРОДИТЕ (IV-VI ВЕК)
(ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА)

Ментор:

Проф. Д-р Александар Атанасовски

Кандидат:

М-р Габриела Симонова

Скопје, 2015

ВОВЕД

Големата преселба на народите е настан од светско историско значење, бидејќи зафатила три континенти (Азија, Европа, Северна Африка) и во неа зеле учество голем број народи.

Како резултат на овој обемен и комплексен миграционен процес биле предизвикани големи демографски промени и невидено мешање на тогаш постоечките раси и етнички заедници.

За одделни племиња, учесници во Големата преселба на народите се напишани голем број на помали или поголеми научни трудови. Проблематиката на нивното раселување била обработувана за некои од нив парцијално, а за некои пак, се пишувало во рамките на интегралните истории на големите империи или држави.

Меѓутоа, иако биле разгледувани различни аспекти во науката поврзани со проблематиката на Големата преселба на народите и нејзините рефлексии врз Римската империја, сметаме дека аспектот на влијанието и резултатите од овој миграционен процес за Источно-римската империја сè уште не е доволно и детално проучен. Тргувајќи, од таа појдовна точка, сметаме дека има потреба и простор за опсежна и детална разработка на оваа тема. А, тоа пак, претставува доволен предизвик за нашето истражување.

Темата со која се зафативме е широка по својот обем и истовремено комплексна по однос на содржината што дава можност за нејзино разгледување од различни аспекти. Базичната методолошка определба се однесува на повторната анализа и преобмислување на основните факти т.е. податоци од античките извори. Притоа предност им даваме на примарните извори, кои се релативно современи на настаните кои ги опишуваат па оттаму веројатно и поверодостојни, додека секундарните извори ги користиме како коректор на примарните. Односно преку споредба, проценка и толкување ги контролираме податоците од примарните извори и на тој начин се обидуваме да креираме една објективна историска вистина за процесите и настаните кои се предмет на наш интерес. Нашата намера не е детално да навлегуваме во сите настани и процеси поврзани со темата, туку преку користење на селективни расположливи изворни информации (наративни и археолошки), нивна компаративна анализа и

компарација на веќе постоечката стручна литература, која ја засега нашата проблематика од интерес, се обидуваме да одговориме на прашањата, кои си ги поставивме.

Имено, нашиот интерес на проучување го фокусираме на Источната римска империја и Големата преселба на народите. Поточно, Големата преселба на народите ја разгледуваме од аспект на влијанието и значењето што таа го имала за Источно-римската империја. Ги проучуваме племињата што имале непосредни и интензивни контакти со Империјата, релациите и интеракцијата што се одвивала меѓу двете страни, како и начините што ги користела Империјата во справување со нараснатите проблеми предизвикани на нејзината територија или во нејзина непосредна близина.

Доколку се земе во предвид дека Македонија (во нејзините историски и географски граници) била директно засегната од овој миграционен процес, која како составен дел¹ од Источната римска империја ги трпела истите последици, интересот за оваа тема е дотолку поголем.

Предметот на нашето истражување го сместуваме во две меѓусебно поврзани целини: временска и просторна.

Временски предметот на истражувањето го лоцираме во рамките од (IV-VI век). Делумно излегуваме од овие хронолошки рамки од разбирливи методолошки причини. Имено, ја пробиваме горната хронолошка граница со Аварите и се задржуваме до 626 година, кога опаѓа нивната моќ, по поразот што го доживеале во битката кај Константинопол. Неопходно е да се направи таков

¹ Со издвојувањето на посебната префектура Илирик од старата префектура Италија, Македонија влегла во составот на новоформираната префектура во 379 година и се наоѓала под воени и административни ингеренции на источниот император Теодосиј I. По две години префектурата Илирик била вратена во административната сфера на Западот, а со тоа и Македонија. Меѓутоа, во 387/8 година со договорот постигнат во Солун меѓу Валентијан II и Теодосиј I, било предвидено отстапување на префектурата Илирик на источниот император. Тоа се случило во 392 година со промовирање на Илирик како самостојна префектура со седиште во Солун. На тој начин, таа трајно му припаднала на Источното римско царство, а со тоа и Македонија како нејзин составен дел. Сп. W. Treadgold, *Byzantine and Its Army*, 13; M. Панов, *Административните промени во Македонија (IV-V век): нови датирања*, 120-121. Со поделбата пак, извршена од Теодосиј I во 395 година, Македонија и официјално влегла во рамките на Источното римско царство, управувано од неговиот син, Аркадиј (395-408).

пробив поради тоа што со тој термин се заокружува интензивниот ромејско-аварски контакт.

Просторно пак, нашиот главен акцент на истражување го ставаме на дејствијата кои се одвивале во рамките на Источната римска империјата како и во нејзината непосредна близина, засегнувајќи ги нејзините директни интереси.

Попрецизно предметот на истражувањето го дефинираме во девет одделни точки.

Најпрвин ја скицираме состојбата во Источно-римската империја непосредно пред Големата преселба на народите, а потоа се задржуваме на самиот миграционен процес т. е. на неговите хронолошки и просторни рамки како и на причините и факторите кои влијаеле на истиот.

Во одделни глави посветуваме соодветно внимание на интеракцијата и врските, кои се остварувале меѓу Империјата и народите, кои биле директни учесници во овој опсежен миграционен процес и тоа: Готи, Вандали, Хуни, Авари, Словени, како народи кои оставиле длабоки траги во овој голем светско-историски настан.

Сметаме за потребно да подвлечеме дека Словените како директни учесници во овој миграционен процес ги проучуваме само кога се доведени во врска со Аварите (потчинетост, заеднички воени дејствија, самостојни дејствија како последица од аваро-ромејски судири итн.) од причина што иако за нив е посветено големо внимание во науката и се напишани голем број научни трудови, на мислење сме дека проблематиката на словенско-ромејските односи треба да биде предмет на засебна научна студија на која би ѝ се посветиле во некое догледно време.

Во контекст на Големата преселба на народите соодветно внимание посветуваме и на други народи, кои имале споредна улога во овој процес, но сепак биле во допир со Источната империја и влијаеле на нејзините современи текови. Нашето внимание е особено нагласено врз интеграцијата на „варварите”²

² Поимот “варварин” потекнува од грчкиот јазик и има пежоративно значење. Во класичната епоха, античките Грци со него означувале припадник на народ, кој зборувал на непознат или нерзбирлив јазик за нив; кој не мислел грчки, ниту пак грчки се однесувал. Во тој културен контекст го користела и Источната империја (Византија) овој поим. Во очите на Ромеите варвари биле оние племиња и народи кои живееле во мрак (незнаење), надвор од границите на Царството и кои по својата култура, вера и начин на живот не ѝ припаѓале на

во рамките на источно-римското општество и меѓусебните влијанија кои произлегле од допирот на варварскиот свет и римската цивилизација. На крајот го заокружуваме нашето истражување со потенцирање на последиците по Империјата, кои произлегле од самата Преселбата на народите и како тие влијаеле врз преобразбата на истата.

Предметот на истражувањето детерминиран на гореизложениот начин е следен од хронолошкиот принцип на излагање.

Вака конципираниот приод кон проблематиката, во обидот да се дојде до одговори на прашањата што се поставени, се темели на истражувањата спроведени во достапните библиотечни фондови во Р. Македонија и Р. Бугарија. Поради нашето скромно познавање на археологијата за целите на овој труд користевме готови резултати од објавени археолошките истражувања. Со оглед на тоа што некои изданија не ни беа достапни во физичка форма користевме нивни еквиваленти во електронска форма (интернет-ресурси).

екумената. Во потесна смисла варваринот бил паган, кој не бил непосредно потчинет на царските закони, ниту пак посредно преку припадноста на византискиот комонвелт, на царската власт. Во теоријата паганот кој ја примил православната вера веќе не бил варварин. (Сп. Д. Оболенски, Византијски комонвелт, Београд 1991, 326.; D. Obolensky, The Principles and Methods of Byzantine Diplomacy, Actes du XII congrés international d'études Byzantines, Ohrid, 10-16. sep. 1961, t. 1, 55). Терминот „варварин“ го претставува ромејското гледиште за неприкосновеноста на римската цивилизација, односно дека таа била најразвиена во тогашниот доцноантички свет.

ГЛАВА ПРВА

ИСТОЧНО-РИМСКАТА ИМПЕРИЈА ДО 70-ТЕ ГОДИНИ НА IV ВЕК

Источно-римската империја за свој условен почеток го има самостојното владеење на императорот Константин I Велики (324-337)³. Оваа хронолошка детерминанта за почеток на историјата на “Империјата на Истокот”, како што ја нарекуваат изворите за периодот којшто го проучуваме, ја прифаќаат најголемиот број на историчари - медиевисти, односно византолози. Одредницата е условена од настаните коишто особено влијаеле врз развојот на Империјата и ја свртеле кон нови текови. Имено во 324 година Константин I со извојувањето на последната победа над Лициниј станал единствен владетел на Римската империја. Во истата година тој ги поставил темелите на новата престолнина на Истокот и со тоа ги трасирал новите патишта на понатамошниот развој на Западната и Источната империја.

За време владеењето на Константин I се случиле два настани, кои биле од епохално значење за понатамошната иднина на старата Римска империја. Тоа биле основањето на новата престолнина на Босфорот и прогласувањето на христијанството за државна религија.

Константин I го избрал безначајното гратче Византион на границата на Европа и Азија за своја престолнина, го претворил во грандиозен град нарекувајќи го по неговото име и свечено го пуштил во употреба на 11 мај 330 година. Поволната стратешка и топографска поставеност на Византион биле клучни во одлуката на императорот токму него да го избере за своја идна престолнина. Имено, главниот град и воениот центар на Источната империја освен што имал солидна природна заштитеност,⁴ неговата локација значително

³ Г. Острогорски, Периодизација византијске историје, Из византијске историје и просопографије, Сабрана дела књ.3, Београд 1970, 10-11, 14 и таму наведената литература; П. Мутафчиев, Лекции по историја на Византија, Софија 1995, 32-35.

⁴ Новата престолнина била подигната на една испакнатина во форма на триаголник, која навлегувала во водите на јужниот крај од Босфор - проток кој го поврзува Мраморното море со Црно море. На југ од испанатината Мраморното море се шири околу неа како езеро. Покрај ова море на запад се простираат протоците Дарданели кои овозможуваат пристап кон Егејското и Мраморното море. На северната страна од стариот град се наоѓа тесниот залив - Златен рог, кој навлегува во копното скоро седум милји. Токму обграденоста на градот од две страни со вода му

одадечена од патот по кој минувале номадските народи при нивната миграција од Азија кон Европа: горниот (северен) брег на Црното море, ја определувале во најголем дел неговата стратешка позиција. Покрај тоа, неговата близина до Црното море овозможувала бродовите и воените одреди од Константинопол брзо да бидат префрлени во Црното море и од таму да пенетрираат кон Дунав, Дон и Днепар за да им се спротивстават на напаѓачите онаму каде што опасноста била најголема⁵. Позицијата на Константинопол во голем степен ја одредувала неговата предност во економски и културолошки аспект. Имено, градот ја контролирал целата трговија на Црното море со Егејското и Јадранското море така што на тој начин бил предодреден да стане трговски посредник меѓу Европа и Азија. Во однос на културата, неговата предност била во тоа што бил лоциран во близина на најважните центри на хеленистичката култура, која под влијание на христијанството резултирала во нова христијанско-грчко-римска или византиска култура⁶.

По името на ова гратче, кое израснало во прв Град на Источните Ромеи (така граѓаните на Империјата се именувале себе си), нучниците од XVII век ја преимениле Источно-римската империја во Византија⁷. Ваквото преименување се должи на тоа што овој дел од старата Империја ги преживел бурите на доцната антика и се преобразил во нов државен организам, чие име повеќе не соодветствувало на реалната состојба.

Со оглед на тоа што ние за предмет на нашето проучување го имаме преодниот период кога се одвивала преобрзбата на Империјата од античка во

обезбедувала солидна заштита од наепријателските напади. Дополнително подигнатите ѕидини пак, придонеле да се зголеми степенот на одбраната на градот од кај морето. Западната страна од градот која е копнена била поранлива во однос на останатите и затоа како слаба одбранбена точка требала да се заштити со силен систем од одбранбени ѕидини. Повеќе за одбранбениот систем на Константинопол, види кај: S. Turnbull, *The Walls of Constantinople AD 324-1453*, Oxford 2004, 4-9, 10-19; За описот на градот, спореди и кај: J. B. Bury, *A History of the Later Roman Empire from Arcadius to Irene (395-800)*, vol. I, London 1889, 52-58; I. L. Plunket, *Europe in the Middle Ages*, Oxford 1926, 34-35.

⁵ John B. Firth, *Constantine the Great: The reorganization of the Empire and the triumph of the Church*. London 1905, 264-265; X. Хунгер *Империја на новото средище: Христијанскиот дух на византиската култура*, Софија 2000, 65-88.

⁶ A. A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire: 324-1453*, vol. I, Medison-London 1952, 52.

⁷ Ф. Успенски, *Историја Византијског царства*, Београд 2000, 49-50.

средновековна и сè уште не е византиска во сите нејзини сегменти, го користиме терминот Источно-римска, а не Византиска империја.

Откако ги поставил темелите на новата престолнина Константин I се зафатил со решавање на горливото религиозно прашање. Имено, тој уште со издавањето на Миланскиот едикт за верска толеранција (313 г.) заедно со Лициниј⁸, го навестил правецот на неговата политика во однос на религијата. Но, кога станал единствен владетел на Империјата по ликвидацијата на Лициниј, препознавајќи го вистинското значење на христијанството како религија, кое може да му помогне во зацврстување на неговите владеачки позиции не само што го изедначил со паганството туку и му дал предност. По долго колебање и самиот император го примил христијанското крштење непосредно пред смртниот час на 22 мај 337 година. Обредот на крштевањето го извршил никомедискиот епископ Евсевиј и неколкумина виши духовници. Причината за таквата задоцнета одлука некои научници ја наоѓаат во разгорениот диспут меѓу ортодоксите и аријаните. Имено, императорот се плашел отворено да завземе страна во однос на спорот, бидејќи бил заинтересиран за мир во Црквата и нејзиното единство⁹.

Константин I Велики открил во монотеистичката структура на христијанството несомнени можности, какви што не поседувала ниту една од политеистичките религии. Христијанството било религија на власта, а тоа за еден император кој се стремел кон централизација на државата било од особена важност. Во христијанството и особено во неговата црква, Константин I ја согледал можноста за духовно и политичко обединување на Римската империја,

⁸ Едиктот не ѝ гарантирал монополни права на христијанската црква во однос на останатите пагански култови и не му дал преференција на христијанството како такво, туку само го изедначил со веќе постоечките пагански религии. Сп. (Г. Бакалов, Византија. Софија 2000, 89-90). Со Миланскиот едикт била прокламирана религиска толеранција за сите, а кон Христијаните забележлива е извесна благонаклонетост, која се огледа во официјално ставениот крај на прогоните врз христијанските верници на кои им биле вратени конфискуваните имоти, а оние кои добиле такви имоти од Христијаните биле обештетени на државен трошок. Cf. St. Mitchell, A History of the Later Roman Empire AD 284-641, Oxford 2015, 112.

⁹ Eusebii Pamphili, De Vita Constantini, IV, 62, 63; Socrates HE, I, 39; Сп. Г. Бакалов, Византија, 90-91; A. Cameron, The reign of Constantine AD 306-337. In: The Cambridge Ancient History: Volume 12, The Crisis of Empire, AD 193-337. Cambridge 2005, 99, 105.

затоа негова станува девизата “една држава со посредство на една црква”¹⁰. Во прилог на неговата обединувачка политика оди универзализмот на христијанскиот однос кон човештвото: за еден христијанин сите луѓе се еднакви пред лицето на Бог, за кого нема избран народ, привилигирана раса, или класа, чија судбина би била поважна од судбината на другите. Сите луѓе и народи се вовлечени во остварувањето на божјите намери¹¹. Ваквото религиозно сфаќање му го олеснувало патот на првиот христијански император кон остварување на неговата намера за единствена, целовита и универзална Империја. Универзалноста како главна карактеристика на христијанството својата аналогија ја наоѓа во римскиот универзализам кој се манифестира преку правото, односно преку распространување (проширување) на граѓанството (државјанството) кое првенствено имало правен статус, кој можел да се распространува до бесконечност. И римското право и христијанската религија имале иста амбиција: да ја трансформираат човековата различност во единство¹². Токму придржувањето кон идејата за универзалност му давала на императорот гаранција дека Империјата ќе ја зачува својата стабилност, а стабилноста како таква природно клонела кон просперитет.

Во таа смисла со намера да ја придобие поддршката и наклонетоста на христијаните, Константин I по издавањето на Миланскиот едикт наредил на Црквата да ѝ се даде материјална помош во прехранбени продукти, на христијанското свештенство му била доделувана плата од државните фондови, а на епископите им биле доверувани високи државни функции. Тие се јавувале во улога на судии во спорови како меѓу христијаните така и меѓу христијаните и паганите¹³. Освен тоа, со финансиски средства од државната каса биле реконструирани и изградени голем број цркви ширум Империјата¹⁴.

¹⁰ Г. Бакалов, Византија, 91.

¹¹ Р. Колингвуд, Идејата за историјата, прев. од англиски Д. Јакимовски, Скопје 1997, 68.

¹² С. Moatti, Translation, migration and communication in the Roman Empire: three aspects of movement in History. *Classical Antiquity*, University of California Press, 2006, 25 (1), 116-117.

¹³ Theodoretus, HE, I, 1; IV, 4; Cf. P. Brown, *The Rise of Western Christendom: Triumph and Diversity*, A.D. 200-1000, Madison, Massachusetts 2001, 39; Д. Зајковски, Христијанството во Македонија, 129; А. Мењ, Црквата и државата. Во: *Историја на религиите*. Прев. од руски Р. Грозданоски, Скопје 2010, 322-323.

¹⁴ St. Mitchell., *A History of the Later Roman Empire AD 284-641*, 113.

Во контекст на одржувањето на политичкото и верското единство во Империјата, Костантин I, кој себе си се промовирал за заштитник на Црквата¹⁵, го свикал првиот Вселенски црковен собор на кој воедно и претседавал. Овој собор се одржал во Никеја во 325 година на кој аријанството¹⁶ (учење кое се заканувало да ја подрие христијанската вера) меѓудругото било прогласено за еретичко учење спротивно на востановената православна догма, утврдена на истиот собор; а со дополнувањето (одредницата за Светиот Дух) од вториот Вселенски собор (381 г.) во Константинопол бил утвреден и символот на христијанската религија: верата во една и неделива Света Троица¹⁷.

¹⁵ Грижата за црквата и борбата за ширење на вистинската вера биле најблагодородните задолженија на еден христијански император. Константин Велики ги поставил основите на тие задолженија поврзани со институцијата-император. Овие задолженија произлегувале, всушност, од идеолошкото сфаќање за божественото потекло на императорската власт, според кое императорот е божји намесник на земјата. Со посредство на власта која му ја доверил Бог на императорот, тој се грижи за своите христијански поданици. Како што Бог го управува космосот така императорот ја управува човековата заедница. Императорската власт е еманација на божјата волја и таа не може да биде оспорена од никаква земна сила. Сп. Х. Хунгер Империја на новото средиште, 90-105. Г. Бакалов, Византија: Културно-политически очерци, Софија 2000, 224; Ј. Е. Карянопулос, Политическата теорија на Византијците, vol. 1, прев. К. Павликијанов, Софија 1992, 20-23.

¹⁶ Аријанското учење како едена од првите христолошки расправи (прашања поврзани со личноста на Исус Христос и за односот на Божјата и човековата природа во Него) го означува воедно и првиот посериозен предизвик со кој се соочила христијанската Црква во обидот да ја формулира и прецизира својата догма. Притоа Црквата го разработувала поимниот апарат на христијанското богословие со чија помош ги изложувала и прецизирала ставовите на христијанското вероучење. Тие ставови се сумирале и се утврдувале во куси формули и во Символи на Верата. Повеќе за суштина на аријанското учење, кое сериозно го потресло христијанскиот свет, види кај: John B. Firth, Constantine the Great, 189-210; А. Мењ, Црквата и државата. Во: Историја на религиите, 325-327; Г. Симонова, Еретичките учења во Византија (IV-V век), Сп. Историја год. XLIV бр. 1-2, Скопје 2008, 60-62; А. В. Карташов, Васељенски сабори, Београд 2009, 9-19.

¹⁷ Одабрана документа Васељенских сабора, превод и коментари Р. В. Поповић, Београд 1993, 8-9; Г. Острогорски, Историја на Византија, 66.; Т. Коев,-Г. Бакалов, Въведение, 90; Г. Бакалов., Христијанството, Историја на религиите, Софија 1999, 218; А. Мењ, Црквата и државата. Во: Историја на религиите, 325-329. Ф. Успенски, Историја Византијског царства, т. 1, Београд 2000, 84, 85; А. В. Карташов, Васељенски сабори, 29-37. 140-152.

Во текот на своето владеење Константин извршил реформи во воено-административната сфера, кои всушност биле продолжение на реформите започнати од Диоклецијан.

Диоклецијан ја поделил територијата на Царството на 12 диоцези, а крајот на IV век нивниот број се зголемил на 14. Секоја диоцеза соодветно била поделена на повеќе провинции. Освен административната, била направена реформа и во војската. Пред Диоклецијан, легиите биле распоредени во одделни провинции и толку многу биле врзани со распореденото место што во случај на потреба било многу тешко да бидат префрлени на некоја друга граница. Немало мобилни војски, ниту појаки воени резерви внатре во Царството: постоела само, преторијанската гарда во Рим. Од таа причина Диоклецијан војската ја поделил во две основни категории: во погранични трупи (*limitanei*), кои постојано се наоѓале на определена гранична зона и на мобилни единици, кои според потребите можеле да се префрлаат од една на друга граница (*comitatenses*)¹⁸.

Задржувајќи ја административната поделба на Царството на диоцези и провинции, Константин I го поделил Царството на четири префектури: Исток, Илирик, Италија и Галија. Секоја префектура опфаќала неколку диоцези, а секоја диоцеза поголем број на провинции. На чело на секоја префектура се наоѓал преториски префект. Диоцезите ги управувале викари, а провинциите намесници и дуксови. Рим и Цариград биле изземени од надлежноста на префектите на преториите и биле потчинети на своите градски префекти, кои по преториските префекти имале највисок ранг меѓу државните чиновници¹⁹.

¹⁸ Г. Острогорски., Историја на Византија, 48, 58-59; За структурната поставеност на армијата во овој период, види повеќе кај: В. Campbell, *The Army*, In: *The Cambridge Ancient History: Volume 12, The Crisis of Empire, AD 193-337*. Cambridge 2005, 120-130; А.Н.М. Jones, *The Later Roman Empire 284-602: A Social Economic and Administrative survey*, vol II, Oxford 1964, 607-608.

¹⁹ Г. Острогорски, Историја на Византија, 59; Ј. Кодер, *Византијски свет: Увод у историској географију источног Медитерана током византијске епохе*, прев. В. Станковић, Београд 2011, 87-88; Cascio E. L., *The New state of Diocletian and Constantine: from the tetrarchy to the reunification of the empire*. In: *The Cambridge Ancient History: Volume 12, The Crisis of Empire, AD 193-337*. Cambridge 2005, 179-184. За службата - преториски префект, неговата организациска поставеност и ингеренции подетално види кај: А.Н.М. Jones, *The Later Roman Empire 284-602: A Social Economic and Administrative survey*, 586-592.

Константин I ја довршил започнатата воена реформа на Диоклицијан со тоа што новата подвижна војска *exercitus comitatensis*, која би требало да служи и како воена резерва против надворешни непријателски напади и како потпора на царската власт против внатрешни преврати, значително ја надминувала својата првобитна улога на гардиски одред. Имено, Константин I со тоа што им дал посебно значење на мобилните единици зголемувајќи го нивниот број ја зајакнал и нивната моќ. Обемот на овие единици бил зголемен делумно со перманентно повлекување на пограничните одреди, а делумно со додатно зголемување на коњаничките и пешадиските единици. Во рамките на пешадијата создал нов тип воена единица наречена *auxilia* (помошни одреди, резерва). За командување на оваа значително зголемена копнена војска во внатрешноста (*comitatenses*) биле воведени две нови должности: *magister peditum* заповедал со пешадијата, а *magister equitum* командувал со коњаничките одреди²⁰. На преторијанската гарда Диоклицијан во голема мера ѝ ја намалил активноста заради нејзиното самоволие и склоност да издигнува и симнува цареви, за да Константин по битката кај Мулвискиот мост (312 г.) конечно ја ликвидирал. Пограничната војска од своја страна пак, добила специјален карактер. Имено, војниците-граничари, стационаирани на лимесот и наречени *limitanei*, како награда за својата служба добивале земјишни поседи²¹. Според тоа тие претставувале некој вид на селска милиција, која живеела од приходите на своите имоти и ги бранела државните граници од непријателски напади²².

Особено значајна карактеристика на Диоклицијановиот и Константиновиот управен систем претставувал принципот на одвојување на воената и цивилната власт. Цивилната управа на провинциите се наоѓала исклучиво во рацете на нејзиниот намесник, а воената власт ја имал дуксот, кој стоел на чело на војската

²⁰ A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire 284-602: A Social Economic and Administrative survey*, vol II, 607-608.

²¹ Оваа практика на давање земја, на пограничните одреди со обврска за служење воена служба била воведена уште од времето на Александар Север (222-235), но во времето на Константин добива поголемо значење. (J. B. Bury, *A History of the Later Roman Empire from the death of Theodosius I to the death of Justinian* (395-565), vol. I, New York 1958, p. 48 note 2).

²² Г. Острогорски, *Историја на Византија*, 59; J. B. Bury, *A History of the Later Roman Empire from the death of Theodosius I to the death of Justinian* (395-565), vol. I, 47-49.

на една или повеќе провинции. Овој принцип бил спроведен грижливо во целата провинциска управа²³.

Значајно е да се напомене дека за време на целиот доцноримски односно рановизантиски период, како што уште се нарекува временскиот распон од Константин I до Ираклиј, се задржал овој воено-административен систем со извесни мали отстапувања. Тој период е окарактеризиран со варваризирање на римско-византиската војска. Највредниот елемент во царската војска го сочинувале варварите, посебно германските племиња²⁴. Бројот на странските наемници со текот на времето растел, а почнувајќи од IV век угледните варвари се пробивале и во офицерскиот кадар²⁵.

Сите овие мерки што ги спровеле Диоклицијан и Константин I, а кои се базираат на строго разграничување на цивилната и воената, централната и провинциската управа; очигледно имале за цел да се избегне било каква поголема концентрација на власта во рацете на едно лице и со тоа да се зацврсти авторитетот на императорот, кој стоел на чело на целокупниот државен апарат како врска меѓу одделни управни гранки.

На надворешно политички план Константин I бил принуден да војува со Готите. Во периодот меѓу 315 и 319 година, тој успешно војувал против нив победувајќи ги во неколку наврати заради што се закитил со титулата *Gothicus maximus*. Императорот воено се ангажирал и против Сарматите (322 и 323 г.) во Панонија²⁶, која била под негова ингеренција. Меѓутоа Готите и натаму претставувале сериозна закана за ромејската територија навлегувајќи преку Дунав во Мизија и Тракија. Имено, додека тој престојувал во Солун во 323 година, готскиот водач Раусимод ја искористил занемареноста на границата, навлегол во Тракија и Мизија, подложувајќи ги на грабеж и пустош²⁷. Дознавајќи

²³ Г. Острогорски, Историја на Византија, 49-50;

²⁴ За германските племиња и нивното вклучување во византиската армија како федерати, зборуваме во третата глава.

²⁵ Г. Острогорски, Историја на Византија, 60.

²⁶ Zosim, *Historia Nova*, II. 21. Зосим во еден ист пасус многу конфузно зборува за одделни напади на две племиња (Сармати и Готи), кои се одвивале во иста година.

²⁷ Во врска со овие настани (варварскиот водач наишол на поддршка од месното население) императорот Константин I, издал посебен указ на 28 април 323 година со кој изрично се

за тоа, Константин I од Солун се упатил против Готите и истата година го принудил нивниот водач да склучи мировен договор. Ваквата негова интервенција значела нарушување на договорот склучен со Лициниј (317 г.), бидејќи навлегол на териториите што биле под негова власт²⁸. Тоа било причината, според Валезиевиот аноним, да биде обновена војната меѓу Константин I и Лициниј, која завршила со победа на Константин во битката кај Хрисопол (324 г.)²⁹. Лициниј иако за сојузници ги имал Готите, сепак не успеал да го протера Константин од неговите територии. По ова битка Лициниј бил заробен и откако му биле одземени сите императорски обележја, бил испратен на заточение во Солун; а следната 325 година бил убиен, веројатно поради заверите кои ги ковал со Сарматите против Константин³⁰.

Со овој акт Константин I и официјално станал единствен император на целата територија на Римската империја. Тоа му дало можност да превзема поконкретни мерки за заштита на целата територија на Империјата од надворешни упади на варварските племиња. Така тој во 327 година или нешто порано извршил административни промени на територијата на Илирик, бидејќи била загрозувана од честите упади на Сарматите и Готите. Имено, Константин решил да ја подели диоцезата Мезија на диоцези Македонија и Дакија со намера да ја зголеми ефикасноста на државната администрација и да ја зајакне воената

забранува соработката на месното население со варварите и за таквиот престап била предвидена казна - престапникот жив да се запали. CTh. VII. 1,1., ИБИ II-ЛИБИ I, 265.

²⁸ Anonymi Valesiani, 5.21, известува за готски напад во 323 г; cf. ИБИ II - ЛИБИ I, с. 321; Aurelius Victor, De Caesaribus, 41.13, известува дека Константин во исто време ги поразил Сарматите и Готите; M. Odahl (Constantine and the Christian Empire, 2 ed. – London - New York: Routledge, 2010, 174-175) од изворите извел заклучок дека Константин во 323 г. војувал само против Сарматите, а го превидел податокот за готскиот напад. За овие настани сп. и: Сп. J. Буркхарт, Епохата на Константин Велики, Скопје 1992, 320.

²⁹ Anonymi Valesiani, 5.21-27; cf. ИБИ II - ЛИБИ I, 321-322; Подетално за борбите меѓу Константин I и Лициниј. види кај: Ch. M. Odahl, Constantine and the Christian Empire, 174-181; A.M., Величко, История Византийских императоров. От Константина Великого до Анастасия I. Москва 2012, 50-52; В. П. Буданова, Горский А. А., Ермолова И. Е., Великое преселение народов: этнополитические и социальные аспекты, Санкт-Петербург 2011, 65-66.

³⁰ Anonymi Valesiani, 5.27-29; Cf. Dž. Dž., Norič, Vizantija: rani vekovi, prev. P. Urošević, Kragujevac 2009, 48-49; Ch. M. Odahl, Constantine and the Christian Empire, 180-181.

организација во пограничните области за полесно справување со нараснатиот проблем³¹.

Сепак и откако ја инаугурирал новата престолнина и ги зацврстил своите позиции, Константин I морал повторно воено да интервенира на балканските територии. Бидејќи во 332 година Готите, преминувајќи го Дунав ги загрозиле Сарматите во Панонија, императорот го испратил својот син Константин II да ги спречи нивните продори во што и успеал за извесен период. Веднаш потоа избил вооружен бунт на робовите во Панонија, кој предизвикал миграција на голем број Сармати. Последните му се обратиле на Константин I за помош и според Валезиевиот аноним дознаваме дека околу 300 000 Сармати биле населени во Горна и Долна Мизија, Македонија, Тракија, Скитија и Италија³². Еден дел од нив кои биле способни воено да служат ги инкорпорирал во постоечките воени одреди, додека останатите како земјоделци ги разместил во рамките на ромејските провинции³³. Ова прво помасовно населување на варварите на просторот на Р. Македонија е потврдено со археолошки наоди од неримско потекло во Скупи, Демир Капија, Варош - Прилеп, Битолско и Охридско³⁴. Присуството на Сарматите на територија на Империјата се потврдува со погребните обичаи и прилози откриени во најдените гробови³⁵.

Константин I со Готите постигнал договор (332 г.) со кој тие станале федерати на Империјата. Готите со овој договор биле задолжени да му даваат на располагање на императорот воени контингенти од 40 000 војници кога ќе имало потреба за тоа и да ја чуваат ромејската граница од премин на други племиња. За оваа услуга Готите добивале годишна парична награда и под надзор на

³¹ З. Костић, Осврт на административне поделе Македоније крајем антике, ЗРВИ 35, Београд 1996, 80 бел.10.

³² Anonymi Valesiani, 6. 30; Cf. Eusebii, Vita Constantini, 4, 6. ИБИ II - ЛИБИ I, 323.

³³ Eusebii, De Vita Constantini, IV. VI

³⁴ За археолошките наоди спореди: И., Микулчиќ, Доцноримски гробови од Скупи, Гзфф, кн. 26, Скопје 1974, 132-141; Истиот, Варвари во Македонија во доцната антика, Гзфф, кн. 22 (48), Скопје 1995, 243.

³⁵ Сарматите имале обичај да ги погребуваат своите мртви заедно со коњи и пци, а како прилози во гробовите положувале: долги копја, секири, накит од разнобојни стаклени пасти и каренола, двошни садови од сивопечена земја итн. Сп. Д. Срејовић, Варварска енклава на подручју муниципија S. Balcanica VIII, 1977, 83-85.

ромејските власти им било дозволено да тргуваат на Дунав. За да се осигура овој договор од прекршување во Константинопол биле испратени заложници. Улогата на заложниците не е прецизно јасна. Бидејќи отсуствуваат информации за нивно убиство доколку договорот се прекрши можно е тие да биле задржувани до моментот кога ќе бидат вратени воените заробеници³⁶.

По стабилизацијата на ситуацијата во Империјата и на нејзините граници, Константин I пред смртта одлучил да го распредели територијалното наследство на неговите тројца синови и внукот Далмациј. Најподробни податоци за ова територијална поделба наоѓаме во делото на Аврелиј Виктор. Според него, Константин II (337-340) ги добил сите земји од другата страна на Алпите, Констанциј II (337-361) - Азија и Ориент, почнувајќи од протоците на Понт, Констанс (337-350) - Илирик, Италија и Африка, додека Далмациј (337-340) ги добил Тракија, Македонија и Ахаја³⁷. Другите извори даваат обопштени податоци за политичката карта, која постоела во Империјата во 335 година. Со ваквата распределба на императорската територија Константин имал за цел да ја зацврсти својата династија, која во иднина требала да владее со Империјата и да ги осуети идните судири за превласт. Во неа, покрај неговите синови требало да влезат и членови на семејството на неговиот татко со втората жена Теодора. Во таа функција бил династичкиот брак склучен меѓу ќерката на Константин I, Константина и синот на неговиот полубрат, Ануублијан. Притоа Константин I му го доделил на управување Понтиското царство на Ануублијан³⁸. Во функција на зацврстување на единството на Империјата била и одлуката на Константин I да го прими христијанството, непосредно пред неговата смрт.

Сепак, обидот на Константин I да го зачува династичкото единство, а со тоа и на Империјата се покажал неодржлив во таквиот сплет на околности. Пресметките меѓу наследниците на Константин I отпрвин биле насочени кон наследниците на неговите дедо и баба, а потоа и меѓу самите негови синови. Прв на удар бил Далмациј, кој во 337 г. за време на бунтот на војниците во

³⁶ В. П. Буданова, Горский А. А., Ермолова И. Е., Великое преселение народов, 66.

³⁷ Aurelii Victoris, Epitome de Caesaribus, 41. 19.

³⁸ А. М., Величко, История Византийских императоров, 82

Константинопол го загубил животот. Покрај Далмациј бил ликвидиран и Анублијан, заедно со уште пет члена од нивното семејство³⁹.

Териториите што ги владеел Далмациј биле поделени меѓу Констанциј II и Констанс. Притоа Констанциј II покрај источниот дел од Империјата, ја добил на управа и диоцезата Тракија, а Констанс воспоставил своја управа во Македонија и Ахаја, задржувајќи ги истовремено териториите што веќе ги владеел во Илирик, Италија и Африка.

Во периодот од 337 до 340 година Констанс престојувал на Балканот. Неговото присуство во овој регион било условено од нападите на Сарматите на Дунавскиот лимес против кои тој организирал успешно воени акции против нив во 338 година. Констанциј II, откако заминал во Константинопол кон крајот на 337 година подолго време се задржал на Истокот, водејќи војни против Персијците⁴⁰.

Овој период на меѓусебен мир на браќата не потрајал долго, затоа што во зимата 339/40 година се случила конечната пресметка меѓу Константин II и Констанс во Северна Италија во која што Константин II доживеал пораз и бил ликвидиран. По смртта, неговите владенија му припаднале на Констанс. На тој начин од 340 година Империјата останала поделена на источна и западна владеана од двајца императори⁴¹. За линија на разграничување била задржана истата граница, која постоела уште пред 324 година, кога Константин и Лициниј ја делеле власта меѓу себе во Империјата, т. е. источната граница на Македонија со Тракија.

Оваа територијално раграничување било проследено и со црковно подвојување пришто Западот останал верен на Никејската догма воспоставена во 325 година на Првиот Црковен собор на христијанската црква, а Истокот го поддржувал учењето на Ариј, кое на истиот собор било прогласено за еретичко. Таквото црковно раздвојување било и официјално санкционирано на соборот

³⁹ D. Hunt, *The Successors of Constantine*, I-4; St. Mitchell, *A History of the Later Roman Empire AD 284-641*, Oxford 2015, 115-116.

⁴⁰ T. D., Barnes, *Imperial chronology*, 164 sq

⁴¹ Sozomenos, *Historiae ecclesiastica*, III. 2; Socrates, *Historiae ecclesiastica*, II, 15; Eunapius, *Fragmenta*, ed. R. C Blockly, fr. 10 p. 16-17; Zosimus, 2, 39-41.

одржан во 343 година во Сердика на границата меѓу двата дела на Империјата, за кое дознаваме од податоците што ни ги дава Сократ⁴².

Од податоците што ни ги даваат реторите Темистиј⁴³ и Либаниј⁴⁴, иако хронолошки непрецизни, може да се забележи дека Констанциј II за време на своето владеење имал неколку судири со Готите, од кој еден може поблиску да се датира во 348-349 година⁴⁵. Постооењето на ромејско-готски судири за време на овој император го потврдува и еден натпис датиран во 354 година⁴⁶.

Западниот император, Констанс во 350 година станал жртва на заговорот организиран од Магно Магненциј, воен заповедник со варварско потекло, кој се прогласил за император. Неполни два месеци по овој настан западната војска организирала бунт во Сирмиум и го прогласила за свој император Ветранион, командант на пешадијата во Илирик. Тој успеал да се одржи на власт дури девет месеци. Поради тоа што напредувал кон границите на Источниот дел од Империјата, Констанциј II чувствувајќи се загрозен бил принуден лично да се ангажира со дипломатски средства да го убеди Ветранион да се откаже од власта и да го признае него за единствен владетел. Двајцата се сретнале во Ниш каде што Ветранион му ги предал на Констанциј II инсигниите на царската власт⁴⁷. Констанциј II успеал во своите намери и на мирен начин ја воспоставил власта во Македонија и во дел од Илирик.

Откако го елиминирал едниот противник, Констанциј II решил да се справи и со другиот, односно со Магно Магненциј. Така на 28 септември 351 година⁴⁸ кај Мурса дошло до воен судир меѓу нив двајцата во кој војската на Магненциј претрпела пораз. По тешкиот пораз Магненциј се повлекол во Аквилеја каде му бил зададен уште еден силен удар од Констанциј II. Узурпаторот бил гонет

⁴² Socrates, *Historiae ecclesiastica*, II, 12

⁴³ Themistios, *Or.*, III, 43a-b.

⁴⁴ Libanios, *Or.* LIX, 90.

⁴⁵ Libanios, *Or.* LIX, 89-90.

⁴⁶ За овој натпис, спореди кај: Н. Зечевиќ, *Византија и Готи на Балкану*, 39 бел. 31.

⁴⁷ Н. Gračanin, *Bitka kod Murse 351. i njezin odjek*. *Scrinia slavonica*, 3 (2003), 12; П. Милошевиќ, *Археологија и Историја Сирмијума*, Нови Сад 2001, 202.

⁴⁸ Zosim, II, 50.4 – 51; Joannis Anthiocheni, fr. 174. Оваа битка во историографијата е оценета како битка со која се одлучувала судбината на Константиновата династија при што и двете страни имале големи човечки загуби. Сп.. Н. Gračanin, *Bitka kod Murse 351. i njezin odjek*. 10.

понатаму до Галија каде најпосле наоѓајќи се во безизлезна ситуација на 10 август 353 година донел одлука самиот да си пресуди извршувајќи самоубиство во Лион. Со конечното отстранување и на вториот узурпатор Констанциј II станал официјално единствен владетел на Империјата⁴⁹.

Владеењето на Констанциј II се карактеризира со промена на правецот во црковната политика, односно отстапување од православната никејска догма. Како единствен владетел на Империјата овој император настојувал да го наложи аријанството во двата дела на Империјата и на тој начин да го воспостави нејзиното единство⁵⁰. Со намера да воспостави превласт на аријанството во Италија и да го ограничи влијанието на Римската црква во Илирик, Констанциј II свикал црковен собор во Милано (355 г.), град кој во периодот од 352 до 357 година бил и главна резиденција на овој император. Овој факт доволно кажува за сериознаста на намерите што ги имал Констанциј во реализирање на неговата црковна политика во западниот дел од Империјата.

Во периодот од 357 до 359 година забележано е неговото присуство на Балканот во неговата резиденција во Сирмиум. Неговото присуство во овој дел од Балканот било условено од нападите кои ги превзеле Сарматите и Квадите во двете Панонии и Мизија, при што императорот бил принуден воено да интервенира во зимата 357/8 година, извојувајќи победа над нив⁵¹. Додека престојувал во Сирмиум, Констанциј II активно бил ангажиран и на религиозен план имајќи во предвид дека во овој период организирал едно по друго дури три црковни собори (357, 358 и 359 г.). Тие всушност биле продолжение на првиот црковен собор, којшто го организирал овој император во 351/2 година во истиот град. На последниот црковен собор аријанството официјално било издигнато за државна религија. Истовремено бил организиран црковен собор и во Римини на

⁴⁹ Г. Острогорски, Историја на Византија, 67; Н. Gračanin, Bitka kod Murse 351. i njezin odjek. 24.

⁵⁰ Sozomeus, Historia ecclesiastica, IV, 8

⁵¹ Ammianus Marcellinus, Rerum gestarum libri, кн., XVII, 12, 1; 13, 24; ИБИ II-ЛИБИ I, 118-130; сп. П. Милошевић., Археологија и Историја Сирмијума, 202.

којшто им бил зададен одлучувачки удар на западните епископи кои биле ориентирани кон никејските догми⁵².

По средувањето на приликите во однос на религиозните прашања Констанциј II бил принуден во 359 година да замине на Исток во поход против Персија. Грижата за водењето на работите во негово отсуство во “западните делови” на Империјата му ги доверил на Јулијан, единствениот наследник од династичките семејства на полубраќата на Константин I. Ова за Јулијан била одлична можност за да напредува во политичката кариера и таа можност тој максимално ја искористил за да доспее до императорскиот трон. Тој мошне успешно се истакнал во борбите против германските племиња на брегот на реката Рајна, сето тоа му помогнало да стекне голема популарност меѓу своите војници. Па така кога Констанциј II наредил дел од галската војска да префрли на истокот, тоа предизвикало бунт во редовите на војската, која во 360 година во Париз го прогласила Јулијан за император. Со оглед на тоа што голем дел од војската на Илирик била повлечена на Истокот заради војната со Персија, на Јулијан му се пружила шанса без особени напори да завладее со Илирик. Тој својата војска ја распределил на три дела, насочувајќи ја во три правци, кон Илирик, северна Италија и во регионот меѓу Алпите и Дунав. Овој негов стратешки маневр требал да остави впечаток за неговата наводна воена супериорност. Својот поход Јулијан го започнал во јули, кога ја преминал реката Дунав и навлегол во Илирик. Во октомври му пошло од рака без борба да го освои Сирмиум каде бил дочекан со големи почести од населението. Израдуван од ваквиот дочек, Јулијан во знак на благодарност утредента на граѓаните им приредил на хиподромот трки со двоколки. Движејќи се по државниот пат, откако го утврдил со војска преминот Суки, кој ја одделувал Тракија од Дакија, на тој начин зацврстувајќи ја својата воено-стратешка позиција на Балканот, се вратил назад во Ниш. Задржувајќи се тука до почетокот на декември, времето го искористил за собирање на воени сили од Илирик и други региони на Империјата

⁵² Г. Острогорски, Историја на Византија, 68; Аријанците биле конечно победени на црковниот собор во Сирмиум одржан 378 година за време на новопоставениот епископ Анемиј, приврзаник на никејскаа догма. П. Милошевиќ., Археологија и Историја Сирмијума, 203.

на тој начин подготвувајќи се за одлучувачка борба против Констанциј II⁵³. Промената на престолот која ја навестувал Јулијан и имал намера официјално да ја спроведе, барала промена и во самата идеологија, заради придобивање приврзаници во спроведување на неговата политика. Затоа Јулијан на Констанциевото аријанство му ја спротивставил паганската идеологија. Таа промена во црковната политика тој ја навестил уште додека престојувал во Ниш, испраќајќи му писмо на својот истоимен чичко, во кое истакнува дека неговата намера не била да го елиминира Констанциј II, туку дека тоа била „посебна наредба“ од боговите кои му ветиле заштита доколку им се покори⁵⁴.

Според известувањата на Амијан Марцелин плановите на Јулијан на Балканот биле да ја завладее цела Дакија, а потоа да види што ќе прави понатаму⁵⁵.

Откако дознал Констанциј II за напредувањето на Јулијан до границите на Илирик, го напуштил боиштето во Персија и се вратил назад за да се пресмета со новопрогласениот император. Меѓутоа, на враќање кон Балканот, Констанциј во Киликија се разболел и умрел (ноември 361 година). По вакавата вест, Јулијан побрзал преку премините на Суки, Филипопол и Перинт да влезе во Константинопол и да се искачи на императорскиот престол⁵⁶. Сепак и покрај ривалитетот, Констанциј II непосредно пред својата смрт одлучил да го признае Јулијан за законски наследник, веројатно за да спречи тотален раздор во државата⁵⁷.

Штом конечно се утврдил Јулијан на константинополскиот престол се зафатил со реставрација на паганската религија во Империјата. Неговата црковна политика наишла на поддршка во Тракија и Ахаја, но не во Македонија

⁵³ За Јулијановиот пат од Галија, преку Панонија и Мезија на исток заради борбата со Констанциј, освен Амијан Марцелин (21, 9-10) и Зосим (3, 10) сведочат и епиграфските споменици од балканските провинции. За овие епиграфски сведоштва, види: М., Милин, Епиграфска сведочанства о Јулијановом проласку кроз Илирик 361 године, *Balkanica XXXIV*, Београд, 2004, 63-68.

⁵⁴ „... боговите изрично ми наредија да постапам така, ветувајќи ми спас ако се потчинам...“ Сп. Јулијан, Писма, Скопје 2008, 33.

⁵⁵ Ammianus Marcellinus, *Rerum gestarum libri*, XXII

⁵⁶ Amm. Marcel. XXII. II. 2.

⁵⁷ П. Милошевиќ, Археологија и Историја Сирмијума, 202.

и источните провинции. За таа цел биле ослободувани голем број тракиски градови од давачки спрема императорската администрација⁵⁸. Од сведоштвата на Сократ дознаваме дека Јулијан им наложувал строга казна на сите оние кои одбивале да принесуваат жртви, која била извршувана мошне ладнокрвно спрема христијаните⁵⁹.

Последиците од ова паганска реакција не биле од големи размери, бидејќи Јулијан своето кратко владеење го завршил неславно во еден поход против Персија во 363 година кога бил погоден од непријателско копје⁶⁰. Со тоа сите негови напори за повторното воспоставување на паганската религија паднале во вода.

По смртта на Јулијан, војската за нов император го прогласила воениот командант Јовијан (363-364). Тој како приврзаник на никејската догма веднаш спровел мерки за враќање на епископите, кои биле прогонети за време на Констанциј II, издавајќи повеќе закони со кои било вратено почитувањето на христијанството на целата територија на Империјата.

Меѓутоа, Јовијан не се одржал долго на константинополскиот престол, бидејќи по една година владеење го завршил својот живот .

По ненадејната смрт на Јовијан, со помош на војската во Никеја за император бил прогласен Валентинијан I. Во март 364 година Валентинијан I во Константинопол за свој совладетел го прогласил својот брат Валенс (364-378)⁶¹.

Според известувањата на Созомен, на Валенс му припаднал Истокот како негов дел од Империјата, а Валентинијан ги задржал за себе областите долж Западниот океан, од Илирик до најодалечените брегови на Либија⁶². Теодор Кирски вели дека Валентинијан на Валенс му ги предал Азија и Египет, задржувајќи ја Европа за себе⁶³; додека пак, Амијан Марцелин попрецизно не известува дека Валентинијан ја имал контролата над префектурите Галија, Италија, Африка и Илирик, а Валенс владеел во префектурата Ориент⁶⁴.

⁵⁸ Јулијан, Писма, 47; Cf. Amm. Marcell. XXV, 4, 15.

⁵⁹ Socrates, *Historia ecclesiastica*, III, 13.

⁶⁰ Ammianus Marcellinus XXV. 3; Cf. Г. Острогорски, *Историја на Византија*, 69.

⁶¹ Pauli Orosii, *Historiae adversus paganos*, VII, 32, 4.

⁶² Sozomeus, *Historia ecclesiastica* VI, 6.

⁶³ Teodorit Syrensis, *Historiae ecclesiastica*, IV, 5.

⁶⁴ Ammianus Marcellinus, *Rerum gestarum libri*, XXVI, 4, 4.

Валентинијан I откако заминал од Константинопол во мај 364 година преку Тракија се упатил кон западните делови на Империјата. При патувањето низ Тракија Валентинијан бил придружуван од неговиот брат, Валенс. Двајцата браќа пристигнале во Ниш каде што ги уредиле воените прашања и спогодбено ја поделиле копнената војска. Од Ниш императорите се упатиле понатаму во Сирмиум каде ги регулирале и административните прашања. Во август истата година двајцата императори се поделиле и заминале во нивните новоизбрани престолнини, Милано и Константинопол⁶⁵. По дефинирањето на новите политичко-административни граници, двата дела од Империјата повторно ги разделувала границата што минувала меѓу Македонија и Тракија. Ваквата поделба била санкционирана и на идеолошки план, со тоа што западниот дел ја поддржувал никејската вероисповед, а источниот дел со кој управувал Валенс со негова поддршка доминантна позиција имало аријанството.

По зацврстувањето на својата позиција на константинополскиот престол, Валенс бил соочен со сериозна опасност манифестирана од страна на узурпаторот Прокопиј, кој се прогласил за император во септември 365 година. Тој на своја страна успеал да ги привлече Готите кои се наоѓале зад Дунав. Според извештајот на Зосим, узурпаторот веднаш по истапувањето се обратил за помош до владетелот на Скитите, кои живееле од другата страна на Дунав и тој му испратил 10 000 војници⁶⁶. Под Скити овде треба да се подразберат оние Готи кои тогаш живееле зад Дунав и истовремено биле поврзани со Империјата преку договорот со Константин I од 332 година. Според условите од договорот тие биле задолжени во случај на потреба да ѝ доставуваат помошни одреди на Империјата⁶⁷. Во прилог на ваквата теза одат податоците од Зосим и Евнапиј дека водачот на Скитите ги испратил своите војници како помош на Прокопиј во својство на сојузници и дека тоа било сторено во согласност со сојузот и клетвата⁶⁸. Амијан Марцелин, пак, директно зборува дека на Прокопиј му пружил помош пријателски народ кој бил поврзан со Римјаните преку

⁶⁵ Ibid., XXVI, 5.

⁶⁶ Zosim. IV. 7

⁶⁷ Anon. Vales. VI, 31; Socrat. HE, I, 18; Iord. Get. 112.

⁶⁸ Zosim. IV. 7; Eunap. Fr. 37.

повеќегодишен договор за мир⁶⁹. Сепак, меѓу Готите коишто му биле испратени на Прокопиј сигурно имало и такви кои не биле опфатени со договорот за сојузништво, затоа што Амијан Марцелин зборува за заедничко слевање на готските племиња што може да се толкува како обединување на неколку племиња на Готите. Додека пак, Зосим вели дека почнале да се собираат и други варварски племиња со цел да земат учество во нападите⁷⁰. Во историографијата е изнесено мислење дека во бунтот на Прокопиј учество зеле и оние Готи кои веќе биле населени на ромејската територија и тоа пред сè тие коишто во 348 година ги населил Констанциј во подножјето на Хемус (Стара Планина) во областите на *Nikopolis ad Istrum*⁷¹. Меѓутоа, во изворите отсутуваат податоци за востаничка инволвираност на Готите, кои веќе биле населени на ромејска територија. Според тоа ваквата теза е неиздржана. Така Прокопиј, со готска помош, искористувајќи го заминувањето на Валенс во Сирија ја превзел власта во Константинопол до крајот на годината и воспоставил контрола над Тракија⁷². Од Тракија, поради тоа што Илирик бил добро чуван од страна на западниот илирски командант Еквициј, Прокопиј тежината на војната наместо во Илирик ја пренел во Мала Азија, каде што се упатил против Валенс. Дознавајќи за оддалечувањето на узурпаторот кон Азија, Еквициј ја искористил можноста, преминувајќи го теснецот Суки да го нападне Филипопол, главното упориште на приврзаниците на Прокопиј во Тракија⁷³. Додека пак, Валенс му нанел одлучувачки пораз на узурпаторот во Фригија со што ова граѓанска војна била конечно завршена во 366 година. Не е јасно каква била судбината на Готите кои се затекнале во Тракија, односно поради отсуство на прецизни изворни податоци не знаеме со сигурност дали еден дел се повлекле зад Дунав или сите останале на ромејска територија, бидејќи ромејските војски ги заобиколиле и им го попречиле патот за враќање назад. Евнапиј и Зосим зборуваат дека по задушнувањето на востанието на територијата на Тракија останал еден готски

⁶⁹ Amm. Marcell. XXVII, 5. 1.

⁷⁰ Amm. Marcell. XXVI, 6, 11; Zosim. IV. 7

⁷¹ В. П Буданова., Древние авторы о размещении готов на Балканах, 55, бел. 25 и таму наведената литература.

⁷² Amm. Marcell, XXVI, 7.

⁷³ Ibid., XXVI, 10. 4-5.

одред, кој според Амијан Марцелин броел 3000 луѓе⁷⁴. Оттаму е нејасна бројката од 10 000 војници што ја дава Зосим. Во случајов Зосим или премногу го зголемил бројот на војници или пак дел од Готите успеале да заминат во своите заддунавски области. По сè изгледа дека се работи за втората варијанта, бидејќи Валенс испратил казнена експедиција на чело со Виктор и Аримфем против Готите зад Дунав. Оние пак, што биле задржани во Тракија биле претворени во робови и продадени во самата провинција.

Откако успеал да се справи со узурпаторот Прокопиј, императорот Валенс главното внимание го насочил на дунавската граница, каде што бил принуден воено да интервенира против готските племиња, кои продолжиле да го вознемируваат овој дел од границата. Императорот исто така бил разгневен поради тоа што на страната на узурпаторот учествувале Готите и го помогнале неговиот бунт. Затоа Валенс им објавил војна, самиот преминал од другата страна на Дунав и три години војувал со нив. Војната била завршена во 369 година кога Валенс склучил договор за мир со Атанарих, водач на еден дел од Визиготите. Бидејќи готскиот владетел дал заклетва пред неговиот татко дека нема да стапува на ромејска почва, мировниот договор меѓу двајцата владетели бил склучен на бродови во средината на реката Дунав. Со оглед на тоа што ромејскиот император прифатил овој договор да биде склучен на неутрална територија, овој акт може да се толкува како признавање на рамноправниот статус на Готите во ромејско-готските дипломатски активности⁷⁵. Според договорот императорот откажал да им доставува на Готите прехранбени продукти, а превзел рестриктивни мерки и во однос на трговијата. Ги затворил многубројните пазаришта по лимесот и со тоа ја ограничил трговската размена на само два пункта на Дунав (градовите: Дафне и Новиодунум). Договорот бил зацврстен со земање заложници, по што императорот се вратил во Константинопол⁷⁶.

Во следните години повторно зачестиле варварските напади на северната граница. Потврда за тоа наоѓаме во една пронајдена плоча со натпис за изградба

⁷⁴ Eunap. Fr. 37; Zosim IV, 10; Amm. Marcell.

⁷⁵ P. Heather, J. Matthews, *The Goths in the Fourth Century*, 23.

⁷⁶ Amm. Marcell., XXVII, 5, 7, 8; Zosim, IV, 11; Them. Or. X, 135; ИБИ II-ЛИБИ I, 149-154; Cf. P. Heather, J. Matthews, *The Goths in the Fourth Century*, 17,

на капијата во Баргала, чија датација е определена со 371 година, а која сведочи за заштитните мерки што ги спроведувале императорите поради варварските упади на источноромејската територија. За време на Валентинијан I и Валенс биле обновени и тврдините по реката Брегалница⁷⁷.

Балканскиот полуостров одново бил изложен на варварски упади во 374 година, овојпат од Сармати и Квади. Сарматите во својот продор стигнале до Сирмиум при што биле спречени да навлезат подлабоко на Балканот, како резултат на ангажманот на воените сили од Мизија и Панонија. Особена улога во оваа борба со Сарматите одиграл, Теодосиј, дуксот на Мизија, кој успеал да ги натера варварите да се покорат и да склучат мировен договор. Меѓутоа, Квадите и натаму ја вознемирувале Панонија. Токму во еден поход против нив во ноември 375 година императорот Валентинијан I ненадејно починал од срцев удар. По неговата смрт западниот дел му бил даден на управа на неговиот син Грацијан (376-383)⁷⁸.

Последните три години од владеењето на источниот император Валенс биле одбележани со војни водени против Персија на Истокот и со западнотските племиња, кои минуваќи ја дунавската граница со императорска дозвола се населиле во Тракија. Во една битка токму со нив, Валенс загинал на бојното поле. Ова и други прашања поврзани со Готите подетално ги обработуваме во посебна глава.

⁷⁷ Б. Алексова, Епископијата на Брегалница, 26.

⁷⁸ Amm. Marcell., XXIX. 8.

ГЛАВА ВТОРА

ГОЛЕМАТА ПРЕСЕЛБА НА НАРОДИТЕ

1. Просторни и хронолошки рамки

Големата преселба на народите (*migratio gentium*)⁷⁹ претставува обемен миграционен процес, кој се одвивал на преминот од доцната антика кон средниот век. Овој процес на раселување и разместување на населението опфаќал голем број на разнородни народи и племиња на широк географски простор. Последиците и промените што ги носи овој светско историски миграционен процес биле почувствувани на просторот на три континенти и тоа: Азија, Европа и Северна Африка. Притоа биле избришани од географската карта многу стари државни формации, од кои најзначајни биле: империјата Хан во Кина, државата Гупта во Индија, Аскум во Африка и Западната Римска Империја во Европа⁸⁰. Во таа смисла Преселбата претставувала напад на тогашниот цивилизиран свет, кој се простирал од Тихиот до Атлантскиот океан. Притоа стариот свет, кој во голема мера бил развиен и урнат им отстапил простор на подоцнежните нови државни формации, кои според цивилизацискиот степен стоеле на значително пониско стојалиште во однос на класичните империи. Интеракцијата меѓу варварството и цивилизацијата во овој период била најинтензивна. Резултатот на таа интеракција е раѓањето на нова, средновековна цивилизација.

Додека погоренаведените држави подлегнале на притисоците на народите кои се раздвижувале главно во правец од Исток кон Запад, т.е. од Азија кон Европа, Источната Римска Империја ја преживеала оваа преселба издржувајќи ги на своите плеќи сите проблеми што ѝ ги предизвикала. Таа и излегла од кризата препородена и подготвена за нови предизвици, трансформирајќи се од типично античка во нова средновековна држава, позната во историската наука под името Византија.

⁷⁹ “Големата преселба на народите” во потесна смисла (според евроцентричното гледиште) е конвенционален (општопризнат) термин за сите етнички миграции во Европа од IV до VII век, првенствено оние кои се одвивале од периферијата на Римската империја кон нејзина територија или долж нејзините граници. За истиот овој процес во литературата се користат синоними како: Миграциски период, Инвазија на варварите и сл.

⁸⁰ Ѓ. Николов, Историја на средновековниот свят, том први, Ст. Загора 1997, 55.

Во историографијата за почетна хронолошка одредница на Големата преселба на народите, обично се зема раздвижувањето на Хуните од внатрешна Азија и притисокот што тие го извршиле врз Аланите и Готите во втората половина на IV век⁸¹. Хуните биле високоорганизиран и дисциплиниран номадски народ, чија голема воена сила се базирала на брзоподвижната коњаница. Нивниот етнички назив “Хунну” се наметнал како збирен поим за соседите на Кинеската империја, т. е. “варварските племиња и народи”. Имено кон средината на IV век западносибирските Хуни, одбиени од Кинезите, ги вовлекле во своето движење на запад сродните на нив огурски племиња, и ги нападнале земјите на Аланите, кои ги населувале пространите степи кај Аралското и Каспиското море. На тој начин тие станале соседи на Готите. Хунскиот притисок на последните ги принудил да се повлечат кон Долен Дунав и тука да побараат територии за трајно населување⁸². Токму тој иницирачки импулс што го дале Хуните, предизвикал паника меѓу еден дел од готските племиња, кои се почувствувале притиснати од новодојдените народи и затоа спас побарале во населување на територијата на Источно-Римската Империја, сметајќи дека на тој начин ќе бидат заштитени. Истовремено со масовниот продор на готските населеници на императорската територија бил означен почетокот на првиот поголем допир на Империјата со варварскиот свет.

Оваа преселба се одвивала со променлив интензитет, но најинтензиво до првата половина на VII век, со кој всушност се означува и горната граница на овој миграционен процес. Преселбите на одделни племенски групации и народи

⁸¹ Според Гофард, суштинската миграција на народите започнала околу 370 година од позиција на мир и спокој. Римските граници биле почесто напаѓани и пробивани во III век, но Империјата секогаш успевала да воспостави стабилност и баланс. Народите кои живееле северно од римските граници не биле новодојдени, тие живееле тука со векови. Според тоа миграциите кои се одвивале до втората половина на IV век не предизвикале некои суштествени промени. Меѓутоа, два века по доаѓањето на Хуните на европско тло, откако ја нарушиле состојбата на спокој во однос на Римската империја, политичката контрола на Запад била променета. Настапил период на двовековни промени. W. Goffart, *Barbarian Tides: The Migration Age and the Later Roman Empire*, Philadelphia 2006, 21.

⁸² Божилов И., Гюзелев, *История на средновековна Българија VII-XIV век*, София 1999, 11-15.

продолжиле и по ова временска одредница, но се разбира не со толкав интензитет каков што ја следел оваа “Голема преселба”.

Источноримската империја одразува еден суштествен развој во допирот со варварскиот свет кој надоаѓал. Неколку настани од првата половина на IV век поврзани со историјата на Балканскиот полуостров го поставуваат почетокот на битието не само на новата Римска империја на Истокот, туку и на Европа која се раѓала. Тие настани го регистрираат преместувањето на центарот на европската вселена од Запад кон Исток, претворајќи го Балканот во невралгичен пункт на една многувековна историја.

Основен проблем на балканските провинции на Доцноримската империја во втората половина на IV и V век биле меѓусебните односи со готските и хунските племиња, кои бесно притискале кон земјите на југ од Дунав. Нивните походи во внатрешноста на Балканот, кон кои неретко се приклучувало и месното население, имале за резултат не само опустошување, туку и промена на етничкиот облик на одделни области. Тие го означиле почетокот на т. н. варваризирање на овој дел од европскиот континент⁸³.

Започнувајќи ги своите напади уште во III век, Готите станале важен фактор во историјата на балканските земји од средината на IV век. Во повеќето случаи тие првин станувале федерати на Империјата, добивале земја за населување и издржување, а потоа се свртувале против неа. Таа шема на нивното однесување многу ретко имала исклучоци.

Со оглед на тоа што Големата преселба на народите претставува процес кој по својот временски обем се простира од IV до првата половина на VII век⁸⁴, неопходно е да го расчлениме на фази и да ги одредиме чинителите и карактеристиките на секоја фаза одделно. Имено, можат да се забележат три покрупни фази.

⁸³ Божилов И., Гюзелев, Историја на средновековна Бџлгария VII-XIV век, 15.

⁸⁴ Во поголем или помал степен миграцијата ги преминувала границите на тие столетија. Така кон крајот на II и почетокот на III век германските племиња се упатиле кон бреговите на Црно Море, а во пределите на Ханската империја навлегле Хуните, Тибетците и др. Во VIII-IX век по текот на среден Дунав се упатиле Унгарците. Од VII-IX век се одвивало раселувањето на Арабјаните, а во VIII-IX век на Норманите. Во периодот од XI-XIII век се вклучиле во демографскиот поток и некои турски племиња. Сп: Ѓ. Николов., Историја на средновековниот свят, 55.

Првата етапа од Преселбата ја карактеризираат готските племиња, таа траела од 376 до 382 година, поради што ја нарекуваме уште и готска етапа, со оглед на тоа што во тој временски интервал најактивни биле токму тие племиња во раселувањето. Имено, за време на Теодосиј I, со преселбата на Атанарих во Константинопол во 381 година и со склопувањето на договорот со Готите во 382 година⁸⁵ завршила преселбата на основната маса на едно од најголемите племиња на *Barbaricum* - Готите во различни провинции на Римската империја.

Втората или т. н. Хунска етапа започнала по Адријанополската битка во 378 година⁸⁶ и претставува апогеј во процесот на Големата преселба на народите. Оваа фаза има доста променлив интензитет, бидејќи раздвижувањето на Хуните се одвивало постепено. Со оглед на тоа што Хуните до првите децении на V век биле поделени на повеќе орди управувани од засебни водачи тие се поместувале кон запад не интегрирано туку парцијално. Така што првите Хунски племиња кои се појавиле на запад биле значително помалубројни од главнината на Хуните коишто сè уште се наоѓале на исток. Поголемиот дел од Хуните кои извесен период се задржале на долен Дунав својот пат го продолжиле кон Запад, при што конечно се утврдиле околу 433 година во Панонија од каде што превземале воени походи на територијата на Источната римска империја. Оваа хунска етапа од Преселбата кулминира по распадот на Хунскиот сојуз во 454 година кога одново доаѓа до разместување на потчинетите народи, па така Источната империја се соочила со нов бран на готски доселувања на нејзина територија; а воспоставила федератски односи и со други племиња кои се ослободиле од хунското иго.

Третата етапа од Преселбата се карактеризира со масовни миграции на словенските племиња, а нивната преселба на територијата на Источната империја ја означува истовремено и последната покрупна фаза од Големата преселба на народите. Во времето кога Хуните ги нападнале Готите, дел од оние Готи, кои не сакале да им се потчинат на Хуните ги напуштиле своите територии

⁸⁵ Comes Marcellin a. 381. 2; a. 382. 2; ИБИ-ГИБИ, 309.

⁸⁶ Првите Хуни кои се населиле во Панонија се оние од групата на Алатеј и Сафрак кон крајот на 378 година и почетокот на 379 година, кои по завршувањето на Адријанополската битка во која одиграле клучна улога од Тракија преминале во Панонија, според извештајот на Јордан (*Jordanis Romana et Getica*, rec. Th. Mommsen, Berlin : Weidmann 1882, XXVII, 140).

напаѓајќи ги областите населени со Анти при што го убиле нивниот водач Бож со синовите и седумдесет благородници⁸⁷. На тој начин еден дел од словенското население било принудено да ги напушти своите земји и да побара спас на нови територии. Тој напад го положил почетокот на тоа придвижување (раселување) на Словените, кое со особена сила се развило во V век и довело до конфронтации со Источната империја на Балканот во VI-VII век⁸⁸.

Со словенското присуство на Балканот и Централна Европа започнале нови миграции од истокот на сродните турски племиња - Авари, Прабугари итн.

⁸⁷ Jordanes, Get. 247.

⁸⁸ Буданова В. П., Варварский мир в эпохи Великого преселения народов, Москва 2000, 47, 77, 80.

2. Причини и фактори

Недостигот од директни изворни информации за овој период оневозможува со сигурност да се утврди што ги поттикнало племињата да мигрираат, но со извесни индиректни индикации може да се насетат причините. Кога зборуваме за причините и факторите кои довеле до ваков обемен миграционен процес мораме да ги разгледуваме како цел еден комплекс од причини и фактори, меѓусебно поврзани и условени, бидејќи само во таков контекст може да се разбере појавата на овој историски феномен.

Причините и факторите можеме да ги категоризираме во три покрупни целини и тоа: Географско-климатска, етно-демографска и политичка.

Промената на климата и настанатото во IV век сеопшто заладување што ги зафатило просторите од Сибир до Скандинавија, ги принудило племињата засилено да бараат потопли места за трајно населување во јужните реони на Азија и Европа. Како резултат на падот на температурите, зголеменото ниво на водите и порастот на влажноста во овој период дошло до ширење на шумите, грмушките и џбунестите растенија за сметка на обработливите површини и пасиштата кои се намалувале. Сето тоа довело до недостаток на основните животни продукти потребни за прехрана на населението⁸⁹, кое живеело во пределите зафатени од неповолните климатски промени, односно било оневозможено задоволувањето на еден од основните човекови нагони. Овој климатски фактор првенствено делувал на раздвижувањето на племињата во правец од северните делови на Европа кон југ. Додека за раздвижувањето на Хуните, инцијаторите на масовната миграција, во правец од Азија кон Европа значително влијание одиграла големата суша која ја зафатила централна Азија во периодот 338-377 година. Тоа ја натерало оваа номадска федерација да се придвижи далку кон запад и југ во потрага по пасишта за своите стада. Од истата

⁸⁹ Прокопиј кога зборува за раселувањето на Вандалите од север кон југ го наведува гладот како главна причина за напуштање на нивната татковина. Procopius, *The Vandalic War*, III, iii. 1, p. 23.

причина номадскиот народ - Авари ги напуштиле своите живеалишта и во средината на VI век се појавиле на северниот брег од Црното море⁹⁰.

На оваа причина се надоврзува дополнително и зголемениот прираст на населението и пренаселеноста на степните пространства во Азија што исто така водело до појава на хроничен глад среде номадските племиња. Тоа од своја страна ги натерало да бидат во близина на територии населени со племиња и народи кои се бавеле со земјоделие за да можат, по пат на размена на продукти, да се издржуваат. Екстензивниот карактер на земјоделието, кој се одликувал со вложување на мал капитал и ограничена работна сила врз големите земјишни парцели, обработувани со недоволно произведен рачен труд и животинска влечна моќ, не можел да го гарантира наполно исхранувањето на луѓето. Тоа налагало да бидат барани нови земји за обработување и дополнителни пасишта за животните⁹¹.

Најголем дел од истражувачите на оваа проблематика сметаат дека токму гладот и стремежот за етничко и човечко преживување бил основниот стимул за обединување на многубројните азиски племиња и нивно придвижување од исток кон запад, кон пределите на Римската империја. Римските провинции биле примамливи за разнородните племиња поради култивираното и богатото земјиште⁹², кое станало мета отпрвин на пљачка и грабеж поради сигурноста за нивен опстанок; а потоа пројавиле стремеж и за населување на тие територии. Всушност, варварите веќе од поодамна слушале или дознавале непосредно за богатствата на Империјата - било како завојувачи (непријатели) во нејзините предели, било како нејзини војници и наемници, било како робови и колонисти на нејзина територија⁹³.

⁹⁰ Ѓ. Николов, Историја на средновековниот свят, том први, 63; М. McCormick et al., Climate Change during and after the Roman Empire: Reconstructing the Past from Scientific and Historical Evidence, *Journal of Interdisciplinary History*, XLIII: 2 (Autumn, 2012), 190, 199.

⁹¹ Ѓ. Николов, Историја на средновековниот свят, том први, 63.

⁹² Поголем дел од готското племе, Тервинги, кои поради недостаток од храна го напуштиле Атанарих, барале сигурно прибежиште... тие решиле дека Тракија е најсоодветното прибежиште од две причини: почвата е многу плодна и е оддалечена со пространата река Дунав од просторите каде што започнала да се шири една непријателска војна. Cf. Amm. Marcellinus, XXXI. 3, 8; ИБИ II - ЛИБИ I, 161.

⁹³ Божилов И., Гюзелев, Историја на средновековна Бугарија, 12-13.

Големата преселба на народите била импулсирана исто така и од распаѓањето на родовското уредување како општествен систем и појавата на социјална диференцијација. Промената на социјалната стратификација на населението и подобрувањето на економските можности ја даваат материјалната основа на Големата преселба. За јакнење на општествената нееднаквост и појавата на социјални стратуми голема улога одиграла размената, односно трговијата и војната, кои доведувале до трупање на богатства. Така се појавило домашното ропство, се рашириле разни форми на експлоатација на луѓе, кои не располагале со средства за производство. Никнале различни видови зависност, која се изразувала во исполнување на извесни работни задолженија, доставување на натурални производи итн.⁹⁴

Освен задоволувањето на основните животни потреби како глад, жед, засолниште и пред сè физичкото себесочувување, луѓето имале потреба и од „признавање“ во хегеловска смисла на зборот. Имено, човекот се разликува од животните на еден фундаментален начин, бидејќи освен задоволувањето на инстинктите, го сака и сакањето од другите луѓе, односно сака да биде „признат“. Тој сака да биде признаен како човечко суштество со одредена вредност и достоинство. Оваа вредност е поврзана со неговата волност да си го ризикува животот во борба за чист престиж. Според тоа, желбата за признавање ги поттикнува двете завојувани страни да ја принудат другата страна на признавање на нивната човечност т.е. вредност, излагајќи си ги животите на ризик во смртоносна борба. Тогаш кога природниот страв од смртта ја принудува едната од страните да ѝ се потчини на другата се раѓа односот на господар и роб. Залогот во оваа крвава битка не е само храната, засолништето или безбедноста туку чистиот престиж⁹⁵. Оваа теорија не носи до третиот корпус фактори кои влијаеле на преселбата на народите, а тоа е воено-политичкиот притисок што го вршеле помоќните соседи врз послабите, ширејќи ја својата власт за сметка на последните. Притоа, овој притисок довел до мигрирање на оние племиња кои не сакале да се најдат во улога на потчинети.

⁹⁴ Ѓ. Николов, Историја на средновековниот свят, том први, 63-65.

⁹⁵ Ф. Фукујама, Крајот на историјата и последниот човек. Прев. од англиски Д. Јакимовски, Скопје 1994, 12.

Миграцијата имала облик на синцирна реакција. За синцирниот карактер на оваа движење потврда наоѓаме во податоците што ни ги дава црковниот писател од IV век Амброзиј Милански кој го вели следното: „Хуните се нафрлија на Аланите, Аланите врз Готите, Готите врз Тајфалите и Сарматите. А пак, Готите подгонети од својата татковина не прогонија од Илирик. И тоа нема крај“⁹⁶.

Големата преселба на народите со толкав територијален обем и мултиетнички опфат, како што веќе напоменавме, била резултат од низа на меѓусебно испреплетени комплексни причини и фактори, кои на различни простори во тогашниот свет имале видливи и конкретни ефекти.

⁹⁶ Ambrosius, *De officiis ministorum*, PL XVI, coll. 112A

ГЛАВА ТРЕТА

ИСТОЧНО-РИМСКАТА ИМПЕРИЈА И ГОТИТЕ

1. Визиготи

Готите⁹⁷ своите првични места на живеење по бреговите на Балтичкото море ги напуштиле во втората половина на II век, се спуштиле по руската рамнина и по 30 години патување во почетокот на III век, тие веќе ги завзеле земјите северно од Црното море и од р. Дунав до р. Дон⁹⁸. Тука за прв пат околу 291 година се забележува во изворите нивната поделба на две макро групи: Тервинги и Греутхунги, односно Западни и Источни Готи⁹⁹. Ваквата дистинкција е забележлива во делата на Амијан Марцелин, Зосим, кој ги превзел точните називи од Амијан, Јорданес, Касиодор. Оттаму во големи толпи превземале опустошувачки напади во дунавските римски провинции и не еднаш се појавувале на југ од Дунав. Тешкото време кое настапило за Империјата се изразило во непрекинати револуции кои издигале на престолот сè нови и нови императори, без некој од нив да биде во состојба да се справи со растечката опасност. Императорот Дециј (249-251), кој се обидел да ги запре, претрпел страшен пораз во битката кај Абритус во Мезија (251 г.) во која и самиот загинал¹⁰⁰.

⁹⁷ Името Готи на Ромеите им било веќе добро познато уште пред крајот на владеењето на Константин I, со оглед на нивните чести напади на северната ромејска граница. Во изворите е забележлива недоследност во разграничувањето на имињата Готи и Скити. Таквата недоследност се забележува во делата на Темистиј, Евнапиј, Либаниј, Амијан Марцелин, Евсевиј. Ваквото колебање во користењето на овие две имиња трае до почетокот на V век, кога конечно нивното вистинско име им станува познато на Ромеите. Така историчарите од V век па натаму како Сократ, Созомен, Зосим, Амброзиј, Орозиј, Јорданес доследно ги именуваат Готите со нивното вистинско име. Сп: Зечевић Н., Византија и Готи на Балкану у IV и V веку, Београд 2002, 82-86.

⁹⁸ В. В. Лавров, Преселение Готов в Причерноморье, ВДИ, 3 (1999) 178-183.

⁹⁹ За толкувањето на овие имиња види повеќе кај: Н. Wolfram, History of the Goths, Berkley 1988, 24-25; Зечевић Н., Византија и Готи на Балкану у IV и V веку, Београд 2002, 25, бел. 8.

¹⁰⁰ Zosim, I, 23. Cf. P. Heather, J. Matthews, The Goths in the Fourth Century, Liverpool 1991, 2; Мутафчиев П., Лекции по история на Византија, т. 1, София 1995, 79.

Дотогаш готските напади се ограничувале на Дакија и Мизија, но во средината на III век тие успеале да го уништат Босфорското царство, кое го опфаќало Крим и крајбрежјата околу него и на таков начин добиле база за понатамошни дејствија и против оддалечните прекуморски земји¹⁰¹. Крајбрежното население им служело за веслачи и водачи и натоварени на лесни кораби, нивните “диви толпи” се појавувале и таму каде најмалку можеле да се очекуваат. Во периодот од 258 до 267 година тие речиси секојдневно напаѓале на јужните крајбрежни земји на Црното море, стигнувале до Мраморното море и ги разорувале не само блиските до него градови како Никеја, Бурса, Кизик и други, туку проникнувале длабоко во внатрешноста на Мала Азија - во Витинија, Галатија и Кападокија. Нивни одреди ги продолжувале дејствијата понатаму на копно во сите правци на Балканскиот полуостров. Во 269 година императорот Клавдиј (268-270) се сретнал кај Ниш со една голема нивна армија, која според неговите сопствени соопштенија достигала до 300 илјади души и ѝ нанел тежок пораз¹⁰². Територијата на Р. Македонија не била одмината од овие готски продори, чии последици се видливи во разрушувањето на голем број македонски градови¹⁰³.

Целата заддунавска Дакија паднала во рацете на Готите и нивните сојузници - Гепиди и Вандали. Од таа нова позиција тие можеле веќе непречено да ги користат поволните ситуации за да ја вознемируваат Империјата и нивните напади продолжиле во еден период од 140 години. По завземањето на Северна или Трајанова Дакија, делењето на Готите на два народи источен и западен конечно се утврдува и оттогаш натаму, иако не веднаш тие превземале заеднички воени дејствија, но нивните основни судбини завземаат различни патишта. Остроготите во голем дел остануваат во руските степи, дел заминуваат во Панонија заедно со Хуните, додека нивните западни сродници се населуваат на источноромејска територија.¹⁰⁴

¹⁰¹ A. A. Vasiliev, *The Goths in the Crimea*. Cambridge 1936, 3-4, 21-23.

¹⁰² П. Мутафчиев, *Лекции по историја на Византија*, т. 1, София 1995, 79.

¹⁰³ Археолошка карта на Република Македонија, I-II, МАНУ, Скопје 1999.

¹⁰⁴ П. Мутафчиев, *Лекции*, 80.

Повремените готски напади кои ги забележавме во времето на Константин I и неговите наследници¹⁰⁵, стануваат сè позачестени и поинтензивни од почетокот на владеењето на императорот Валенс (364-365). Имено, веднаш по доаѓањето на престолот овој император бил принуден да го купи мирот од Готите со злато, сребро и облека¹⁰⁶. Потоа, како што веќе погоре споменавме бил принуден три години да војува зад Дунав со Готите, поради нивното учество во бунтот на узурпаторот Прокопиј. Најпосле, последните години од неговото владеење се одбележани со навлегување на нови готски племиња на римска територија, со што започнува нивното постојано населување на римско тло и на тој начин избива на прв план готскиот проблем за Источно-римската империја.

Имено, во 376 година притиснати од Хуните, Визиготите, кои ги населувале граничните области со Империјата, побарале помош од Валенс, молејќи го да ги прифати во Тракија, ветувајќи му дека ќе биде негови верни сојузници, односно дека мирно ќе живееле и ќе давале помошни одреди¹⁰⁷. Тие по долго размислување како што пишува Амијан, “решиле дека Тракија е најсоодветното прибежиште од две причини: почвата е мошне плодна и е одделена со широкиот тек на Истар од полињата по коишто се разнеле пламените на една непријателска војна”¹⁰⁸. Од тие причини Визиготите предводени од Алавив, испратиле свои пратеници кај Валенс, кои требале да го замолат да им допушти да се населат во одредени области на Империјата. Нивната молба ја прифатил императорот и со негово одобрение Визиготите биле префрлени преку Дунав кај Дуросторум¹⁰⁹, со пловни објекти во Тракија. Заедно со Алавив, биле прифатени и оној дел од Визиготите, кои ги предводел Фритигерн, а биле прогонети од Атанарих поради тоа што го имале прифатено христијанството. На нив императорот им дал храна за извесно време и земја за обработување. Со нивното прифаќање Валенс сметал дека ќе го зголеми бројот на земјоделското население, кое пак, преку плаќање на даноците би ги заголемило државните

¹⁰⁵ Спореди стр. 10-11.

¹⁰⁶ Themistios, Or., VIII, 113 b; VIII, 119 c, Or. X, 135a-b.

¹⁰⁷ Amm. Marcell. XXXI, 4. 1; Zosimus, IV, 26.

¹⁰⁸ Amm. Marcell. XXXI, 3. 8; ИБИ II-ЛИБИ I, 161.

¹⁰⁹ H. Wolfram, History of the Goths, trans. into English by Th. J. Dunlap rev. Berkelly-London 1988, 119.

приходи и дека ќе добие подготвена војска,¹¹⁰ која би му служела како штит против новата лавина од племиња која се доближувала до ромејските граници; но наскоро увидел дека погрешил во своите проценки, дозволувајќи им на Готите на мирен начин да се инфилтрираат на ромејско тло. Валенс толку многу се надевал на Готите, што од современиците бил обвинуван дека ја занемарил регрутацијата на месното население, која ја заменил со паричен надомест¹¹¹.

За надгледување и регулирање на преминот на Визиготите на ромејска територија биле задолжени Лупичин, комес и Максим, дукс на Тракија. Тие мошне лошо се однесувале кон доселениците прикривајќи дел од средствата наменети за потребите на последните и лишувајќи ги од доволно храна при што меѓу Визиготите завладеал глад. На тој начин лошиот ромејски третман го предизвикал гневот кај дојденците.

Така, не многу време по преминот на Готите на римска територија, со инцидентот кај Марцианопол во 377 година во кој Алавив веројатно загинал, а Фритигерн успеал да се спаси; започнал периодот на чести и остри готско-ромејски судири. Овие готски групи ги прошириле нивните опустошувачки и пљачкашки походи од внатрешните делови на Мизија преку Тракија и Македонија, на тој начин доаѓајќи до храна, складишта со жита и пари во што им помагало и месното ромејско население. Имајќи го предвид присилниот карактер на регрутацијата на ромејски војници од балканските провинции, која ја наредил императорот Валенс од Антиохија, може да се претпостави дека широк слој од месното население активно го помагало готското пљачкање, меѓу кои биле робовите и колоните од тракијските рудници¹¹². Битката којашто се

¹¹⁰ Во прилог на тоа дека Готите биле вешти во военото дело зборува описот што го дава за нив Исидор Севилски. Тој ги опишува како вредни луѓе, самоуверени, физички силни, високи на раст, вешти и издражливи на рани. Во однос на воената вештина според него тие доста се истакнувале. Во воените судири настапувале со коњаницата на која и давале предност, но исто така ја користеле и пешадијата, напаѓајќи го непријателот со копја и разни фрлачки оружја. Обожавале да вежбаат со оружјето и да симулираат битка. Кај нив постоел обичај секојдневно да организираат игри во вид на борби. Isidori, *Historia Gothorum*. MGH AA XI. 1, ed. Th. Mommsen, pp. 293-295; Cf. ИБИ II-ЛИБИ I, 384.

¹¹¹ *Amm. Marcell. XXXI, 4, 4*; Cf. A. A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire: 324-1354*, Vol. I, 86.

¹¹² *Amm. Marcell. XXXI, 6, 5-6*; *Claudian, Evtr., II, 205*; Cf. М. Б. Шукин, *Готский путь*, 256-257; А. Д. Дмитрев, *Восстание вестготов на Дунав и революция робов*, ВДИ 1950, кн. 1, 66-80.

одиграла кај Марцианопол била првата готска победа на ромејска почва, притоа на Готите на Фритигерн му се придружиле и ромејските Готи предводени од Колијас и Суерид, кои од порано биле во ромејска служба¹¹³.

Додека Валенс бил ангажиран на персиското боиште, неговите војсководители биле принудени на Балканот да се справуваат со немирните готски племиња. Така ромејскиот војсководач Себастијан бил принуден да ѝ се спротивстави на една група Готи во планинските делови на Родопите - јужна тракиска провинција, во првата половина на 378 година. Тој им нанел пораз кај Берое и им го одзел пленот¹¹⁴. Малку подоцна готските операции биле забележани на просторот на населбата Ники на 22 км од Адријанопол. Откако бил поразен ромејскиот војсководач Трајан, Готите опасно му се приближиле на предградието на ромејската престолнина. Сето ова го објаснува Валенсовото брзо и неодложно напуштање на персиското боиште. Тој, имено, веќе на 11 јуни, по подготовките што ги извршил во Константинопол, се нашол во месноста Ники во близина на Адријанопол, каде што го поставил својот шатор. Во меѓувреме додека Валенс се подготвувал за воена интервенција против Готите упатил барање за помош од западниот император Грацијан. Очигледно е дека Валенс се соочувал со проблем при регрутацијата на војници штом била повикана на помош западната војска, а биле повикани и ветераните заедно со регионалните одреди да се вклучат во мобилната војска¹¹⁵.

Подготвувајќи се интензивно за воена интервенција, Валенс на 8 август се советувал со своите генерали како да постапат по однос на прашањето поврзано со пристигнувањето на западната војска предводена од императорот Грацијан дали да се почека да се спојат двете војски или источната војска сама да тргне против Готите. Мислењата биле поделени, а преовладала одлуката на Валенс (поддржана од еден дел од командантите), сепак, сам да тргне во битка. Притоа источниот император, кој бил љубоморен на вештината и способноста на својот внук не сакал, доколку Ромеите извојуваат победа, истата да му се припише на

¹¹³ Amm. Marcell. XXXI, 6. 1.

¹¹⁴ Amm. Marcell. XXXI, 11, 2; Zosimos, IV, 23, 1; Sozomenos, VI, 37, 15-16.

¹¹⁵ Amm. XXXI, 12, 1; Eunap., fr. 46. Cf. M. Shchukin, P. Shuvalov. The Alano-Gothic cavalry charge in the battle of Adrianopole. In: Geografia e viaggi nel mondo antico. Ancona, 2007, p.234; R. Eisenberg, The battle of Adrianopol: A reappraisal, Hirundo vol 8 (2009), 110.

Грацијан. Затоа, Валенс донел конечна одлука да се тргне во битка без да се сочека западната војска.

Во меѓувреме Фритигерн се обидува на два пати да оствари контакт со Валенс за да го одврати од намерите за воена интервенција. Имено, преку еден свештеник испратил писмо до императорот во кое барал да му биде отстапена цела Тракија со стадата и посевите за населување, ветувајќи за возврат траен мир. Во едно друго тајно писмо испратено во исто време тој се нудел како пријател и сојузник на ромејскиот император. Валенс ги игнорирал ваквите барања и на 9 август 378 година продолжил со подготовката на својата војска за влегување во борба. Неговата настојчивост воено да се пресмета со Готите веројатно се должи на неговата убеденост дека може да ги порази. Убеденоста дека може да ги совлада непријателите по сè изгледа била резултат на информациите кои му ги доставиле неговите разузнавачи/извидници дека непријателската војска е значително помалубројна од ромејската¹¹⁶. Меѓутоа, бидејќи готската кавалерија сè уште не пристигнала на бојното поле (собирала фураж за коњите) да им пружи помош, Фритигерн за да добие во време ги продолжил преговорите со Валенс. Имено, тој испратил уште еднаш свој пратеник кај Ромеите да моли за мир за чија гаранција барал угледни ромејски заложници. Императорот, од своја страна, исто така побарал Готите да испратат угледни заложници како гаранции за мирот. Меѓутоа, Готите намерно одолговлекувале со цел преку несигурното примирје да добијат на време додека пристигне нивната коњаница.

Рихомер, комес на гардата на Грацијан, кој во меѓувреме пристигнал во логорот на Валенс, по претходен договор бил испратен да тргне кон готскиот логор во улога на заложник како што барал Фритигерн во последното писмо испратено до императорот. Додека Рихомер се приближувал кон готскиот логор двете елитни ромејски единици, кои го придружувале, предводени од Бакуриј и

¹¹⁶ Со оглед на тоа што нема прецизни изворни податоци за бројот на војници кои се спротивставиле на бојното поле во историографијата се развила жива дискусија по однос на оваа тема при што произлегле голем број на хипотези/претпоставки. За соодносот на силите во Адријанополската битка, види: M. Springer, *Novi odgovori in stara vprasanja o bitki pri Adrianopolu*, *Zgodovinski Časopis*, 48/4 (1994), 436-438; M. Shchukin, P. Shuvalov. *The Alano-Gothic cavalry charge in the battle of Adrianopole*, 233-237; R. Eisenberg, *The battle of Adrianopol*, 109-110; I. Hughs, *Imperial brothers: Valentinian, Valens and the Disaster at Adrianopol*, Barnsley 2013, 192-195.

Касиј, отишле предалеку и пребрзо се судриле со непријателските сили. Меѓутоа, како што пренагло влегле во судир така потоа тремо се повлекле и на тој начин го расипале почетокот на битката. Овој неумесен обид ја упропастил акцијата на Рихомер кој не можел никаде да се придвижи, бидејќи не му било дозволено. А готската коњаница предводена од Алатеј и Сафрак, која се помешала со Хуните во меѓувреме се вратила и откако се симнала од високите планини со голема брзина ги нападнала ромејските одреди и ги убила сите оние на коишто налетала¹¹⁷. Од понатамошниот извештај на Амијан Марцелин може да се претпостави дека двата ромејски одреди (стрелци и гардисти) кои влегле во битка биле всушност дел од десното ромејско крило (коњаница)¹¹⁸. Додека десното ромејско крило го напаѓало левото готско крило, најверојатно ромејската пешадија веќе ја завземала својата средна позиција на бојното поле, а левото ромејско крило сè уште било во формирање. Од друга страна кога нашиот извор заборува за спротивниот табор (Готите) вели дека нивната коњаница се појавила одненадеж од планините и ги нападнала Ромеите ненадејно и брзо. Причината поради која Ромеите не ја забележале готската коњаница веројатно лежи во неможноста да ја видат поради чадот кој се крвал над полињата, кои ги запалиле Готите и поради тоа што доаѓале од заднина на готскиот логор. Како и да е, командантите на готската кавалерија имале поволна можност да го испланираат нападот и да ги нападнат ненадејно и брзо ромејските одреди, кои веќе биле влезени во битка. Оваа тактика на готската кавалерија зборува дека Готите имале познавање од ромејската воена тактика која била често применувана: заседите се многу поуспешни кога непријателот веќе бил влезен во битка. Ромејската пешадија потоа била обиколена веројатно од готските сојузници, Алани (предводени од Сафрак) и била нападна со рој стрели. Подоцна ромејското лево крило дошло до готскиот камп, но било отфрлено од непријателот. На тој начин завршила судбоносната битка со Готите, која за ромејската војска и самиот императорот имала трагични

¹¹⁷ Amm. Marcell. XXXI, 12. 16-17.

¹¹⁸ Amm. Marcell. XXXI. 13. Десното ромејско крило сочинето од коњаница имало за задача да ја штити пешадијата додека ја завземала својата централна позиција на бојното поле и левото крило (коњаница), кои ја формирале првата линија. Освен тоа, десното крило требало да го сврти вниманието на непријателот од другите единици врз себе. М. Shchukin, P. Shuvalov. The Alano-Gothic cavalry charge in the battle of Adrianopole, 244.

последници. Ромејската војска била прегазена (само една третина преживеала), а Валенс загинал на бојното поле¹¹⁹. Постојат две верзии во врска со смртта на императорот. Според првата, Валенс починал откако бил погоден од непријателска стрела во текот на последната фаза од битката. Според другата верзија тој бил ранет со стрела и откако се повлекол во некоја колиба во најблиското село бил спален заедно со неговата придружба¹²⁰. Западната војска која лично ја предводел императорот Грацијан, Валенс не ја дочекал. За катастрофалниот исход на битката западниот император бил известен од водачот на коњаницата, Виктор, кој од Адријанопол се повлекол во Македонија и преку Мизија стигнал во Панонија каде што бил стациониран Грацијан со неговата војска¹²¹.

Последиците од поразот кај Адријанопол за Ромеите биле несогледливи. Две третини од ромејските војници загинале на бојното поле. Меѓу нив загинале голем број угледни луѓе: повеќето високорангирани воени команданти и триесет и пет трибуни. Токму овие големи загуби во армијата биле причина за пресврт во ромејската политика кон варварите т. е. Готите, коишто од непријатели во наредниот период биле претворени во ромејски сојузници, односно се инфилтрирале во рамките на ромејската војска. Имperiјата добила во нив сигурен извор за регрутација, која ја обезбедувала со паричен надомест. На тој начин Ромеите и варварите (Готите) потесно се врзале: Ромеите станале зависни од човечката сила на варварите, додека пак, варварите станале зависни од ромејските ресурси.

Неколку дена по Адријанополската битка голем број на градови во Тракија биле изложени на силни готски опсади. По неуспешната опсада на Адријанопол,

¹¹⁹ Amm. Marcell. XXXI, 12, 13. Сп. за Адријанополската битка кај: Burns Th., *The Battle of Adrianopol. A Reconsideration*, *Historia* 22 (1973) 336-346;

¹²⁰ Детален преглед на верзиите во изворите за смртта на Валенс дава: Н. Зачевић, *Готи на Балкану*, 126. Верзијата што ја пласираат црковните историчари за спалувањето на Валенс ја толкуваат на симболичен начин, дека аријанскиот император бил осуден, заради неговото отстапување од православното христијанство, вечно да гори во пеколот и бидејќи не било пронајдено неговото тело, тоа според нив, било однесено од ѓаволот. (*Soz. Hist. eccl.* 6.40; *Theod.* 4.32; *Soc. Hist. eccl.* 4.38). Cf. H. Wolfram, *History of the Goths*, 128; I. Hughs, *Imperial brothers: Valentinian, Valens and the Disaster at Adrianopol*, 203.

¹²¹ Zosimos, IV, 24, 3.

бил нападат Перинт, кој бил зачуван, меѓутоа неговата околина тешко настрадала. Кај Перинт, Готите се развоиле на два дела. Еден дел од нив се упатиле кон Филипопол и понатаму во внатрешноста на Балканот и диоцезата Дакија, каде била опседната Сердика, а друг дел тргнал на југ кон Македонија. Готите успеале да добијат една битка кај Никополис ад Иструм, но кога стигнале пред главниот град биле поразени од Сарацените кои излегле од градот¹²².

По загинувањето на Валенс, западните императори Грацијан и Валентинијан II ги превзеле ингеренциите врз источниот дел од Империјата, а со тоа и обврската за справување со готскиот проблем¹²³. Со оглед на тоа што, Готите по победата се движеле по државниот пат и преку преминот Суки започнале да ја загрозуваат Мизија и Тракија, воено-безбедносната ситуација на Балканот била доведена под сериозно прашање. Наоѓајќи се во една таква безизгледна ситуација, Грацијан одлучил да изврши административни и безбедносни реформи, за да воспостави контрола повторно врз Илирик. Од тие причини во 378 година, донел одлука да создаде нова префектура Илирик, одвојувајќи ја од Италија и Африка. За нејзин префект бил назначен Клодиј Хермогениан Олибиј¹²⁴.

Поради неможноста самостојно да се справи со готскиот проблем на Истокот, а и поради новиот притисок од германските племиња кои продирале преку реката Рајна, Грацијан го избрал за нов император на Источната империја, Теодосиј, дотогашниот командант на коњаницата на Илирик. Теодосиј своите командански вештини ги истакнал најпрвин како дукс на Мизија во успешните борби со Сарматите во 378 година, а потоа и како командант на коњаницата на Илирик. Теодосиј официјално бил прогласен за император на Источно-римската империја на 19 јануари 379 година во Сирмиум. Грацијан на Теодосиј му го отстапил источниот дел од Империјата заедно со диоцезата Тракија, а му била доверена воената и административната управа над целата префектура Илирик и тоа привремено до решавање на готската криза¹²⁵.

¹²² Amm. Marcell. XXXI, 16, 1-7.

¹²³ Rufinus, *Historiae ecclesiastica*, II, 13.

¹²⁴ R. M. Errington, *Theodosius and the Goths*. *Chiron* 26 (1996) 1-27.

¹²⁵ Socrates, HE, 5.2. 3: Грацијан “му ја предал борбата против варварите”; Sozomenos, VII, 4. 2; Cf. R. M., Errington, *Theodosias I and the Goths*, 23 sq.

Во наредните три години, 379-382 година, текот на настаните тешко може да се реконструира поради фрагментраните и конфузни податоци од изворите. Сепак од законските акти кои ги среќаваме во Теодосиевиот кодекс, можеме да забележиме дека била засилена борбената активност на Балканот од страна на новиот ромејски император, Теодосиј I ¹²⁶.

За да ја контролира ситуацијата на просторот на Илирик, Теодосиј I го одбрал Солун за своја база и резиденција во 379 година¹²⁷. Тука тој работел на консолидација на армијата. Имено, за да ја подобри нејзината ефикасност, тој ги обединил копнените војски на Илирик, Тракија, Истокот и императорската гарда под единствена команда, за разлика од претходно кога коњаницата и пешадијата биле под раководство на одделни команданти¹²⁸. Новиот император исто така спровел и широка регрутација, заради обезбедување на што побројна војска. За таа цел, Теодосиј ги претворал земјоделците во војници, ја пренасочил дејноста на рударите од цивилни за воени потреби, а ги повлекол и граничните воени единици во внатрешноста на Империјата. Во прилог на широко спроведуваната регрутација заради зголемување на воените единици, говорат и неколкуте законски одредби од оваа сфера, издадени во периодот од 379 до 382 година¹²⁹.

Во текот на пролетта и раното лето 379 година Теодосиј со сигурност имал повеќе судири со варварите и тоа првенствено во Македонија. Изворите не даваат никакви детали за воените операции на Теодосиј во овој дел од Балканот. Единствено Зосим го наведува походот на командантот на војските во Тракија, ренегатот Модарес, кој по потекло бил Гот. Во овој поход Модарес успешно ги разбил готските единици во Тракија¹³⁰. Во врска со овие успеси веројатно била објавена победата над Готите, датирана на 17 ноември 379 година¹³¹. Акцијата на Модарес, по сè изгледа, уследила по походот на Теодосиј I во Македонија и имала за цел пресретнување на потиснатите готски одреди од Македонија во Тракија.

¹²⁶ CTh., X, 1, 12, според овој указ императорот се наоѓал во Солун, а на 6 јули според CTh., VI, 30, 2 веќе бил во Скупи.

¹²⁷ За престојот на Теодосиј во Солун, освен неговите законски одредби, сведочат и други извори, спореди: Zosimi, 4-202, 17; Socrates, V. 6.

¹²⁸ W. Treadgold, Byzantium and Its Army, 11.

¹²⁹ R. M. Errington, Theodosius and the Goths. 6-7.

¹³⁰ Zosimus, IV, 25.

¹³¹ Cons. Const. a. 379, 3 p. 243; Cf. Marcellinus, a. 379.

Во прилог на ваквата претпоставка оди известувањето на Јорданес, дека Теодосиевата војска ги нападнала Готите и ги потиснала од границите на Тракија¹³². Според пишувањето на Зосим исто така, може да се забелжи дека во близината на Солун или можеби некаде во Повардарието¹³³ се одиграла една битка меѓу Теодосиј I и Готите, во која императорот претрпел пораз поради дезертерството на негови војници на страната на непријателот¹³⁴. Од податоците на Зосим, не можеме хронолошки прецизно да ја определиме ова битка, кој единствено пишува за овој настан. Меѓутоа, од објавените едикти на Теодосиј во Солун, може поблиску да се одреди датумот на ова битка. Имено, во периодот од почетокот на април и крајот на мај 380 година, забележливо е отсуство на публикувани едикти, што би значело дека битката најверојатно се случила во тој интервал. Додека пак, од почетокот на јуни е зачестено нивното публикување и оди во прилог на тезата дека било неопходно да се регулира ситуацијата по поразот кој го доживела императорската војска¹³⁵. По повлекувањето на Теодосиј I од бојното поле, варварите се задоволеле со победата и станале господари на незаштитените Македонија и Тесалија, меѓутоа не им нанесувале никаква пакост на градовите, како што вели Зосим, надевајќи се дека ќе добијат некаков данок од нив¹³⁶. Отткако се повлекле Готите од Тесалија и Македонија, императорот ги осигурал градовите во овие области со воени гарнизони¹³⁷.

На 24 ноември 380 година според *Consularia Constantinopolitana* Теодосиј I се вратил во Константинопол¹³⁸. Неговото влегување во Градот било проследено со триумфална процесија¹³⁹. Од податоците што ни ги дава Зосим, не е јасно, воопшто, во чест на кои победи Теодосиј организирал триумфална процесија при влегувањето во Константинопол. Имајќи го предвид поразот што го претрпел

¹³² Iordanis, *Getica*, 140.

¹³³ И. Микулчиќ, *Античките градови во Македонија*, 199.

¹³⁴ Zosimus, IV, 31.

¹³⁵ CTh. 6.7.2; 6.9.2; 6.9.21; 6.27.3; 6.27.3.1; 8.15.6.2; 9.27.2; 9.42.8.3; 10.3.3.

¹³⁶ Zosimus, IV, 31. Дека градовите во овие области биле поштедени од Готите, говорат и информациите на Амброзиј, кој вели дека ваквата поштеда се должи на посредничката улога на солунскиот епископ Ахолиј. Cf. Ambrosius, *Epistolarum classics*, I, PL, 996-1001.

¹³⁷ Zosimus, IV, 32.

¹³⁸ Cons. Const. ad ann. 380; Zosimus, IV, 32.

¹³⁹ Cons. Const. ad ann. 380; Zosimus, IV, 33; ИБИ II-ЛИБИ I, 215. (Павле Орозиј)

императорот од Готите во периодот април-мај 380 година и неговото заминување во ноември истата година, се добива впечаток дека тој всушност не постигнал никакви резултати во справувањето со готскиот проблем. Во прилог на ова теза оди информацијата на Зосим, за помошта што писмено ја побарал Теодосиј од западниот император¹⁴⁰. Во тој контекст триумфалното пристигнување на Теодосиј I во Константинопол очигледно било лажно со намера да се сокријат неговите неуспеси на бојното поле.

Откако дознал Грацијан за влошеноста на ситуацијата на Балканот, веднаш испратил своја војска под водство на војсководачите Баудон и Арбогаст, која пристигнала во Македонија и Тесалија, веројатно во 381 година¹⁴¹. Штом дознале за пристигнувањето на овие војсководители, Готите, откако ги опљачкале тие региони се повлекле во Тракија¹⁴². Потврда за успехот во протерувањето на Готите, што ја имале овие западни војсководители, наоѓаме и кај Јорданес¹⁴³. Овие одреди делувале самостојно, а не во координација со војските на Теодосиј I, бидејќи тој не престојувал тогаш во овие области. Според тоа, погрешна е констатацијата на Н. Зечевиќ дека Теодосиј имал намера да ги спои своите одреди со тие на Грацијан за да војуваат заеднички против Готите. Овој нејзин став очигледно произлегува од погрешната идентификација на градот Хераклеа во Тракија со Хераклеа Линкестидска, кој се споменува во едиктите на Теодосиј I од јули 381 година¹⁴⁴.

Летото 381 година според законите што ги издал Грацијан, забележано е неговото присуство во Илирик, односно во Виминациум и Сирмиум¹⁴⁵. Не можеме со сигурност да знаеме дали неговото присуство во овие градови се должи на потребата од регулирање на односите со Готите, т. е. постигнување на мир во однос на Илирик, бидејќи не располагаме со прецизни изворни податоци. Меѓутоа во прилог на ова прашање оди пишувањето на Јорданес, дека Теодосиј I “откако дознал дека Грацијан направил договор меѓу Готите и Римјаните и самиот постигнал договор со готскиот крал Атанарих, кој бил наследник на

¹⁴⁰ Zosimus, IV, 32.

¹⁴¹ R. M., Errington, Theodosius and the Goths, 3.

¹⁴² Zosimi, IV, 33.

¹⁴³ Iordanes, XXVII, 139.

¹⁴⁴ Н. Зечевиќ, Византија и Готи на Балкану, 105-106.

¹⁴⁵ CTh. 1.10.1; 12.1.89.

Фритигерн и склучил сојуз со него и Орозиј”¹⁴⁶. Но, сепак и покрај непрецизноста на податоците, не треба да се исклучи постигнувањето на таков договор меѓу Грацијан и Готите, кој би кореспондирал со Теодосиевата политика на придобивање на Готите. Всушност, Грацијан постигнал договор, т.е. склучил фоедус со тронародната конфедерација од Остроготи, Хуни и Алани, кои со негова дозвола биле населени во Панонија¹⁴⁷. Теодосиј, од своја страна, постигнал дипломатски договор на 11 јануари 381 година во Константинопол со еден од готските водачи, Атанарих, кој побарал азил на императорскиот двор¹⁴⁸. Ваквиот Теодосиев договор со готскиот водач бил оценет од ораторот Темистиј како голем дипломатски успех: “гледаме дека добрата репутација е многу поефективна за императорот одошто многубројни оклопни војници, и извојува договор од оние кои ја презираат силата”¹⁴⁹. Ваквиот величествен панегиричен говор на Темистиј пред сенатот оди во прилог на поткрепата на лажната Теодосиева триумфална процесија во Константинопол¹⁵⁰.

Имајќи во предвид дека Атанарих кога пристигнал во Константинопол бил стар и болен, а освен тоа ниту војувал во тој период со Ромеите, ниту пак, имал некое особено политичко влијание среде Готите, постигнатиот договор со него не можел да претставува некој голем дипломатски успех. По две седмици Атанарих починал, а императорот му приредил величествен закоп, оставајќи силен впечаток кај неговите придружници. Со тој акт императорот сакал да ја изрази својата великодушност и пријателските намери кон нив.

По средувањето на приликите на Балканот, созреале услови за враќање на префектурата Илирик во административната сфера на Западот, согласно договорот склучен во јануари 379 година. Враќањето било санкционирано веројатно за време на престојот на Грацијан во Сирмиум во јули 381 година, а

¹⁴⁶ Jordanis, XXVIII, 142.

¹⁴⁷ Jord. Getica, 141.

¹⁴⁸ Cons. Const., ad ann. 381; Zosimus, IV, 34.

¹⁴⁹ Themistius, Or. 15. 275, 4-276, 14 (190c-191a)

¹⁵⁰ Според Ерингтон, намерата на источната влада била преку говорите на Темистиј да се дојде до зајакнување на внатрешната кохезија на државата за да се поразат воено Готите и да се принудат да се повлечат зад Дунав. Cf. R. M., Errington, Theodosius and the Goths, 13.

официјално важело од септември истата година. На тој начин префектурата Илирик одново била вклучена во заедничката префектура со Италија¹⁵¹.

По неколку месечни преговори Теодосиј I, постигнал договор со Готите на 3 октомври 382 година¹⁵². Со овој договор, кој бил интерпретиран од ораторот Темистиј како победа, на Готите им било дозволено да ја населат областа меѓу Родопите и реката Дунав и слободно да ги организираат нивните заедници на ова подрачје¹⁵³. Аспектот кој го потенцирале од една страна императорските преговарачи, Сатурнин и Рикомер, па и самиот император бил обновата на земјоделитето, од друга страна пак не било постигнато протерувањето на Готите зад Дунав, туку им било допуштено да останат на ромејска земја¹⁵⁴. Прецизните услови под кои сето ова се случило остануваат нејасни. Во однос на статусот кој го добиле Готите со овој договор во историографијата се изнесени поделени мислења. Според една група историчари¹⁵⁵ Готите добиле федератски статус, додека други сметаат дека не може да стане збор за фоедус, туку дека нивниот однос со императорската власт бил заснован повеќе на економска принуда, одошто на некоја законска основа¹⁵⁶. Готите биле регрутирани во армијата, дури некои единици добиле чисто готски имиња¹⁵⁷, но сепак нема податоци дека нивната регрутација произлегла од законска облигација на некој договор. Таа била повеќе резултат на морална и економска принуда, имајќи во предвид дека службата во ромејската армија може да биде вносна и достоинствена за почит, смета Ерингтон¹⁵⁸. Без разлика на тоа што не е зачуван никаков пишан договор во изворите, сепак тој се споменува и притоа се потенцира од Јорданес дека се работи за обновување на федератските односи првпат воспоставени во времето

¹⁵¹ R. M., Errington, *Theodosius and the Goths*, 19, 22-27.

¹⁵² Cons. Const., ad ann. 382 : “Целиот народ на Готите заедно со нивниот крал се предале во римски раце”.

¹⁵³ R. M., Errington, *Theodosius and the Goths*, 20-22.

¹⁵⁴ Them, Or. 16. 301, 27 f. (211 a/b); Cf. R. M., Errington, *Theodosius and the Goths*, 20.

¹⁵⁵ Д. Ангелов, *История на Византия*, т. 1, София 1959, 78-80; Г. Острогорски, *Историја на Византија*, ; Н. Зечевиќ, *Византија и Готи на Балкану*, 106-107. Н. Wolfram, *History of the Goths*, 133-134.

¹⁵⁶ P. J. Header, *The Goths and Romans*, 107 sq; R. M., Errington, *Theodosius and the Goths*, 21-22.

¹⁵⁷ Дворските помошни единици биле наречени Визи и Тервинги, Cf. Not. Dign. Or. 5.61; 6.61.

¹⁵⁸ R. M., Errington, *Theodosius and the Goths*, 22.

на Константин I¹⁵⁹. Според тоа, не треба да се исклучува постоењето на таквиот договор, кој ги уредувал односите кои произлегувале од склучениот фоедус. Всушност токму според тој договор уследиле подоцнежните учества на Готите-федерати во воените походи на источниот император.

Договорот постигнат во 382 година кој имал првенствено за цел интеграција на Готите во Империјата, ги спречил за извесно време нивните воени акции. Но во 386 година доаѓа до нивно повторно раздвижување. Од известувањата на Зосим дознаваме дека Теодосиевиот командант на пешадијата, Промот ги поразил Визиготите, кои се обиделе да го преминат Дунав. Овој успех на Теодосиевата армија бил причина за повлекување на одделни готски групи од Тракија во Македонија, кои се сокриле во непристапните македонски области¹⁶⁰. Откако била стабилизирана ситуацијата во Тракија, Промот бил ангажиран на Запад против узурпаторот Максим, кој бил командант на војските во Британија.

Населените Готи на ромејска територија, поткупени од узурпаторот Максим се одметнале од источната војска, го нарушиле во 388 година и во наредните три години своите пљачкашки походи ги прошириле и на териториите на Македонија и Тесалија¹⁶¹. Според законските одредби издадени од Теодосиј I во првата половина на 388 година се забележува присуството на императорот на Балканот, кое било условено токму од нестабилната ситуација која ја предизвикале Готите¹⁶².

Додека Теодосиј I престојувал во Солун во 388 година дошло до средба меѓу него и западниот император Валентинијан II, кој пребегнал во источниот дел од Империјата и барал помош против узурпаторот¹⁶³. На ова средба била донесена одлука за справување со Максим, меѓутоа иако не се споменува некаков конкретен договор во изворите, сепак од свршувачката која била извршена меѓу Теодосиј I и Гала, сестрата на Валентинијан II може да се претпостави дека бил постигнат воено-политички сојуз, поткрепен со политички брак. Токму тој сојуз веројатно повлекувал и предавање на префектурата Илирик во трајно владеење

¹⁵⁹ Jord. Getica 145.

¹⁶⁰ Zosimus, IV, 34;

¹⁶¹ Zosimus, IV, 45. 4, 48.

¹⁶² CTh. 12. 1. 119.

¹⁶³ Zosimus, IV, 43.

на источниот император, како благодарност од Валентинијан II за повторното враќање на неговиот престол, но истовремено може да се толкува и како мираз, кој произлегол од склучениот политички брак. Ваквата крупна политичка промена во Илирик, може да се објасни и со административните промени кои биле извршени во Македонија, а кои можат да се датираат во 388 година. Имено била извршена поделба на Македонија на две провинции: Македонија Прима со центар во Солун и Македонија Салутарис со главен град Стоби¹⁶⁴. Поделбата извршена за време на престојот на Теодосиј I во Солун, веројатно имала за цел да биде подобрена ефикасноста во справувањето со Готите, кои предизвикувале проблем во ова област. Дека Илирик му припаднал на источниот император, според погоре споменатиот договор, потврда наоѓаме во податокот дека Теодосиј заради средување на приликите во новопридобиевата префектура во 390 година, го назначил за началник на војските на Илирик, Готот Бутерих. Стационарањето на војските на началникот на Илирик во Солун требале да бидат во функција на обезбедување на соодветни услови за безбедно функционирање на идното седиште на префекторот на Илирик. Пристигнувањето на Бутерих во Солун било проследено со еден инцидент кој довел до востание на граѓаните, кое придобило широки размери¹⁶⁵, што зборува за отворен антагонизам меѓу ромејското население и готскиот одред стационаран во градот.

Теодосиј I откако успешно се справил со узурпаторот Максим и му го вратил престолот на Валентинијан II, во летото 391 година пристигнал во Солун и се упатил против немирните Готи. Дознавајќи за доаѓањето на императорот, Готите се сокриле во брдата и мочуриштата околу езерата, како што тоа вообичено го правеле, според известувањето на Зосим¹⁶⁶. Од тие позиции Готите извршувале тајни ноќни напади и ја ограбувале околината на Солун. Бидејќи не ги знаел нивните точни позиции, Теодосиј I се одлучил со измама да ја открие нивната локација. Имено, императорот го пронашол човекот кој им служел како информатор на Готите за местата кои имале во план да ги напаѓаат и од него ја дознал точната локација каде што биле стационарани. Императорот веднаш извршил напад врз нив, при што дошло до страшен колеж, според известувањата

¹⁶⁴ М. Панов, Административните промени во Македонија, 120-121.

¹⁶⁵ Sozomenos, HE, VII. 25; Cf. М. Панов, Административните промени во Македонија, 121.

¹⁶⁶ Zosimus, IV, 48.

на Зосим и Евнапиј¹⁶⁷. По извршениот колеж, поради истоштеноста на војската императорот ги прекинал воените дејствија против останатите готски одреди. Од понатамошните несигурни известувања на Зосим, дознаваме дека Готите ги консолидирале своите редови и дека извршиле препад врз Теодосиевата војска во моментот кога се наоѓала во состојба на пијанство. Од катастрофа, војската била спасена благодарение на навремената помош од војсководецот, Промот, кој превзел противнапад и ги поразил Готите¹⁶⁸. По овој пораз на Готите, од кои мал број се сокриле повторно во мочуриштата, како што вели Зосим, ситуацијата на Балканот била стабилизирана во наредните неколку години.

Овој опис на ромејско-готски судири што го дава Зосим, веројатно се однесува на походот што го организирал Аларих во 391 година, поминувајќи ја Балкан планина и упатувајќи се на југ. Можно е да имал воспоставено контакт и со Готите кои останале во Повардарието. Императорот тргнал да ги пресретне напаѓачите, но исто како во 380 година ја занемарил заштитата на својата армија во движење. Ромејските одреди биле изненадени на реката Марица¹⁶⁹ и претрпеле тежок пораз, при што способниот Промот едвај успеал да го извлече императорот од битката. Промот ја продолжил борбата против Аларих, но пред крајот на 391 година загинал и бил наследен од Стилихон на командантската позиција. Стилихон го поразил и заобиколил Аларих во 392 година, но по наредба на императорот бил ослободен.

Поради ненадејната смрт на западноримскиот император Валентинијан II во 392 година и самопрогласувањето на Евгениј за нов западноримски император, Теодосиј морал повторно воено да интервенира на Запад¹⁷⁰. По опсежни подготовки Теодосиј, придружуван од варварска војска, која ја сочинувале готските федерати на Аларих, заминал против Евгениј во 394 година и му нанал пораз во битката кај Фригид (Вишава)¹⁷¹. Аларих ги предводел готските федерати, но не добил ниту самостојна воена команда ниту ромејска воена служба, наместо тоа бил ставен под команда на Гајна. Оваа недоверба на

¹⁶⁷ Zosimus, IV, 48; Eunapii, Fr. 55, ed. R. C., Blockly.

¹⁶⁸ Zosimus, IV, 49.

¹⁶⁹ За битката на р. Марица известува: Claudian, The Gothic war, 524.

¹⁷⁰ Socrates, HE, col. 701. B.

¹⁷¹ За оваа битка види повеќе кај: R. Bratož, Bitka pri Frigidu v izročilu antičnih in srednjeveških avtorjev, *Zodovinski Časopis* 48/1. 1994, 5-45.

императорот кон Аларих се оправдува со настаните од 391 година¹⁷². Својата победа Теодосиј ја прославил со триумфално влегување во Рим и тука го назначил неговиот син, Хонориј за нов император на Западната империја. Наредната година (395) Теодосиј се разболел и починал во Милано. Империјата ја поделел на своите двајца синови, при што Аркадиј ја добил источната половина, а Хонориј западната¹⁷³. При поделбата, Македонија како составен дел на префектурата Илирик, заедно со диоцезите Дакија и Панонија, му припаднала на источниот император. Бидејќи двајцата императори биле малолетни за управување на двата дела од Империјата во нивно име, како регенти биле назначени Галот Руфин на Аркадиј, а Вандалот Стилихон на Хонориј.

По смртта на Теодосиј I во 395 година, Визиготите повторно се охрабриле за нови напади. Па така, Аларих Балта под изговор дека не им бил исплатен надомест на неговите сонародници за нивното учество во борбата против узурпаторот Евгениј, се дигнале на бунт и ги упатил своите сили кон Константинопол. Кога Аларих ѝ се приближил на престолнината, склучил таен договор, односно *foederis* со источниот регент Руфин, со цел заедничко делување за обезбедување власт над Илирик. Од податоците што ги даваат Јорданес¹⁷⁴ и Клавдијан¹⁷⁵, дознаваме дека иницијатор на овој таен договор бил Руфин, кој имал намера незадоволството на Визиготите да го искористи за свои цели и да се пресмета со Стилихон. Борбата на Руфин и Стилихон се водела во однос на превластта над Илирик, кој бил доделен на Источната империја што пак, било оспорено од западната влада¹⁷⁶. На Руфин очигледно дека му била потребна готската помош, ако се земе во предвид дека Стилихон имал воена предност со

¹⁷² H. Wolfram, *History of the Goths*, 138.

¹⁷³ Iordanis, *Romana*, 319.

¹⁷⁴ Iordanis, *Romana*, 319.

¹⁷⁵ Claudianus, *In Rufinum*, II 70-85. Руфин е наречен *foederis auctor*. Cf. *Ibid.* II. 75; G. Halsall, *Barbarian migrations and the Roman West 376-568*, Cambridge 2007, 195.

¹⁷⁶ Според пишувањето на Олимпиодор (*Olympiodorus*, Fr. 11 ed. R. C. Blockly), Стилихон бил назначен за старател на двајцата императори. Клавдијан ја дава истата информација и посочува дека Илирик му бил доделен на Хонориј од неговиот татко. Cf. Claudianus, II, VI *consulship of Honorius*, 81.

тоа што под своја команда го имал цветот на ромејската и варварската војска, според пишувањето на Созомен¹⁷⁷.

Договорот со источната влада на Аларих и неговите готски одреди му овозможил слободно да ги пљачкаат териториите на Балканскиот полуостров. Па така, Аларих од Константинопол преку Тракија заминал за Македонија и Тесалија, уништувајќи сè на што ќе наидел по патот¹⁷⁸. На влезот во Тесалија, кај реката Пенеј, Готите биле поразени од Тесалијците, но тој неуспех не му пречел на Аларих да ги продолжи пустошењата на околните области¹⁷⁹. Готскиот продор кон Грција бил олеснет и од нивната соработка со проконзулот на Ахаја, Антиохиј и воениот командант на Термопилите, Геронциј. Притоа биле освоени повеќе градови во Тесалија, Атика, Беотија и на Пелопонез.¹⁸⁰ Во меѓувреме овој поход на Аларих во Илирик се обидел да го спречи западноримскиот регент Стилихон, меѓутоа бил обезоружан со наредбата на Аркадиј да ја прекине интервенцијата против Готите во Тесалија¹⁸¹. Најпосле, Стилихон одлучил да го прекине походот, враќајќи ја источната војска на Аркадиј, предводена од командантот Гајна¹⁸². Наредбата дадена од источниот император за повлекување на војските на западниот регент од Балканот, зборува дека префектурата Илирик се наоѓала во политичката сфера на Источната империја. Лесното повлекување на Стилихон ја крие неговата тајна намера во договор со Гајна издајнички да се пресмета со Руфин и на тој начин да стане единствен регент на двајцата императори. Имено со испраќањето на источната војска во Константинопол на чело со Гајна, било испланирано, а потоа и извршено убиството на Руфин¹⁸³. За нов регент на источниот император бил избран

¹⁷⁷ Sozomenus, HE, VIII, 25.

¹⁷⁸ Zosimus, V, 5; Cf. Socrates, HE, VII, 10.

¹⁷⁹ Socrates, HE, VII, 10.

¹⁸⁰ Zosimus, V, 5-6; Claudianus, In Rufinus, II, 186-191.

¹⁸¹ Claudianus, In Rufinus, II, 161; Cf. А. С. Козлов., Борьба между политической оппозицией и правительством Византии в 395-399 гг. Античная древность и средние века, сборник 13, Свердловск 1976, 73.

¹⁸² Гајна бил *magister militum praesentalis*. Тој во 399-400 година го помагал востанието на Трибигилд во Фригија, поради што дошол во непријателство со источната влада и во обидот да избега зад Дунав бил пресретнат од хунскиот водач Улдин и убиен. Cf. Козлов А. С., Борьба между политической оппозицией, 76-77.

¹⁸³ Zosimus, V, 7.

евнухот, Евтропиј. Тој, наспроти надежите на западниот регент, ја продолжил политиката на Руфин во однос на соработката со Аларих во Илирик, па дури и издејствувал римскиот сенат да го прогласи Стилихон за непријател на државата, според известувањата на Зосим¹⁸⁴.

Поради ваквиот развој на настаните на Балканот, Стилихон бил принуден повторно да организира поход во 397 година. Тој по морски пат од Италија пристигнал на Пелопонез и успеал да ги потисне Готите во Аркадија, но не и да им нанесе конечен удар, по што повторно се вратил во Италија, откако склучил некаков непознат договор со Аларих. Причината за повлекувањето на Стилихон можат да бидат неколку: несигурност т.е. нестабилност на ромејската војска; востанието на африканскиот намесник, Гилдо; кавгата меѓу двата дела на Империјата. Но, сепак одлучувачка причина била таа што Стилихон бил прогласен за државен непријател на Империјата¹⁸⁵. Повлекувањето на Стилихон, Аларих го искористил за продор во Епир, подложувајќи го на опустошување и на тој начин ја принудил источната влада да се спогоди со него. Аркадиј и Аларих влегле во фоедус, кој им дозволувал на Готите да се населат во *Emathia tellus* (областа на Ематија), односно областите во Македонија меѓу реките Халијакмон и Аксиус; а Аларих бил назначен за началник на војските во Илирик¹⁸⁶. На тој начин од опустошувач на Илирик, Аларих станал негов управител. Целта на договорот била двојна: прво намерата не била толку да се постават воените одреди во Илирик под команда на Аларих, колку да го интегрира него во ромејската хиерархија; второ, императорот сакал да ја одреди ромејската територија што ги издржувала Готите. На овој начин бил создаден институционален модел кој ќе биде користен повторно во иднина. Бидејќи федератите дошле под ромејска воена администрација, природно било дека на нивниот лидер ќе му биде даден висок воен чин¹⁸⁷. Со ваквата своја положба Аларих се задоволил до 401 година, кога откако ја концентрирал главнината на

¹⁸⁴ Zosimus, V, 8, 11; Cf. G. Halsall, *Barbarian migrations and the Roman West*, 195.

¹⁸⁵ H. Wolfram, *History of the Goths*, 142.

¹⁸⁶ Claudian, *The Gothic war*, 495; 535-544; Claudian, In *Eutropium*, II, 214-218. Во однос на точната датација кога Аларих ја добил ова титула, сп. R. C. Blockley, *The dynasty of Theodosius*, 115. In: *The Cambridge ancient history: Vol. XIII: The Late empire, A.D. 337-425*, ed. Cameron, A., and Garnsey, P. Cambridge 1998.

¹⁸⁷ H. Wolfram, *History of the Goths*, 142.

својата војска во Епир и по направените консултации со своите најблиски соработници, се одлучил да превземе поход во Италија со намера да побара сопствено кралство наместо да им служи на другите, известува Јорданес¹⁸⁸. Заминувањето на Визиготите на запад, по сè изгледа, се должело на промената на источноромејската политика што уследила по отстранувањето на Гајна во 400 година и доаѓањето на власт на антиготската струја. Движејќи се веројатно по долината на реките Вардар и Морава, Аларих ја поминал Панонија и Сирмиум и кон крајот на летото истата година непречено стигнал во Равена¹⁸⁹. Тој од римскиот сенат барал територии за населување, но бил одбиен. Наскоро потоа Стилихон му нанел ненадеен пораз на Аларих кај Алпите во 402 година, по што готскиот водач се повлекол на границата на Далмација и Панонија¹⁹⁰. Таму се задржал до 407 година, кога во договор со Стилихон, според пишувањето на Зосим, била предвидена зедничка акција во Епир¹⁹¹. Иницијативата за ова акција потекнала од Стилихон кој не се откажувал од намерата да го приклучи Илирик на Западната римска империја. Созомен во врска со овој настан пишува дека Стилихон откако ја издејствувал од Хонориј должноста ромејски стратег за готскиот водач, Аларих, го испратил против Илиријците. Во Епир на Аларих му се придружил и префектот Јован, кои по пристигнувањето на Стилихон требале да продрат низ Македонија и да го освојат цел Илирик. Сепак, овој план не бил реализиран поради тоа што Стилихон добил погрешно известување дека готскиот водач починал, а исто така и поради обидот на управникот на Британија, Констанциј да ја превземе римската власт на Запад. По неуспехот на овој план, Аларих повторно се свртел кон Запад. Во пролетта 408 година заминал во нов поход кон Италија. Тој од Епир преку Панонија пристигнал во Норик, барајќи оштета од римскиот сенат во вредност од 4000 фунти злато, во спротивно се заканувал со инвазија на Италија. За одобрувањето на барањето кај Сенатот лично се заложил Стилихон¹⁹². Меѓутоа дури откако Аларих станал

¹⁸⁸ Iordanes, *Getica*, XXIX, 147.

¹⁸⁹ H. Wolfram, *History of the Goths*, 151.

¹⁹⁰ Sozomenus IX 4.4.; Zosimus, V 48.3

¹⁹¹ Zosimus, V, 48.2.

¹⁹² Zosimus, V, 34. 7.

сериозна закана за Рим¹⁹³, му била одобрена голема количина на злато за поштеда на Вечниот град и тој со војска се повлекол во Норик¹⁹⁴.

По смртта на Аркадиј во 408 година, за нов источен император бил избран неговиот малолетен син Теодосиј во чие име управувал префектот на Истокот, Антемиј. Поради обвинение дека Стилихон подготвувал заговор против новиот император бил ликвидиран во август истата година, по наредба на Хонориј¹⁹⁵. Со тоа дефинитивно пропаднал неговиот договор со Аларих за освојувањето на Илирик, а Визиготите повеќе не се вратиле во Епир.

По повлекувањето на Алариховите Готи, на Балканот за подолго време настапил мирен период. Веќе следната година Теодосиј II издал два едикта до префектите на Илирик и Истокот, со кои имал намера да ги зацврсти своите позиции во Илирик¹⁹⁶.

¹⁹³ Аларих за две години (408-410) трипати го опсадувал Рим при што последната опсада вродила со плод. Имено во 410 година овој готски владетел влегол во Вечниот град, кој три дена бил подложен на безмилосен грабеж и пустош од страна на Визиготите. Набрзо по опустушувањето на Рим, Аларих починал од маларија. Преглед на изворите кои извесуваат за овој настан дава: Р. Бенедикти, *Взятие Рима Аларихом (К вопросу об историографическом методе Прокопия Кесарийского)*, *Бизантский временник*, XX, Москва 1961, 23-31; Н. Wolfram. *The Roman Empire and Its Germanic Peoples*, 11.

¹⁹⁴ Olympiodorus, fr. 6, fr 7.

¹⁹⁵ Sozomenos, HE, IX, 4.

¹⁹⁶ CTh. V, 6,3; CTh. XI, 17.

2. Остроготи

Хуните откако ги нападнале Аланите од кои многу убиле и опљачкале, а со останатите склопиле сојуз, според пишувањето на Амијан Марцелин, упаднале во пространите и богати полиња на воинствениот остроготски крал Херманарих. Тој се утврдил и долго време се обидува да се одржи, но бидејќи гласините за заканувачката опасност сè повеќе се ширеле извршил самоубиство. По неговата смрт за крал бил избран Витимир, кој успеал да се потпре на Аланите и еден дел од Хуните, кои ги придобил со пари на своја страна. Но, по многуте порази кои ги доживеал умрел на бојното поле, совладан со силата на оружјето. Грижата за неговиот малолетен син Видерих ја превзеле војсководачите, Алатеј и Сафракс. Тие ја изгубиле надежта во отпорот и се повлекле до реката Днестар¹⁹⁷.

Додека еден дел од Остроготите биле потчинети на Хуните, друг дел од нив го молеле источниот император со истата благонаклоност, како кон Визиготите да ги прими во Империјата. Тоа биле Остроготите на Видерих, предводени од Алатеј и Сафракс, како и Остроготите под водство на Фарнобиј. Меѓутоа нивната молба била одбиена поради општиот интерес¹⁹⁸. Всушност, општиот интерес подразбирал избегнување на евентуална опасност од голема концентрација на германски племиња во рамките на Источната имеприја.

Сепак, додека се одвивал преминот на Визиготите под водство на Алавив и Фритигерн, Остроготите ја искористиле приликата кога војниците биле зафатени со други работи, ја преминале реката Дунав на слабо составени сплавови и се улогориле недалеку од Фритигерн¹⁹⁹. Наскоро Фарнобиј, водачот на дел од Остроготите и Тајфалите, кои му станале сојузници додека се наоѓал во пљачкашки походи низ Тракија, бил пресретнат од Грацијановиот војсководач, Фригерид и откако бил поразен, загинал на бојното поле. Дел од

¹⁹⁷ Amm. Marcellinus, XXXI, III, 1-4; За генеологијата на Амалите, види: P., Heather, Cassiodorus and the rise of the Amals: genealogy and the Goths under Hun domination, *The Journal of Roman Studies*, v. 79 (1989), 103-123.

¹⁹⁸ Ibid., XXXI, IV, 12.

¹⁹⁹ Ibid., XXXI, V, 1.

преживеаните Готи биле населени во италијанските градови Мутина, Регија и Парма, да обработуваат земја²⁰⁰.

Во близина на реката Хебар, според известувањето на Амијан, изненадно биле нападнати Готи натоварени со плен, од страна на Себастијан, западноримски војсководач, од кои голем дел биле убиени и им била одземена пљачката²⁰¹. Од ова известување, не е јасно за кои Готи станува збор. Со оглед на тоа што, понатаму се вели дека Фритигерн се плашел, овој римски војсководач познат по своите успеси, да не ги нападне неговите луѓе, може да се претпостави дека се работи за Остроготи, а не за Визиготи.

Остроготските одреди предводени од Алатеј и Сафракс, а потпомогнати од Аланите и Хуните учествувале во битката кај Адријанопол на страната на своите сонародници, Визиготи и дале одлучувачки придонес во нивната победа²⁰². Потоа ова тронародна конфедерација од Остроготи, Алани и Хуни со своите водачи се упатиле кон Панонија, откако со западната влада склучиле фоедус во 380 година тука се населиле²⁰³. Во неколку наврати тие ги исполнувале своите федератски обврски кон западната, но и кон источната влада. Имено, во 388 година му помагале на Теодосиј I против протоцарот Магно Максим, а најверојатно овие панонски федерати зеле учество и во Теодосиевиот поход од 394 година против новиот западен узурпатор Евгениј²⁰⁴. Според пишувањето на Јорданес, поголемиот дел од Остроготите по потчинувањето од Хуните, останале во Скитија²⁰⁵. Тоа го потврдува присуството на остроготската група на Одотеј во 386 година на долен Дунав, која бегалќи од Радагајз во 404/5 година мигрирала на запад²⁰⁶. Додека пак, фракцијата на

²⁰⁰ Ibid., XXXI, IX, 1.

²⁰¹ Amm. Marcellin, XXXI, XI, 4.

²⁰² Amm. Marcellin, XXXI, 13.

²⁰³ Jord. Get. 141.

²⁰⁴ H. Gračanin, Huni i Južna Panonija, 17; P. Heather, The Huns and the end of the Roman Empire in Western Europe, EHR 1995, 9; В. П. Буданова, Варварский мир, 51; H. Wolfram, History of the Goths, 250.

²⁰⁵ Jord. Get. 174.

²⁰⁶ Zosim, III, 38, 1. Cf. H. Wolfram, History of the Goths, 254; Според Буданова овие Остроготи се населиле на источно-romeјска територија во Мала Азија (Лидија и Фригија). В.П. Буданова, Готы в эпоху Великого переселения народов. М., 1990, 129.

Остроготи предводена од Радагајз веројатно била последната остроготска група, која го напуштила долнодунавскиот регион и заминала на запад вршејќи инвазија на Италија во 405/6 година. Радагајз бил убиен во борбите со Стилихон, а неговите трупи биле регрутирани во западноромејската војска²⁰⁷.

Поголемиот дел од Остроготите им биле потчинети на Хуните и ги населувале среднодунавските области. Тие како поданици (Остроготите од родот на Амалите) за време на битката на народите, која се одиграла во 451 година на Каталунските полиња, учествувале на страната на Хуните и биле предводени од Валамир, еден од тројцата браќа, кои подоцна основале своја држава во Панонија. Уште еднаш Остроготите ги сретнуваме како учесници во една голема битка. Имено, по една година од смртта на хунскиот водач Атила, неговите потчинети племиња предводени од Гепидите се дигнале на востание против Хуните, односно против неговите синови и во битката на реката Недао (454 г.)²⁰⁸, ја извојувале слободата. Иако, немаме прецизни изворни податоци за тоа на чија страна се бореле Остроготите во ова битка, сепак ако ја земе во предвид нивната дотогашна лојалност спрема Хуните, може да се претпостави дека тие зеле учество на страната на поразените, т. е. синовите на Атила²⁰⁹.

По ова битка Гепидите се населиле во границите на Дакија и од императорот Маркијан не барале ништо друго туку само мир и годишен трибут²¹⁰. Остроготите иако се наоѓале на страната на поразените нивните шанси за поделба на територијата која ја владееле претходно Хуните не им биле намалени. Имено тие не им се потчиниле на победниците-Гепиди, туку побарале дозвола од источната влада во улога на федерати да ја населуваат Панонија, која на исток се граничела со Горна Мезија, на југ со Далмација, на запад со Норик, а на север со Дунав и ја добиле околу 455/6 година. Земјата била украсена со многу градови, според Јорданес, од кои прв бил Сирмиум²¹¹. Источната влада го одобрила готското присуство во овој регион, бидејќи

²⁰⁷ G. Halsall, *Barbarian migrations and the Roman West*, 206-207.

²⁰⁸ За датацијата на оваа битка постојат различни мислења во историографијата, за тоа види повеќе кај: H. Gračanin, J. Škrkulja, *The Ostrogoths in Late Antique Southern Pannonia*, *Acta archaeologica Carpathica*, Vol. XLIX, (Kraków: 2014), 168 n. 9.

²⁰⁹ Iord. *Get.* 260-263; Cf. H. Wolfram, *History of the Goths*, 259, n. 87.

²¹⁰ Ioradanes, L 264.

²¹¹ Iord. *Get.* 264.

сметала дека на тој начин ќе има цврст кордон долж Сава за заштита на Далмација и Горна Мизија²¹². Односите меѓу двете страни биле уредени со договор. Но, што се однесува до клаузулите од овој договор немаме никакви конкретни податоци за тоа кои биле обврските на двете страни и дали Источната империја им исплаќала на Остроготите годишна сума пари заради зачувување на мирот. Поради отсуство на монетни наоди од Маврикиј во Панонија се претпоставува дека доколку источната влада им давала годишни субсидии на Остроготите веројатно тие не биле исплаќани со монети туку со некој вид на стока или евентуално ако биле исплаќани во пари таа сума била доста ниска²¹³. Од подоцнежниот след на настаните дознаваме дека Остроготите веќе добивале субсидии од источната влада, но во кој вид биле исплаќани останува неизвесно, бидејќи археолошките податоци не ги потврдуваат наротивните извори. При следниот склучен т.е. обновен мир износот на сумата бил точно дефиниран и се исплаќал во вид на пари. Дали бил практикуван истиот начин на плаќање и првиот пат останува да претпоставуваме. И покрај сè, самиот факт што Остроготите му се обраќаат на источниот император за легализација на нивното присуство во Панонија говори дека Источната империја, по распадот на Хунската држава во 454/5 година ја имала номиналаната власт во овој регион²¹⁴.

Така Панонија била поделена меѓу тројцата браќа од родот Амал, Валамир, Тјудимир и Видимир. Врховната власт над Остроготите ја имал Валамир и тој ги држел областите меѓу Aqua Nigra и Scarniunga, Тјудимир околу езерото Pelsois (Балатон), а Видимир областите меѓу нив двајцата²¹⁵. Овие податоци на Јорданес дале основа за повеќе различни мислења во однос на обемот и границите на готските населби во Панонија. Истражувачите се согласуваат единствено во тоа дека Тјудимир ја држел областа околу денешното езеро Балатон, додека земјите на другите двајца браќа се барани во различни

²¹² H. Wolfram, *History of the Goths*, 259.

²¹³ H. Gračanin, J. Škrkulja, *The Ostrogoths in Late Antique Southern Pannonia*, p.169, n. 16.

²¹⁴ Во 437 година Западната империја префрлила голем дел од дијецезата Илирик или Панонија т.е. Панонските провинции, а веројатно и Далмација под власта на Источната империја. Сп. H. Gračanin, J. Škrkulja, *The Ostrogoths in Late Antique Southern Pannonia*, 170.

²¹⁵ Iordanes LII 268.

делови на Панонија²¹⁶. По сè изгледа дека, Остроготите од Маркијан добиле дел од Панонија, а не цела Панонија. На овој заклучок упатуваат изворните податоци, кои говорат за подоцнежнo постепено проширување на нивната власт во останатите делови на Панонија. Имено, Остроготите откако ги уредиле односите со источната влада завојувале со остатоците од Хуните околу градот Басијана во источна Панонија, каде ја прошириле својата власт. А, исто така забележан е податок кај Јорданес дека војувале и со Садагите, кои ја населувале внатрешноста на Панонија²¹⁷.

По однос на дилемата што ја отвара Мирковиќ, за времето на доселувањето на Остроготите во Панонија и одговорот за кој се определува, дека тоа се случило во интервалот од 455 до 457 година²¹⁸, не постои никаков сомнеж дека не станува збор за никакво ново доселување на Остроготи туку само за нивно разместување. Имено тие веќе се наоѓале во Панонија во периодот кога побарале дозвола за легализација на нивното присуство во овој регион. Како дел од потчинетите народи на Хуните тие дошле во овој крај околу 433 година, кога со дозвола на западната влада на Хуните им била препуштена Панонија Прима за населување. Барањето кое Остроготите го упатуваат до императорот Маркијан околу 456 година се однесува на регулирање на нивниот статус во однос на Источната империја која по распадот на Хунската држава ја имала номиналаната власт во овој регион.

Додека главнината на Остроготите останала во Панонија во овој период, еден дел од нив под водство на Тријариј заминале во Тракија, стапувајќи во воена служба на Источната империја. Освен нив на територијата на империјата постоеле и други остроготски одреди, од кои еден бил стационаран на долен Дунав во близина на Никопол, а имало и еден друг готски одред кој се наоѓал во близина на Драч²¹⁹.

²¹⁶ За широката дискусија која се развила по однос на ова прашање види го прегледот на мислењата кај: М. Мирковиќ, Остроготи у Панонији после 455 г., Зб. Филозофског факултета у Београду X/1 1968, 120-125; Н. Gračanin, J. Škrkulja, The Ostrogoths in Late Antique Southern Pannonia, 172-173.

²¹⁷ Iordanes LII 272, 273.

²¹⁸ М. Мирковиќ, Остроготи у Панонији после 455 г., 125-126.

²¹⁹ Н. Wolfram, History of the Goths, 254; Ф. Успенски, Историја Византијског царства, т. 1, Београд 2000, 238.

Панонските Остроготи набрзо се раздвижиле и почнале да ја напаѓаат ромејската територија изразувајќи го на тој начин незадоволството од теретманот што го имала источната влада кон нив. Нивното незадоволство било пројавено во 459 година кога Остроготите предводени од Валамир, од Панонија продреле во внатрешноста на Балканскиот полуостров во правец на Епир. Нивниот протест се однесувал на задоцнетата испорака на вообичаените подароци кои ги добивале од страна на Империјата за да го одржуваат мирот²²⁰. Во наредните две години тие опустошиле и освоиле повеќе градови во Илирик, меѓу кои бил и градот Драч²²¹. Источниот император Лав I, успеал да издејствува повлекување на готските одреди назад во Панонија, откако склучил мир со нив, го обновил федератскиот договор и се обврзал дека ќе го исплаќа договорениот данок во висина од 300 фунти злато. Како гаранција за склученот договор веројатно околу 461 година, во Константинопол во улога на заложник бил испратен синот на Тјудимир, Теодорих Амал²²². Вакавото барање на заложници од страна на Империјата значело дека другата страна која се обврзала на договор ќе ги исполнува своите обврски и ќе го чува мирот.

Откако го обновиле мирот со источната влада Остроготите своето внимание го насочиле кон проширување на нивната територија во Панонија

²²⁰ Iordanes, *Getica*, 270. Успенски сосема произволно наведува дека Панонските Остроготи биле постојано во движење, односно ги пустошеле ромејските области, бидејќи нивните водачи не биле задоволни со платата што ја добивале од Империјата, а војската барала поголема и плодна земја за населување. Овој заклучок авторот го извлекува без притоа да го наведе изворот на кој се повикува. Ф. Успенски, *Историја Византијског царства*, т. 1, 238.

²²¹ За освојувањето на Драч известува: Prosperi, *Epitoma Chronicon*, *Chronica minora MGH AA IX*, vol. I, ed. Th. Mommsen, Berolini 1892, a. 459, p. 492.

Н. Зечевиќ на две места (Византија и Готи на Балкану, стр. 110 бел. 93 и стр. 117 бел. 153) дава погрешен цитат од Малх (фр. 11 во изданието: *Malchos de Philadelphia, Fragmenta HGM*, I, p. 399.) за негово наводно известување за освојувањето на Драч од Валамировите Готи. Содржината на овој фрагмент нумериран под број 11 во изданието што го користи споментата авторка, се однесува на сосема друг настан и нема никава поврзаност со освојувањето на Драч. Всушност, нема никакви податоци кај Малх во зачуваните фрагменти, кои се однесуваат на овој настан. Спореди го најновото издание на Малховите фрагменти во кое фр. 11 се совпаѓа со фр. 15: *Malchus, Fragmenta*, ed. R. C. Blockley, Liverpool 1983.

²²² Iordanes, *Getica*, 271; Priscus, fr. 37 Blockley; Cf. H. Wolfram, *History of the Goths*, 262; A. Lippold, *Vzhodni Goti in rimski cesarji od 455 do 507*, *Zgodovinski Časopis* 41/2, Ljubljana 1987, 206-207; H. Gračanin, J. Škrkulja, *The Ostrogoths in Late Antique Southern Pannonia*, 174.

насочувајќи се во правец на североисток и северозапад при што во наредните десетина години војувале со: Хуните предводени од Денгизих, Свевите предводени од Хунимунд, Скирите (во една битка со Скирите, Валамир загинал по што бил наследен на позицијата врховен водач на Остроготите од неговиот брат Тјудимир). Во овие меѓусебни војни на племињата што ја населувале Панонија учество зела и Источната империја испраќајќи своја воена помош за Скирите на нивно барање²²³. Всушност барање за помош од источната влада испратиле и двете страни: Остроготи и Скири, а императорот Лав I одлучил да им асистира на Скирите²²⁴, веројатно заради намерата во Панонија да се воспостави некаков баланс на силите преку скротување на агресивните настапувања на Остроготите. Меѓутоа, моќта на Остроготите не била намалена дури и тогаш кога Свевите ги организирале останатите племиња (Скири, Сармати, Гепиди, Руги и Херули) во антиготска коалиција. Во битката кај реката Болија во Панонија (469 г.) Остроготите извојувале победа, а кралот Тјудимир организирал казнена експедиција против Хунимунд, кој пак пребежал кај Алеманите на горен Дунав. Мнозинството Свеви кои останале на нивна територија биле принудени да ја признаат остроготската власт²²⁵. Овој остроготски успех најверојатно го принудил императорот Лав I да го врати назад синот на Тјудимир, Теодорих во 470/471 година. Младиот Острогот, кој растел и бил воспитуван во ромејска средина и на тој начин изложен на културно и идеолошко влијание се очекувало дека кога ќе се врати кај татко му ќе се погрижи Остроготите да останат во пријателски односи со Ромеите. Теодорих изгледа ги зел во свој посед териториите на неговиот чичко Валамир во Панонија Секунда, па оттаму најверојатно произлегла грешката кај источните извори, кои го нарекуваат Валамиров син²²⁶. Теодорих набрзо по враќањето во Панонија превзел воена експедиција против Сарматите кои го завзеле Сингидунум во Мезија Прима при што ги поразил и протерал од градот. Сингидунум не ѝ бил вратен на Источната империја, бидејќи поседувањето на овој град на Остроготите им нудел одлична база за нивен полесен пристап кон

²²³ H. Gračanin, J. Škrkulja, *The Ostrogoths in Late Antique Southern Pannonia*, 176.

²²⁴ Priscus, fr. 45 Blockley.

²²⁵ Jordanes, *Getica* 277–278; 280–281.

²²⁶ H. Gračanin, J. Škrkulja, *The Ostrogoths in Late Antique Southern Pannonia*, 177.

Мезија Прима и понатаму кон останатата ромејска територија²²⁷. Ова можеби индицира дека Остроготите имале намера наскоро да ја напуштат Панонија. Според зборовите на Јорданес, Остроготите биле сè повеќе незадоволни од иднината што би ја имале во Панонија, бидејќи пленот што им го одзеле на соседите намалувал, а можноста да добијат повеќе со водење војна била сè помала и помала, затоа решиле да ја напуштат Панонија и да си ја бараат среќата во друго поатрактивно решение²²⁸. Околностите биле поволни и во двата дела на Империјата за да го започнат нивниот потфат. Западната империја се наоѓала во граѓанска војна, а Источната империја била парализирана од востанието на тракиските Готи по елиминацијата на Аспар во 471 година.

По повеќе од десетинагодишно затишје мирот одново бил нарушен на Балканот, првин од тракиските Готи, а потоа и од панонските. Имено, Теодорих Страбон, откако по смртта на татко му, Тријариј, ја наследил позицијата водач на тракиските Остроготи, испратил пратеништво кај императорот преку кое барал: да го добие наследството од Аспар, да му биде дозволено да живее во Тракија и да го добие командувањето со војските, кои ги предводел Аспар. Императорот ги одбил првите две барања, а се согласил само со третото под услов Теодорих Страбон да биде негов пријател без предавнички намери²²⁹. По неуспешните преговори со источниот император го раскинал договорот и во 473 година ја упатил војската во два правци. Еден дел од неговите воени сили се упатиле кон македонскиот град Филипи, а другиот дел кон тракискиот Аркадиопол. Без поголеми проблеми Остроготите успеале да го освојат Аркадиопол, додека самиот град Филипи иако не бил сериозно загрозен од нив, тие успеале само да ја опожарат неговата околина²³⁰. Филипи кој се наоѓал на границата меѓу Македонија и Тракија и имал значајна стратешка положба бил добро утврден. Тоа била основната причина поради која овој град не бил нападат од Готите. Водачот на тракиските Готи, Теодорих Страбон бил смирен со склучување на нов мировен договор со Лав I во 474 година. Овој договор со

²²⁷ H. Gračanin, J. Škrgulja, *The Ostrogoths in Late Antique Southern Pannonia*, 177.

²²⁸ Jordanes, *Getica* 283.

²²⁹ Malchus, fr. 2.

²³⁰ Malchus, fr. 2

готскиот водач бил постигнат под следните услови: секоја година на Готите да им се исплаќаат 2000 литри злато, Теодорих да биде назначен за командант на двете дворски војски²³¹, да биде единствен водач на Готите; императорот да не дозволува никој да влегува на негова територија; дека Теодорих ќе се бори со императорот против секој што ќе му нареди императорот, освен со Вандалите²³². Теодорих Страбон барал ваков заштитен член во однос на Вандалите или поради тоа што сакал да продолжи со традиционалното Аспарово пријателство или поради тоа што се плашел од самоубиствена мисија, бидејќи походот требал да се води преку море поради што Готите преферирале да се избегне²³³.

Императорот само што успеал да ги смири тракиските Готи со склучување на мировен договор, во истото време се разбунтувале и Панонските Готи. Имено, откако се намалил пленот, кој бил разграбен од панонските племиња, Остроготите чувствувале недостиг од храна и облека и затоа одлучиле да ја напуштат Панонија (473 г.)²³⁴. Видимир со една група Остроготи заминал во правец на Италија; а Тјудимир заедно со неговиот син Теодорих тргнале во правец на Источноромејската територија и навлегле во префектурата Илирик. Имено, Тјудимир и неговиот син Теодорих Амал упатувајќи се преку Сингидунум и Ниш превзеле поход на југ кон Македонија. Тјудимир откако ја преминал реката Сава со многубројна војска го освоил градот Ниш. По сè изгледа дека, тука му се придружил неговиот син, кој преку Улпијана продрел во Македонија и откако го совладал тамошниот гарнизон, го освоил градот

²³¹ Кај Јован Антиохиски стои дека бил назначен за командант на војниците во Тракија. Сп. Joannis Anthiocheni, FHG vol. IV ed. C. Müllerus, Paris 1951, fr. 210.

²³² Malch. Fr. 2

²³³ H. Wolfram, History of the Goths, 269.

²³⁴ Jord. Get. 283; На оваа основна причина за нивното напуштање на Панонија може да се додаде и политичкиот и воениот притисок од ривалското племе на Гепидите кои биле во постојан конфликт со Остроготите. На оваа претпоставка упатува фактот што откако се повлекле Остроготите најголема корист извлекле Гепидите кои ги запоседнале нивните територии. Овој факт од своја страна сугерира дека Остроготите, сепак не биле доминантно воено силни и дека нивните победи не биле супериорни како што пишува Јорданес, кој очиглено е субјективен во неговите описи на биките во Панонија меѓу соседните племиња. Сп. A. Sarantis, War and Diplomacy in Pannonia and the Northwest Balkans during the Reign of Justinian, DOP, (63) 2009, 18-19.

Стоби²³⁵. Поради конфузноста и фрагментарноста на податоците кај Јорданес и Малх, кои меѓусебно се надополнуваат, имаме потешкотии да го одредиме текот и правецот на овој поход. Се забележува кај Јорданес сумирано прикажување и испреплетување на податоците, кои се однесуваат на три походи. Но, со внимателна анализа на овие два извори ќе се обидеме да го утврдиме поседователниот тек на настаните поткрепени со хронолошка одредница.

Охрабрен Тјудимир од успехите на својот син, од Ниш се упатил кон Солун и го опсадил. Тогаш во Солун се наоѓал патрицијот Хиларион, кој бил испратен претходно со војска од источниот император за да го одбрани градот. Кога увидел дека не може да им се спротивстави со своите воени сили на напаѓачите кои го опсадувале градот, испратил пратеници кај Тјудимир. Бил постигнат договор меѓу Хиларион и Тјудимир со што градот бил спасен од разрушување. Договорот предвидувал на Готите да им се дадат доброволно места за населување во Македонија и тоа во градовите: Кир, Пела, Европа, Медиана, Петина, Бер и Диум²³⁶. Во Диум Тјудимир го назначил својот син Теодорих за наследник и тука починал во 474 година²³⁷. По однос на датацијата на овој поход изнесени се различни мислења во историографијата, поради конфузноста на податоците кои ги дава Јорданес. Така Папазоглу најпрвин овој поход во Македонија го датира во 472 година²³⁸, а потоа истакнува дека македонските градови на Теодорих му биле отстапени дури во 478 година, односно во 479 година²³⁹. За поблиско временско одредување на овој поход ни помага споменувањето на патрицијот Хиларион, кој соодветствува со личноста, која се наведува во законите издадени од Лав I и Зенон во периодот од 470-474 година²⁴⁰. Тоа ни дава за право да го прифатиме како точно пишувањето на Јорданес за готскиот поход во Македонија дека се одвивал во 474 година. Тој понатаму вели дека Готите го оставиле оружјето и живееле во мир во областите на Илирик, а

²³⁵ Jord. Get. 284-286; Malchus, fr. 20.

²³⁶ Iordanes, Get. 286-288.

²³⁷ Iordanes, Get. 288; Cf. P., Heather, Goths and Romans (332-489), Oxford 1991, 275.

²³⁸ Ф. Папазоглу, Македонски градови у римско доба, 192-193.

²³⁹ Исто, 99, ф. 11; 183, 119, 134. ?

²⁴⁰ CJ I, 23, 6; CJ 12. 7. 22; CJ 12. 19. 10; CJ 12. 25. 4; CJ 2. 7. 17: Hilariano magister officiorum et Patricio.

нивниот водач, Теодорих Амал добил високи почести од императорот Зенон²⁴¹. Востанието на граѓаните во Солун против императорот Зенон, избувнало веројатно поради тоа што солунчаните се посомневале дека нивниот град ќе им биде предаден на Готите²⁴². Ваквата реакција зборува дека договорот кој веќе бил постигнат не бил реализиран, односно Готите не биле населени по градовите кои им биле доделени со истиот договор и уследил нов договор. Зенон ги испратил пратениците Артемидор и Фока да преговараат со Теодорих во врска со новиот договор и да обезбедат повлекување на Готите од околината на Солун. Теодорих Амал го продолжил својот поход кон Хераклеја Линкестис, која била поштедена од уништување благодарение на ангажираноста на тамошниот епископ. Додека се наоѓал на ова место готскиот водач испратил свое пратеништво во Константинопол, а Зенон одговорил соодветно со свое пратеништво на чело со Адамантиј. Тој излегол со нов предлог, нудејќи му на Теодорих Амал земја за населување во Пауталија. Со населување на Готите во Пауталија, според пишувањето на Малх, императорот имал намера да го искористи за брзо дејствување против Теодорих Страбон. Но, исто така, на тој начин, Теодорих Амал би се нашол помеѓу илирските и тракиските војски со што би се олеснило неговото совладување од страна на императорот во случај да го наруши договорот²⁴³. Овој договор бил прифатен од Теодорих и тој своите војски ги повлекол кон Пауталија. За тоа зборуваат податоците изнесени кај Малх, дека Адамантиј добил од Зенон 200 литри злато, кое требал да му го предаде на управникот на градот, а било наменето за неопходните расходи во врска со снабдувањето на Готите со храна во Пауталија²⁴⁴.

Во 475 година дошло до смена на константинополскиот престол по пат на узурпација од страна на Василиск (јануари 475 - август 476), поради што Зенон бил принуден да избега од престолнината. Помош и поддршка за повторното искачување на императорскиот трон Зенон побарал од Теодорих Амал во што и успеал следната година. Првиот контакт меѓу Зенон и Теодорих Амал се случил додека Зенон сè уште се наоѓал во егзил во Исаврија, а наскоро потоа Готите

²⁴¹ Iordanes, 289.

²⁴² Malch, fr. 20

²⁴³ Malchus, fr. 20

²⁴⁴ Malchus, fr. 20

пристигнале во Нове²⁴⁵. Во знак на благодарност за помошта што му ја пружил Теодорих Амал, Зенон го нарекол негов пријател, го именувал за патрикиј и главен командант, а добил и дозвола за населување во градот Маркијанопол во Мала Скитија.

Во 476 година императорот Зенон започнал офанзива против Теодорих Страбон, кој му направил многу проблеми, бидејќи го поддржувал узурпаторот Василиск. Следната година Страбон испратил пратеништво во Константинопол, кое барало враќање на приватниот статус на Страбон и казнување на Теодорих Амал. Зенон завзел цврст став при што ги одбил неговите барања и заедно со армијата и сенатот го прогласил за непријател.

Во наредниот период источниот император започнал да води дволична политика во однос на двајцата готски водачи, спротивставувајќи ги еден на друг за да предизвика нивно меѓусебно слабеење како би го намалил нивниот притисок кон Империјата. Имено, во 478 година Зенон го повикал Теодорих Амал, кој тогаш се наоѓал во Маркијанопол да го нападне неговиот сонародник Теодорих Страбон во Тракија и на тој начин да предизвика меѓусебен судир. Императорот му ветил воена помош на Теодорих Амал, меѓутоа не го исполнил своето ветување и го оставил сам да се справува со Теодорих Страбон. Разлутен поради ваквата издајничка постапка на Зенон, тој склучил сојуз со својот соплеменик²⁴⁶, по што и двајцата испратиле пратеништва во Константинопол со свои барања. Теодорих Амал барал храна до следната жетва, што укажува дека преговорите биле водени во доцната пролет или раното лето 478 година. Теодорих Страбон барал исполнување на договорот од 473 година, посебно неисполнетите клаузули, ретроактивна исплата на ветерните субвенции. Императорскиот одговор содржел и прекори и понуди, следејќи ја максимата *divide et impera*. Зенон целосно го игнорирал барањето на Страбон и се обидел со голема сума пари да го поткупи Теодорих Амал нудејќи му 1000 фунти злато, 40 000 фунти сребро и фиксна годишна сума од 10 000 солиди. Најпосле му понудил императорска принцеза или некоја друга Ромејка од благородничко потекло за жена, под услов да ја продолжи војната со Страбон. Но, Теодорих Амал ја одбил императорската понуда и непријателствата започнале. Двајцата готски водачи ја

²⁴⁵ P. Heather, *Goths and Romans*, 277.

²⁴⁶ Malchus, fr. 18. 2.

нападнале заеднички и опустошиле Родопската област. Од Родопите своите сили Теодорих Амал ги насочил кон Македонија, го освоиле Стоби, кој веќе бил опљачкан еднаш претходно и го убиле гарнизонот, а потоа пристигнале во околината на Хераклеја Линкестис. Штом се оддалечил Теодорих Амал од Константинопол, источната влада склучила договор со Страбон, му била исплатена сума за 13 000 војници и бил прифатен како командант на дворските одреди, а најпосле ја добил и службата на главен командант, која му била одземена на Теодорих Амал²⁴⁷. Додека Готите на Теодорих Амал се наоѓале во близина на Хераклеја Линкестис, во Солун повторно избило востание на граѓаните во кое бил убиен управникот Јоан. Ваквата рекација на солунјаните зборува за нивниот страв од близината на готската војска, дека градот би можел да биде предаден во нивни раце. Меѓутоа, овојпат солунјаните не ги виделе готските војски во околината на нивниот град, бидејќи главната цел овој пат им била населување во Нов Епир.

За неутрализирање на немирите во Солун повторно бил ополномоштен од императорот, Адамантиј кој требал и да преговара со Готите, откако ќе ја стави под контрола ситуацијата во овој втор по големина град во Империјата.

Додека Теодорих Амал бил стациониран во близина на Хераклеја Линкестис и очкувал пратеништво од страна на императорот, стапил во преговори со Сидимунд, Гот по потекло. Од податоците на Малх може да се утврди дека овојпат готскиот водач само транзитирал низ Македонија, бидејќи неговата главна цел била завладување на Епир, каде што потоа сакал да го насели својот народ. Податоците кои понатаму ги презентира Малх во однос на Хераклеја Линкестис, дека додека Готите се наоѓале во нејзина близина, граѓаните го напуштиле градот и се засолниле во неговата крепост, ни потврдуваат дека овој сириски хроничар ги измешал податоците за двата похода од 474 и 478 година. Имено, добро знаеме дека во 474 година градот бил поштеден од напаѓање благодарение на ангажираноста на неговиот епископ, а сега граѓаните од страв да не бидат загрозувани нивните животи се засолниле во неговиот утврден дел. Теодорих Амал го опожарил поголемиот дел од градот

²⁴⁷ Malchus, fr. 18. 4.

кој веќе бил напуштен од неговите жители, меѓутоа не го освоил²⁴⁸, туку тргнал кон Нов Епир²⁴⁹. Готската војска се поделила во три дела: едниот дел го предводел Теодорих Амал, другиот дел бил под водство на војсководецот Соас, а со третиот дел командувал братот на Теодорих, Тјудимир. На својот пат кон Епир, Теодорих Амал се обидел да го освои Лихнид. Сепак, Лихнид не бил освоен поради неговата добра утврденост и снабденост на населението со прехранбени намирници. Потоа, готскиот водач својата војска ја упатил кон Епир, каде ги освоил градовите Скампија (Елбасан) и Епидамн (Драч). Напредувањето на Теодорих Амал во Епир, било причина Адамантиј да го напушти Солун и да се упати во Едеса каде го назначил за стратег Сабинијан, од каде заедно се упатиле кон Лихнид. Тука се задржал извесно време, ангажирајќи се околу осигурување на премините од Епир во Македонија, а потоа се упатил кон Драч за да преговара со готскиот водач. Адамантиј во овие преговори на Теодорих Амал му ја понудил за населување Дарданија, по што откако бил прифатен предлогот бил склучен нов договор, кој требал да се реализира во 479 година²⁵⁰.

Додека Адамантиј бил во преговори со готскиот водач, Сабинијан поразил еден дел од Готите кај планината Мокра во близина на Лихнид, каде се наоѓала и мајката на Теодорих Амал²⁵¹.

Во Константинопол одново дошло до смена на престолот, кој овојпат бил узурпиран од Маркијан. Сето тоа влијаело на промената на ситуацијата во 479 година²⁵². Па така од соопштенијата на Јован Атиохиски дознаваме дека, веројатно во наредната 480 година двајцата истоименици ги нарушиле договорите со Источната империја, се сојузиле и заеднички истапиле против

²⁴⁸ P. Heather (Goths and Romans, 292), смета дека градот бил завземен од Готите на Теодорих Амал, што е сосема погрешно, бидејќи готскиот водач само го опустошил предградието, откако неговите жители се повлекле во неговиот утврден дел. Готите не се задржале тука, туку веднаш потоа заминале кон Нов Епир, чија глевна цел била освојувањето на неговата престолнина.

²⁴⁹ Malchus, fr. 20.

²⁵⁰ Malchus, fr. 20.

²⁵¹ Malch, fr. 20.

²⁵² Ioannis Antiochenus, fr. 211. 3.

истата²⁵³. Притоа, императорот морал да ги ангажира Бугарите²⁵⁴ како свои сојузници, кои двајцата готски водачи успеале да ги одбијат. Теодорих Страбон напреднал кон Константинопол при што бил одбиен. Потоа се обидел да премине во Витинија, но бил поразен во една поморска битка, се вратил кон Тракија, а оттаму се упатил кон Хелада. Меѓутоа, кога стигнал јавајќи на коњ до месноста Стабула Диомедис меѓу Филипи и Максианопол загинал во несреќен случај (481 г.) од угод на копје, кое висело на шатор²⁵⁵. Тој бил наследен од неговиот син Рекитак, кој наскоро потоа бил убиен од Теодорих Амал. Бидејќи во 481 година како што веќе рековме, Теодорих Страбон умрел, Теодорих Амал ги обединил Готите под своја власт²⁵⁶ и во 482 година повторно ги опустошил двете Македони и Тесалија, соопштува Комес Марцелин²⁵⁷. Од изворите, можеме да увидиме дека овој готски поход повторно ја загрозил Македонија, меѓутоа сега неговиот правец бил свртен на југ кон Тесалија, каде бил освоен нејзиниот главен град, Лариса²⁵⁸ и се одвивал понатаму до областите на Грција, според извештајот на Јован Антиохиски²⁵⁹.

Императорот Зенон бил принуден одново да склучи договор со Теодорих Амал во 483 година. Овој договор му овозможил на готскиот водач да се здобие со висок воен чин т.е. *magister militum praesentalis*, да биде назначен за конзул за 484 година и да му бидат отстапени за населување земји во Крајбрежна Дакија и Долна Мезија²⁶⁰. На 1 јануари 484 година Теодорих Амал заминал во

²⁵³ Ioannis Antiochenus, *Excerpta de insidiis*, fr. 211. 4; P. Heather, (*Goths and Romans*, 300), мисли дека немало заедничка акција на двајцата готски водачи против Империјата што е во директна колизија со изворот Јован Антиохиски.

²⁵⁴ Од извештајот на Јован Антиохиски не можеме прецизно да ги одредиме ромејските сојузници, кои биле употребени против Готите, бидејќи еднаш го користи етнонимот-Бугари, а веќе наредниот пат ги именува како Хуни. По сè изгледа дека се работи за некое племе кое имало хунско потекло или било сродно на нив. А со оглед на тоа дека тој е извор од VII или VIII век употребата на етнонимот Бугари треба да се земе како интерполација, бидејќи во ова време Бугарите биле далеку од границите на ромејската територија.

²⁵⁵ Ioannis Antiochenus, fr. 211. 5.

²⁵⁶ Iordanes, *Getica*, 346; Pauli Diaconi, *HL*, XV, 6.

²⁵⁷ Marcelini, s. a. 482.

²⁵⁸ Marcelini, s. a. 482; Iordanes, *Getica*, 287.

²⁵⁹ Ioannis Antiochenus, *Excerpta de insidiis*, fr. 213.

²⁶⁰ Marcelini, s. a. 483.

Константинопол да го превземе конзулството, а од тоа време најпосле се здобил со ромејско граѓанство, добивајќи го презимето Флавиј²⁶¹.

По склучувањето на овој договор го наоѓаме Теодорих Амал на чело на императорската војска против бунтовникот Ил, кој бил поврзан со Одоакар²⁶²; а го одбил и нападот на Бугарите²⁶³. Сепак, довербата која му ја укажал Зенон не траела долго време. Уште не бил задушен бунтот на Ил, а Теодорих бил сменет од позицијата заповедник на војската поради сомнеж за нелојалност²⁶⁴. Поради тоа, Теодорих во 486 година истапил во отворена војна против императорот и откако ја опустошил Тракија, ја загрозил источната престолнина, додека императорските војски биле зафатени со задушвање на Иловото востание. Зенон уште еднаш ги повикал Бугарите, но тие биле повторно поразени. Вакавата неповолна ситуација го принудила императорот да ја испрати сестрата на Теодорих, Амалафрида која била императорска дворска дама, во неговиот логор за да го убеди својот брат да се повлече од Константинопол (487 година)²⁶⁵.

По сè изгледа дека токму во тоа време почнале преговорите за преселување на Остроготите во Италија²⁶⁶. Теодорих и претходно му предлагал на императорот одново да го врати Непот на престолот на западните императори, откако ќе го протера Одоакар од Италија²⁶⁷. Зенон, пак, видел дека близината со остроготскиот водач му создавала сè поголеми проблеми, бидејќи веќе не се задоволувал ниту со почести, ниту со титули, а неговиот потчинет народ барал нови земји за безбедна егзистенција. И токму тогаш кога Теодорих сериозно го загрозил Константинопол, созрале услови планот за реализација на војната во Италија да се покаже како навремен и умесен. Од една страна, Одоакар бил осомничен дека го поддржувал Ил, со што биле погодени интересите на источниот император, а од друга страна, пак, ругискиот кнез, Фридрих, којшто бил прогонет од Одоакар, побарал заштита од

²⁶¹ H. Wolfram, *The Roman Empire and its Germanic peoples*, 201.

²⁶² Ioannis Antiochenus, fr. 214. 2; 214. 7.

²⁶³ Види тука бел. 254.

²⁶⁴ Ioannis Antiochenus, fr. 214. 4.

²⁶⁵ Ф. Успенски, *Историја Византијског царства*, т. 1, 240.

²⁶⁶ Ioan. Antioch. Fr. 214. 8-9; Marcelini s. a. 487; Malals, Bonn. 383; Theophanes, AM 5977.

²⁶⁷ Malch. Fr. 20.

Теодорих²⁶⁸. Имајќи ја предвид поволната констелација на настаните, Теодорих во согласност со императорот ги започнал подготовките за поход во Италија и тргнал во негова реализација во зимата 488/9 година. Сепак, и покрај одобрението од императорот Зенон, правата на Теодорих и Готите на Италија не биле утврдени со никаков државен акт од страна на Источната империја, иако Теодорих уште пред преселбата во Италија добил звање патрикиј и титула магистер на армиите. Зенон го посвоил готскиот водач по оружје. Меѓутоа, полномоштијата на Теодорих на Италија, Зенон не ги утврдил, бидејќи бил уште жив Одоакар²⁶⁹. Зенон го ополномоштувал Теодорих, откако ќе го поразил Одоакар, за возврат за вложените напори да управува со Италија во име на императорот додека тој не дојде лично²⁷⁰.

Теодорих во походот бил придружуван, освен од своите Готи, кои се разбира не заминале сите со него (не заминале Кримските Готи и оние кои имале високи позиции во Империјата); од Ругијците на Фридрих, а веројатно му се придружиле доброволци од други германски племиња и некои римски колонисти, па дури и роднини на императорот²⁷¹. Иако изворите не ги споменуваат експлицитно причините за заминувањето на Теодорих Амал од Балканот, тие можат лесно да се претпостават. Имено, Теодорих сфатил дека на долг рок нема да се усогласи со императорската власт²⁷². Нерешеноста на економското прашање можеби била пресудната причина поради која неговиот народ би можел да го напушти и така да се соочи со неславен крај. Тука треба да се додаде меѓусебната недоверба и стравот на Теодорих Амал од праксата на Зенон да се справува со елиминација по пат на убиство на луѓе со високи почести, кои дошле на дворот, како што се Арматус и Илус, за што известува Малала²⁷³. Со заминувањето во Италија иако и понатаму бил орудие на

²⁶⁸ Ioannis Antiochenus, fr. 214. 4 и 7; Eugippius, *The Life of Severinus*, chp. XLIV, p. 104. Cf. Ф. Успенски, *Историја Византијског царства*, т. 1, 240-241.

²⁶⁹ В. П. Буданова, *Варварский мир в эпохи Великого преселения народов*, Москва 2000, 88.

²⁷⁰ Anonym. *Vales*. II 49. Cf. A. Cameron, *The Mediterranean World in Late Antiquity AD 395-600*, 31.

²⁷¹ Cassiodor. *Variae* I, 42-44, pp. 37-39, 43. 2, p. 38. Cf. Ф. Успенски, *Историја Византијског царства*, т. 1, 241.

²⁷² Eustatius, fr. 4.

²⁷³ Malala, Bonn, 383. Cf. P. Heather, *Goths and Romans*, 306.

Зеноновата политика, сепак успеал да стави крај на неговата зависност од императорската благајна²⁷⁴.

Зеноновата политика во однос на готските федерати била жестоко критикувана од неговите современици. Тие го опишуваат како невоинствен, неспособен и суетен владетел. Зенон е претствен во изворите како император, кој ја преферира дипломатијата и дипломатските субсидии, подготвен да го купи мирот, одошто да војува²⁷⁵.

На патот кон Италија, Теодорих поминал преку Панонија, каде Гепидите се обиделе да му го попречат движењето, веројатно по наговор на Одоакар, кој дознал за овој поход. Меѓутоа, Теодорих ги поразил на реката Улка (ден. Вука) и им го запленил нивниот логор со големи залихи намирници. Наскоро потоа Остроготите биле принудени да им се спротивстават и на Сарматите кои ги нападнале во источниот дел на Панонија Секунда со намера да им ја одземат запаленетата храна од Гепидите²⁷⁶.

Откако ја повратиле нивната сила и ги обновиле залихите Остроготите во доцната пролет 489 година го продолжиле својот пат кон Северна Италија. Тука се случил првиот судир меѓу Одоакар и Теодорих, во кој последниот извојувал победа. Следната пресметка меѓу истите соперници се случила кај Верона, во која Одоакар бил помаган од Гепидите, но повторно бил поразен по што Теодорих го освоил поголемиот дел од северна и средна Италија, а Одоакар бил принуден да се повлече во Равена. Голем удел во поразот на Одоакар дал неговиот војсководач, Туфа кој преминал на страната на непријателот, а по извесно време повторно му се вратил, бидејќи го изневерил и Теодорих. Поради тоа значењето на Одоакар во Северна Италија повторно му се враќа кон 490 година. Меѓутоа, Теодорих добил засилување од Визиготите и повторно му нанал пораз на Одоакар кај Ада, по што го опколил во Равена. Опсадата на овој важен и утврден град, траела две и пол години. Со помош на морнарицата, Теодорих ги прекинал поморските врски на Равена, ја спречил можноста за

²⁷⁴ H. Wolfram, *History of the Goths*, 279.

²⁷⁵ За перцепцијата на Зенон како владетел во изворите, види ја статијата: A. Laniado, *Some problems in the sources for the reign of the emperor Zeno*, *Byzantine and Modern Greek Studies*, 15 (1991), 148- 154.

²⁷⁶ Ennodius, *Panegyricus dictus clementissimo regi Theoderico*, 7.28, 34; Cf. H. Gračanin, J. Škrkulja, *The Ostrogoths in Late Antique Southern Pannonia*, 180.

доставување на животни намирници и успеал на тој начин да го принуди Одоакар на капитулација. Преговорите за предавство на градот ги водел равенскиот епископ, Јован. Во однос на условите за предавање постојат контрадикторни извештаи. Според едни, Одоакар добил право на еднаква власт во Италија со Теодорих, други сведочат дека на победениот му бил даруван живот, а синот на Одоакар, Фела бил земен како заложник кај Теодорих. На 5 март 493 година, Готите влегле во Равена, а по 10 дена Одоакар бил убиен²⁷⁷.

По завземањето на Равена и убиството на Одоакар, Теодорих бил издигнат на штит и прогласен за крал на Остроготите. Тој акт би можел да се сфати во тоа време само како прогласување на Теодорих за крал на Италија, бидејќи крал на Готите бил веќе одамна²⁷⁸.

По смртта на Зенон во 491 година на константинополскиот престол се искачил новиот император Анастасиј I (491-518) и со тоа биле сменети условите околу утврдувањето на положбата на готскиот водач во Италија. Источно римската империја, подигнувањето на штит на Теодорих, го сметала за узурпација и нарушување на договорот склучен меѓу Зенон и Теодорих пред почетокот на остроготската експедицијата во Италија²⁷⁹. Меѓу Равена и Константинопол долго време се воделе преговори, кои сепак завршиле со признавање на Теодорих за крал на Италија. Имено, во 496/7 година Источната империја била задолжена да му ги испрати на Теодорих во Равена пурпурот и инсигниите на западноримските императори, кои 20 години претходно од Одоакар биле испратени во Константинопол. Станувајќи на тој начин законски управител на Италија, Теодорих се здобил со правото да назначува еден од двајцата (понекогаш и двајцата) римски конзули, право кое му овозможило да ја привлече на своја страна сенаторската аристократија во Рим. Наклонетоста на римската аристократија била резултат од утврденото правило за конзули да бидат назначувани само Ромеи. На Готите ваквото право им било ускратено, како и правото за вршење на било која цивилна служба. За нив била

²⁷⁷ Ф. Успенски, историја византијског царства, т. 1, 242; Н. Wolfram, History of the Goths, 281-283.

²⁷⁸ Прокопиј го нарекува Теодорих господар на Готите и Италијците. Procopii, De bello Gothico, I. 1. p.10, 5-6; Cf. З. В. Удальцова, Политический строй и политическая борьба в Италии во конце V- начале VI в., ВВ (15) 1959, 29. Ф. Успенски, Историја Византијског царства, т. 1, 242.

²⁷⁹ Iordanes, Getica, LVII, p. 295

резервирана исклучиво воената служба. Готите ја сочинувале војската и офицерскиот кадар, а Римјаните ниту биле подложени на воена обврска ниту биле назначувани на воени позиции²⁸⁰.

Теодорих всушност бил признат за императорски управител, а Италија имала статус на дел од Империјата. Во една смисла Теодорих бил независен владетел, меѓутоа имало извесни ограничувања на неговата власт што ја потврдува врховната власт на императорот. Имено, остроготскиот владетел немал право да кове монети (освен во субординација кон императорот) и да издава закони (можел да издава само уредби, кои имале општ карактер), тоа останало суверено императорско право. Покрај тоа, Теодорих при датирање на официјалните документи не можел да ги впишува годините на своето владеење. Сите овие ограничувања остроготскиот владетел без проблем ги прифатил и верно се држел до постигнатиот договор²⁸¹.

Откако ги средил приликите со источната влада во однос на неговиот статус, остроготскиот крал се чувствувал сега доволно сигурен за да се вмеша активно во Јужна Панонија. Имено, Остроготите ја нападнале и освоиле ромејската провинција Панонија Савија, која веќе еднаш порано ја владееле. Анексијата ја извршиле во периодот меѓу 497 и 504 година со оглед дека во последната година тие веќе се наоѓале во Сирмиум. Теодорих веројатно не наишол на никаков отпор при освојувањето на Панонија Савија, која по сè изгледа тогаш била населувана од значителен број Свеви. Во 504 година како што веќе напоменавме двјаца готски команданти навлегле во Сирмиум го протерале гепидскиот крал Тразерик и ја анектирале поранешната ромејска провинција Панонија Секунда. Следната година еден од готските команданти, Пиција интервенирал во Мезија Прима и му помогнал на бандитот Мундо од гепидско потекло, кој преминал во остроготска служба да се спротивстави на источноромејската армија предводена од ромејскиот командант, Сабинијан. Ромејската војска била поразена кај *Norrheim Margi* (ден. Ќуприја). Оваа победа

²⁸⁰ З. В. Удальцова, Политический строй, 29; И. Хен, Римските варвари, София 2010, 43; Буданова В. П., Варварский мир, 88; J. V. Bury, HLRE, vol. I, 453-454; J. V. Bury, The Invasion of Europe by the Barbarians, 186-189.

²⁸¹ J. V. Bury, The Invasion of Europe by the Barbarians, 193-195; За владеењето на Теодорих Велики во Италија види повеќе кај: Heather P., Theoderic, king of the Goths, Early Medieval Europe, vol. 4, 1995, 145-173.

што ја извојувале остроготските команданти му обезбедила на Теодорих добра позиција за спогодување со Источната империја. Преговорите уследиле: првото пратеништво пристигнало во Константинопол зимата 506/7 година. И покрај тоа што Империјата вршела притисок²⁸² дипломатската борба продолжила. Конечно во 510 година бил постигнат компромисен договор при што Источната империја изгледа го добила јужниот најисточен дел од Панонија Секунда со градот Басијана, додека Теодорих го добил најголемиот дел од провинцијата и веројатно си обезбедил формално признавање на териториите коишто претходно ги освоил²⁸³.

По смртта на Теодорих (526 г.) Источната империја изгледа дека направила обид за враќање на своето влијание во југоисточна Панонија. Тој обид се крие зад гепидскиот напад на Сирмиум во 528 година, кој бил одбиен од остроготскиот крал Витигес. Остроготите, кои најверојатно се посомневале дека императорот го иницирал гепидскиот напад на Сирмиум²⁸⁴ веднаш организирале кратотраен напад во Мезија Прима при што го освоиле градот Грацијана²⁸⁵ (ден. Добра близу Голубац, источно од Костолац). Сепак, Витигес брзо се повлекол од ромејска територија на заповед на остроготската кралица и регент, Амаласунта (526-534). Подоцна императорот Јустинијан I (527-565) ѝ упатил протесно писмо за инцидентот на Амалусунта во кое подвлекува дека остроготскиот напад со ништо не бил испровоциран од ромејска страна²⁸⁶.

Во 535 година Источната империја започнала војна против Остроготите. Нејзините главни удари биле насочени кон Италија (Велизариј), Далмација (Мунд), а исто така бил одземен и Сирмиум од остроготски раце.

²⁸² Поморската експедиција која била организирана од Империјата во јужна Италија (508 г.) веројатно била дел од тој притисок. Marcellinus, a. 508 with Cassiodorus, *Variae* 1.16.2, 2.38.2

²⁸³ Jordanes, *Romana* 356, *Getica* 300–301; Cf. H. Gračanin, J. Škrkulja, *The Ostrogoths in Late Antique Southern Pannonia*, 182, n. 96.

²⁸⁴ Од зборовите на Касиодор се насетува дека дворот во Равена бил убеден во императорската вмешаност при гепидскиот напад на Сирмиум, а остроготскиот напад на ромејска територија бил одговор на таа негова инволвираност. Cf. Cassiodorus, *Variae*, 11.1.10–11: *In ipsis quoque primordiis, quando semper novitas incerta temptatur, contra Orientis principis votum Romanum fecit esse Danuvium. Notum est quae pertulerint invasores.*

²⁸⁵ Procopius, *De Bello Gothico* 1.3.15, 11.5.

²⁸⁶ Procopius, *De Bello Gothico* 1.3.17.

Последен пат Остроготите во јужна Панонија се споменуваат во 537 година кога регрутирале војници меѓу Свевите за борбите со Источната империја во Далмација. Во наредните две децении со извесни прекини Остроготите биле во војна со Источноромејската империја. За текот на настаните коишто уследиле во оваа војна зборуваме во посебно поглавје.

3. Сојузништво (foedus)

Институцијата - фоедус (договор за сојузништво) ја разработуваме во главата која се однесува на Готите од едноставна причина што тие се јавуваат како први во улогата на федерати на Источната империја, поради тоа што кај нив најдолго се задржал статусот на федерати и затоа што имале суштествена улога во ромејската воена сфера. Во улога на федерати се јавуваат и други племиња (Вандали, Гепиди, Херули, Лангобарди итн.) за кои по истата шема важеле скоро истите правила на кои што биле подвргнати Готите.

Сметаме за потребно да нагласиме дека оваа институција од нејзината појава па до VI век (горната хронолошка детерминанта во која го сместуваме нашиот предмет на истражување) трпи суштествена еволуција. Односно поимот федерати со текот на времето ја менува својата суштина. Ние овде го следиме развојниот процес кој се одвивал меѓу IV и VI век.

Врз основа на терминолошката анализа што ја направил Д. Оболенски препознаваме шест групи на варварски сојузници. Од тие шест технички термини, кои имаат слично значење, три од нив и тоа: енспондос, хипоспондос и симахи, биле употребувани со федерати и *socii populi Romani*, автономни поданици на Империјата, кои врз основа на договор (foedus), склучен со Империјата ја чувале нејзината граница во замена за редовен паричен надомест (понекогаш плаќањето се извршувало во натура), директна царска заштита и право на самоуправа²⁸⁷.

Терминот “федерати” бил познат и пред појавата на Готите. Имено од основањето на римската држава постоел обичај заштитата на границите да се доверува на независни народи чии земји се граничеле со Рим. За таа цел бил склучуван фоедус, преку кој туѓиот народ влегувал во договорни односи со Империјата обврзувајќи се да испраќа помошни одреди заради заштита на истата. Тој тип на сојуз всушност претставува воен сојуз на Империјата со дадено

²⁸⁷ D. Obolensky, *The Principles and Methods of Byzantine Diplomacy*, Actes du XII congrés international d'études Byzantines, Ohrid, 10-16. sep. 1961, t. 1, 56-58; Истиот, *Византијски комонвелт*, Београд 1991, 330.

варварско племе, којшто е насочен против други варвари²⁸⁸. Целта на овој сојуз била против варварите да се војува со варвари од едноставна причина што на тој начин се минимизираат римските загуби како во демографски така и во економски поглед. Службата на федератите била регулирана со посебни клаузули од договорот. Федератите во голем дел служеле за плата, која му била давана на водачот или кнезот на племето, чија должност била да одржува ред во војската и истата да ја стави на располагање на Империјата според околностите и потребите на времето²⁸⁹. Главна карактеристика на федератните одреди била таа што тие не биле подвргнати на ромејската дисциплина ниту пак биле администрирани од ромејската влада. Со нив командувал варварски водач, кој како што веќе напоменавме добивал голема сума на пари со која им исплаќал плата и ги снабдувал со потребната опрема и храна²⁹⁰.

Суштинската промена во односот на Империјата кон федератите од IV век се состои во тоа што федерати почнале да се нарекуваат не само варварите кои живееле вон империските граници, туку и оние кои добивале области за населување во самата Империја. На таквите федерати земјишниот посед им бил доделуван под услов одбрана на границите на Империјата. Додека според претходните обичаи федератниот народ бил наградуван или со намалување или со ослободување на трибутот, сега станува обичај варварските водачи да добиваат парични средстава за своите услуги. Одредувањето на висината на средствата станала битна содржина на договорите на Империјата со предводниците на германските племиња или одделни воени одреди. Во зависност од висината на сумата, предводникот се обврзувал дека во служба на Империјата ќе издржува определен вооружан одред. Бројноста на воениот одред зависела од сумата која секоја година Империјата ја издавала на водачот на федератното племе, односно народ²⁹¹. Овој тип на фоедус (*foedus monuerationis*) потсетува на односот патрон и клиент. Имено, императорот превзема определени задолженија

²⁸⁸ В. А., Коростелин, Договорные отношения Позднеримской империи с варварами. // Вопросы Истории, Москва, 2006, №8, 39, 42.

²⁸⁹ J. Maspero, *Φοιδεράτι et Στρατιῶται dans l'armée byzantine au VIe siècle*. BZ 21 (1912), 97; Ф. Успенски, Историја Византијског царства, т. 1, 127, 208.

²⁹⁰ А.Н.М. Jones, *The Later Roman Empire 284-602: A Social Economic and Administrative survey*, vol II, 612.

²⁹¹ Ф. Успенски, Историја Византијског царства, т. 1, 127.

кон заколнатиот на верност варварски водач, токму како патронот кон својот клиент. Во IV век федератите се користат не толку против други племиња колку во внатрешно-политичките судири и во војните со моќната Персиска империја²⁹².

Првиот податок за склучен сојуз, односно федус меѓу Готите и Источната империја се однесува на времето на Константин I, откако бил постигнат мир во 332 година. Според авторите-современици на настаните договорот бил склучен како резултат на воените судири меѓу императорот и Готите, при што последните биле поразени од ромејската армија. Императорот ја прославил победата со подигнување на специјален столб и организирање на годишни игри на хиподромот²⁹³. По склучување на договорот, Готите испраќале свои воени контингенти како помош на ромејската армија и добивале некаков вид на годишни исплати. Покрај тоа, императорот Константин I започнал да кове монети со натпис „Gothia”, што според тогашните ромејски традиции тоа означува дека земјите на Готите поминуват барем симболично под контрола на Империјата²⁹⁴. Од пишувањето на современите извори може да се извлече заклучок дека Империјата го склучила овој договор од позиција на сила при што се гледа јасна субординација меѓу Ромеите-победници и Готите-победени, а последните биле третираны како дел од Imperium Romanum.

Воените задолженија на Готите биле договорани за секој одделен случај и не биле определени апсолутно точно со договорот од 332 година. Како резултат на овој договор Готите ги исполнувале своите федератски обврски во војната со Персија на страната на императорот Констанциј во 347-348 година²⁹⁵.

Сепак, поинтензивни сојузнички релации Готите воспоставуваат со Империјата по масовната преселба на Визиготите во 376 година. Во однос на оваа преселба дискутабилно е прашањето за статусот на готските преселеници во Империјата за кое изворите не зборуваат прецизно. Амијан Марцелин, кој најдетално зборува за овој настан го заобиколува прашањето за статусот и вели дека Визиготите преку свои пратеници понизно го молеле императорот Валенс, да ги прими, ветувајќи дека мирно ќе живеат и ќе даваат помошни одреди

²⁹² В. А., Коростелин, Договорные отношения Позднеримской империи с варварами, 42-43.

²⁹³ Преглед на изворите дава: P. Heather, Foedera and foederati of the fourth century, p. 58

²⁹⁴ P. Heather, Foedera and foederati of the fourth century, 59.

²⁹⁵ Н. Зечевић, Византија и Готи на Балкану, 66.

доколку приликите тоа го бараат²⁹⁶. Евнапиј и Зосим известуваат дека Визиготите се нуделе за сојузници на императорот доколку бидат прифатени во Империјата²⁹⁷, а според Јорданес ветувале дека ќе живеат според законите и ќе му бидат потчинети на императорот²⁹⁸. Додека пак, Павле Орозиј вели дека Визиготите биле примени во Империјата без какви и да било договорни услови, па дури и оружјето не им било предадено на Римјаните, за да можат последните да имаат повеќе доверба во варварите²⁹⁹. проблемот со предавањето на оружјето, односно непредавањето го споменуваат и другите погоре наведени извори, што зборува за неисполнување на клучната клаузула од договорот на што се должела меѓусебната недоверба. Имено, Визиготите ја преминале реката Дунав наоружани, а ромејските војсководители не ја исполниле обврската да ги снабдат варварите со потребните намирници. Во недостиг на основни прехранбени продукти се појавил глад меѓу готските населеници поради што тие биле принудени да востанат. Значи договорот бил прекршен и од двете страни, односно уште во самиот старт тој бил лишен од негова реализација. Според тоа, статусот на Визиготите не можел да биде регулиран со фоедус во 376 година и соодветно на тоа да бидат именувани како федерати. Имено, веднаш по нивното преминување на императорска територија т. е. во 377 година избил готско-ромејски судир³⁰⁰. Судирите се интензивирале по Адријанополската битка во 378 година³⁰¹ и трале сè до 382 година, кога Визиготите официјално станале федерати на Источно - римската империја.

И покрај пројавените сомнежи кај некои научници дека во 382 година не бил склучен фоедус, тоа не може да се прифати. Иако договорот (неговите

²⁹⁶ Amm. Maecell. XXXI, IV, 1.

²⁹⁷ Eunapii, cf. ИБИ I-ГИБИ I, 20; Zosimi, cf. ИБИ I-ГИБИ I, 167.

²⁹⁸ Jord. Get. 131.

²⁹⁹ P. Orosii, VII. 32. 10. Cf. ИБИ I-ЛИБИ I, 212.

³⁰⁰ Eunapii, cf. ИБИ I-ГИБИ I, 23; Jord. Get. 134.

³⁰¹ Сосема е погрешна констатацијата на W. Treadgold (Byzantium and its Army, 11), дека по Адријанополската битка Визиготите и Остроготите се согласиле да склучат мир со Империјата и да се населат соодветно на територија на двата нејзини дела, како сојузници. Ваквото тврдење нема поткрепа во изворите. Имено, воените дејствија продолжиле и по 378 година во Источната империја, а се завршиле со мирот во 382 година; додека Остроготите придружени од Аланите и Хуните околу 380 година заминале во Панонија и станале федерати на Западната империја.

клаузули) прецизно не е зачуван во изворите, сепак тие експлицитно го наведуваат и нема причина да се сомневаме во постоењето на истиот. Имено Јорданес известува дека по смртта на Атанарих неговата војска останала во служба на императорот Теодосиј I, слевајќи се со римската војска во едно тело, на тој начин, според него, бил обновен федератскиот статус кој порано бил уреден за време на Константин I, и така самите Готи започнале да се нарекуваат федерати³⁰². Тие добиле право да се населат како автономна заедница на ромејска територија, притоа им биле обезбедени годишни субсидии и храна, а во замена за тоа се задолжуваат да служат во ромејската армија за време на војна. Иако, готските контингенти теоретски требале да служат под команда на ромејски дукс, во реалноста тие ги следеле нивните водачи³⁰³.

Точните клаузули на договорот (фоедус) од 382 година како што рековме, не се познати. Но сепак, австрискиот учен Х. Волфрам, според текот на настаните кои уследиле по договорот, се обидел да ги издвои следните точки, кои веројатно ги содржел фоедусот:

1. Готите биле прогласени за поданици на Империјата, но останале без земја и како туѓинци не биле рамноправни со Римјаните.
2. Готите добиле земја за населување, ослободена од даноци, најмногу во областа меѓу Дунав и Стара Планина, иако таа не била нивна сопственост според римското право.
3. Отстапената земја се сметала за римска територија, но Готите се сметале за автономно организирани, т.е. имаат автономна самоуправа.
4. Готите се задолжуваат да извршуваат воена должност во римската војска, при што нивните водачи добиваат потчинети командантски функции.
5. Готите требале да живеат со месното население во партнерско-договорни односи. Прифаќањето на Готите требало да се осигури од земјата која им била отстапена, но не е јасно дали тие самите требале да ја обработуваат.

³⁰² Jord. Get. 145.

³⁰³ T. Stickler, *The foederati* – In: Ed. P. Erdkamp, *A companion to the Roman army*, Malden 2011, 505.

6. На готските федерати им биле доставувани годишни премии во непознат обем (размер)³⁰⁴.

Првиот изворен податок за исполнување на обврските кои произлегувале од одредбите на федератскиот договор (фоедус) се однесува на 388 година. Имено, Визиготите ги исполнуваат своите федератски обврски како дел од армијата на источната влада во совладувањето на бунтот на узурпаторот Максим. Дел од нив поткупени од узурпаторот се одметнале од императорската армија и го нарушиле за првпат фоедусот склучен пред шест години.

Одново овој фоедус бил нарушен во 391 година од тракиските Визиготи, кои заедно со други политички населеници претежно од готско потекло го избрале за крал Аларих од родот на Балтите. Имено во летото истата година Готите и нивните сојузници под водство на Аларих ги напуштиле нивните населени места во Долна Мизија и се спуштиле низ Балканот на југ. Со тој поход по втор пат бил нарушен договорот од 382 година, склучен меѓу Теодосиј I и визиготските федерати. По интервенцијата на Стилихон во 392 година, Готите на Аларих склучиле мировен договор и одново се вратиле на своите федератски обврски. Поточно околу 20 000 Готи во 394 година се вклучиле во армијата на императорот Теодосиј I, кога тој тргнал да ја задуши узурпацијата на власта од Галот, Евгениј. Аларих ја предводел армијата, но не добил ниту право за самостојно командување, ниту римско воено звање.

По смртта на Теодосиј I во 395, Визиготите на Аларих одново се одметнале од римската власт и го нарушиле федератскиот договор. Тие првин се вратиле во Мизија, каде ги собрале нивните сонародници, тргнувајќи во долг воен поход низ Балканот. Федератскиот статус бил обновен во 397 година кога на Аларих му биле дадени големи концесии, т. е. воен чин и дозвола за населување на неговите Готи во Македонија. Во наредните четири години не се забележани раздвижувања на алариховите Визиготи, кои најпосле во 401 година заминале за Италија.

³⁰⁴ Н. Wolfram, History of the Goths, 133; .X. Волфрам, Готите на територијата на днешна Бугарија, 36. Готите и старогерманското културно - историческо присуство по бугарските земи, Софија 2003, 28.

Во средината на V век како федерати на Источната империја се јавуваат Остроготите. Тие со дозвола на императорот Маркијан во 455/6 година по распаѓањето на хунската држава, ја населувале Панонија во својство на федерати³⁰⁵. Нивната задача била да ја заштити од непријатели северната ромејска граница. Остроготските федерати освен што ја населувале ромејската земја, добивале и *consueti dona* од источната влада. Неисполнувањето на обврските од страна на источната влада, односно неисплатата на договорената сума и неиспораката на предвидените дарови било казнувано од страна на Остроготите со пљачкашки походи. Тоа зборува дека фоедусот бил често нарушувач од Остроготите. За да ги одржи федератите мирни, императорот Лав I користел повеќе политички мерки и тоа: барање на заложници, давање на пригодни дарови или исплата на годишен данок како откуп на моментален мир и сл.³⁰⁶

Што се однесува до групата Остроготи во Тракија предводена од Теодорих, синот на Тријариј, која исто така имала федератски статус забележливо е дека значително се разликува од онаа на Амалите во Панонија. Имено командантот на Остроготите, Теодорих Тријариј добил посед во Тракија со приход од 2000 златни фунти годишно³⁰⁷. По смртта на Аспар во 471 година неговата лојалност била обезбедена со дозволата да ја наследи титулата на Аспар *magister militum praesentalis*. Обврската на овие Готи кон Империјата била борба за сметка на Ромеите против сите варвари, освен Вандалите без оглед дали се работи за одбрана на Тракија или нивно учество во некои други области. Ова задолжение, по сè изгледа не било условено со готското населување во Тракија, бидејќи на Тријариј во име на исполнување на неговите обврски биле уплатувани 144 000 солиди³⁰⁸, што би значело дека неговите луѓе би требало да се наречат првенствено платеници, а потоа федерати³⁰⁹. Според податоците од изворите за пустошењето на Филипопол и опсадата на Адријанопол од страна на Тријаријевите Готи, може да се забележи дека овој т. н. фоедус бил многу лесно

³⁰⁵ Jordanes, *Getica* II, 270.

³⁰⁶ Н. Зечевиќ, *Византија и Готи на Балкану*, 131-132.

³⁰⁷ Malch., fr. 2

³⁰⁸ Malch., fr. 2

³⁰⁹ Малх за нив го употребува терминот хипоспондос, кој најчесто се поврзува со зборот мистофори, односно платеници. Cf. Malch., fr. 15.

нарушуван, па императорот во Константинопол морал да попушта пред Тријариевите уцени³¹⁰.

Според Коростелин уште кон крајот на IV и почетокот на V век се појавува нов тип на фоедус. Тоа е последниот петти по ред федератски договор кој претставува кулминациона точка во развитокот на федератскиот институт. Коростелин го нарекува условно тој договор “foedus superior”. Тој вид фоедус го регулира предавањето на дел од римската територија на даден варварски владетел-федерат заедно со неопходните за тоа титули, инсигнии и регалии³¹¹. Таков тип на фоедус веројатно бил склучен токму со Теодорих Тријариј.

По заминувањето на Остроготите во Италија (488/9 г.), готските тракиски федерати како такви исчезнале. Односно федератите такви какви што ги познаваме во IV-V век, веќе не постоеле. Имено оние Готи што останале на територија на Источната империја повеќе не претставувале хомогени етнички корпуси раководени од нивни сонародници, кои служеле како помошна војска на Империјата³¹².

Федератските одреди во VI век имаат мешан етнички состав, раководени се од ромејски војсководители и се вклучени во редовната ромејска армија, распоредени во тагми. Односно, терминот федерати во овој период се користи за означување на воените единици во рамките на ромејската армија кои имаат варварско потекло³¹³. Потврда за таквиот нов статус на федератите наоѓаме во пишувањето на Прокопиј, кој вели дека федератите стануваат дел од ромејскиот политички систем не како робови, бидејќи не биле покорени од Ромеите (како во 332 г.) туку врз основа на целосна еднаквост. Јорданес, кој живеел во истиот век

³¹⁰ Н. Зечевиќ, Византија и Готи на Балкану, 132-133.

³¹¹ В. А., Коростелин, Договорные отношения Позднеримской империи с варварами, 47.

³¹² Така на пример во востанието на Виталијан во 513 година, кое избувнуло во Тракија и долна Мизија нема податоци дека федератската војска ја сочинувало големо јадро Готи. Главната поддршка на Виталијан изгледа му биле Хуните. Cf. Evagrius, HE, 3. 43; Ioan. Antioch., fr. 214. 1.

³¹³ За промените што ги претрпува системот на федератите во VI век, спореди: J. Maspero, *Φοιδεράτι et Στρατιώται dans l'armée byzantine au VIe siècle*, 99; W. Pohl, *The Empire and the integration of barbarians*. – In: Pohl, W. *Kingdoms of the Empire: the integration of Barbarians in Late Antiquity*, Brill, Leiden, 1997, p. 8.

со Прокопиј, го надополнува последниот информирајќи не дека федератите добиваат годишни награди во замена за својата служба³¹⁴.

Значајно е да се напомене дека федератските одреди кои во ромејската армија учествувале претежно како коњаница станале дел од новоформираните елитни армиски единици³¹⁵. Во VI век терминот *foederati* не се употребувал за означување на припадник на племе кое се наоѓало во сојузнички однос со Империјата туку за членови на платенички одред привремено најмен за извршување на определени воени услуги, кои најчесто биле варвари, но можеле да бидат и ромејски граѓани. Елитните *foederati* биле командувани од врховниот заповедник во дадената област (провинција) каде што биле стационарани, но понекогаш за нив бил назначуван посебен *comes foederatorum*³¹⁶. Кон крајот на VI век сите елитни единици вклучително и федератите биле реорганизирани во единствена воена дивизија, која била ставена под врховна команда на *magister militum praesentalis*.

Во однос на улогата и занчењето на федератите за Империјата општо е позната тезата дека федератите најчесто биле користени за воени цели. Во историографијата посветена на римската воена историја споменувањето на федератите е неизбежно при описот на даден римски поход при што многупати се нагласува силата и смелоста со кои се истакнале определени федератски контингенти. Меѓутоа, треба да се има во предвид дека користењето на федератите за задоволување на воените потреби на Империјата не се случувало секогаш на ист начин. Имено, постојат извесни специфики во односот на Ромеите кон една или друга група федерати. Така, Готите по 332 година ги испраќале своите контингенти само по претходен договор, додека пак други (на

³¹⁴ Procopius. *History of the Wars*. Books III and IV (Vandalic Wars), Echo Library, 2007, Book III, 11, 3 – 4; Jordanes

³¹⁵ Покрај регуларните пешадиски и коњанички одреди значајна улога во империјалната армија имале и елитните воени одреди (*optimates*, *foederati*, *bucellarii*, *illyriciani* и *vexillationes arithmoi*) кои биле формирани за време на владеењето на императорите: Тибериј Константин и Маврикиј. (Стратегикон, II. 6.) Овие одреди биле формирани и организирани различно од другите воени единици. Имено, можноста да имаат свои робови и слуги, како и штитоносци кои по потреба можеле да учествуваат во воени операции како борци укажува на фактот дека овие воени единици (пред сè *optimates*) биле составени од благородници или војници со среден или висок општествен статус.

³¹⁶ M. Whitby, *The Army, 420-602*, 301-302.

пр. Квади, Сакси, Сармати) биле задолжени да доставуваат одреден број војници во рамките на ромејската армија. Освен тоа треба да се нагласи дека постоеле и такви федератски групи коишто не учествувале директно во ромејската армија, а биле задолжени да обезбедуват залихи на храна или други ресурси неопходни за Ромеите при водење на војна³¹⁷. Со оглед на тоа дека федератите од императорот добивале и земја за обработување може да се претпостави дека тие (дел од федератите т.е. членови на нивното семејство) биле користени и за економски цели, односно за развој и унапредување на стопанството.

Развојот на институтот на федератите одел во правец од средство за водење успешна надворешна политика зад лимесот без големи човечки и материјални загуби кон фактор кој играл значителна улога како на надворешен план така и во внатрешно-политичките прилики во рамките на самата Империја.

³¹⁷ P. Heather, *Foedera and foederati of the fourth century*, p. 68

4. Односите со Остроготското кралство. Италијанска реконквиста (535 - 555)

Договорот, кој што бил постигнат помеѓу Зенон и Теодорих Амал е многу оскудно и површно прикажан во изворите; односно податоците се сувопарни и лишени од било какви детали за поводот и причините од кои произлегол истиот. Па така, мораме причините за таквиот договор да ги побараме или препознаеме индиректно преку постоечката констелација на настаните³¹⁸. Современиците кои пишувале за спогодбата на Императорот со готскиот водач, даваат општ извештај, затоа што веројатно, мислат дека тоа е нешто што е доволно познато и е резултат од стекот на околностите или пак сметаат дека тој договор е минорен и не е вреден за елаборација. Доколку се работи за последното, во тој случај на императорот му се припишува неуспех во справувањето со готскиот проблем, кој го решил со дипломатски, а не воени средства³¹⁹. Имено, Зенон го ополномоштува Теодорих Амал да замине во Италија, да го симне Одоакар од престолот, да ја превземе власта и да владее во име на императорот со истата, додека тој не дојде лично. Од вакавата формулација не е познато дали Теодорих се испраќа против Одоакар како сојузник на Ромеите, односно водач на готските федерати во воена задача, која произлегува од федератскиот договор; или пак, на Теодорих му се дава можност да делува независно од фоедусот што би значело престанок на важноста на федератскиот статус на Готите во однос на Источната империја. Не ги знаеме прецизно ниту точните одредби од договорот, кој ги регулирал меѓусебните односи ниту знаеме дали биле воопшто утврдени.

Со оглед на тоа што Теодорих го поразил Одоакар и официјално ја превзел власта над Италија во 493 година, кога Зенон веќе бил починат, неопходно било првичниот договор да претрпи ревизија. Преговорите Теодорих ги водел со новиот император Анастасиј I и мошне долго од нив немало резултати. Ваквото пролонгирање на постигнување нов договор или потврдување на веќе постоечкиот се должело на тоа што Анастасиј не сакал да го признае Теодорих за владетел на Италија. До решение на спорот дошло во 497 година кога новиот источен император конечно ја признал потчинетата положба на Теодорих во

³¹⁸ Спореди стр. 72-73.

³¹⁹ За перцепцијата на Зеноновото владеење во изворите, види бел. 274.

Италија под извесни услови и тогашниот договор го одредил неговиот законски статус³²⁰. Теодорих ја задржал службата *magister militum* и титулата *patricius*, а од императорот бил признаен за гувернер на Италија. Неговиот статус ја открива зависноста и потчинетоста во однос на Империјата. Имено Теодорих имал извесни ограничувања во неговата власт и тоа: не можел да издава закони, тоа било неприкосновено право на императорот³²¹, додека тој можел да издава само уредби, не смеел да кова монети и се стекнал со правото да назначува еден од двајцата конзули (вториот бил назначуван од императорот). Неговите Готи немале право да бидат именувани за конзули и да вршат цивилна служба, за нив била резервирана само воената кариера³²². Освен тоа, тие немале ромејско граѓанство што би значело дека извесни ромејски лични права не можат да ги остваруваат како што се склучување брак со Ромеи и стекнување на наследство. Овие ограничувања на кои подлежал Теодорих во неговото управување со Италија, откриваат дека оваа област била сметана за дел од Империјата, а императорот ја имал врховната власт во истата. Па така релациите меѓу остроготскиот крал и источниот император можат да се дефинираат како односи на вазал и сизерен³²³.

Забележливо е дека готскиот крал и источните императори различно го толкуваат статусот на Остроготското кралство. Додека Теодорих се нарекувал самиот законски наследник на римските императори, бидејќи ја ослободил Италија од тиранијата на Одоакар³²⁴; источните императори пак, ја сметале Италија за свој посед. Поради тоа, неизбежно било да дојде момент кога ќе посакаат истата и непосредно да ја вклучат во империјалната територија, отстранувајќи го нејзиниот готски управител, кој носел титула крал. За тоа било

³²⁰ J. B. Bury, *HLRE*, vol. I, 453-454; J. B. Bury, *The invasion of Europe by the Barbarians*, 186.

³²¹ Procopius, *BG II*, 6, p. 176.

³²² F. Lot, *Les invasion Germaniques*, Paris 1945, 130-140; J. B. Bury, *The invasion of Europe by the Barbarians*, 188-189.

³²³ Г. Бакалов, *Византия*, 173; И. Дворецкаја смета дека Остроготското кралство бил самостоен и независен политички субјект во кое кралот ја имал суверената власт. Своето гледиште авторот го елаборира во статијата: *Организация управления в остготском королевстве*, *Византийский временник*, 21 (1962), 4-28.

³²⁴ Cassiod. *Variae*, IV, 1; VIII, 2. 3.

потребно да се создадат услови. Кога конечно истите се создале биле превземени соодветни чекори за реализација на замислата.

За време на Теодориховото владеење со Остроготското кралство (493-526) немало некои посериозни конфликти со Источната империја. Единствениот забележан конфликт во негово време се однесува на 524 година, по повод еден едикт на императорот Јустин I (518-527), кој имал религиозна содржина. Едиктот бил насочен против аријаните во Империјата, заканувајќи им се со исклучување од јавната служба, од армијата и со затворање на нивните цркви. Теодорих се јавил во улога на заштитник на своите истоверници на Истокот, гледајќи во едиктот поттик до Ромеите во Италија да се свртат против неговите аријански поданици³²⁵. Ваквата политика на источниот император имала за цел да предизвика раздор во Остроготското кралство по религиска основа, а со тоа да создаде благопријатни услови за реосвојување на Италија.

Религискиот конфликт бил само увертира во настаните кои се случиле по смртта на Теодорих. Тој бил наследен од неговиот внук Аталарих (526-534), син на неговата ќерка Амаласунта. Бидејќи новиот владетел бил малолетен, власта ја превзела неговата мајка како негов регент. Амаласунта испратила пратеништво во Константинопол за да го извести императорот за промените на престолот, притоа таа барала да му се помага на младиот Атанарих и предложила да бидат заборавени старите непријателства³²⁶. Таа веројатно го имала во предвид татковиот последен совет да одржува добри односи со императорот и да се согласува со Сенатот. Сугестиите што ги добила Амаласунта од нејзиниот татко зборуваат дека готскиот крал ја имал на ум силата и надмоќта на Империјата со која ќе било принудено Остроготското кралство да се соочи, доколку неговиот владетел не се придржува до неговите вазалски должности. Стравот од Империјата е видлив и во тоа што веднаш по превземањето на престолот во Равена, Теодорих се погрижил преку брачни врски со владетелите на Визиготите, Франките, Вандалите и Бургундите, да се обезбеди со сојузници, а со тоа и со мирно соседство. На тој начин императорот бил дипломатски обезоружан во воспоставувањето сојузнички односи со

³²⁵ J. B. Bury, HLRE, vol. II, 156.

³²⁶ Cassiod. *Variae* VIII. 1

соседите на Остроготското кралство, кои би биле евентуално употребени против истото што и се покажало подоцна.

Амаласунта водела проромејска политика и се ставила под заштита на императорот, со оглед на тоа што, си создала опозиција во готските кругови и нејзината положба била неизвесна. Оваа опозиција сакала конечно да ги раскине сите врски со Империјата и дефинитивно да се осамостои. Па така, со убиството на Амаласунта во 535 година бил навлечен гневот на императорот, кој нашол повод да му објави војна на Остроготското кралство.

Во летото 535 година војната започнала. Јустинијан испратил две војски против кралството. Едната војска која се упатила во Далмација, ја предводел војсководачот Мунд, Гепид по потекло; а другата ја предводел Велизар упатувајќи се на Сицилија. Освен што била испратена воена сила против кралството, императорот Јустинијан по дипломатски пат се обидел да си најде сојузник во лицето на франечкиот владетел, нудејќи му злато³²⁷.

Војната траела околу дваесетина години со мали прекини. Причината за нејзиното развлекување се наоѓале во недоволниот број на воени империски сили, недовербата што ја имал Јустинијан кон неговиот истакнат војсководец Велизар, лошата администрација во оние градови кои потпаднале под власта на Империјата, како и во повремениот обновување на војната со Персија што било дополнително отежнување за армијата, која била поделена на два фронта³²⁸.

Воените дејствија се одвивале во две етапи и тоа: првата етапа траела од 535 до 540, а втората од 541 до 555 година.

Велизар успеал да ја освои Сицилија без поголеми напори, бидејќи отпор бил пружен само во Палермо. Исплашен поради успехите на Велизар, наследникот на Атанарих, Теодат (534-536) бил присилен да се согласи на најтешки жртви. Тој му ветувал на Јустинијан дека ќе се одрекне од правата на Сицилија, дека ќе плаќа данок и дека ќе испраќа помошен одред од 3 000 Готи, односно бил подготвен да се стави во положба на обичен водач на федерати, одрекувајќи се од кралската власт. Сето ова ја потврдува тезата дека готските кралеви не ја оспорувале врховната власт на императорот, па дури биле

³²⁷Procopius, *De bello Gotthico*, I. 5; ИБИ III - ГИБИ II, 116; cf. J. B. Bury, *HLRE*, vol. II, 170

³²⁸Ф. Успенски, *Историја Византијског царства*, т. 1, 309; A. Cameron, *The Mediterranean World in Late Antiquity AD 395-600*, p. 113.

подготвени за време на опасност да се одрекнат од својата посредна власт во кралството и да му го препуштат на својот сизерен, задржувајќи извесни привилегии за себе. Теодот без знаење на Готите, дури се согласувал да живее како обичен човек, отстапувајќи му ја цела Италија на Јустинијан, ако му биде доделена доживотна пензија од 1 200 фунти злато. Меѓутоа наскоро приликите се измениле кога во Далмација смртта на императорскиот војсководач, Мунд скоро довела до распад на војската, а во Африка избило востане, поради што Велизар морал да ја напушти Сицилија и да го задуши ова востание. Ваквата ситуација била поволна за Теодот да се одрече од своите концесии³²⁹.

Во 536 година Велизар ја обновил власта во Далмација, а потоа одново се истоварил на Сицилија од каде го продолжил напредувањето во Италија. По долга опсада бил освоен Неапол, а потоа се упатил кон Рим, каде се наоѓал Теодот. Поради тоа што готскиот крал бил пасивен и ништо не превземал да му се спротивстави на Велизар, Готите го отфрлиле и убиле, издигнувајќи го својот водач, Витигес за крал.

Рим паднал во рацете на ромејскиот восководач со предавство од римскиот епископ, Силвериј. Во тоа време Витигес се наоѓал во Равена од каде што имал намера да ги подготви воените дејствија за следната година, меѓутоа ниту Велизар не седел со скрстени раце туку се подготвувал во Рим за продолжување на војната. Во меѓувреме Јустинијан стапил во контакт со Франките за да ги придобие за сојузници, но Витигес од своја страна успеал да постигне договор со нив да се повлечат од Прованса и да не превземаат непријателски дејствија во Северна Италија. Откако ги осигурил своите позиции, Витигес го опколил Рим со своите Готи. Опсадата на градот траела скоро две години, по што било склучено примирје. При описот на ромејско-готските преговори, Прокопиј го пренесува готското гледиште за нивното законско право на Италија. Меѓу другото се истакнува дека Готите не ја одзеле Италија со сила од Ромеите повикувајќи се на договорот што го постигнале Теодорих и Зенон во однос на истата. Поради тоа што Готите завладеале со Италија во склад со условите на споменатиот договор, ги зачувале законите и обликот на управата како што биле порано за време на старите императори без да бидат издавани никакви нови закони од Теодорих и неговите наследници. Во тој контекст се истакнува и

³²⁹ ВИИНЈ, т. 1, 32.

верската толеранција во однос на месните Ромеи, како и тоа дека државните должности се ноѓале во рацете на Ромеите, а Готите не учествувале во управата. Освен тоа, императорот го задржал правото секоја година да им поставува конзул³³⁰. Според изнесеното видување на Готите, војната за нив била навреда. Велизар од своја страна одговорил дека императорот Зенон никогаш не им ја отстапил на Готите Италија и таа морала да биде вратена на некогашниот господар³³¹.

Ослободувајќи се од опсадата Велизар добил можност да продолжи со обидите за остварување на својот план за потполно ослободување на Италија од готска власт. Во тоа време од Константинопол биле испратени на помош воени одреди, предводени од евнухот Нарзес и главниот заповедник на Илирик, Јустин. И покрај недоразбирањата кои се појавиле меѓу Велизар и Нарзес за самиот план околу воените дејствија, сепак Велизар продолжил со победничкиот курс и го освоил Милано во 538 година.

Следната година започнале подготовките за освојување на главното готско упориште, Равена, каде што се наоѓал Витигес. Велизар седум месеци го опсадувал градот Осимо, кој што претставувал клуч за Равена. Наоѓајќи се во тешка положба, Витигес се обидува со посредство на Франките да најде сојузници во лицето на Бургундите и Лангобардите, но безуспешно, по што се свртел кон Персија. За Јустинијан, тоа било сериозна опомена, поради што се согласил да преговара со Витигес, барајќи големи отстапки од готска страна. Имено императорот барал да му биде предадено половина од кралското богатство како надомест за воените издатоци и да му биде отстапена целата земја јужно од реката По. И покрај тоа што овие услови биле тешки за Витигес, имајќи ја предвид тешката ситуација во која се наоѓал ги прифатил условите, сметајќи дека со мирот ќе добие во време за обмислување на неговите понатамошни одлуки³³².

Сепак, понатамошниот тек на настаните довеле до тоа Велизар да не се согласи со одлуката на императорот да го потпиеше мирот. Имено, меѓу Готите се појавило незадоволство од владеењето на Витигес и кај нив се појавила идеја

³³⁰ Procopius, De bello Gotthico, II, 6.

³³¹ Ф. Успенски, Историја Византијског царства, т. 1, 305-306.

³³² Исто, т. 1, 308.

на Велизар да му ја понудат круната и да го изберат за свој крал. Велизар веројатно се согласил со предлогот на Готите³³³. Така во 540 година Равена престанала да дава отпор и преминала во рацете на Империјата. Велизар бил отповикан од императорот и заминал во Константинопол со кралот Витигес, неговата сопруга и неколку заробени Готи. Поради тоа кај Готите во Италија се појавил сомнеж дека Велизар ги изневерил и почнале да се организираат за избор на нов крал, нудејќи му ја круната на извесен Ураја, кој ја одбил во корист на Илдибад. Наскро тој бил убиен и на негово место дошол, неговиот роднина Тотила.

Со изборот на Тотила за крал на Готите во 541 година, настапил пресврт во приликите во Италија, па така Готите станале напаѓачи, а императорските сили морале да се бранат. Настапила втората фаза од ромејско-готската војна. Готите тргнале во офанзива и ги победиле ромејските војски кај Верона и Фиренца. Потоа Тотила се упатил во Кампанија завземајќи ги Беневент и Неапол (543г.).

Кон крајот на 546 година во рацете на Тотила паднал и Рим, по што готскиот крал му нудел на Јустинијан преговори за мир, на што императорот не сакал ни да помисли. Тотила бил сметан за бунтовник и од него се барала безусловна покорност кон императорот. Сепак, Тотила не можел долго време да остане во опустошениот Рим, бидејќи надмоќноста на императорските сили се зголемувала во јужна Италија, при што бил принуден да замине во тој правец. Велизар ја искористил таквата прилика и наредната година влегол во Рим. И покрај ваквиот успех на Велизар, императорот бидејќи бил недоверлив кон својот војсководач, не му испраќал доволно пари. Во такви околности, Велизар изразил желба да ја напушти Италија и да се врати во престолнината што и му било дозволено³³⁴.

Во 549/50 година Рим одново преминал во готски раце. Во исто време готскиот крал испратил доволно воени одреди за да ги истиснат Источните Ромеи од Тарент, Регија, а упатил и поморски експедиции на островите Сицилија, Сардинија и Корзика.

³³³ Procopius, De bello Gotthico, II, 29.

³³⁴ Прокопиј Кесариски, Тајната историја, 36; Сп. Ф. Успенски, Историја Византијског царства, т. 1, 312.

На Јустинијан му здодеала војната со Готите и решил конечно да се справи со нив. Откако починал патрициј Герман, кому сакал да му ја довери императорот војната во Италија, изборот најпосле паднал на вештиот евнух Нарзес. Иако кралот Тотила и неговиот војсководец Теја (ја наследил кралската титула по смртта на Тотила во 552 г.)³³⁵ пружале херојски отпор и на секој начин се обидуваале да ја одбранат слободата, Јустинијан не сакал да склопува никаков договор со нив. Снабдуван со доволно воени средства, Нарзес во 555 година го довршил покорувањето на Италија³³⁶.

Со посебен закон т.н. Прагматична санкција, Италија била прогласена за провинција на Источната империја, а Нарзес станал нејзин прв намесник. Овој закон, издаден во 554 година, ги регулирал политичките и граѓанските односи на своите нови поданици во Италија³³⁷. Според овој законодавен акт Италија била сметана како една од провинциите на Империјата и по ништо не се разликувала од уредувањето на другите провинции; затоа општото законодавство и новелите кои уследиле биле применувани во оваа нова провинција како задолжителни³³⁸.

И покрај тоа што, Италија била покорена во 555 година, воените дејствија се одвивале и по ова година на север од реката По во близина на Верона и Бреша. Поради претензиите на франчките кралеви во северна Италија, кои не еднаш упаѓале во Италија и ја ширеле власта на областите, кои им припаѓале на Готите, Империјата уште извесно време т. е. до 562 година, не можела да ја утврди северната граница³³⁹.

Долгата исцрпувачка војна довела до опустошување на Италија и слабеење на императорските воени сили, така што власта во оваа област на Империјата не потрајала долго. Поголемиот дел од Италија бил освоен во 568 година од

³³⁵ Agathias, *The Histories*. CFHB ed. J. D. Frendo Vol. II. Berlin 1975, 1. 1, p. 9; A. Cameron, *The Mediterranean World in Late Antiquity AD 395-600*, p.114.

³³⁶ Ф. Успенски, *Историја Византијског царства*, т. 1, 313.

³³⁷ *Iustiniani Imp. Novellae*, ed. Zach. Lingenthal, Lipsiae 1881, CLXIV, ann. 554, p. 354

³³⁸ Ф. Успенски, *Историја Византијског царства*, т. 1, 314; О. Р. Бородин, *Равенский Экзархат. Византийцы в Италии*, Санкт-Петербург 2001, 70-77.

³³⁹ Војната меѓу Нарзес и Франките во Италија ја опишал Агатиј во кн. 1 и 2. (Agathias, *The Histories*). Cf. Ф. Успенски, *Историја Византијског царства*, т. 1, 315; Cf. J. B. Bury, *HLRE*, vol. II, 281.

Лангобардите без поголеми напори. Империјата успеала да ги задржи само јужна Италија и Равенскиот егзархат, кој се простирал до Рим³⁴⁰.

³⁴⁰ М. Каплан, Византија, 25-26.

5. Религија: од паганство кон христијанство

Премиот на Готите од паганство кон христијанство, како и секој транзиционен период, се карактеризира со промени и турбуленции. Во конкретниот случај станува збор за појава на поделеност меѓу Готите во однос на промена на религијата. Еден дел од нив, претежно побогатиот и раководниот слој тежнеле кон задржување на паганството, а со тоа настојувале да си ги зачуваат своите позиции и привилегии; додека друг дел од нив, кои се определиле за прифаќање на христијанството како нова религија, која им носела одредени бенефити се нашле во остар судир со претходните. За тоа, какви биле последиците од овој судир како и за самиот процес на христијанизирање, кој е проследен со долготрајност, етапност во развојот и променливост во интензитетот ќе стане збор подолу во текстот.

Освен тоа, во оваа прилика проблемски ги анализираме и останатите прашања, кои се поврзани со процесот на покрстување на Готите. Имено, ги разгледуваме релациите меѓу Готите-пагани, кои им останале верни на своите прадедовски традиции и Готите-христијани, кои раскинале со истите. Ги следиме прогоните на Готите-христијани, нивната заштита од страна на Источната римска империја и нивното прифаќање во рамките на истата. Ги акцентираме позитивните и негативните реперкусии од покрстувањето, како: интеграција во цивилизираниот свет и напредување во источноримската служба, од една страна и раскилот со традициите и готското однародување, од друга страна. На крајот ги оценуваме резултатите и последиците од христијанизацијата по самата Империја.

Ритуалниот и религиозниот живот на Готите-пагани се одвивал во одделни селски заедници, а бил одредуван и надгледуван од т. н. *kuni* (родот, племето) и неговите претставници т. е. *reiks*. Селото било посебна сфера на мир воспоставен и одржуван со ритуалот на жртвениот оброк на селаните. Секој оној кој ќе се исклучел себе си од таков оброк, односно немал да зеде учество во истиот, ја нарушувал религијата и на тој начин ги прекинувал неговите врски со заедницата. Таквото однесување било казнувано со прогонство на “безбожното” лице, кое било обвинето за негирање на боженственото потекло на племето. Откажувањето од племенската традиција било закана за повисокиот слој

претставуван од племенските водачи и кралевите, кои се гледале себе си како носители на етничките традиции, коишто успевале скоро да ги монополизираат³⁴¹.

Готите-пагани негувале особена почит кон култот на претците (Ansic-Aesir), претставен во облик на дрвена статуа, која всушност била олицетворение на оригиналниот предок на Тервингите. При започнување на битка Готите интонирале песни во чест на своите претци. Готското паганство претставувало ексклузивна племенска религија и секој оној кој не е нејзин член, не можел да учествува во религиските практики. Од божествата кои ги почитувале Готите, познато е главното божество Teiws, кој веројатно бил бог на војната, претставуван во облик на меч. Негувале култ и кон богот на грмотевицата, кој го нарекувале „дабов бог“. Познати се божествата Ing и Irmin, чиј култ не е прецизно одреден. Во традиционална смисла, Готите ја обожавале и реката Дунав на која ѝ принесувале жртви, а биле давани и заклетви во нејзино име³⁴².

Раскилот на Готите со своите религиски и во исто време племенски традиции започнал во моментот кога тие го воспоставиле првиот контакт како племенска заедница со христијанството. Имено, Готите од крајдунавскиот регион и Крим биле првите германски племиња, кои дошле во допир со христијанството³⁴³.

Кога императорот Аврелиј (270-275) се одлучил да ја повлече римската власт од Дакија, завладеана на времето од императорот Трајан, на тој начин ја препуштил областа за експанзија на Готите, Вандалите, Сарматите. Со повлекувањето на Римјаните од единствената нивна провинција на север од Дунав, се повлекле гарнизоните и администрацијата. Меѓутоа, месното романизирано население останало во своите земји и ги романизирано придојдените нови господари. По завземањето на крајдунавските области, Готите во втората половина на III век извршиле продори на Балканскиот полуостров и во Мала Азија, разорувајќи ги во тоа време областите од

³⁴¹ Компетенциите по прашањата за култот се наоѓале во рацете на кралевите. Сп. А. Р. Корсунский, О социальном строе Вестготов в IV в., 64-65; Cf. H. Wolfram, *The Roman Empire and its Germanic peoples*, Berkelly-London 1997, 73; Истиот, *History of the Goths*, 106.

³⁴² H. Wolfram, *The Roman Empire and its Germanic peoples*, 74.

³⁴³ A. Vasilev, *The Goths in the Crimea*, 6.

Империјата, кои биле најсилно христијанизирани. При повлекувањето од овие територии Готите заробиле голем број христијани, кои ги одвеле северно од долен Дунав³⁴⁴. Токму тие заробеници, како потчинети луѓе започнале да ги „претвораат своите господари во браќа по Христа“³⁴⁵. Во прилог на тоа дека голем процент од Готите започнале да го прифаќаат христијанството сведочат Актите на Првиот Вселенски собор од Никеја (325 г.), каде е забележано името на Теофил, епископ од Готија³⁴⁶, како учесник и потпишувач на актите. Додека пак, од Житијата на готските светци дознаваме дека во рамките на готската зедница имало христијански свештеник скоро во секое село³⁴⁷. Од изворните податоци доаѓаме до заклучок дека во почетокот на IV век меѓу Готите веќе постоела солидно организирана црковна мрежа. За да постои организиран црковен живот за христијанските верници во овој регион во вид на епископија³⁴⁸ морало да има значителен број готски верници.

Следниот бран на христијанско влијание врз Готите било извршено по извојуваната победа од ромејската армија на Константин II над Готите северно

³⁴⁴ Philostorgius, EH, II, 5; ИБИ I – ГИБИ I, 31.

³⁴⁵ Н. Wolfram, *The Roman Empire and its Germanic peoples*, Berkelly-London 1997, pp. 75; Волфрам Х., *Готите на територијата на днешна Бџлгария*, Зб. *Готите и старогерманското културно - историческо присуствие по бџлгарските земи*, Софија 2003, 27.

³⁴⁶ Theophilus Gothiae metropolis. Cf. *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*. Tomus secundus. Ed. J. D. Mansi (Florentiae: MDCCLIX) pp. 695-696. Под терминот Готија се подразбира областа што ја населувале готските племиња северно од долен Дунав, крајбрежјето на Црно море и Кримскиот полуостров.

³⁴⁷ “Пошто се приближаваше Ускрс, блажени Сава реши да иде у друго село код хришћанског свештеника Гутика, да заједно с њим празнује свето Васкрсење Христово. И када беше на путу, јави му се висок човек, светла изгледа, и рече му: Врати се у своје село к свештенику Сансалу. Сава одговори: Њега нема код куће, побегал је од гоњења у Грчку. -Свети Сава није знао да се свештеник Сансал већ био вратио кући због Ускрса. -И продужи блажени Сава свој пут ка свештенику Гутику.” Сп. Јустин Поповић, *Житија Светих месец април*, т. 4. (Ваљево: Манастир Св. Ђелије, 1954). пристапено на 11 јули 2014 година, <http://www.manastirulesju.org.rs/files/04april.pdf/>.

³⁴⁸ По однос на прашањето каде (на Крим или на долен Дунав) се наоѓала епархијата на Теофил Готски, потпишувачот на актите од Првиот Вселенски собор во Никеја, види ка: А. Vasilev, *The Goths in the Crimea*, 12-20; М. Б. Шукин, *Готский путь*, СПр 2005, 203.

од Дунав и по склучениот мировен договор во 332 година, кога настапиле поволни услови за ширење на христијанството³⁴⁹.

Сепак, во наведениот временски интервал не би можело да се зборува за почетно интензивно христијанизирање на заддунавските Готи, имајќи ги во предвид настаните кои потоа уследиле. Односно, забележливо е дека мнозинството од готските племиња, кои под притисок на Хуните преминале на ромејска територија во 376, биле пагани. Меѓутоа, несомнено е дека овие малоазиски заробеници веќе го посеале семето на христијанизацијата и романизацијата меѓу Готите.

Токму од тие малоазиски заробеници потекнувал идниот готски епископ Улфила (Вулфила - „мал волк“) чија мајка била од Кападокија³⁵⁰, а своето готско потекло го водел од таткова страна. Се родил околу 310/11 година, што би значело дека и припаѓал на втората или третата генерација родена северно од Дунав. Христијанско крштение добил, по сè изгледа, веднаш по раѓањето, а научил и добро да зборува на три јазика (готски, латински и грчки). Тој можел да составува теолошки трактати и творби на латински и грчки јазик³⁵¹.

Во 340/41 година кога партијата на аријаните била најсилна во Империјата (337-361), Улфила се појавил во Константинопол на чело на една готска делегација за утврдување на односите на својот народ со престолниот град. Тогаш Црквата ја раководел Евсевиј Никомедиски, виден претставник на аријанското учење. При ова посета Улфила бил хиротонисан на соборот во Антиохија од истиот тој Евсевиј за готски епископ и наследник на веќе починатиот нивен прв архиереј, Теофил³⁵². На тој начин Улфила сакал или не се

³⁴⁹ Socrates, I, 18. 4; Cf. N. Miteva, *The Goths and the Late Ancient Civilisation in the Balkan Peninsula*, *Etudes Historiques*, IX, Sofia 1972, 11; H. Wolfram, *History of the Goths*, 77.

³⁵⁰ Philostorgius, EH, II, 5, trans. By E. Walford, London 1855.

³⁵¹ H. Wolfram, *The Roman Empire and its Germanic peoples*, pp. 77.

³⁵² Црковниот историчар Сократ, Улфила го нарекува ученик на Теофил, епископ на Готите, кој присуствувал на Никејскиот собор и ги потпишал соборските акти. Socrates, *Historia ecclesiastica*, II, XLI, 35. p. 159; Cf. Марк Борисович Щукин, *Готски путь*, (Санкт – Петербург: Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета, 2005), 203. За полемиката што се јавила во историската наука, поврзана со прашањето дали Улфила бил прв епископ на Готите или не види кај: Andreas Schwarcz, *Cult and religion among the Tervingi and the Visigoths and their conversion to Christianity*. In: *The Visigoths from the migration period to the seventh century*, ed. Peter Heather. (San Marino: The Boydell Press, 1999), 451-452 : “This has been a point of discussion for a long time, because Philostorgios

вклучил на страната на аријаните. Неговите први црковни и религиозни активности биле сконцентрирани на тлото на областа Дакија, односно Влашка³⁵³.

За потребите на својата мисионерска дејност Улфила заедно со своите помошници измислил посебна азбука по образец на латинскиот и грчкиот алфавет за да ја преведе Библијата на готски јазик и на тој начин да ја доближи христијанската реч до своите соплеменици³⁵⁴. Во т. н. готска азбука биле инкорпорирани неколку знаци од руните, веројатно за оние гласови од готскиот јазик, кои не се совпаѓале со гласовите од латинскиот и грчкиот јазик. Токму овој превод на Светото писмо претставува првиот книжевен споменик на Готите, кој го доближил најстариот германски јазик до неговиот пишан стадиум³⁵⁵.

Како резултат на големиот успех, кој го имал Улфила во неговата мисионерска дејност меѓу Готите зад Дунав, мошне рано се појавила верска нетрпеливост меѓу новопокрстените Готи и другите нивни сонародници, кои се придржувале до паганските убедувања и практики. Нивната нетрпеливост се претворила во вистинско гонење на христијаните, а паднале и многу жртви. Христијаните биле мачени и спалувани³⁵⁶. Некои од Готите, кои пострадале со маченичка смрт, Црквата ги прогласила за светци. Канонизацијата на светци што ја спроведувала Црквата имала за цел преку негување на култот кон

called Wulfila the first bishop of the Goths. Personally I think, while sharing in the main the view of Wolfram and Schäferdiek that Theophilus was a predecessor of Wulfila, that there might have been a difference in their mandate. Both were *episcopi intra gentes*, but Wulfila was clearly designed for the federated Goths under treaty with the Empire, i.e. the Tervingi, whereas Theophilus' Gothia, not so strictly connected with imperial policy, may also have included the southern regions of the Greuthungi, where Christian beginnings from the same roots, i.e. prisoners, and from the poleis on the Black Sea coast are also possible. This difference may explain Philostorgius' remark.”

³⁵³ Г. Елдъров, Вулфила (311-383) - пограничният просветител, Готите на територијата на днешна Бугария, Зб. Готите и старогерманското културно - историческо присуство по бугарските земи, София 2003. 44-45; E. A., Thompson, *Romans and Barbarians: The Decline of the Western Empire*, Madison 1982, 240.

³⁵⁴ Преводот на Библијата бил направен по првата просекуција на Готите-христијани, веројатно околу 350 година на ромејска територија, за оние Готите кои се населиле во Никополис ад Иструм, познати под името Мали Готи, како што ги нарекува Јорданес. Cf. Iordanis, *Getica*, LI 267; Cf. H. Wolfram, *History of the Goths*, 80.

³⁵⁵ Philostorgius, *EH*, II, 5.

³⁵⁶ Sozomenos, VI, 37, 13-14.; Cf. Елдъров, Вулфила (311-383) – пограничният просветител, 45.

светецот да истакне дека неговиот дух е неуништив и дека тој дејствува и по заминувањето (згаснувањето) на телото. На таков начин требала да се потенцира неуништивноста на христијанската вера, која според христијанската догма е единствената вредна религија за исповедување. А маченичката смрт требала да претставува особена чест за секој посветен христијанин. Насилната смрт на голем број Готи-христијани не ги поколебала или обесхрабрила многубројните нивни сонародници, туку напротив со уште поголем ентузијазам ѝ пристапиле на новата религија што се огледа во новите покрстувања кои уследиле по просекуциите. На тој начин симболично е означен триумфот на христијанската религија во готската зедница. Во оваа прилика ги наведуваме оние готски маченици, чиј спомен е зачуван до ден денешен во источноправославната традиција преку одбележување на празнична почит кон: 26-те готски маченици и тројца готски светци пооделно Св. Сава Готски и Св. Никита Готски, современици на Улфила и Св. Јован Готски³⁵⁷, кој живеел во VIII век³⁵⁸.

Св. Сава Готски пострадал во 372 година, кога по заповед на готскиот поглавар, Атарид отпрвин бил мачен, а потоа фрлен во реката Мусија со камен околу вратот. Неговото погубување, како што е наведено во житието се должи на одбивањето да јаде од жртвеното месо што му го нуделе паганите. Со таквиот чин на вкусување идоложртвено месо му била нудена можност да се покае и да се откаже од христијанството. Меѓутоа, Сава енергично го одбил оброкот и продолжил горделиво да го фали и да му благодари на христијанскиот Бог, сметајќи дека овоземните страдања не се ништо наспроти славата со која ќе се здобие на небесата³⁵⁹.

³⁵⁷ Јован Готски, четири години епископувал меѓу Готите во VIII век. Тој не бил мачен, но бил изложен на прогон од страна на татарскиот каган, кога службувал во Грузија, поради што пребегал кај Готите. Тој починал од природна смрт, а потоа бил канонизиран за светец. Сп. Поповић, Житија Светих месец мај, т. 5, 19 мај.

³⁵⁸ Росен Милев, Епископ Вулфила (311-388). Готите и Источната црква, 36. Год. На Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Център за славяно-византијски проучвания “Иван Дуйчев”, т. 95 (14) (София: 2010), 308.

³⁵⁹ Поповић, Житија Светих месец април, т. 4, 15 април.

Св. Никита Готски, кој му бил ученик на епископот Теофил Готски, остро се спротивставувал на прогоните врз христијаните, спроведувани од Атанарих. Поради оваа причина по претходно мачење тој бил погубен со спалување во 372 година³⁶⁰.

Дваесет и шесте готски маченици пострадале во 376 година од готскиот крал Унгерих, во време на императорите Валенс и Грацијан (364-378). Заради исповедување на христијанската вера, готскиот владетел ја запалил црквата во која се наоѓале 26-те Готи, меѓу кои имало мажи, жени и деца. Во христијански поглед овие христијански верници биле од мешан состав, како: презвитери, монаси и обични верници³⁶¹.

Готите-христијани, кои не биле подложени на маченичка смрт во голем број биле изгонети од нивните родни огништа. Така во 348/9 година по еден ромејско-готски судир, била спроведена првата просекуција на христијаните, по заповед на готскиот поглавар, Атарид³⁶². Улфила бил принуден како религиозен водач на својот народ да побара дозвола од императорот Констанциј II (337-361) да премине на југ од Дунав и да се насели заедно со своите верни следбеници во Империјата. За нивно населување бил определен градот Nikopolis ad Istrum (ден. Село Никјуп во Бугарија) со околината, каде Улфила ја продолжил својата црковна дејност меѓу своите сонародници³⁶³.

Втората просекуција над христијаните била извршена веднаш по завршувањето на готскиот поход на императорот Валенс и склучениот мир во 369 година, а била организирана од поглаварот на Готите, Атанарих³⁶⁴.

Третата просекуција била извршна во периодот 372/3 година, како последица од внатрешниот готски судир меѓу проромејската струја,

³⁶⁰ Поповић, Житија Светих месец септембар, т. 9, 15 септември

³⁶¹ Поповић, Житија Светих месец март, т. 3. 26 март

³⁶² Н. Wolfram, History of the Goths, 79; Зечевић Н., Византија и Готи на Балкану у IV и V веку, Београд 2002, 75.

³⁶³ Н. Зечевић., Византија и Готи на Балкану, 75; Г. Елдџров, Вулфила (311-383) - пограничният просветител, 45; Волграм Х., Готите на територијата на днешна Бугарија, 28; С. М. Cusack, Conversion among the Germanic Peoples, Oxford 2000, 42.

³⁶⁴ Sozomenos, EH, VI, 37; Socrates, EH, VI, 33, 7; Cf. Зечевић Н., Византија и Готи на Балкану, 75; С. М. Cusack, Conversion among the Germanic Peoples, 44.

претставувана од Фритигерн и антиromeјската струја, претставувана од Атанарих³⁶⁵. При што првите се обаратиле за помош кај ромејскиот император.

Од изнесените податоци за просекуциите што биле спроведувани врз Готите-христијани можеме да забележиме дека првите две просекуции уследиле по судирите меѓу Ромеите и Готите. Тоа би значело дека групата христијани била поистоветувана со предавници, а прогонот бил орзанизиран како одмазда за нивното издајство. Дисидентското однесување на Готите-христијани експлицитно се потврдува непосредно пред третата просекуција, кога Фритигерн водачот на проромејската фракција кај заддунавските Готи, застанал на страната на христијаните и веројатно по претходен договор со Валенс влегол во војна со својот сонародник, Атанарих. Ползата од ваквото однесување на Фритигерн би требала да биде стекнување на превласт во готската заедница или евентуално добивање на одредени привилегии од ромејскиот император (титула или висока позиција во ромејското општество). Освен тоа, индикативно е дека готските просекуции не биле извршувани од паганските свештеници, туку биле директно наредувани и спроведувани од племенските водачи што ја открива политичката позадина на истите. Имено готските поглавари и благородници на своите сонародници христијани гледале како на предавници, бидејќи ја поддржувале Империјата и го нарушувале сакралниот племенски поредок. Сите оние кои истапувале против постоечкиот поредок биле директна закана за владеачкиот слој, затоа што на тој начин ја подривале нивната власт.

Кога, голем број Визиготи, во 376 година, биле притиснати од Хуните, побарале од ромејската влада дозвола да го преминат Дунав и да се населат на територијата на Империјата³⁶⁶. По овој настан и пред Адријанополската битка (378 г.), веројатно се случила и најмасовната христијанизација на Готите на што упатуваат современите извори - Амијан Марцелин и Евнапиј³⁶⁷. Има индикации дека овој долготраен процес на покрстување бил продолжен и по овој настан, одвивајќи се и во последната декада на IV век.

³⁶⁵ Н. Зечевић, *Византија и Готи на Балкану*, 75.

³⁶⁶ *Amm. Marcellin. XXXI*, 3, 8.

³⁶⁷ Eunapius, fr. 3, *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire (Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus) Text, Translation and Historiographical Notes* by R. C. Blockley, Liverpool 1983, *Ammiani Marcellinus, XXXI*, 12, 8. *Rerum gestarum libri qui supersunt. Recensuit rhythmicaeque distinxit*, ed. C.U. Clark, I-II, Berolini 1910-1915.

Христијанизацијата од источната влада била користена како еден вид на црковна дипломатија меѓу варварите. Терминот „варварин“ во овој период покрај постоечката лингвистичка и образовна конотација, придобива и црковна³⁶⁸. Односно, според источноромејското сфаќање, варваринот било лице, кое исповедувало паганска религија и било надвор од цивилизираниот свет. Методите на црковната дипломатија се препознаваат во делувањето на Улфила, кој ја превел Библијата на готски јазик, но писмото кое го измислил за таа цел речиси во потполност било идентично на грчкиот алфабет³⁶⁹. Улогата на црковната дипломатија е видлива и во тежнењето литургијата да се обавува на народен јазик, а Светото писмо да биде преведено исто така на јазикот на народот, кој го прифаќа христијанството³⁷⁰. Изборот за водач на црковната мисија меѓу Готите не е случаен и тој се паднал на Улфила, токму затоа што тој имал готско потекло претпоставувајќи се дека тој би можел да служи како добар пример за полесно спроведување на христијанизацијата среде неговите сонародници, односно дека би имал поголеми успеси во искоренувањето на паганството. Преку отстранување на паганството во готската средина се создавало погодно тло за Империјата да влијае во обезбедувањето на сојузници и послушни поданици. Црковната дипломатија се користела првенствено со цел да се пацифицираат варварите на мирољубив начин по пат на христијанизација³⁷¹ и истите да се направат, како што веќе споменавме, послушни поданици на Империјата, која ќе може да ги користи како селани-плаќачи на данок³⁷² и воена сила подготвена да одговори на барањата на источната влада.

³⁶⁸ W. R. Jones, *The Image of the Barbarian in Medieval Europe*, *Comparative Studies in Society and History*, vol. 13, No. 14. Cambridge 1971, pp. 387-389.

³⁶⁹ Н. Зечевић, *Византија и Готи на Балкану*, 74.

³⁷⁰ D. Obolensky, *The Principles and Methods of Byzantine Diplomacy*, t. 1, 59.

³⁷¹ Во тој контекст Павле Орозиј напишал: „...со посредство на христијанската религија, која ги обединила сите народи во признавањето на заедничката вера, така без конфликт тие варвари им се покориле на Ромеите. Cf. *Historiarum adversum Paganos Libri VII*, I, 16, ed. C. Zangemeister (Laipzig 1889), p. 29.

³⁷² Империјалните власти им отстапувале територија за населување на Готите претпоставувајќи дека ќе бидат земјоделци. Claudius Claudianus, *In Eutropium II*, v. 194-196. (MGH AA, X); Cf. A. P. Корсунский, *О социальном строе Вестготов в IV в.* ВДИ 93 (1965) 56.

Црковната дипломатија била поткрепена со соодветна политичка идеологија и концепција на Империјата дека Ромеите и нивната држава се Богоизбран сосед. Оваа концепција била вешто проткаена во секојдневниот живот на Ромеите преку претставата за идеалниот управител, спасител на империјата што претставува последна утопија на античкиот свет. Во Источната империја таа концепција била доразвиена и претставена во форма на единствен владетел - император, којшто стои највисоко во хиерархијата на владетелското семејство во однос на сите останати владетели³⁷³. Империјата имала за задача да ги одбие варварите, да го чува мирот, да наложува сеопшта справедливост и единство на догмата, да го распространува христијанството меѓу варварите за да создаде “едно паство со еден овчар“³⁷⁴. Тоа бил новиот христијанско-римски поглед на свет, којшто истовремено осигурувал законска основа на сите претензии на Империјата за светско господство³⁷⁵.

Христијанизацијата и романизацијата оделе рака под рака. Прифаќањето на христијанството не значело само исповедување на нова религија, туку и усвојување нови облици на однесување, нов начин на облекување, извршување на нови практики, ромејско влијание во мајчиниот јазик преку инфилтрирање на зборови од латинско и грчко потекло³⁷⁶. Кај оние Готи, кои добиле угледни титули и биле назначени на високи позиции во византиското општество, истиснувањето на мајчиниот јазик било уште подрастично за сметка на официјалниот латински односно грчки јазик.

Христијанизацијата за варварите од една страна значела раскин на врските со старите народни традиции, но од друга страна носела голем број привилегии. Да се биде припадник на христијанската зедница значело да се партиципира во цивилизираниот свет. Паганот, кој ја прифатил христијанската вероисповед се стекнувал со правото да се интегрира во источноромејското општество, да

³⁷³ За хиерархијата на владетелското семејство, види: Г. Острогорски, Византијски систем хијерархије држава. Сабрана дела књ. 5, (Београд: 1970), 238-262; Истиот, Византијски цар и светски хијерархиски поредак. Сабрана дела књ. 5, (Београд: 1970), 274-275.

³⁷⁴ Според Евангелието на Јован (10:16), “имам и други овци, кои не се од оваа трло, тие треба да ги приберам; и ќе го чујат гласот Мој и ќе биде едно стадо и еден пастир“. Свето Писмо (Библија), Скопје 1990, Новиот Завет, стр. 119.

³⁷⁵ J. E. Карянопулос, Политическата теория, 12.

³⁷⁶ H. Wolfram, The Roman Empire and its Germanic peoples, pp. 77.

добива високи почести и функции, да склучува брак со Ромеј/ка што претходно било најстрого забрането³⁷⁷ и секако да добие ромејско граѓанство што било најголема чест за еден империски поданик.

Со указот на Теодосиј I (379-395) од 392 година било забрането исповедувањето на сите други религии освен христијанството, а никејското учење официјално било прогласено за единствена државна религија³⁷⁸. Само припадникот на никејската догма имал право да биде избран за император. Ваквата одлука ги спречувала видните Готи кои ја исповедувале аријанската догма да се искачат на константинополскиот престол, па затоа во неможност самите да станат императори издигнувале свои пулени на императорскиот трон. Таков бил случајот со Гото-Аланот Аспар, кој бил највлијателната фигура во источноромејската престолнина во V век. Тој станал патрициј и конзул, а ја извршувал и должноста-главен заповедник на источните војски. Со негова помош на константинополскиот престол за императори биле издигнати Маркијан и Лав I. На чекор до императорското достоинство бил синот на Аспар, Патрикиј. Тој бил оженет за ќерката на императорот Лав I, му била доделена цезарска титула и бил прогласен за престолонаследник. Меѓутоа, во антигерманските немири што наскоро потоа избувнале во престолнината³⁷⁹, Патрикиј тешко ранет, бил разведен од императорската ќерка и лишен од цезарското звање; а Аспар и неговиот втор син Ардабур, кој бил конзул, биле убиени³⁸⁰.

³⁷⁷ Бракот со варварка, односно варварин се казнувал со смрт. Cf. *Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis et leges novella ad Theodosianum pertinentes*, ed. Th. Mommsen et P. M., Meyer, vol. I-II, Berolini 1905, III, 14. 1, Извори за българска история II - Латински извори за българска история I, София 1958, 262-263.

³⁷⁸ *Theodosiani libri XVI*, 10, 12.

³⁸⁰ Конфликтот којшто постоел меѓу императорот Лав I и Аспар се заострил поради крахот на експедицијата против Вандалите во 468 година, како и поради тоа што Зенон бил оженет за ќерката на императорот, а најголемо незадоволство среде населението предизвикало барањето на Аспар да биде назначен неговиот син за наследник на престолот и за цезар. Зонара го наведува аријанството на кандидатот за престолот како главна причина за разбранавањата во престолнината. *Ioannes Zonaras*, v. 3, p. 122. 12-14, 123. 1. Cf. А. С. Козлов, Народные массы в конфликте Аспара и Льва. Античная древность и средние века, сборник 10, Свердловск 1973, 264; А. С. Козлов, Содержание конфликта Аспара и Льва I, Античная древность и средние века,

Освен родот на Аспар, голем број Готи во текот на IV и V век успеале да дојдат до високи општествени и државни позиции во Источноримската империја. Така на пример, лидерот на проромејската фракција, Фравита, кој бил паган³⁸¹, своите симпатии кон Ромеите ги изразил преку бракот со Ромејка, го зел ромејското име Флавиј и бил назначен на командантска позиција. Случајот со Фравита претставува исклучок, т. е. отклонување од религиозната асимилација, кој како паган успеал да стигне до високи општествени позиции. Ромејската асимилација врз него била спроведувана всушност преку религиска толеранција, интеграција во ромејската служба и роднинско поврзување со Ромеите преку брак со Ромејка, што резултирало кај него со романофилство. Вакавата отстапка за Фравита била направена, веројатно поради неговото благородничко потекло³⁸² и би требало во ваквиот случај да претставува преодна фаза кон целосна асимилација, вклучувајќи ја и религиозната компонента.

Пред крајот на владеењето на Теодосиј I во ромејска служба преминал Готот Мундерих и ја добил титулата дукс. Во истото тоа време на ромејска страна преминал и Готот Гајна, кој од обичен војник стигнал до командантска позиција. Меѓутоа, тој подоцна со уште еден свој соплеменик, кој исто така извршувал командантска должност во ромејската армија, Трибигилд ѝ откажале послушност на Империјата и востанале против истата³⁸³. Во 397/8 година, познатиот водач на Визиготите, Аларих ја добил високата титула *magister militum per Illyricum*³⁸⁴.

Во 70-те и 80-те години на V век, највлијателни во Империјата станале двајцата остrogотски водачи, Теодорих Страбон (*magister militum praesentalis*) и Теодорих Амал.

Теодорих Амал успеал да се закити со најпрестижните ромејски титули и тоа: бил прогласен за патрициј, исполнувал командантска должност како *magister militum praesentalis*, бил избран за конзул во 484 година, а се стекнал и со ромејско

сборник 11, Свердловск 1975, 117-119; Г., Острогорски, Историја на Византија, 84; Ф. Успенски, Историја византијског царства, т. 1, 208-209.

³⁸¹ Philostorgius, EH, XI. 8; ИБИ I – ГИБИ I, 35.

³⁸² Eunapii, fr. 60; Zosimus, IV, 50. 57. 1; Cf. H. Wolfram, History of the Goths, 147.

³⁸³ E. A. Thompson, Romans and Barbarians: The Decline of the Western Empire. Madison 1982, 41-42; H. Wolfram, Histoery of the Goths, 148-149.

³⁸⁴ Ф. Успенски, Историја византијског царства, т. 1, 134.

граѓанство³⁸⁵. Најпосле во 488/9 година, како намесник на императорот, заминал да ја превземе власта од Одоакар во Италија и да владее со истата во име на источноромејскиот император.

Во случајот на Теодорих Амал, најевидентно е влијанието што го имала ромеизацијата врз него. Имено, готскиот владетел, едуциран во ромејски дух, станал ревносен бранител на ромејскиот закон. Во едно писмо упатено до Евреите од Ценова, го вели следното: „одржувањето на законот е знак на *civilitas* (цивилизираност) ... што има подобро од тоа луѓето да сакаат да живеат под власта на правдата? [...] Затоа сè што се смета дека води кон цивилизираност треба да се задржи со целосна посветеност”³⁸⁶.

Според зборовите на Касиодор Сенатор, Теодорих со својата објава до неговите поданици ги принудил да се „покоруваат на ромејските обичаи” и да се „насладуваат на античката слобода”, напуштајќи ја „варварската грубост” и обвиткувајќи се себе си со „моралот на тогата”, а „зависноста од законот” според него „била утеха за човековиот живот, заштита за слабиот и узда за моќниот”³⁸⁷.

Сепак, политиката на христијанизација и тивка асимилација спроведувана врз готските народи имала и негативни реперкусии по самата Источноримска империја. Имено, по инфилтрирањето на Готите во ромејската армија дошло во голем процент до нејзино варваризирање. Готските војски претставувале самостојни воени контингенти, раководени од свои команданти Готи, особено за време владеењето на Теодосиј I, и како такви биле вистинска закана за Империјата. Со оглед на тоа што, во ромејската служба овие варварски војски биле врзани со плата и имале автономија во дејствувањето, тие често знаеле да делуваат по своја волја и да се свртат против Империјата. Всушност, на тој начин тие и ѝ изразувале непослушност заради неисплатена плата или заради свои

³⁸⁵ Извори за бългaрска история I - Грцки извори за бългaрска история I, София 1954, 133.

³⁸⁶“Custodia legum civilitatis est indicium”... “quid enim melius quam plebem sub praecepto degere velle iustitiae, ut conventus multorum disciplinabilium sit adunatio voluntatum?” „ quatenus quod ad civilitatis usum constat esse repertum, perpeti devotione teneatur.” Cassiodori Senatoris *Variae*. MGH AA XII, ed. Th. Mommsen, (Berolini: 1894), IV, 33, p. 128.

³⁸⁷ “Libenter parendum est Romanae consuetudini”; “atque ideo in antiquam libertatem deo praestante revocati vestimini moribus togatis, exuite barbariem...”; “...iura publica certissima sunt humanae vitae solacia, infirmorum auxilia, potentum frena.” Cassiodori Senatoris *Variae*, III, 17, p. 88.

лични интереси, кои им биле императив во даден момент³⁸⁸. Таквото однесување на готските воени одреди предизвикувале нетрпеливост и незадоволство кај месното ромејско население, кое многу пати својот револт кон германскиот елемент во војската и воопшто во источно-ромејското општество го манифестирало низ жестоки бунтови. Така во 390 година, жителите на Солун, дигнале востание во кое бил убиен Готот, Бутерих - началник на војските во Илирик³⁸⁹. Ова востание претставувало манифестација на отпор на месното население кон готските одреди стационарани во Солун³⁹⁰.

Опасноста од јакнење на германското влијание ја видел императорот Лав I, кој се погрижил да се справи со истата преку јакнење на домашните воени елементи. За таа цел во престолнината било повикано воинственото племе на Исавријците, предводено од нивниот водач Зенон, идниот император. Зенон постепено се приближувал и го истиснувал германскиот елемент. Постоечкиот антагонизам меѓу Ромеите и Готите највидливо бил изразен во бунтот организиран во 471 година од антиготската струја во Константинопол. Во овој бунт загинал Аспар и неговиот син Ардабур, а со тоа моќта на Германците била конечно скршена. Тој настан бил кобен за германскиот елемент, кој во Источната империја никогаш повеќе не ја достигнал претходната сила и воедно означил пресврт во организацијата на нејзините воени сили³⁹¹.

Меѓутоа, готската криза, најсилно изразена во IV и V век била конечно анулирана со заминувањето на Готите во 488/9 година во Италија под водство на Теодорих Амал. Мал дел од Готите, кои и понатаму се задржале на

³⁸⁸ Така на пример, Аспар ги осуетил поморските експедиции на Константинопол упатени против Вандалското кралство во 431 и 468 година. (Сп. Ф. Успенски, Историја Византијског царства, т. 1, 208). Во 474 година, заради неисплатени субсидии, Теодорих Страбон го поттикнал Василиск да го узурпира престолот на Зенон. (Сп. Велков В., Градът в Тракия и Дакия през късната античност, София 1059, 43). Водачот на федератите, Виталијан во чиј состав имало и Готи дигнал бунт против Анастасиј во 513 година. (Сп. П. Мутафчиев, Лекции, т. 1, 210).

³⁸⁹ Sozomenos, HE, VII, 25.

³⁹⁰ За антиготското расположение меѓу Ромеите повеќе види кај: Е. П. Глушанин, О некторых причинах появления антиварварский настроений в общественно-политической мысли Византии IV-V вв. Сб. Античная древность и средние века. Проблемы идеологии и культуры, Свердловск 1987, 14-23.

³⁹¹ Ф. Успенски, Историја Византијског царства, 209.

источноромејската територија не претставувале повеќе закана за самата Империја³⁹².

³⁹² На византиска територија се задржале и понатаму Малите Готи. Тие како етнички, социјално и културно хомогено население, според пишувањето на Јорданес, се задржале на Балканот дури до крајот на VI век. Jordanis, *Getica*, LI 267. Кримските Готи исто така не заминале со Теодорих во Италија и продолжиле да живеат на Кримскиот полуостров.

ГЛАВА ЧЕТВРТА

ИСТОЧНО-РИМСКАТА ИМПЕРИЈА И ВАНДАЛИТЕ

1. Раселувањето на Вандалите и нивната инвазија на Африка (429-435)

Вандалите првпат се споменуваат во изворите кон крајот на II век кога се појавиле на границите на Римската империја во соседство на Готите и Маркоманите. Тие обединувале цела група на заедници од кои се издвојувале две: Хадзинги и Силинги. Се претпоставува дека нивната прататковина се наоѓала на Скандинавскиот полуостров и Јитландија. Оттаму тие започнале да се раселуваат по долна Елба, Висла и горното и средното течение на Одра. Веќе во III век овие племиња нападнале на Панонија и Реција, но претрпеле пораз од империјалната армија по што склучиле мир и го прифатиле задолжението да ѝ укажуваат воена помош. Во 335 година императорот Константин Велики им дал согласност да се населат како федерати во Панонија³⁹³.

Кон крајот на IV век како резултат на притисокот од Хуните започнал засилен процес на миграциони активности од страна на Вандалите, кои живееле во реоните на Среден Дунав. Во тоа време тие веќе ги обединиле под своја власт Свевите, западногермански народ припадник на старата свевска конфедерација, а ним им се приклучиле и иранојазичните Алани³⁹⁴. Засилените активности на племето не мора да значи и зголемување на неговото значење во варварскиот свет. Вандалите ги раздвижила општата нестабилност во централноевропскиот регион, поврзана со појавата на Хуните во тие области. Оваа нестабилна ситуација ги засилила и територијалните спорови околу Илирик. Покрај тоа, прекумерната концентрација во реоните на Горен и Среден Дунав од етнички разнородни племиња ја достигнала критичната граница за што потврдува походот на Радагајз во 406 година. Наоѓајќи се опкружени од такви искусни

³⁹³ Jord. Get. XXII, 115; Cf. Ѓ. Николов, Историја на средновековниот свят, том први, 103; J. Martines, The Vandals: Myths and Facts about Germanic tribe of the first half of the 1st millennium AD, In: Archeological approaches to cultural identity, ed. S. J. Shennan, Oxford 1989, 58.

³⁹⁴ L. Schmidt, Die Ostgermanen, 261; В. П. Буданова, Варварскиот мир в епохи Великого преселения народов, Москва 2000, 59.

ветерани, како Сарматите, Гепидите, Остроготите, Свевите, во меѓуплеменската борба Вандалите тешко можеле да ги реализираат амбициозните претензии на лидерство, бидејќи многу од тие племиња биле федерати на Империјата и секогаш можеле да ѝ се обратат за помош.

При крајот на IV век, Вандалите живееле меѓу Тиса и Дунав. Оттука поголемиот дел од нив заедно со Аланите и Свевите тргнале на Запад, по горниот лев брег на Дунав кон Рајна преку Панонија³⁹⁵ и во 401 година тие ја ограбиле Реција. Во декември 406 година искористувајќи го тоа што основните сили на Западната империја биле зафатени во борбата со Аларих и Радагајз, Вандалите, Аланите и Свевите, совладувајќи ја бариерата од франкиските федерати го урнале римскиот лимес и провалиле во Галија³⁹⁶.

Вандалите, Аланите и Свевите својот пат го продолжиле кон Иберискиот полуостров при што во 411 година ја распределиле територијата на Шпанија на сфери на влијанија. Вандалите-Хасдинги ја завзеле Галиција, Свевите-областите по крајбрежјето со океанот (исто така во Галиција), Вандалите-Силинги во Бетика, Аланите се разместиле во Лузитијана и Картагенските провинции³⁹⁷. Наскоро, западната империјална влада успеала да всее раздор меѓу племињата така што на Хасдингите и Свевите им било одбрено да станат федерати на Империјата, а на Силинзите и Аланите одлучно им било кажано дека нивното присуство на римска територија нема да се трпи. Од името на Империјата Валија, западнотскиот крал во 416 година започнал воени дејствија против последните, при што за две години Силинзите биле скоро истребени, а остатокот од Аланите се повлекол во Галиција и им се придружиле на Вандалите Хасдинги³⁹⁸.

Долгиот пат на движење ги довел варварските племиња: Вандали, Свеви и Алани во Шпанија. Неколку столетија Вандалите останале активни учесници во Големата преселба. Правецот на нивната миграција, а исто така и карактерот на контактите со Империјата во многу го определувале текот на светската историја.

³⁹⁵ Chr. Courtois, *Les Vandales et l'Afrique*, Paris, 1955, 34-39.

³⁹⁶ Jordanes, *Getica*, 115, 162; Marcell. Comit. An 408; Cf. Буданова В. П., *Варварский мир*, 60.

³⁹⁷ Jordanes, 296; Cf. L. Schmidt, *Die Ostgermanen*, 109; Буданова В. П., *Варварский мир*, 64; A. E. R. Boak, *A History of Rome to 565 A. D.*, 355.

³⁹⁸ Isidore of Seville's *History of the Goths, Vandals and Suevi*, 34; Cf. H. Wolfram, *op. cit.* 208-219; Буданова В. П., *Варварский мир*, 64; J. B. Bury, *The Invasion of Europe by the Barbarians*, 104-105; A. Merrills, R. Miles, *The Vandals*, Oxford 2010, 41-47.

Вандалите значително се разликувале од другите варвари по специфичната независност и агресивност. Во текот на нивната миграција од Балтикот кон Средоземноморјето кај нив се зачувала и дури засилила навиката да живеат за војна и грабежи. Целта на вандалската одисеја не била барање на плодна и богата земја за населување. Водачите на Вандалите за својот народ сакале земја за грабеж³⁹⁹.

Преживувајќи го уништувачкиот удар на Визиготите во 418 година, Вандалите присоединувајќи ги Аланите, воделе војна со Свевите за Галиција. И покрај тоа што успехот бил на нивна страна тие се преселиле во Бетика (419г.), град кој им се покорил. Во 422 година Вандалите ја завзеле Тараконската провинција и југоисточното крајбрежје на Шпанија. Завземајќи го пристанишниот град и укотвените бродови, тие ги опустошиле Балеарските острови и навлегле во Мавританија⁴⁰⁰.

Во наредниот период за Вандалите се појавиле благопријатни услови да го продолжат својот пат понатаму кон Северна Африка. Имено, кога во 427 година римскиот намесник во Африка, Бонифациј се побунил против својата влада, која го отповикала од должноста заради сомнение дека подготвувал узурпација и немајќи доволно воени сили да се спротивстави на западната императорската армија ги повикал на помош Вандалите⁴⁰¹. Бонифациј предложил поделба на Африка меѓу него и вандалскиот крал кому несомнено му биле наменети трите мавритански провинции. Исто така африканскиот намесник се обврзал да го обезбеди нивниот премин преку море. Веќе во мај 429 година вандалското племе заедно со остатоците од поразените во Шпанија, Алани на чело со водачот Гејзерих (428-477) преминале во Африка. Според едни податоци биле 80 000, според други 50 000, вклучувајќи ги старите, децата и робовите⁴⁰². Вандалите се однесувале како освојувачи, гледајќи на месните жители и нивните имоти како на воен плен. Тие опсадиле и завзеле редица градови, освојувајќи значителен дел од Римска Северна Африка.

³⁹⁹ Буданова В. П., Варварский мир, 66.

⁴⁰⁰ L. Schmidt, Die Ostgermanen, 110; Буданова В. П., Варварский мир, 68.

⁴⁰¹ Jord. Get. XXXIII, 167; Cf. Г. И. Диснер., Королевство вандалов: Взлет и падание, С. Петербург 2002, 51; P. Villari, The Barbarian invasion of Italy, London 1913, 93-95

⁴⁰² Victor Vitensis, I, 2; Procop. B. V. I (III), 2.

Леснотијата со која Вандалите успеале да се зацврстат во Африка се должи воглавном на религиозните немири и острите закони против еретиците. Донатистите (следбеници на епископот Донат), односно дел од аријаните и припадниците на другите вероисповеди, кои не се согласувале со никејското религозно учење на Империјата (кое било прогласено за ортодоксно т.е. единствено исправно), во германските освојувачи - аријани виделе ослободители од религиозната нетрпеливост, сметајќи дека под власта на Вандалите ќе можат да се пресметаат со православните⁴⁰³. Сепак, за ова и другите прашања поврзани со религијата подетално зборуваме во посебна глава.

За да се спаси Африка од потполно уништување, римските војски морале да се обединат и за таа цел Гала Плацидија превзела чекори да се помири со Бонифациј. Помирувањето го убрзал способниот службеник, Дариј кој успеал да склучи примирје исто така и со Гејзерих. Тоа било краткотрајно, бидејќи римските предлози не биле прифатени, вандалскиот крал бил одлучен во намерата потполно да ја опустоши Африка. Гејзерих навлегол во Нумидија, го поразил Бонифациј и го опсадил во текот на мај и јуни 430 година Хипон. Градот пружал отпор околу година дена, кога вандалскиот крал во јули 431 година ја кренал опсадата. На Бонифациј на помош му биле испратени нови воени сили од Италија и Константинопол под команда на Теодосиевиот генерал, Аспар. Источната империја во овој момент ги превзела ингеренциите за справување со Вандалите. Меѓутоа здружените одреди на двата дела од Империјата претрпеле таков тежок пораз што повеќе не можеле да им се спротивстават на напаѓачите⁴⁰⁴. Неуспехот на експедицијата против Гејзерих, подоцнежниот писател, Теофан му ја припишува на Аспаровото издајство и неговото аријанство⁴⁰⁵. Не долго потоа, Хипон бил завземен и единствените значајни градови кои сè уште се држеле биле Картагина и Сирта⁴⁰⁶.

⁴⁰³ Ф. Успенски, Историја Византијског царства, т. 1, 211; J. V. Bury, *The Invasion of Europe by the Barbarians*, 117-118.

⁴⁰⁴ Procopius, *History of the wars*, vol. II, III, iii, 31-36.

⁴⁰⁵ Theoph. Chron. P. 95; Cf. Ф. Успенски, Историја Византијског царства, т. 1, 208.

⁴⁰⁶ J. V. Bury, *The Invasion of Europe by the Barbarians*, 119; Г. И. Диснер., *Королевство вандалов*, 62-64.

Во 432-433 година во Италија избувнала грѓанска војна која се водела меѓу двата генерала Бонифациј и Аециј, при што приликите во Африка биле занемарени. Така вандалскиот крал овие борби за власт ги искористил да ја освои Нумидија. И покрај брзо постигнатите успеси, Гејзерих сè уште бил подготвен да се договори со западната влада. Со оглед на тоа што западниот војсководец, Аециј бил зафатен со сузбивањето на Визиготите и Бургундите во Галија увидел дека нема доволно сили со кои би ги отфрлил Вандалите и сметал дека е подобро Африка да се подели со напаѓачите, одошто да се изгуби во потполност. Гејзерих во договорот гледал можност да ја зацврсти својата власт во провинциите кои ги завзел, знаејќи дека нема да има никакви препреки од истиот за понатамошните освојувања. Изгледа дека Римјаните успеале да го вратат под своја власт Хипон, кој бил напуштен од неговите жители и тука на 11 февруари 435 година бил склучен мировен договор. На Вандалите им биле отстапени провинциите кои ги држеле, односно двете Мавритании и делови од Нумидија, а за возврат се обврзале да плаќаат трибут, признавајќи ја со тоа врховната власт на Рим. Согласно договорот, тие во улога на федерати го бранеле лимесот од Берберите и ја контролирале доставата на прехранбени продукти за Италија⁴⁰⁷.

⁴⁰⁷ За договорот, види: Cassiod. Chron. An. 435; Според пишувањето на Исидор Севилски, западниот император Валентинијан III, бидејќи не можел да им се спротивстави на Вандалите склучил мир со Гејзерих, кој се заколнал дека нема да освојува други територии во Африка вон оние кои му биле признаени за негово владение. Меѓутоа, вандалскиот крал не се придржувал до заклетвата и по четири години го нарушил примирјето. (Isidore of Seville's History of the Goths, Vandals and Suevi, 35); Cf. L. Schmidt, Die Ostgermanen, 111; Буданова В. П., Варварский мир, 68; J. B. Bury, The Invasion of Europe by the Barbarians, 120-121; A. E. R. Boak, A History of Rome to 565 A. D., 355; Г. И. Диснер., Королевство вандалов, 64-65; A. Schwartz, The Settlement of the Vandals in North Africa, 53.

2. Населување на Вандалите во Африка и создавање на Вандалското кралство. Римско-вандалски односи (435-460)

Договорот од 435 година, со кој Африка била поделена меѓу Рим и Вандалите, го официјализирал населувањето на последните. Тоа го потврдува Проспер, кој вели дека со овој договор на Вандалите им бил даден дел од Африка за да живеат⁴⁰⁸.

Меѓутоа, веќе во есента 439 година Вандалите го нарушиле договорот завземајќи ја Картагина и одземајќи им ја на Римјаните областа Проконзулска Африка, а исто така и провинцијата Бизацена⁴⁰⁹. Откако Картагина се нашла во рацете на непријателот, бреговите и градовите на Италија повеќе не биле безбедни. Гејзерих ја подготвувал големата флота за пловидба, но не била позната дестинацијата. Италија се наоѓала во состојба на страв и веднаш биле превземени мерки за одбрана на градовите, пред сè на Рим и Неапол. Источниот император Теодосиј II имал исто така причини за страв, бидејќи вандалските пирати би можеле да ги загрозат како западните така и источните крајбрежја во Медитеранот. Во таков случај безбедноста на трговијата на Источната империја во Седоземјето би била сериозно загрозена. Поради тоа дури се препорачувало да биде зајакнато утврдувањето на брегот и пристаништата на Константинопол. Теодосиј II бил подготвен да ѝ излезе во пресрет на западната влада и да испрати воена помош⁴¹⁰.

Откако ја одзеле картагинската флота, Вандалите во 440-441 година, превзеле пиратски напади по крајбрежјето на Сицилија и Јужна Италија.

Западниот император Валентинијан III бил принуден повторно да бара воена помош од источната влада, која исто така се чувствувала загрозена од пиратските напади и грабежи на Вандалите. Па така во 441 година од Константинопол бил испратен еден воен одред на Сицилија, кој се судрил со Гејзерих кај Палермо. Во овој судир вандалскиот владетел претрпел сериозен пораз. Меѓутоа, поради хунската инвазија на источно-римската територија, источната флота морала да се повлече. Западниот император немајќи друг излез

⁴⁰⁸ Prosper, Chron. s. a. 435.

⁴⁰⁹ L. Schmidt, Die Ostgermanen, 111; В. П. Буданова, Варварский мир, 69.

⁴¹⁰ J. В. Bury, HLRE, vol. I, 254-255.

морал да склучи мировен договор наредната година со Гејзерих (442 г.). Овој договор бил многу поповолен за Вандалите од претходниот. Империјата ги задржала провинциите: Мавританија Ситифенска, Мавританија Цезариска и дел од Нумидија со Кирта и Триполитана, а Вандалите биле господари на останатите провинции, на Бизацена, Проконзулска Африка со Картагина и дел од Нумидија со Хипон. Мавританија Тингитана не се споменува во договорот бидејќи била дел од диоцеза Шпанија. Овој договор се разликувал од претходните по тоа што била направена вистинска поделба на областите во Северна Африка со тоа што Вандалите биле ослободени од римскиот суверенитет на провинциите кои ги добиле и станале реални господари (сопственици) на истите. Новосклучениот договор ги ослободувал Вандалите од статус на федерати и им давал целосна независност и власт над поголемиот дел од Северна Африка⁴¹¹. Како гарант на мирот во заложништво на западниот двор бил испратен синот на Гејзерих, Хунерих. Тој останал таму до 445 година, кога при еден пиратски напад на Вандалите бил ослободен од заложништво, а подоцна бил оженет со ќерката на западниот император, Евдокија. Со овој брак вандалската династија се поврзала роднински со императорското семејство и Вандалите биле на тој начин одоброvolени⁴¹².

Така никнало на територија на Римска Африка првото независно варварско кралство со престолнина во Картагина. Независниот став на Вандалите во однос на Западната империја се огледа во прифаќање на нова хронолошка ера, започнувајќи од 19 октомври 439 година, датумот кога била освоена Картагина⁴¹³.

До смртта на Валентинијан (455г.) поморските експедиции на Вандалите изгледа биле само пиратски, меѓутоа наскоро потоа Гејзерих ги окупираше двете мавритански провинции, кои со договорот од 442 година ги задржала Западната

⁴¹¹ Prosper, Chron. s. a. 442; cf. Schmidt, Die Ostgermanen, 112; Ch. A. Julien, Histoire de L'Afrique du Nord, Paris 1951, 238; В. П. Буданова., Варварский мир, 69; Г. И. Диснер., Королевство вандалов, 68; A. Merrills, R. Miles, The Vandals, 63.

⁴¹² Г. И. Диснер, Королевство вандалов, 69, 75; R. Collins, The Western Kingdoms, In: The Cambridge Ancient History, vol XIV, Cambridge 2008, 125.

⁴¹³ J. B. Bury, HLRE, v. I, 257.

империја, а ги припоил и: Сардинија, Корзика и Балеарските острови⁴¹⁴. Сицилија паднала во рацете на Вандалите нешто подоцна.

По смртта на Валентинијан III (455 г.) во западниот дел од Империјата настапил период на анархија и континуиран хаос во однос на изборот на императорите. Новите императори најчесто ги бирале моќните варварски војсководители кои се издигнале во ромејската служба. Но, источноримската влада била секогаш повикувана да се изјасни за одреден кандидат дали го потврдува неговиот избор или не. На тој начин се зголемила улогата на источната влада во решавање на проблемите кои го тангирале западниот дел од Империјата.

Откако го убил Валентинијан III на римскиот престол се искачил узурпаторот Максимус⁴¹⁵, кој ја присилил вдовицата Евдоксија да се омажи за него. Ваквиот акт го предизвикал гневот на Евдоксија, која чувствувала голема омраза кон узурпаторот. Поради што таа одлучила да ги повика Вандалите предводени од Гејзерих да му се одмаздат на узурпаторот за смртта на нејзиниот сопруг. Гејзерих со задоволство одговорил на предизвикот, ја подготвил флотата и го нападнал Рим. Максимус додека се обидува да побегне Римјаните го нападнале со камења и го убиле. Вандалите, кои влегле во Рим (455 г.) четиринаесет дена дивееле во Градот: ги опљачкале неговите богатства и запалиле голем број репрезентативни градби⁴¹⁶. Во вандалско заработиштво меѓу

⁴¹⁴ Victor Vit. I, 13; Белјаев смета дека Балеарските острови потпаднале под власт на Вандалите уште во 425 година. (С. А. Беляев, Когда Гейзерик захватил Балеарские острова? Античная древность и средние века, сборник 10, Свердловск 1973. 279-282).

⁴¹⁵ За тоа како бил организирано и извршено убиството на Валентинијан, види: Priscus, fr. 71.

⁴¹⁶ Во врска со оваа вандалско уништување на Рим бил внесен во употреба терминот „вандализам“ под кој се подразбира насилство, непочитување и намерно уништување на културните и човечките вредности (приватен и јавен имот). За прв пат овој термин бил употребен од еден француски епископ кон крајот на XVIII век за да ги опише револуционерите, кои ги запалиле библиотеките и уништиле црковните споменици за време на Француската револуција. Иако, Вандалите биле едно од многуте племиња кое го нападнало и опустошило Рим, причината поради која ова племе се стекнало со лоша репутација лежи во тоа што тие немале свој официјален хроничар како останатите германски племиња, не му се потчинувале на источниот император и на римскиот папа. Последниот факт е особено значаен ако се има предвид дека подоцна Црквата станала носител на пишаната традиција. Оттука фактот што едно црковно лице за прв пат го поврзало нивното име со зборот за срам не е никаква случајност. J. Martines, *The Vandals: Myths and Facts*, 57; A. Merrills, R. Miles, *The Vandals*, 9.

многуге заробеници паднале и императорката Евдоксија, заедно со нејзините ќерки Евдокија и Палацидија⁴¹⁷. Следната година (456) со поддршка на визиготскиот крал, Теодерих I, Авитус, војсководец од Галија бил издигнат за западноримски император. Меѓутоа, новиот император иако бил признаен од источниот-Маркијан, војската во Рим и Сенатот не му биле наклонети. Неповолната ситуација, која настапила по смртта на Валентинијан, Вандалите максимално ја искористиле прекршувајќи го договорот од 442 година. Гејзерих ја проширил својата власт над римските провинции во Африка. Источниот император испратил пратеништво кај вандалскиот крал да го прекори за ограбувањето на Рим и за грабнувањето на дамите од куќата на Теодосиј. Западниот император, Авитус исто така испратил пратеништво кое требало да го опомене Гејзерих да се придржува до договорот. Меѓутоа, вандалскиот владетел, кој бил упорен непријател им се спротивставил и на двајцата императори и ја испратил својата флота да ја нападне Италија или Галија. На сцена стапил Рицимер (имал варварско потекло), *magister militum* на Западот, ја упатил армијата и флотата на Сицилија каде се очекувало да се истоварат Вандалите. Рицимер ги пресретнал непријателите и ги принудил да се повлечат при што ги потгонил и успеал да ги порази во водите кај Корзика (456 г.). Хаотичната состојба што ја зафатила Западната империја со честите промени на престолот продолжила и понатаму. Авитус бил симнат од престолот (456 г.) и на негово место по шестмесечниот интеррегнум бил избран Мајоријан. За периодот од шест месеци кога престолот бил празен на Запад ингеренциите врз овој дел од Империјата ги имале источните императори, првин Маркијан, а по неговата смрт, Лав I. Новиот западен император имал две задачи кои требал да ги заврши за да го направи својот престол безбеден. Првата задача била да ја смири опозицијата во Галија, која се дигнала против него по симнувањето на Авитус од римскиот престол. Оваа задача била успешно завршена, но втората била занчително потешка. Вандалите и натаму претставувале најголемата опасност за римските провинции и медитеранските води. Мајоријан во 460 година подготвил голема флота од 300 бродови на шпанскиот брег со намера да тргне против Вандалите. Меѓутоа, Гејзерих го нападнал и опустошил брегот на Шпанија при

⁴¹⁷ Procopius, *The Vandalic War*, III, iv. 36-39, v. 1-9; Isidore of Seville's *History of the Goths, Vandals and Suevi*, 36.

што голем дел од морнарицата била заробена во заливот Аликанте. Поради тоа западниот император бил принуден да склучи договор со вандалскиот владетел. Овој неуспех на Мајоријан довел до негово симнување од престолот. Главната улога во неговата детронација ја имала истата личност која и го поставила на престолот, војсководецот Рицимер⁴¹⁸.

⁴¹⁸ Приск вели дека вандалскиот владетел првин испратил пратеници кај Мајоријан со цел да ги надминат разликите, па дури откако западниот император ги одбил овие барања Вандалите ги нападнале ромејските бродови на шпанскиот брег. (Priscus, fr. 27); Isidore of Seville's History of the Goths, Vandals and Suevi, 35-36; Cf. J. B. Bury, HLRE, 326-332.

3. Војната со Вандалите (461-468) и “вечниот мир” од 474 година

По неуспешната поморска експедиција на западниот император Мајоријан против Вандалите во 460 година, последните сè почесто го пустошеле крајбрежјето на Шпанија, а наредната година ги нападнале и опустошиле Италија и Сицилија. Пратеништвото што го испратил Рицимир имало за цел да ги предупреди Вандалите да не го игнорираат постигнатиот договор со Мајоријан и откако не постигнало никави резултати се вмешала источната влада.

Императорот Лав I испратил свое пратеништво во 462 година, кое побарало да се повлечат Вандалите од Италија и Сицилија, а имало задача и да го убеди Гејзерих да се спогоди во поглед на дамите од куќата на Теодосиј, кои биле заплени при вандалското пљачкосување на Рим (455 г.). Иако многу пратеништва потоа во разни времиња биле испратени, Гејзерих не ги ослободил дамите сè додека не ја венчал постарата ќерка на Валентинијан III, Евдокија со неговиот син Хунерих. Така таа била задржана во Картагина, а Евдоксија и Плацидија, која била омажена за Олибриј, биле испратени во Константинопол. Гејзерих за возврат барал да добие дел од имотот на Валентинијан III како мираз на Евдокија⁴¹⁹. Тој во името на својата снаа го барал приватниот посед на нејзиниот татко во Италија и наследството на Аециј, чиј син Гауденциј, го задржал во затвор. Вандалскиот крал исто така барал дел од наследството на Валентинијан и од Источната империја во името на Евдокија⁴²⁰. Веројатно станува збор за некој дел од имотот на Валентинијан во Источната империја, кој го добил од Теодосиј I преку неговата мајка Гала Плацидија, а и бил доделен на Евдокија како нејзин брачен мираз⁴²¹. Настојувајќи во тие барања подготвувал големи поморски експедиции против Италија и Сицилија и секоја година на почетокот на пролетта ги опустошувал областите и градовите, кои останале незаштитени⁴²². Вандалскиот крал дури истакнал и свој претендент на западниот престол. Тоа бил Олибриј, кој бил оженет за Плацидија, ќерката на Валентинијан и веројатно за неговата кандидатура била постигната согласност

⁴¹⁹ Priscus, fr. 38

⁴²⁰ Priscus, fr. 39

⁴²¹ R. C. Blockly, Fragmentary, n. 154.

⁴²² Priscus, fr. 39; Cf. J. V. Bury, HLRE, v. I, 334.

со источната влада при преговорите водени во 462 година кога бил постигнат договор. Поради тоа што поминала година и осум месеци од смртта на последниот западен император Север (465 г.), а негов наследник не бил назначен, Гејзерих одлучил да го нападне Пелопонез (467 г.). Источниот император Лав I му испратил пратеништво на Гејзерих да го информира дека стапил на западниот престол Антемиј и се заканувал со војна доколку вандалскиот крал не ја евакуира Италија и Сицилија. Гејзерих одбил да ги прифати наредбите на Лав и започнал да се подготвува за војна доколку биде нарушен договорот од страна на источната влада⁴²³. Поради одбивањето на Гејзерих да ги исполни барањата, а освен тоа ја нападнал и Источната империја, Лав одлучил да превземе решителен чекор и да дејствува во тесна врска со западната влада. Вандалскиот крал од своја страна исто така се подготвувал за војна со Источната империја водејќи преговори за сојуз со Визиготите, Свевите и Остроготите⁴²⁴. На ова дипломатска офанзива треба да се додаде и нападот на важниот центар Александрија, кој едвај можел да пружи отпор.

Императорот Лав до пролетта 468 година успеал да собере војска од 100 000 луѓе и 1100 кораби според податоците кои ги даваат изворите. Источната војска требала да дејствува истовремено со западната предводена од Марцелин. Планот на операцијата бил Вандалите да бидат нападнати од три точки истовремено, така што источната војска требала да се подели на два дела. Василиск, главниот командант на источната флота требал да нападне директно на Картагина, а другиот командант Ираклиј требал да се истовари во Триполитана и од копно да нападне на Картагина. Западниот командант, Марцелин со своите воени сили требал да ги изненади Вандалите на Сардинија и од таму да ѝ се приклучи на источната армија кај Картагина⁴²⁵. Марцелин ја завршил работата без особени тешкотии, Ираклиј не наишол на пречки при извршување на својот дел од задачата, а Василиск со своите галии всеал неред меѓу вандалската флота во близина на Сицилија. Меѓутоа Василиск, врховниот командант на походот наместо да тргне во одлучувачки напад на Картагина, тој се стационирал на 60 км од Картагина и тука сакал да го дочека соединувањето со останатите војски.

⁴²³ Priscus, fr. 52

⁴²⁴ Jord. Get. XLVII, 244.

⁴²⁵ Procopius, History of the wars, vol. II, III. vi, 1-9; Cf. J. B. Bury, HLRE, vol. I, 336.

Прокопиј неодлучноста на Василиск ја припишува на неговата плашливост или предавство⁴²⁶. Василиск дури склучил и петдневно примирје со Гејзерих, што му овозможило на последниот да го искористи времето за подготовка на контранапад. Според податоците на Приск⁴²⁷ и Прокопиј, Гејзерих всушност го откупил примирјето со подароци и голема сума пари, која му била дадена на Василиск без знаење на неговата војска. По истекот на примирјето, Гејзерих при поволен ветар извршил голем напад врз источната флота, која била скоро половина уништена со оган. Василиск со остатокот од флотата се повлекол на Сицилија каде му се придружил на Марцелин, но тој наскоро бил убиен, веројатно по наредба на Рицимир и другите планови за нападот од двете влади биле прекинати. По овој неуспешен потфат на здружените римски војски, Гејзерих ги обновил пиратските напади⁴²⁸.

По пауза од три години (471 г.) источниот императорот Лав I одново испратил свои воени сили против Вандалите во Африка. Тој ги испратил војсководачите Ираклиј од Едеса и Исавријанецот Марсус со армија против Гејзерих. Тие ги нападнале неочекувано Вандалите, го освоиле Триполи и многу други градови во Либија, предизвикувајќи му на Гејзерих многу поголеми проблеми од тие што ги направила флотата на Василиск. Вандалскиот крал на тој начин бил принуден да испрати пратеништво на источниот двор за да бара мир⁴²⁹. Била постигната мировна спогодба со источната влада во согласност со која по смртта на западно-римскиот император, Антемиј за нов император бил прогласен кандидатот на Гејзерих, Олибриј.

Меѓутоа, овој договор бил набрзо нарушен. Причината за тоа, најверојатно, било убиството на Аспар и неговите синови, поради што Гејзерих, кој бил во пријателски односи со него се налутил и веќе по смртта на Лав во 474 година го нападнал западниот брег на Грција и го освоил Никопол. Зенон, наследникот на Лав, бидејќи не бил подготвен за војна испратил пратеништво на чело со патрицијот Северус во Картагина за да преговара за мир со Вандалите. Гејзерих

⁴²⁶ Procopius, History of the wars, vol. II, III, vi, 11.

⁴²⁷ Priscus, fr. 53.

⁴²⁸ Procopius, History of the wars, vol. II, III, vi, 13-36; cf. J. B. Bury, HLRE, v. I, 336-7; Г. И. Диснер, Королевство Вандалов, 83.

⁴²⁹ Priscus, fr. 53. 5; Theoph. Chron. A. M. 5963, p. 117.

се обидел да го поткупи ромејскиот пратеник нудејќи му пари и подароци, меѓутоа не успеал во неговата намера. Наместо подароци, кои вообичаено ги добивале пратениците за време на вршење мисии, Северус побарал да му бидат предадени ромејските заробеници. Тоа барање му било задоволено, меѓутоа морал да даде откуп за нив. Во летото 474 година меѓу двете страни бил склучен “вечен мир”⁴³⁰, кој ја гарантирал постоечката граница врз база на принципот “статус кво”. Во посед на Вандалите останале: Северна Африка, Балеарските острови, Питузиските острови, Корзика, Сардинија и Сицилија. Во мировниот договор можно е да бил вмешан и новиот западен император Јулиј Непот (474-475)⁴³¹. Наскоро по смртта на Гејзерих (477 г.), неговиот син и наследник, Хунерих испратил свое пратеништво на источниот двор за да го потврди своето пријателство кон ромејскиот император и да му пренесе дека вандалскиот крал сакал сигурен мир со Источната империја⁴³². Со овој договор завладеал подолг период на непомастен мир меѓу двете страни и не бил нарушен речиси 60 години⁴³³.

Таканаречениот вечен мир, кој го постигнала источната влада со Вандалите имал многукратно значење за Источната империја. Со него Таа си обезбедила сигурност на трговијата во Средоземјето, влегла во потесни сојузнички односи со истите; а исто така се укажале можности и за средување на црковно-политичките прилики во Африка, кои се однесувале на подобрување на положбата на православната религија во однос на аријанството.

Имено кога во 508 година источниот император Анастасиј војувал со остроготскиот крал, Теодорих, неговиот зет и вандалски крал, Тразамунд (496-523) влегол во таен договор со Империјата имајќи за цел зголемување на моќта на своето кралство. До доаѓањето на власт на Јустин I, според Г. И. Диснер⁴³⁴, Тразамунд одржувал врски со источната влада на високо рамниште за што

⁴³⁰ Malchus, fr. 5; Procopius, History of the wars, vol. II, i, 7; J. V. Bury, HLRE, I, 390. Во науката овој мир се датира во 474, 475 и 476 година. Ваквата различна датација се должи на отсуство на прецизни изворни податоци во однос на истата.

⁴³¹ Г. И. Диснер, Королевство Вандалов, 84; Ch. A. Julien, Histoire de L’Afrique du Nord, 244.

⁴³² Malchus, fr. 17.

⁴³³ Procopius, History of the wars, vol. II, III. vii, 26-27; Cf. W. Pohl, The Vandals: Fragments of a Narrative. Vandals, Romans and Berbers, 41.

⁴³⁴ Г. И. Диснер, Королевство Вандалов, 107.

сведочат и вандалските монети. Ваквиот заклучок го изведува од натписот на златните монети: DN (Dominus Noster) Anastasius PP (Pater Patriae) Augustus, кои В. Брот му ги припишува на вандалскиот крал Тразамунд⁴³⁵. Тоа би значело дека Вандалите ја признавале врховната власт на Источната империја, а источниот император го сметале за свој господар. Меѓутоа во поново време била направена нова нумизматичка анализа на златните монети и било утврдено дека всушност тие монети не биле ковани во Картагина од Тразамунд, туку дека се работи веројатно за ромејски монети заплени од Вандалите или пристигнати во Африка по трговски пат. Вандалите го признавале правото на источната империја да кова златни монети, а тие ковале само сребрени и бакарни монети. Освен тоа, монетарниот систем кој го наследиле од ромејската империја го поврзале со империскиот солид⁴³⁶. Со оглед на тоа што сепак Вандалите и го признале ексклузивното право на источната империја да кова златни монети, тоа го потврдува заклучокот дека тие ја признавале истовремено и нејзината врховна власт во Северна Африка.

⁴³⁵ W. Wroth, *Catalogue of the coins of the Vandals, Ostrogoths and Lombards and of the Empire of Thessalonica, Nicaea and Trebizond in the British Museum*, London 1911, 10 f.

⁴³⁶ G. M. Berndt, R. Steinacher. *Minting in Vandal North Africa: coins of the Vandal period in the Coin Cabinet of Vienna's Kunsthistorische Museum*, 257-258, n. 26, 268.

4. Падот на Вандалското кралство (533-534)

Вечниот мир со Вандалите, барем привремено Источната империја го нарушила по 518 година поради прогонот што го извршил Тразамунд на православните епископи. Во нивна одбрана застанале новиот источен император Јустин I и неговиот внук Јустинијан I. Сепак, дошло до позитивно решение на проблемот со православната црква во Вандалското кралство за што лично се заложил наследникот на Тразамунд, Хилдериx (523-530). Новиот вандалски крал водел происточноримска политика, ковајќи монети со ликот на Јустин и водејќи толерантна црковна политика. Современиците неговата происточноримска и проортодоксна политика ја обајснувале со неговото римско потекло⁴³⁷.

Блиските врски на Хилдериx со Константинопол предизвикале незадоволство меѓу опозицијата во неговото кралство, па така, по поразот што го доживеал од Маврите во 528/9 година, внатрешната опозиција го искористила неговото воено фијаско за организирање на преврат. Заговорот бил организиран во кругот на неговиот внук, Гелимер, кој бил прогласен за претендент на престолот, а Хилдериx бил детрониран и испратен во затвор заедно со Хоамер и другите членови од неговото семејство⁴³⁸.

Со доаѓањето на Гелимер на власт во 530 година била сменета вандалската политика во однос на Источната империја и православната црква. Јустинијан I, кој се стремел кон експанзија уште од самиот почеток на своето владеење, завзел непријателски став кон Гелимер. Со оглед на тоа што, источниот император бил зафатен во тоа време во војна со Персија и бил спречен веднаш да интервенира во Африка, испратил протесна нота до новиот вандалски крал во која барал Хилдериx да биде оставен во својство на фиктивен крал⁴³⁹. Ваквото барање на Јустинијан I зборува за неговиот заштитнички однос кон легитимниот вандалски владетел, кој незаконски бил симнат од престолот. Притоа императорот се повикува на тестаментот на Гејзериx⁴⁴⁰, кој веројатно бил

⁴³⁷ Хилдериx бил син на Хунерик од бракот со Евдокија, ќерката на Валентинијан III. Г. И. Диснер, *Королевство Вандалов*, 115; R. Collins, *The Western Kingdoms*, *The Cambridge Ancient History* 126.

⁴³⁸ Procopius, *History of the wars*, (The Vandalic War), vol. II, III. ix, 6-9.

⁴³⁹ *Ibidem*, III. ix, 12-13.

⁴⁴⁰ *Ibid.*, III. ix, 10.

вклучен во клаузулите од договорот за вечен мир меѓу Империјата и Вандалите и предвидувал источниот император да ги штити правата на династијата на Гејзерих во замена за мирот. Тоа во извесна мера би значело дека со тој мир биле воспоставени сизеренско-вазалски односи меѓу двете страни. Јустинијан во едно писмо до Вандалите пишува дека тој немал намера да војува против нив, ниту сакал да го нарушува мирот склучен со Гејзерих, ако не дошло да насилна промена на кралскиот престол во Картагина. Притоа, императорот нагласил дека детронирањето на легитимниот вандалски владетел било во спротивност со аманетот што го оставил Гејзерих и дека всушност оваа војна не била војна против вандалскиот народ туку борба против тиранијата на Гелимер со цел да се заштитат правата на легитимната кралска династија, повикувајќи ги Вандалите да му пружат поддршка во исполнувањето на неговите планови⁴⁴¹. Гелимер на тоа дрско барање одговорил уште пожестоко со ставање на Хилдерих под строга стража и со ослепување на Хоамер. Императорот на ова одговорил со испраќање на ултиматум да му бидат предадени Хилдерих и Хоамер во спротивно ќе сметал дека вечниот мир склучен со Гејзерих е нарушен. Меѓутоа Гелимер одбил да го исполни и ова барање, велејќи дека работите во Африка се проблем на Вандалите, но не и на императорот. Така Јустинијан I во узурпацијата на вандалскиот престол во Африка видел поволна можност за остварување на своите експанзионистички претензии и ја искористил како повод за директно вмешување во африканските работи⁴⁴². Освен тоа, мотивот за војната бил оправдуван со должноста што ја имал Јустинијан кон православните христијани да ги заштити од тиранот-аријанин. Бидејќи императорот според тогашното идеолшко сфаќање бил не само владетел, врховен војсководач и законодавец туку и бранител на вистинската вера. Во тој контекст, за оваа религиозна мисија императорот бил охрабруван од високи црковни претставници, кои сакале да го задушат аријанството⁴⁴³, кое било широко распространето меѓу германските племиња.

⁴⁴¹ Procopius, History of the wars, (The Vandalic War), vol. II, III, xvi, 13-15.

⁴⁴² Procopius, History of the wars, (The Vandalic War), vol. II, III. ix, 14-26; cf. J. B. Bury, HLRE, V. II, 125-127; И. Г. Диснер, Королевство вандалов, 116-117.

⁴⁴³ Со цел ваквиот мотив да им биде доближен на обичните луѓе во изворите од тоа време присутни се легендарни сижеа во кои Господ им се јавува на црковните лица за да им ја понуди

Откако Јустинијан склучил мировен договор со Персија и го задушил востанието Ника во 532 година започнал со опремување на војската на Велизариј, која требала да војува против Вандалското кралство. Војската на Велизариј броела 10 000 пешаци, 5000 коњаници регуларни одреди и два додатни корпуси составени од сојузничка војска (федерати), која ја сочинувале 600 Хуни и 400 Херули. Целата војска требала да биде транспортирана на 500 кораби⁴⁴⁴.

Стогодишното владеење на Вандалите во Африка го променило нивниот дух и начин на живот. Јужната клима и влијанието на римската цивилизација предизвикале брз пад на нивната енергија и сила. Тие станале послабо воинствени, ја усвоиле материјалната култура и луксузот на ромејските провинции кои ги потчиниле⁴⁴⁵, а и нивната воена ефективност по смртта на Гејзерих многу опаднала. Нивната војска не броела повеќе од 30 000 луѓе, која била целосно сочинета од коњаница, опремена со слаби оклопи, а војувале со копје и меч. Гелимер, кој бил воинствен, но сепак без воен и политички талент, не очекувал толку брз напад од Империјата. Пред да исплови империјалната флота од Босфор се случиле два настани, кои имале судбоносно значење за Вандалското кралство, а Гелимер направил две изненадувачки грешки. Имено, кога жителите на Триполитанија востанале против Вандалите, тој не направил обид да ја врати провинцијата под своја власт. Ова била фатална политика, бидејќи на империјалната војска и се давала можност при доближувањето на африканскиот брег безбедно да се истовари на пријателско тло, со оглед на тоа што, водачот на востанието Пудентиј бил потпомаган со воен одред испратен од Константинопол. Освен тоа, во истото време избило востание и на Сардинија. Таму се осамостоил и прогласил за независен од Картагина, кралскиот намесник

својата помош во борбата против неверниците во случјов против аријаните, кои биле сметани за еретици. (Сп: Procopius, History of the wars, (The Vandalic War),vol. II, III, x, 18-21.)

⁴⁴⁴ Procopius, History of the wars (The Vandalic War), vol. II, III, xi, 2, 11-13; Cf. J. B. Bury, HLRE, V. II, 127.

⁴⁴⁵ За начинот на живот на Вандалите по нивното освојување на Северна Африка пишува Прокопиј при што нагласува дека тие во голем дел ги усвоиле ромејските навиките, односно навиките на доцноримската провинциска аристократија: носеле луксузна облека и накит од злато, ги користеле јавните бањи, посетувале театри и игри на хиподромите, организирале разни видови прослави (банкети) и сл. (Procopius, The Vandalic War, IV, vi. 6-9. P. 257; Cf. A. A., Vasiliev, History of the Byzantine Empire, 135.

Год, кој дознавајќи за Јустинијановиот потфат му ја нудел својата покорност на императорот⁴⁴⁶. Не надевајќи се на можен напад од Империјата, Гелимер ги испратил елитните војски околу 5000 луѓе под команда на неговиот брат, Тазон на Сардинија за да го превземат одново островот кој потпаднал под власт на намесникот Год, кој имал готско потекло. Така не само што ги ослабил своите копнени воени сили, туку не располагал ниту со доволно кораби за одбрана на крајбрежјето. Таквата ситуација му одела во прилог на Велизариј⁴⁴⁷.

Во август 533 година, источноримската флота од Сицилија, каде со дозвола на Амаласунта се снабдила со намирници, се упатила кон африканскиот брег. Велизариј со својата војска се стационирал во Капут Вада и почнал да се движи со флотата кон север. Насекаде наидувал на приврзаници среде населението на провинциите од кои повеќето биле православни верници подложувани од вандалските кралеви на постојани и систематски прогони. Тие на императорската војска гледале како на ослободители од тиранијата, бидејќи Вандалите освен што вршеле верски прогони се прогласиле и за господари на сите земји. Тоа значело дека потчинетото население било лишено не само од своите политички права туку било доведено и до потполна социјална зависност од завојувачите⁴⁴⁸. Во таква една состојба сосема било природно населението да не се помири со нив и секогаш било подготвено да се приклучи кон секоја сила насочена против завојувачите⁴⁴⁹. Во меѓувреме Гелимер преку својот таен секретар, Бонифациј се погрижил неговото богатство да биде обезбедено во Хипон-Регија, од каде во случај да ја изгуби војната, требало да биде префрлено во визиготската држава.

Иако во почетокот на војната вандалскиот крал постигнал тактички успех со остварувањето на планот за обиколување на војската на Велизариј кај Децимум, но сепак не го искористил докрај, бидејќи по смртта на неговиот брат, тој престанал да се занимава со воени дејствија. Во меѓувреме источноримскиот

⁴⁴⁶ Procopius, History of the wars, (The Vandalic War), vol. II, III, x, 29-34.

⁴⁴⁷ J. B. Bury, HLRE, V. II, 127-128; И. Г. Диснер, Королество вандалов, 119; A. Cameron, Vandal and Byzantine Africa, In: The Cambridge Ancient History, vol. XIV, Cambridge 2008, 559.

⁴⁴⁸ Victor Vitensis. Historia persecutionis, I, 4; Cf. Г. Г. Дилигенский, Аграрные отношения в Вандальском королевстве, ВВ (11) 1956, 8-28.

⁴⁴⁹ П. Мутафчиев, Лекции по история на Византија, т. 1, София 1995, 163-164; Ф. Успенски, Историја Византијског Царства, т. 1,

војсководач ја престоил својата војска и во одлучен напад на 13 септември 533 година добил лесна победа над Гелимер во битката кај Ад Децимум на 15 км од Картагина⁴⁵⁰. Гелимер успеал да побегне во правец на Нумидија и ја оставил Картагина незащитена. Така Картагина дошла во рацете на Велизариј без борба⁴⁵¹. Јустинијан кој бил желеен за победа веќе во одлуката од 21 ноември 533 година кон својата титула ги додал триумфалните имиња: Alanicus, Vandalicus и Africanus.

И покрај тоа што, Гелимер претрпел пораз не се откажувал од борбата и имал надеж за подобрување на неговата ситуација. Иако не стигнала очекуваната помош од Визиготите, по завршување на успешниот поход на Сардинија се вратиле во Африка вандалските војски предводени од Тазон. Освен тоа, вандалскиот крал почнал да врши агитација среде картагинското население, па дури и меѓу источноримската војска, така што многу воени одреди особено тие од Хуните и Масагетите почнале да се колебаат. Мавританските кнезови кои застанале на страната на Империјата исто така биле вовлечени во агитацијата и одлучиле да ја променат страната. Гелимер превзел активности за организирање на населението активно да се вклучи во борбата преку герилски начин на војување. По сите овие опсежни подготовки на вандалскиот крал во средината на декември истата година се одиграла уште една битка кај Трикамар на 30 км од Картагина. Вандалскиот боен строј бил доста умешен: центарот го сочинувала војската на Тат на кои им биле додадени крила од вандалски одреди, вториот заднински ешалон го сочинувале мавритански помошни одреди. Наспроти нив бил построен центарот на источната војска сочинет од личниот одред на Велизариј, левото крило го сочинувале федератите, а десното регуларната војска. Нерешителноста во нападот на Гелимер повторно се покажала како кобна грешка, иако Тат жестоко се спротивставувал на нападите од гвардијата на Велизариј до самата своја смрт. Набрзо Вандалите се свртеле во бегство и ова битка ја завршиле повторно со пораз. Гелимер побегнал од боиштето упатувајќи се кон планината Едуг, западно од Хипон-Региус. Велизариј влегол и во

⁴⁵⁰ Децимум бил всушност предградие на Картагина и во превод значи место кое се наоѓа на оддалеченост од десет милји.

⁴⁵¹ J. B. Bury, HLRE, v. II, 135-136; Ch. A. Julien, Histoire de L'Afrique du Nord, 258; Ch. Diehl, L'Afrique Byzantine, vol. I, 21-22.

Нумидија во Хипон Региус и го запленил целото вандалско богатство. Подоцна биле водени преговори меѓу источната влада и Гелимер, кому му била вета титулата патрициј, но не ја добил бидејќи не сакал да се откаже од аријанството. Последниот вандалски крал како заробенник го збогатил триумфот, подготвен за Велизариј во Константинопол, а потоа му бил доделен голем имот во квартот Галата каде останал да живее како приватно лице до крајот на животот⁴⁵².

По падот на Гелимер војната со Вандалите била завршена. Во текот на зимата империјалните војски ги окупирале Сардинија, Корзика, мавританска Цезареа, Балеарските и Питизиските острови. Подоцна ги освоиле Кадикс, Картагина и тврдината Септем. Со тоа Северна Африка била целосно репатрирана⁴⁵³.

Во април 534 година Јустинијан издал две новели со кои ги утврдил надлежностите на административните службеници. Била основана посебна префектура Африка, а Соломон бил назначен за *magister militum per Africanus* со седиште во Картагина. Префектурата била разделена на седум провинции, а воената власт била доверена на пет дукса. Биле обновени старите имотни односи, откако им биле одземени заграбените земји на Вандалите. За заштита на земјата од разбојничките напади од мавританските племиња биле обновени старите тврдини и подигнати редица нови. Велизариј ја добил титулата *Vandalicus Africanus* и се вратил во Константинопол со големо богатство и многу заробеници. Еден дел од Вандалите влегле во редовите на букеларите, а друг дел од нив формирале пет посебни одреди, кои биле испратени во Сирија за да ја чуваат границата со Персија⁴⁵⁴. Така Јустинијан обезглавувајќи ги и разединувајќи ги Вандалите успеал да ги направи свои поданици, кои ќе му служат во војската против непријателите.

⁴⁵² Procopius, *History of the wars, (The Vandalic War)* vol. II, IV, ix, 13-14; Cf. И. Г. Диснер, *Королство вандалов*, 121-123; J. B. Bury, *HLRE*, v. II, 138; Ch. A. Julien, *Histoire de L'Afrique du Nord*, 259; Ch. Diehl, *L'Afrique Byzantine*, vol. I, 25-26; П. Мутафчиев, *Лекции по историја на Византија*, т. 1, 165.

⁴⁵³ J. B. Bury, *HLRE*, v. II, 137-138.

⁴⁵⁴ Н. Банеску, *Историја на Јустинијан I*, 28; П. Мутафчиев, *Лекции по историја на Византија*, т. 1, 165; A. Cameron, *Vandal and Byzantine Africa*, 560.

5. Религиозното прашање

Вандалите исто како и Готите ја исповедувале аријанската вероисповед. Нивното освојување на северноафриканските провинции било олеснето поради тоа што биле аријани, а локалното население ги доживувало како ослободувачи, бидејќи повеќето биле приврзаници на донатизмот⁴⁵⁵, кој пак од своја страна бил непријателски настроен кон православната црква и римската власт во северна Африка. Донатистите кои биле сметани за шизматици и отпадници од православната христијанска црква во Вандалите - аријани нашле сојузници со кои би можеле поцврсто да ѝ се спротивстават на римската власт, која одржувала тесни врски со Црквата. Постепено вандалското владеење се претворило во кошмар за православните христијани, кои биле подложени на систематски терор од страна на вандалскиот режим. Вандалските кралеви како приврзаници на Ариевото учење биле религиозно нетолерантни кон православието (никејската догма) и по освојувањето на Северна Африка ги подложиле на суровост тамошните цркви и манастири со епископите и останатото духовенство.

За црковните прилики во Северноафриканските провинции под вандалска власт добиваме подробни информации од делото на епископот Виктор од Вит „Историја на вандалските прогони” напишано во 488 година.

Од него и други извори дознаваме дека многу цркви и манастири биле срушени, жителите биле подложени на прогони, измачувања, биле убивани или претворани во робови. Така Проспер Аквитански во својата Хроника под 437 година известува дека Гејзерих сакал во своите владенија православната вера да ја замени со аријанска, па така славните епископи Посидиј, Новат и Северијан ги прогонил и лишил од правата на нивните цркви. Многумина кои останувале доследни на својата православна вера и не сакале да конвертираат во аријанство биле подложувани на мачења, а потоа биле усмртувани на различни начини⁴⁵⁶.

Прогоните на православните христијани особено зачестиле и се зголемиле по паѓањето на Картагина во рацете на Вандалите во 439 година. Во врска со

⁴⁵⁵ Донатистите биле приврзаници на картагинскиот епископ Донат и образувале посебна христијанска секта оформена во почетокот на IV век во римските провинции на Северна Африка. Тие не ја признавале православната црква, а со тоа и римската власт во Африка.

⁴⁵⁶ Proserpi, ad a. 437, p. 475; Cf. Архим. Арсениј (Иващенко), Состояние Церкви в Африке в эпоху владычества вандалов, 202.

овој настан Проспер и Виктор пишуваат за опустшувањето на градот, ограбувањето на црквите и нивното претворање во аријански храмови, односно поставување на аријанско свештенство⁴⁵⁷.

Кон крајот на владеењето Гејзерих направил пресврт во верската политика и почнал да се однесува благонаклоно кон православните верници. При склучувањето на мирот со Зенон во 474/5 година кралот без откуп ги ослободил сите ромејски заробеници, наредил во Картагина да биде отворена православна црква и наредил исто така да се врати православно свештенство и другиот клер⁴⁵⁸. Оваа помирлива политика на Гејзерих во однос на православието веројатно се должела на интервенцијата на Источната империја, која се јавила во улога на заштитник на тамошните христијани кои се придржувале на никејската догма. Во интерес на одржувањето пријателски односи со источните Ромеи Гејзерих го прифатил барањето на императорот да се прекинат прогоните на православните, кое веројатно влегло во клаузулите на потпишаниот договор за „вечен“ мир. Ваквиот политички курс го продолжил и наследникот на Гејзерих, Хунерик, но само до 482 година, кога ги обновил систематските прогони на православните христијани. Епископите од африканските провинции под вандалска власт кои биле подложени на прогони помош побарале од императорот Зенон и папата Феликс, кој пак од своја страна повторно се обраќал на источниот император да им помогне да ја поправат својата лоша положба⁴⁵⁹. Овие прогони биле насочени првенствено против православните христијани, бидејќи ѝ давале поддршка на политичката опозицијата во Африка, која се спротивставувала на новините во наследување на вандалскиот престол што сакал да ги внесе Хунерих за да му ја обезбеди кралската круна на својот син, Хилдерих. Освен тоа на поттикот на овие прогони влијаела и политичката активност на императорот Зенон со која положбата на еретиците, а со тоа и на Вандалите била повторно загрозувана⁴⁶⁰.

⁴⁵⁷ Vic. Vit. Lib. I, cap. 12, 15; Prosperi, ad a. 439, p. 477.

⁴⁵⁸ Vic. Vit, lib. I, cap. 17.

⁴⁵⁹ Архим. Арсениј (Иващенко), Состояние Церкви в Африке в эпоху владычества вандалов, 219-220.

⁴⁶⁰ И. Г. Диснер, Королевство вандалов, 92-94.

Наследникот на Хунерих, Гунтамунд (484-496) прекинал со политиката на терор кон православните христијани и завзел помирлив став во однос на нив. На изгонетите православни епископи и свештеници им допуштил да се вратат назад, а исто така им ги обновил и правата на сопствените цркви и манастири⁴⁶¹.

Меѓутоа со доаѓањето на власт на новиот вандалски крал, братот на Гунтамунд, Тразамунд (496-523), ревносен аријанин, помирливата политика кон православието била прекината и жестоко отфрлена. Тој применувал методи на убедување и поткуп за преобраќање во аријанство. Оние коишто ќе се одлучеле да конвертираат добивале подароци и државна служба, а имале можност и да бидат помилувани доколку веќе им била изречена казна. Тие пак што ја одбивале вакавата понуда биле праќани во прогонство на островот Сардинија⁴⁶². Обновувањето на црковната борба со православните христијани резултирало со влошување на односите меѓу Вандалското кралство и Источната империја особено во почетокот на владеењето на императорот Јустин I (518 г.) и неговиот внук, Јустинијан кои се јавиле во улога на заштитници на прогонетите⁴⁶³. Тразамунд одел до таква крајност во неговата политика на прогонство на ортодоксните христијани што дури го преколнувал својот наследник на смртната постела да не го возобновува православието.

Сепак, христијаните - приврзаници на никејската догма добиле повторно право на слободно исповедување на својата вера во 523 година, кога по смртта на Тразамунд, на вандалскиот престол седнал синот на Хунерих и Евдокија, Хилдериx. Тој ја нарушил клетвата што ја дал на својот претходник, ги вратил од прогон ортодоксните свештеници и им дозволил на православните христијани сами да го избираат епископот во Картагина. Позитивното решение на проблемот со ортодоксната црква дошло, веројатно, како резултат на личната желба на Хилдериx за надминување на немирите на внатрешнополитички план, а во исто време тежнеел кон тесна соработка со Источната империја на надворешнополитички план. Оваа проромејска политика на Хилдериx била резултат од сфаќањето дека проблемот на црковното прашање ги тангирало

⁴⁶¹ И. Г. Диснер, *Королство вандалов*, 102.

⁴⁶² За прогонот на православните христијани, Procopius, *The Vandalic War*, III, viii, 9-10, p. 76-77; Isidore of Seville's *History of the Goths, Vandals and Suevi*, 35; Cf. И. Г. Диснер, *Королство вандалов*, 109-110.

⁴⁶³ И. Г. Диснер, *Королство вандалов*, 107.

двете страни и дека токму од исходот на црковната борба скоро секогаш зависеле нивните меѓусебни односи на политички план. Освен тоа, неговото ромејско потекло од мајчина страна сигурно имало силно влијание во оформување на романофилското чувство кај него, па оттаму произлегла веројатно и неговата заложба за хармонични односи со Источната империја.

Причините за прогоните на православните христијани под вандалска власт имаат двојна природа: црковно-религиозна и политичка. Кон првата причина спаѓаат: омразата кон друговерците, крвкоста на аријанската ерес која требала да се заштити со насилни мерки, а не по пат на наука и преданија. Непријателството особено било реакција од римското законодавство, според кое аријаните биле подвргнати на ограниченост како во црковниот така и во граѓанскиот живот. На крајот би можел да се додаде и неполноправниот статус на аријанството во Африка, кое под власта на Вандалите се претворило во господаречка религија со привилигиран статус⁴⁶⁴. Што се однесува до политичките причини за прогоните, Вандалите добро знаеле дека православното духовенство претставувало силна потпора на ромејската власт и одржувало тесни врски со истата што било во спротивност со нивните интереси.

По ликвидацијата на Вандалското кралство во 534 година одртодоксната црква ги добила назад сите свои недвижни имоти, а добила и апсолутно предимство пред сите други религиозни заедници. Решенијата на црковниот собор од 535 година во Картагина, кој бил раководен од новиот митрополит Репарт, пред сè неговите акти ја потврдуваат сериозноста на намерите да се постави црковниот и моралниот живот врз цврст фундамент. Црковните општини и манастирите ја надминале штетата под вандалското владеење и сега добиле можност за непречен понатамошен развој и тоа под силно влијание на Источно-римската империја. Па така црковната архитектура и орнаменталната уметност биле збогатувани со источни мотиви, а и црковниот култ го следел источниот образец. А, императорот Јустинијан I бил почитуван како ослободител на црквата од „стогодишниот затвор“⁴⁶⁵.

⁴⁶⁴ Архим. Арсениј (Иващенко), Состояние Церкви в Африке в эпоху владычества вандалов, 236-237.

⁴⁶⁵ И. Г. Диснер, Королевство вандалов, 128; A. Cameron, Vandal and Byzantine Africa, 555-556.

ГЛАВА ПЕТТА

ИСТОЧНО-РИМСКАТА ИМПЕРИЈА И ХУНИТЕ

1. Хунскиот сојуз до 435 година

Племенскиот сојуз „Хуну“ формиран од 24 рода во монголската степа, откако бил поразен од Сјанбијците, се распаднал во средината на II век на четири дела. Еден дел од нив т. н. „нескротливите“ заминале на запад кон бреговите на Урал и Волга. За пристигнувањето на овие Хуну во реоните на Волга и Долен Дунав во 158 година соопштува античкиот географ, Дионисиј Периегет⁴⁶⁶. Таму тие се заборавени 200 години, односно изворите не даваат никакви информации за нив⁴⁶⁷. Со оглед на тоа што во периодот од 158 до 350 година историјата на Хуну е сосема непозната може да се претпостави дека тие до толку се изменуваат што формираат посебен етнос познат под изменетото име Хуни⁴⁶⁸. Во овој контекст ќе парафразираме еден извадок од Јорданес каде тој зборува за потеклото на Хуните, а имено дека тие се народ кој настанал од соединувањето на скитските вештерки, прогонети од готскиот крал Фелимер и „нечестивите духови“ кои скитале во пустината⁴⁶⁹. Тука под нечестивите духови можат да се подразберат дојденците - номади, кои барале жени (скитските вештерки) меѓу месното население. Од овој пасус може да се извлече индиректно заклучок дека делот од племето Хуну кое пристигнало во Прицрноморјето со текот на времето се измешало со месното население и го формирало изменетиот етнос - Хуни, притоа сочинувајќи го јадрото на новиот етнос. Во овој контекст интересно е да се напомене диференцијацијата што ја прави Приск со поимите Скит и Хун. Првиот поим е воопштен и го употребува најчесто за означување припадник на хунскиот сојуз притоа не нагласувајќи ја етничката припадност, а вториот поим го употребува за означување на етничка припадност. Притоа Хуните ги означува со нивното вистиско име секогаш кога сака да нагласи дека тие се оние кои ги држат раководните позиции во хунската држава. На едно место мошне

⁴⁶⁶ Dionysus Periegetes, 730, p. 42.

⁴⁶⁷ Л. Гумиљов, Хуните: Хегемонџт на Азия, София 2008, 14, 18-19.

⁴⁶⁸ Л. Гумиљов, Хуните, 20; С. Зоговиќ, Етничките заедници, 189-190.

⁴⁶⁹ Jordan. Getica, 121-122.

експлицитно кажува дека Скитите, а мислејќи на припадниците на хунскиот сојуз се збир од разни народи, кои освен својот варварски јазик го употребуваат хунскиот, готскиот или пак латинскиот⁴⁷⁰. Ова недвосмислено ни кажува дека хунскиот племенски или подобро речено политички сојуз имал разнороден етнички состав.

Факт е дека античките историчари пишуваат на долго и на широко за настани кои им се познати или се добро информирани, а доколку немаат сознанија за некој настан тие не пишуваат ништо. Тргувајќи од ова појдовна точка, причината поради која податоците за Хуните во изворите отсуствуваат во периодот од 160 до 360 година би можела да лежи во нивната пасивност т. е. дека тие во овој период не биле активни: не војувале со своите соседи и живееле во мир, иако ова не може да се поврзе со вообичената претстава за Хуните како грабителите⁴⁷¹. Хуните овој период на пасивност, веројатно, го искористеле за да си најдат сојузници со кои, подоцна кон втората половина на IV век, го оформиле силниот хетероген политички сојуз предводен од самите нив.

Од моментот кога започнуваат воените дејствија на Хуните, информациите во изворите за нив зачестуваат. Така Амијан Марцелин пишува: „откако постепено ги ослабнале соседните племиња со честите победи над нив, тие ги обединиле под едно име,⁴⁷². Имено, Хуните ги нападнале своите соседи Алани, кои живееле во реоните на северен Кавказ и Донско-Волшкото меѓуречје, околу 360 година. Оваа хунско-аланска војна траела околу десетина години и завршила со победа на Хуните. Така Аланите биле вклучени во хунскиот сојуз.

Зад грбот на Аланите се наоѓало големото готско кралство на Херманарих од родот на Амалите. Тоа се простирало од бреговите на Балтичко море до Азовско море и од р. Тиса до р. Дон. На чело на државата стоеле Остроготите, а Визиготите, Гепидите, Јазигите, дел од останатите во Дакија, Вандали, Тајфалите, Карпите, Херулите, нивните јужни соседи-Скирите и нивните северни соседи-Росомоните, Венетите и други биле нивни поданици. На Готите им припаѓале и степниот Крим и Црноморското крајбрежје на Северен Кавказ. При тоа тие биле надежни сојузници на Аланите кои што сметале дека тилот им е

⁴⁷⁰ Prisc. Fr. 11; ИБИ I - ГИБИ I, 111.

⁴⁷¹ Л. Гумиљов, Хуните: Хегемонџт на Азия, 41.

⁴⁷² Amm. Marcell. XXXI. 13.

осигуран⁴⁷³. По нападот што го извршиле Хуните во 375 година врз Остроготите и нивните поданици, ова големо кралство престанало да постои. Гледајќи ја неизбежноста на својата гибел Херманарих извршил самоубиство прободувајќи се со меч. Еден дел од Остроготите се потчиниле на Хуните, а друг дел се повлекол кај Визиготите⁴⁷⁴. Во тоа време Хуните продолжиле да се движат кон запад. Визиготите ги дочекуваат на Днестар. Еден хунски одред се префрлил преку реката таму каде што таа не била заштитувана и откако ги нападнале Визиготите всеале паника меѓу нив. Голем дел од Визиготите се втурнале кон Дунав и таму во 376 година го молеле за прибежиште императорот Валенс.

Во врска со Хунскиот напад врз Готите се доведува Черњаховската култура на погребните полиња, односно дека по карактерот таа треба да им се припише на Готите. Оваа култура битисува само два века: III-IV. Дури таа и да не е етнички монолитна т.е да ги вклучува не само Готите туку и Сарматите, можно е и Словените (Антите), останува фактот за нејзиното исчезнување во IV век што се совпаѓа со хунската инвазија⁴⁷⁵.

Источната империја својот прв директен контакт со Хуните, по нивната преселба, го имала за време владеењето на императорот Валенс (364-378). Имено тој во катастрофалната битка со Визиготите, кои продреле од север преку Дунав на ромејска територија, кај Адријанопол во 378 година ја имал својата прва и истовремено последна средба со Хуните. Тие учествувале како сојузници на неговите соперници во битката во која императорот го загубил животот⁴⁷⁶. Овде станува збор за оној дел од Хуните што биле повлечени (преминале на спротивната страна) со дел од Аланите и Остроготите, кои го избегнале хунскиот налет од 376 година и навлегле на ромејска територија со водачите Алатеј и Сафрак. На тој начин била оформена троплеменската заедница

⁴⁷³ Л. Гумиљов, Хуните: Хегемонџт на Азия, 49.

⁴⁷⁴ Извештајот на Евнапиј дека победените Готи биле истребени од Хуните и дека повеќето од нив загинале се чини дека е преувеличен, бидејќи голем број Остроготи остануваат со Хуните и се борат на нивна страна на Каталунските полиња, а потоа против нив на реката Недао во 454 година. Cf. Eunapius, fr. 42 ed. Blockley; Л. Гумиљов, Хуните: Хегемонџт на Азия, 59.

⁴⁷⁵ М. И. Артамонов, История хазар, Ленинград 1962, 46-51; М. Б. Щукин, Готский путь, 109-206.

⁴⁷⁶ Th., Burns, The Battle of Adrianopol. Historia 22, 1973. 336-338; Буданова В. П., Варварский мир в эпохи Великого преселения народов, Москва 2000, 46

(Остроготи, Алани и Хуни), која им била сојузник на Западните Готи во адријанополската битка во која императорската војска до нозе била прегазена⁴⁷⁷.

Во поразот на ромејската војска клучната улога ја одиграле токму коњаничките одреди на остроготско-аланско-хунската група предводена од Алатеј и Сафрак. Имено, Хуните кои сочинувале составен дел од ова група биле всушност првите Хуни, кои се појавиле на подрачјето на Источната империја⁴⁷⁸.

Кон крајот на 378 година и почетокот на 379 година, се случил и првиот продор на Хуните во Панонија. Тоа биле Хуните од групата на Алатеј и Сафрак, кои од Тракија преминале во Панонија, според извештајот на Јорданес⁴⁷⁹. На овие одреди ништо не им стоело на патот на нивното пустошење во Панонија. Тоа го потврдуваат изворите кои експлицитно зборуваат за тешко страдање на Мурса и Стридон, а се чини дека тогаш настрадал и Петовион⁴⁸⁰. Поради големата опасност војските на двајцата императори биле принудени во 380 година да делуваат здружено за да се справат со непријателите⁴⁸¹. Сепак приликите во Панонија не биле решени на бојното поле туку, според известувањата на изворите со склучување на сојуз-фоедус со завојувачите⁴⁸². На тој начин Остроготите на Алатеј и Сафрак, Аланите и Хуните добиле дозвола да се населат на царското подрачје и притоа да ја превземат обврската за годишна плата и редовна испорака на продукти да ја чуваат границата, и според потребите да ѝ ги доставуваат на царската власт своите одреди на одредено време⁴⁸³. Коњаничките одреди на панонските федерати, особено на Хуните повеќекратно подготвено се јавувале на повиците од императорската власт и нејзините застапници. И покрај тоа што фоедусот го склучил со нив западниот император Грацијан, сепак тие се јавувале и во служба на источната влада и тоа: во 388 г. му помагале на Теодосиј I против протоцарот Магно Максим, а најверојатно овие

⁴⁷⁷ Г. Острогорски, *Историја на Византија*, 71.

⁴⁷⁸ Gračanin H., *Huni i Južna Panonija*, *Scrinia slavonica* 5 (2005), 10.

⁴⁷⁹ *Iordanis Romana et Getica*, XXVII, 140.

⁴⁸⁰ Gračanin H., *Huni i Južna Panonija*, 13, бел. 14.

⁴⁸¹ *Ibidem*, n. 15

⁴⁸² *Iordanis Romana et Getica*, XXVII, 141; Zosimi, *Comitis et exadvocati fisci*, *Historia Nova*, ed. L. Mendelssohn, Lipsiae 1887, IV, 34. 2. Cf. Zosimus: *Historia Nova*, tans. By J. J., Bachanan, San Antonio, Texas, 1967. IV, 34. 2. Cf. H. Gračanin, *Huni i Južna Panonija*, 14, бел. 16

⁴⁸³ H. Gračanin, *Huni i Južna Panonija*, 14, бел. 17

панонски федерати зеле учество и во Теодосиевиот поход од 394 г. против новиот западен узурпатор Евгениј⁴⁸⁴.

По смртта на Теодосиј I во 395 г. се зборува за побуна на федератите во Тракија, но многу е веројатно дека во овој период се побуниле и панонските федерати, со оглед на новиот бран на варварски продори јужно од Дунав, што говори за нивно неисполнување на федератските обврски.

Во овој период Источната империја не само што била соочена со конфликтот предизвикан од готските федерати, туку го доживеала и вториот продор на Хуните, кој овојпат бил помасовен. Еден дел од Хуните откако го поминале замрзнатиот Дунав навлегле на ромејска земја, се рапрснале по цела Тракија и ја опустошиле цела провинција Европа⁴⁸⁵. Други Хуни пак, во истото време преминувајќи го Кавказот се движеле во два правца, една група на југ и исток кон Персија, а друга ги напаѓала ромејските територии во Ерменија, Кападокија и Сирија доближувајќи се што позападно кон градовите Антиохија, Едеса и Киликија⁴⁸⁶. Големината на нападот на Хуните е дефинирана како со географски така и со хронолошки опсег. Имено, оваа хунска инвазија на Источната империја се одвивала во периодот од 395 до 398 година, кога најпосле биле поразени од Евтропиј⁴⁸⁷. Хуните се повлекле од ромејската територија и со себе однеле голем број Ромеи во заробеништво. Правецот и големината на овој напад потврдува дека главнината на Хуните во овој период се наоѓала сè уште на исток од источноромејската дунавска граница⁴⁸⁸.

Ново придвижување на Хунските сили, поточно оние на хунскиот водач Улдис во близина на долен Дунав, источно од Карпатите е забележано околу 400 година. Имено, Улдис во истата година го убил Гајна - *magister militum*

⁴⁸⁴ Н. Gračanin, *Huni i Južna Panonija*, 17; P. Heather, *The Huns and the end of the Roman Empire in Western Europe*, EHR 1995, 9; В. П. Буданова, *Варварский мир*, 51.

⁴⁸⁵ Philostorgius, *Sozomen*, HE; ИБИ I - ГИБИ I, 35, 67.

⁴⁸⁶ Marcellini I, (*Marcellini V. C., Comitis Chronicon, AD A. DXVIII Continvatvm AD A. DXXXIV*); ИБИ II - ЛИБИ I, 194, бел. 2; Claudian, *In Eutropius*, I, 236 ff.; Cf. P. Heather, *The Huns*, 9; E. A. G. Thompson, *Attila*, 26.

⁴⁸⁷ Клаудиј вели дека Евтропиј се вратил со триумф. Claudian, *In Eutropius*, I, 254; P. Heather, *The Huns*, 9, n. 1; St. Mitchell, *A History of the Later Roman Empire AD 284-641*, Oxford 2015, 144.

⁴⁸⁸ P. Heather, *The Huns*, 9;

praesentalis⁴⁸⁹, кој тогаш се наоѓал во непријателство со Источната империја, правејќи ѝ услуга на истата. Улдис ја испратил главата на Гајна во Константинопол и за таа услуга барал “подарок”, кој најверојатно и го добил. Потоа бил склучен сојуз меѓу него и Империјата, кој можно е да вклучувал и трибут⁴⁹⁰.

Кон 406 г. хунскиот лидер Улдис веќе бил далеку на запад и дејствувал во служба на Стилихон против готскиот водач Радагајз, кој тогаш навлегол во Италија. Меѓутоа, истиот тој хунски водач подоцна драматично го променил правецот на неговото однесување кон Источната империја т.е. го прекршил договорот за сојуз. Имено, откако го преминал Дунав со своите војски ја нападнал и освоил во 409 година Кастра Мартис (ден. град Кула) во Дакија Рипенсис⁴⁹¹, а од таму навлегол во Тракија и ја опустошил. Кога му бил предложен мир од ромејска страна, тој надмено го одбил, барајќи да му биде платен данок чија сума тој ќе ја определел, во спротивно се заканувал со војна. Во таква безизлезна состојба Ромеите одлучиле да прибегнат кон тактиката на поткуп, успевајќи на тој начин да придобијат на своја страна еден дел од блиските луѓе на Улдис и да го разбијат единството на варварите. Улдис успеал да се спаси откако пребегал на спротивниот брег од Дунав. Хуните на Улдис биле неутрализирани при што голем дел од потчинетото на нив племе - Скири останало на ромејска територија, едни како робови биле продадени на европскиот дел од Империјата, а друг дел биле населени во Битинија како земјоделци⁴⁹².

По извесно затишје, од изворите дознаваме дека Источната империја повторно влегла во контакт со Хуните, односно биле превземени дипломатски активности со истите во 412 година. Хуните во ова време очигледно делувале како посебни орди затоа што Империјата овој пат стапила во контакт со хунската група предводена од Донат. Благодарение на фрагментите од

⁴⁸⁹ Sozomen, HE, ИБИ I - ГИБИ I, 81.

⁴⁹⁰ Zosimi, Comitibus et exadvocatis fisci, Historia Nova, V. 22.1-18; Chron. Min. ii, p.660=[MGH AA9, Chronica minora I-II], Berlin: Weidmann 1892.

⁴⁹¹ Procopii, Caesariensis Opera omnia. Rec. J. Haury, III 2, De aedificiis, Lipsiae 1913. iv, 6, 33. Cf. P. Heather, The Huns 14. 15; Cf. J. B. Bury, History of the Later Roman Empire from the death of Theodosius I to the death of Justinian (395-565), vol. I, New York 1958, 271.

⁴⁹² Sozomenos, HE, ИБИ II- ГИБИ I, 67, 69.

Олимпиодор известени сме дека во таа година тој учествувал во едно пратеништво кое било испратено од Константинопол кај варварите. Целта на ова ромејско пратеништво не ни е позната со оглед на тоа што податоците од Олимпиодор се фрагментарни, а не знаеме ниту за околностите кои довеле до истото. Но, од текот на настаните може да се извлече заклучок дека ова пратеништво требало да води преговори за мир, односно било задолжено за постигнување на договор, акт кој најчесто уследувал после напад/воено дејствие. Веројатно Хуните на Донат ја вознемириле претходно ромејската територија, па затоа источната влада одлучила да влезе во преговори со нив. Пратениците пловеле северозападно по Црното море и речиси се загубиле во бурата по патот. Тие најпосле дошле кај хунскиот крал Донат, чија сфера на активности очигледно била далеку од таа на Улдис. По размената на заклетвата за пријателство со Донат тие подмолно го убиле. Неговиот наследник Карато кој негувал непријателски чувства кон Олимпиодор и неговите придружници бил скротуван со скапи подароци испратени од Теодосиј II за да остане во мир⁴⁹³.

Опасноста од хунските напади станала реална. Источната влада навреме ја сфатила критичноста на ситуацијата, па затоа прибегнувала кон дипломатски преговори, но и кон подобрување на одбранбената способност на Империјата. За таа цел императорот Теодосиј II во 413 година започнал со обградување на Константинопол со јаки ѕидини, тоа се т. н. Теодосиеви ѕидини, кои требале да ја зајакнат безбедноста на главниот град. Меѓутоа, хунската опасност не била отстранета, бидејќи во 422 година тие превзеле нов напад на ромејска територија опустошувајќи ја Тракија. Ситуацијата била дополнително отежната и поради тоа што се засилила војната во овој период со Персија така што ромејските воени сили морале да бидат сконцентрирани на источниот фронт.

Хунските напади врз источноромејската територија главно доаѓале сè уште од регионите на долен Дунав, меѓутоа, тие во меѓувреме незапирливо се придвижувале кон запад. Така што кон 420-та година главнината на Хуните започнала да го завзема среден Дунав и регионите западно од Карпатите. Некои Хуни биле протерани од Панонија зад Дунав околу 427 година, но во следните децении тие продолжиле да се стационираат во овој регион. Според тоа некаде

⁴⁹³ Olimpiodorus, fr 19. pp. 182. 1-7. R. C. Blockley 1983; Thompson E. A. G., A History of Attila and the Huns, Oxford 1948, 34.

меѓу 395 и 425 година главнината на Хуните постепено била утврдувана западно од Карпатите⁴⁹⁴.

Кон крајот на 20-те години на V век на чело на Хуните се наоѓал извесен Руа, кој управувал заедно со неговите браќа Мундух и Октар⁴⁹⁵. Веројатно секој од браќата владееле посебен дел од Хуните и нивните потчинети народи. Обединувањето на власта на заедничка територија во овој период изгледа било главно непознато за ова племе. Од 432 година Руа се појавил како единствен владетел на хунскиот сојуз, а неговите браќа, бидејќи повеќе не се споменуваат во изворите веројатно починале. На овие Хуни, како резултат на договорот со Аециј од 433 година, им била отстапена Панонија Прима од западната влада⁴⁹⁶.

Со оглед на тоа што Источната империја требала да се соочи во 429/30 година со преминот на Вандалите во Африка, бидејќи ја превзела одговорноста за справувањето со нив, како и со обемот на обврските на истокот против Персија, притисокот на Хуните бил веќе премногу за нејзините воени ресурси. Сфаќајќи ја комплицираноста на ситуацијата источната влада била принудена околу 430/31 година да се спогоди со Хуните⁴⁹⁷. Не ни е позната со сигурност годината кога бил постигнат договорот со хунскиот водач Руа, но тој експлицитно е наведен во изворите при склучувањето на следниот договор со Хуните постигнат во 435 година, како договор чии одредби се ревидираат. Според договорот што го постигнале Ромеите со Хунот Руа се обврзале да им исплаќаат на Хуните годишен данок од 350 литри злато, да им дадат трговски права на пазарите во некои градови и да ги вратат избеганите ромејски заробеници или наместо тоа, за секој од нив да платат по 4 солиди како откуп. Фактот, што со овој договор е предвиден и точно утврден годишен трубут го објаснува мирот кој што постоел на дунавската граница во првите неколку години по заминувањето на Аспар во Африка со голема источноромејска војска во 431 година против Вандалите и како резултат на Аспаровото заминување во поход, Руа најверојатно го изнудил овој договор.

⁴⁹⁴ P. Heather, *The Huns*, 18.

⁴⁹⁵ *Iordanis Romana et Getica*, xxxv, 180

⁴⁹⁶ J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire I*, 272.

⁴⁹⁷ Priscus, fr. 2, pp. 224-5, R. C. Blockley 1983; Cf. P. Heather, *The Huns*, 25; E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, I, 1959, 289.

Меѓутоа, постигнатиот договор бил нарушен веќе во почетокот на 434 година. Од фрагментите на Приск дознаваме дека Руа преку својот дипломат Есла упатил остри барања до ромејската влада за враќање на некои негови потчинети луѓе, во спротивно им се заканувал со војна⁴⁹⁸. Станува збор за дел од племињата долж дунавскиот брег, кои им биле потчинети на Хуните. Тие откако се побуниле против своите господари и се обратиле на Империјата за помош. Со оглед на тоа што главните сили на Империјата биле зафатени на бојните полиња Руа побрзал да ја искористи оваа неповолна ситуација за Ромеите за да го прекине мирот со нив, сè со цел да издејствува поглем бенефит за себе. Хунот одбрал погодно време, бидејќи тогаш Источната империја имала недостиг од воени одреди, поради тоа што ромејските војски на чело со Аспар заеднички со западната римска војска дејствувале во Африка против Вландадите. За Руа тоа бил погоден момент и бил подготвен да го искористи⁴⁹⁹. Меѓутоа во истата година, во текот на воениот поход хунскиот лидер ненадејно починал⁵⁰⁰. Тој бил наследен од неговите двајца внуци, постариот Бледа и помладиот Атила⁵⁰¹.

И покрај тоа што дошло до смена на хунскиот престол по смртта на Руа, Источната империја решила да го испрати бараното пратеништво кај Хуните предводено од Плинт⁵⁰². Во градот Маргус⁵⁰³ во Горна Мезија ромејското пратеништво постигнало договор со Атила и Бледа во 435 година⁵⁰⁴. Според овој договор источната влада се обврзала дека во иднина нема да ги прифаќа оние кои што побегнале од Скитија заедно со ромејските заробеници, кои се вратиле дома без откуп, освен ако исплати 8 солиди за секој од нив на оние кои ги заробиле во војна. Понатаму било договорено Источната империја да не

⁴⁹⁸ Prisc, fr. 2, p. 225; ИБИ I - ГИБИ I, 87, 89. Cf. E. A. G. Thompson, A History of Attila, 65

⁴⁹⁹ E. A. G. Thompson, A History of Attila, 71.

⁵⁰⁰ Chron. Min. I, p. 660; Cf. Thompson E. A. G., A History of Attila, 72; J. B. Bury, History of the Later Roman Empire vol. I, 272

⁵⁰¹ Theophanes, p 102.16 (Theophanis Chronographia I, ed. C. de Boor, Leipzig 1883); Cron. Min I p. 660 s.a. 343; Cf. E. A. G. Thompson, A History of Attila, 73.

⁵⁰² Плинт бил Гот по потекло. Тој во 418 година задушил едно востание во Палестина и како награда следната година бил издигнат за конзул. Сп. Chron. Minora, II, p. 75, s. a. 418.

⁵⁰³ Маргус е тврдина која се лоцира на десната страна од устието на р. Морава. Сп. ИБИ I - ГИБИ I, 211, бел 335.

⁵⁰⁴ Priscus fr. 2, p. 225-227.

склучува сојуз со ниедно племе со кое Хуните биле во непријателство. Повикувајќи се на стариот договор постигнат со Руа, Хуните барале да бидат реafirмирани трговските права кои им биле гарантирани со тој договор и сега да им се овозможи трговија под еднакви услови со ромејските трговци и целосна сигурност. Плинт се согласил и на барањето годишниот трибут кој го плаќала Источната империја да биде удвоен и сега да изнесува 700 литри злато. Двете страни се заколнале на своите традиционални начини⁵⁰⁵, што би значело дека Хуните положиле заклетва според својата паганска вера (шаманизам), а Ромеите според христијанскиот обичај.

Овој договор останал на сила, односно не бил нарушен од хунска страна околу пет години, со исклучок на еден изолиран инцидент во околината на градот Новиодунум. Инцидентот им се припишува на хунските варвари или барем на извесен водач со хунско потекло, кој предводел следбеници со мешан етнички состав во кој доминирале Ругите; но тие по сè изгледа не биле опфатени со ромејско-хунскиот договор. Имено, непосредно по склучување на договорот избил еден бунт на најдолниот десен брег на Дунав кога бил опсаден градот Новиодунум во провинцијата Мала Скитија од Валпис. Последниот откако убил еден дел од жителите на градот и собрал големо богатство имал намера да ги нападне Тракија и Илирик. Според едни мислења во историографијата, тој бил Хун по потекло, а според други се работи за водач на Ругите, кои биле населени во рамките на Империјата⁵⁰⁶. Бидејќи Ругите им биле потчинети на Хуните не е исклучена веројатноста нивниот водач сепак да бил Хун по потекло, а не Ругиец. Од извештајот што го дава Приск⁵⁰⁷ за овој настан може да се забележи дека не станува збор за надворешен напад врз ромејска територија туку напротив опсадата била извршена од население кое во моментот живеело во тој регион. Тоа население во изворот е определено со етнонимот Руги, коишто веројатно биле населени претходно на ромејска територија заедно со други варвари, а меѓу нив сигурно имало и Хуни кои не заминале на запад. Така што овој напад бил извршен од страна на варварско население во мешан етнички состав, кое веројатно добило поддршка и од месното незадоволно ромејско население.

⁵⁰⁵ Priscus, fr. 2, p. 226-227.

⁵⁰⁶ E. A. G. Thompson, A History of Attila, 217-218.

⁵⁰⁷ Priscus, fr. 5, p. 228-229; ИБИ I - ГИБИ I, 89, 91.

Сепак под притисок на ромејските воени сили, Валпис склучил договор со Ромеите и ја повлекол опсадата⁵⁰⁸.

⁵⁰⁸ Priscus, fr. 5, p. 228-229; ИБИ I – ГИБИ I, 89, 91, 212, бел. 344 и 345.

1. Хунската инвазија на Балканот (441-448) и смртта на Атила

Во периодот од 435 до 440 година Источната империја не била вознемирувана на нејзината северна граница. Меѓутоа, кога во 439 г. Вандалите ја завзеле Картагина, источната влада била принудена да испрати воени одреди како помош на западната влада против нив. Тоа за Хуните била одлична можност да ја искористат зафатеноста на царските војски како против Вандалите во Африка така и против Персијците на исток. Па така, под изговор дека Источната империја ги прекршила одредбите од договорот т.е. дека не биле предадени бегалците како што било договорено, Хуните продреле преку Дунав и во 440/41 година го освоиле Виминациум. Потоа незадржливо почнале да напредуваат и ги завзеле Маргус (бил завземен со предавство), Сингидунум, Сирмиум⁵⁰⁹. Во 441 година Аспар договорил примирје во траење од една година. Но, веќе кон крајот на наредната година хунските напади биле обновени, во кои биле опустошени Илирик и Тракија. На самиот Дунав биле нападнати Рацијарија и Еско на устието на Искр во Дунав⁵¹⁰. Во 443г. биле освоени Ниш и Сердика, а движејќи се по р. Марица Хуните стигнале до Филипопол кој паднал во нивни раце, додека Адријанопол и Херакле ги одбиле нивните напади или биле заобиколени, Аркадиопол бил завземен. Како резултат на брзите маневри на Хуните, ромејските војски испратени против нив биле отсечени од Константинопол и биле одбиени во Херсонес. Напаѓачите сега му се приближиле на морето од три точки, Галиполе и Сест јужно на Градот и на едно неопределено место северно од него. Била окупирана и тврдината Атирас, која што се наоѓала мошне близу до ѕидините на престолнината⁵¹¹. Безнадежно било за лошо опремените номадски ескадрони да ги нападат новите фортификации

⁵⁰⁹ Немаме точни информации за тоа кога бил освоен Сирмиум, бидејќи Приск за опсадата на овој град зборува како за добро познат настан, но не дава никакви хронолошки детали за тоа. (Cf. Priscus, fr. 11, pp. 262.332-333). Поради тоа, настанот различно се датира во историографијата и тоа во 441, 447 или 448 година. За различната датација на овој настан спореди: M. Mirković, *Sirmium, its History og the I century A. D. to 582 A. D.*, Sirmium I, Arheološki institut SAN, Beograd 1971, 48; П. Милошевиќ, *Археологија и Историја Сирмијума*, 205.

⁵¹⁰ J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire*, vol. I, 274.

⁵¹¹ Theoph. P. 102-103. ff; Agathias, *The Histories*, CFHB, trans. by J. D., Frenco, Berlin 1975, V, 14. 5; Cf. E. Stein, *De Bas-Empire*, 291.

на Константинопол и ниеден чекор изгледа не бил направен против главниот град. Наместо тоа Атила се свртел кон остатоците од Аспаровата армија на тракиски Херсонес (Галиполски полуостров) и во одлучна битка тука ги разбил преостанатите сили на Империјата⁵¹². По овој пораз Теодосиј II немал друг избор освен да моли за мир. Преговорите му биле доверени на Анатолиј - *magister militum per Orientem*, кој успешно ја завршил неодамнешната војна со Персија. Условите дадени од Атила биле доста остри. Тој барал бегалците да бидат предадени одеднаш, заостанатиот долг требал да биде пресметан на 6000 литри злато и оваа сума требала да биде исплатена без одлагање. Освен тоа, годишниот данок плаќан на Хуните врз основа на договорот од 435 година, сега требал да биде зголемен на 2100 литри злато. Понатаму секој ромејски заробеник, кој ќе избегал од кај Хуните требал да биде откупен за 12 солиди по глава наместо договорените 8 солиди со претходниот договор. Истовремено било барано во иднина ниеден бегалец-варварин од кај Хуните да не биде прифатен во Источната империја⁵¹³. Овој договор бил привремено потпишан пред 27 август 443 година, а ратификуван есента истата година⁵¹⁴. Но и покрај договорот не завладеал вистински мир за Империјата. Атила, после Скота кој отишол во Константинопол да го прими златото и бегалците, испратил друго пратеништво во источноромејската престолнина, зголемувајќи ја потешкотијата за враќање на бегалците. По ова пратеништво биле испратени уште три последователни пратеништва. Министерите на Теодосиј за да им удоволат на хунските пратеници во секоја пригода им подарувале убави подароци коишто биле вообичаени за дарување на амбасадори⁵¹⁵, но Хуните и натаму настојувале ниту еден бегалец да не остане на ромејска почва. Безбројните минорни жалби на Хуните биле разгледувани од ромејските службеници, а Атиловите заменици/застапници собирале сè поголемо и поголемо богатство. Ромеите, како што пишува Приск, му се потчинувале на секое барање на Хуните и го прифаќале како заповед на господар тоа што тие ќе го побарале. Затоа што тие т.е. Ромеите се плашеле од

⁵¹² Priscus p. 282. 25.

⁵¹³ Marcelini 441; Procop. BP, 15. 21; Priscus fr. 9, pp. 236. 1-10; ИБИ I - ГИБИ I, 95; Cf. J. B. Bury, History of the Later Roman Empire, vol. I, 275.

⁵¹⁴ Priscus, pp.284.26-284.28; Cf. E. A. G. Thompson, A History of Attila, 85-86

⁵¹⁵ Malchus fr. 3, p. 389. 9; Priscus fr.10, pp. 240.1-4, 242.5-17.

нова војна со нив, но исто така се плашеле и од Персијците, кои подготвувале војна, од Вандалите кои го оневозможувале морепловството, од Исаврите кои организирале грабежи, од Арбајаните кои ги напаѓале источните предели на државата и од етиопските племиња кои се сојузувале против Ромеите. Затоа тие смирено му угодувале на Атила, додека против другите народи правеле обиди да водат војни, собирајќи војски и назначувајќи началници⁵¹⁶.

Источната империја одново била нападната од Хуните во 447 година, на чело со големиот хунски водач, Атила, кој откако го убил Бледа, (445 г.) станал единствен владетел на хунскиот сојуз. Изворите не соопштуваат за причината или изговорот којшто бил искористен. Овој напад бил планиран на еден повисок степен од оној во 441 година⁵¹⁷, а бил извршен не само од Хуни туку исто така и од контингенти на нивните потчинети племиња. Гепидите биле предводени од нивниот крал Ардарих, Готите од Валамир, а имало и други⁵¹⁸, чии имиња не се наведени во изворите⁵¹⁹. Нападот на самиот почеток бил насочен низ провинциите на Долна Скитија и Мезија, што е далеку на исток од оној во 441 година. Во истата година кога Хуните се подготвувале за поход, Источната империја ја снашла катастрофа од серија земјотреси во кој голем број градови и тврдини настрадале во Тракија, Хелеспонт и Кикладите како и сидините на главниот град⁵²⁰.

Кога Атила се стационаирал во провинцијата Дакија Рипенсис во близина на река Утус (денес р. Вит) императорската армија, која се движела од Марцианопол кон него го вовлекла во борба. Во овој воен судир Ромеите претрпеле тежок пораз. Хуните иако излегле како победници имале значителни загуби на својата страна. Токму поради големите загуби оваа ромејско-хунска битка ѝ нанела непоправлива штета на хунската моќ⁵²¹. Во таа битка, всушност, Атила ја постигнал последната своја победа над Источните Ромеи. Непосреден резултат од битката бил падот на Марцианопол, главниот град на Мезија Секунда. Според Јорданес, Хуните во овој поход ги опустошиле Илирик, Тракија

⁵¹⁶ ИБИ I - ГИБИ I, 99.

⁵¹⁷ Marcelini, s. a. 447; Cf. J. B. Bury, History of the Later Roman Empire, (1958), vol. I, 275.

⁵¹⁸ E. A. G. Thompson, A History of Attila, 90.

⁵¹⁹ Iordanis Romana et Getica, 331.

⁵²⁰ E. A. G. Thompson, A History of Attila, 91.

⁵²¹ E. A. G. Thompson, A History of Attila., 92; E. Stein, De Bas-Empire, 292.

и двете провинции Дакија заедно со Мезија и Скитија⁵²². Павле Ѓакон известува дека за време на овој хунски поход биле страотно опустошени Македонија, Мизија, Ахаја и двете Тракии⁵²³. Хунските опустошувања во Македонија се засведочени и со археолошки наоди. Пронајдено е оружје од хунско потекло во Стоби и Хераклеја Линкестис, кое е датирано во V век⁵²⁴. Бидејќи напаѓачите тогаш барале нови области за грабеж, се спуштиле на југ во Грција и се задржале само на Термопилите⁵²⁵. Поради отсуство на изворни податоци понатамошниот правец на ова инвазија останува непознат.

Според изворите Хуните за време на овој поход, освоиле не помалку од 70 градови (Галска хроника⁵²⁶), а Комес вели “Атила ја заринка цела Европа во прашина”⁵²⁷. За безизлезната ситуацијата во која се нашла Империјата за време на оваа хунска инвазија зборува и еден податок што ни го дава Приск, а кој се однесува на одбраната на тврдината Асемус во Тракија. Граѓаните на оваа тврдина разочарани од моменталниот воен капацитет на државата, решиле храбро да им се спротивстават на Хуните со своите сопствени сили и во тоа биле мошне успешни. Додека повеќето големи градови се нашле под нозете на напаѓачите, жителите на Асемус успеале да ја одбранат тврдината, да ги ослободат запленетите сограѓани, да ја одземат пљачката од напаѓачите, па дури и да заработ дел од нив⁵²⁸.

Штетите што ги претрпела Империјата за време на големата хунска инвазија од 447 година биле несогледливи. Отрезнета од страшните последици, источната влада своето внимание во наредниот период го насочила не кон војување туку кон водење преговори со Хуните. Така наредните три години биле исполнети со дипломатски средби меѓу Хуните и Ромеите, бидејќи последните останале без воени ресурси, па морале сега да се потпрат на вештините на нивните дипломати. Острумноста и трпението на Ромеите им донеле поголеми

⁵²² Iordanis Romana et Getica, 331

⁵²³ Pauli, Historia Langobardorum, MGH, saec. VI-IX, XIII, 16.

⁵²⁴ Е. Манева, Коскени плочки од рефлексни лакови и троробрести врвови од стрели со номадско потекло од Хераклеја, 49-60; И. Микулчиќ, Варвари во Македонија, 248.

⁵²⁵ Marcelini, s.a. 447

⁵²⁶ Chron. Min., I, p. 662.

⁵²⁷ Marcelini, s.a. 447; ИБИ II - ЛИБИ I, 310; Cf. E. A. G. Thompson, A History of Attila, 94.

⁵²⁸ Priscus, fr. 9. 3; ИБИ I – ГИБИ I, 97.

успеси од очекуваните. Дипломатската историја во овие години ни е многу попозната, благодарение на историчарот Приск, кој зел учество во едно ромејско пратеништво, посветувајќи во неговата книга доста диспропорционално внимание за да го опише она што го видел и направил⁵²⁹.

Хунската инвазија на ромејската територија била завршена со спогодба при што во 448 година мирот бил обновен на северната граница⁵³⁰. Мировните преговори од ромејска страна ги водел Анатолиј. За време на овие преговори Атила барал широк појас од областа јужно од Дунав да биде целосно евакуиран од Ромеите. Оваа област требала да се простира од Сингидунум на границата со Панонија до Нове на растојание од некои 300 милји и да биде на пет дена пат во длабочина, тоа е околу 100 или 120 милји. Со други зборови цела Дакија Рипенсис и делови од три други провинции морале да бидат напуштени и новата граница требала да минува низ Ниш. Дунав со сите негови фортификации и големите гранични градови, кои сега се наоѓале во руини не требале повеќе да бидат граница со Империјата⁵³¹. Не знаеме за некој друг услов од договорот: трибутот требал да се исплаќа и понатаму, но по која цена не можеме да кажеме. Ова барање на Атила, неповолно по Империјата, најверојатно било прифатено од ромејска страна; бидејќи во наредните две години ромејската дипломатија била насочена токму кон целта за обезбедување на извесно ублажување на овие услови.

Ромејско-хунскиот мировен договор очигледно не ги задоволувал интересите и на двете страни за што сведочи обемената дипломатска активност меѓу двете страни. На Ромеите веројатно не им одговарала висината на трибутот кој им го исплаќале на Хуните, а Атила не сакал да седи со скрстени раце и продолжил и понатаму да врши дипломатски притисок врз источната влада со цел да изнуди што поголеми парични издатоци и скапоцени дарови. Имено, хунскиот водач во пролетта 449 година го испратил во Константинопол Едекон, еден од најмоќните негови приврзаници. Едекон го предал писмото од Атила, во кое тој ги обвинувал Ромеите во врска со бегалците, ги заплашувал дека ќе прибегне кон оружје ако не му бидат предадени и ако Ромеите не се откажат да

⁵²⁹ E. A. G. Thompson, *A History of Attila*, 95.

⁵³⁰ Marcellini, s. a. 448.

⁵³¹ Priscus, pp. 286. 32-287.7; Cf. J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire*, vol. I, 275-6.

ја обработуваат завојуваната од него земја. Атила исто така барал кај него да дојдат пратеници кои ќе разговараат за спорните прашања и тоа не случајни луѓе туку највидни меѓу конзулите⁵³². Бидејќи Атила бил многу дрзок во неговите барања, Ромеите решиле да се справат со него така што ќе ја применат тактиката за покулпивоcт на негови блиски луѓе. Имено, додека хунскиот пратеник престојувал во Константинопол, еден ромејски евнух по име Хрисафиј се обидел да го поткупи и наговори да му изврши атентат на Атила⁵³³. Меѓутоа, овој обид за поткуп од ромејска страна не дал никакви резултати затоа што хунскиот пратеник му останал лојален на Атила и не подлегнал на оваа ромејска итроштина. Планот за атентат бил составен дел од агендата на дипломатското пратеништво кое уследило како одговор на хунското.

Имено, императорот решил да го испрати бараното пратеништво од Атила и како свои застапници ги испратил Максимин кој стоел на чело на пратеништвото, Приск како негов секретар и Вигила во улога на преведувач⁵³⁴. Во писмото од императорот, кое требал Максимин да му го предаде на хунскиот владетел, стоело дека Атила не треба да го нарушува договорот и да ја напаѓа ромејската земја и било нагласено во однос на бегалците дека освен тие што веќе биле предадени сега му испраќал уште 17 души, бидејќи други и немал⁵³⁵. Ова ромејско пратеништво испратено кај Хуните имало две цели. Првата цел била јавна и се однесувала на решавање на проблемот со бегалците, односно воспоставување на хармонија во односите меѓу Источната империја и Хуните. Втората цел била тајна - извршување атентат врз Атила, за кој од ромејските пратеници знаел само Вигила. Ромеите се обиделе својата намера да ја остварат преку поткупување на највидните луѓе на Атила, т.е. Едекон и Онегисиј⁵³⁶. Методот на поткулпивоcт кој се обидела да го искористи ромејската

⁵³² Priscus, fr. 11, p. 242. 11-18; Cf. ИБИ I-ГИБИ I, 99.

⁵³³ Priscus, fr. 11, p. 244. 24-56; Cf. ИБИ I-ГИБИ I, 101.

⁵³⁴ Според извештајот на Приск, ромејското пратеништво од Константинопол до престолнината на Атила во Панонија се движело по патот *Via militaris*, а по истиот пат и се вратило назад. Детален опис на овој пат со сите негови патни станици, дава К. Јиричек (Војна цеста од Београда за Цариград, 75-120).

⁵³⁵ Priscus, fr. 11, p. 246. 9-13. Cf. ИБИ I-ГИБИ I, 103; ВИНЈ, I, 13-16; Cf. J. V. Bury, *History of the Later Roman Empire*, vol. I, 276.

⁵³⁶ Priscus, fr. 11, p. 272; 274.

дипломатија во ова прилика како што веќе напоменавме не дал никакви резултати, бидејќи луѓето на Атила му останале лојални на својот господар и не поткликнале под овие примамливи понуди на Ромеите. Тие не допуштиле ниту да се девалвира ликот на нивниот владетел. Имено, кога во една прилика ромејските пратеници, правејќи споредба меѓу Атила и Теодосиј II, потенцирале дека источноромејскиот император е бог наспрема хунскиот владетел, кој е човек, Хуните жестоко реагирале. Претпазливоста и сомнежот кои ги пројавиле Хуните спрема ромејските пратеници мошне евидентно ги манифестирале преку забраната што им ја дале на пратениците: да не го поставуваат нивниот шатор на повисоко место од шаторот на Атила.

Откако Атила го осуетил обидот на Ромеите за атентат врз него, ги испратил пратениците назад во Константинопол, со ветување дека ќе го чува мирот доколку на еден негов секретар му се даде богата жена за сопруга. На овој начин хунскиот владетел уште еднаш ја пројавил неговата неодолива жед за натрупување на ромејското богатство⁵³⁷.

Додека ромејското пратеништво се наоѓало кај Хуните, Теодосиј придржувајќи се до максимата на ромејската дипломатија *divide et impera*, се обидел со богати подароци да го убеди воинственото племе - Акацири, кое се наоѓало на Понт, да го откаже сојузот со Атила и да склучи договор со Империјата. Таквиот обид останал безуспешен, бидејќи Атила во одлучна битка му задал силен пораз на ова племе и целосно го потчинил⁵³⁸.

Одново едно ромејско пратеништво на чело со Анатолиј и Номус се упатило кон Атила во 450 година. Средбата меѓу нив и Атила се случила во близина на непознатата река Дрекон. Ромејските пратеници го наговориле Атила да даде заклетва дека ќе се држи до условите за мирот утврдени со договорот од 448 година. Исто така го убедиле да се заколне дека нема да му предизвикува проблеми на Теодосиј со размена на прифатените бегалци од Хунската територија. Но, нивниот најголем успех лежи во убедувањето на Атила

⁵³⁷ Priscus, fr. 11, 246, 248, 250, fr. 14, 240.

⁵³⁸ Priscus, fr. 11, 258. 244-246; Cf. E. A. G. Thompson, A History of Attila, 96-97. Врз основа на податоците што ги дава Јорданес повеќето историчари ја прифаќаат тезата дека под името Акацири треба да се подразбираат Хазарите, односно Белите Хазари (Ак-Хазари). Сп. А. Кестлер, Тринаесто племе: Хазарско царство и негова оставштина, 20.

да се повлече од целиот појас јужно од Дунав, кој во 448 година тој заповедал да се евакуира целосно од Ромеите. На тој начин реката Дунав повторно станала гранична линија меѓу Источната империја и хунската држава. Токму овој дипломатски успех ја потврдува тезата дека она што не можела Империјата да го постигне на бојното поле-победа над Хуните го постигнала со посредство на својата умешна дипломатска тактика за водење преговори и разубедување на противничката страна.

Вигил, кој претходно бил задржан од Атила поради сомнежот за планиран атентат врз него, сега бил ослободен со откуп; а барањето за испорака на Хрисафиј, инцијаторот за атентатот, било повлечено⁵³⁹. Како посебна и лична услуга за двајцата Ромеи, Атила се согласил да ги ослободи поголемиот дел од ромејските заробеници без откуп. Пред да си заминат пратениците, Атила ги дарувал со коњи, со кожи и крзно, кои хунските владетели обожавале да ги носат⁵⁴⁰. Во овие преговори Атила имал мошне толерантен однос кон Анатолиј и Номус, кој би можел да се објасни со неговата намера наскоро да отпочне инвазија на Галија за што му требал безбеден грб.

Својата вистинска намера Атила ја затскривал зад ветувањето да го нападне во 450 година Визиготското кралство, лоцирано околу Тулуз, во својство на сојузник на Валентинијан, а всушност сакал да ја освои Западната империја и да го отстрани Аециј од позицијата главен командант на Западот. Таа своја намера ја манифестирал во барањето да му биде отстапена половината од Западната империја како мираз во бракот со Хонорија, сестрата на Валентинијан⁵⁴¹. Понудата за овој брак всушност пристигнала од самата Хонорија, а Атила само ја искористил приликата како повод за започнување на војна и реализација на неговите намери. За остварување на својата цел тој нашол сојузници во лицето на Вандалите⁵⁴² и дел од Франките⁵⁴³.

Меѓутоа, приликите во Источната империја во меѓувреме се промениле. Имено, кога во август 450 година починал императорот Теодосиј II го наследил

⁵³⁹ Priscus, fr. 15, p. 300. 2-8.

⁵⁴⁰ E. A. G. Thompson, A History of Attila, 123.

⁵⁴¹ Priscus pp. 328.28-325.3; p. 330.6-10; Cf. J. B. Bury, History of the Later Roman Empire (1958), vol. I, 290.

⁵⁴² Iordanis Romana et Getica,

⁵⁴³ Priscus, fr. 20, p. 306.1-3

на императорскиот трон енергичниот и одлучен император, Маркијан (450-457). Со доаѓањето на новиот император на престолот бил сменет и правецот на политиката кон Хуните. Па така, кога Атила испратил свое пратеништво во Константинопол да го земе данокот, кој вообичаено секоја година му го плаќале Ромеите, Маркијан остро одбил да им го предаде и објавил дека повеќе нема да им се исплаќа годиниот данок на Хуните, а доколку се заканувале со војна, тој соодветно ќе им одговорел со неговите расположливи воени сили⁵⁴⁴. И покрај тоа што Атила бил вознемирен од ваквата промена во политиката на источната влада, одлучил да не стапува веднаш во акција против неа. Ја одложил казната за императорот, поради неговата непослушност во исполнувањето на обврските од договорот за исплата на данокот и тргнал следната година на Запад во реализирање на подготвуваниот поход против западната влада. Меѓутоа, исходот токму од овој поход довел до судбински пресврт во односите меѓу Источната империја и Хуните.

При својот поход на Запад Атила, кој стоел на чело на Хунскиот сојуз својата пресудна воена средба ја имал со сојузот на Аециј во близина на градот Труа во Галија. Тука во летото 451 година дошло до жестока битка во која, иако немало победник, двете страни претрпеле огромни загуби, а Атила морал да се повлече кон Панонија⁵⁴⁵. Оваа битка во голем дел влијаела на падот на хунската моќ⁵⁴⁶.

Набрзо по враќањето во Панонија, Атила бил посетен од едно ромејско пратеништво испратено од Константинопол на чело со Аполониј. Меѓутоа ова пратеништво не постигнало никакви резултати, бидејќи хунскиот владетел одбил

⁵⁴⁴ Priscus p. 329.3-14

⁵⁴⁵ На страната на Атила се бореле: Остроготи, Гепиди, Херули, Руги, Свеви, Тјуринги и дел од Франките. Армијата на Аециј ја сочинувале: Визиготи, Бургунди, Алани, Франки и Саксонци. Iord. Get. 192, 198-200. Chron. Gall. 511, 615; Cassiod. Chron. An. 451. Cf. B. Bury, History of the Later Roman Empire, vol. I, 291-293; Буданова В. П., Варварский мир, 71; Г. Пфайльшифтер, Теодорих Великий, 50; Успенски Ф., Историја византијског царства, т. 1, 142.

⁵⁴⁶ Според мислењето на Бјури, Атила токму во ова битка покажал дека е слаб стратег на што се должела неговата неуспешна инвазија на Галија. Наспроти тоа, Аециј покажл извонредни стратешки способности при раководењето на својата војска, на тој начин истакнувајќи ја својата надомок над Атила, кој немал талент за стратегија. Тој фактор, според овој учен, бил одлучувачки за ваквиот негативен исход на хунската инвазија на Галија. Сп. J. B. Bury, The Invasion of Europe, 150-151.

да го прими затоа што пратениците не го носеле со себе очекуваниот данок⁵⁴⁷. Во септември истата година разлутениот Атила дури испратил и една мала група Хуни да извршат упад во источен Илирик за пљачкашки цели, имајќи веројатно намера со тоа да го потсети Маркијан што го очкува кога ќе започне за Хуните сезоната на походи⁵⁴⁸. Сепак во овој период Атила не покажувал многу голем интерес кон Источната империја, неговите погледи биле свртени кон Западот.

И покрај големите загуби што ги претрпел во битката на Каталунските полиња тоа не му пречело идната година (452 г.) да ја нападне и опустоши⁵⁴⁹ Италија, завземајќи ги Аквилеја, Милано и редица други градови. Патот кон Рим на Атила му стоел отворен. Аециј морал да го следи со своите воени сили, меѓутоа не бил доволно силен за да се впушти во битка. Сепак, земјите јужно од реката По, како и самиот Рим биле поштедени од понатамошни хунски опустошувања благодарение на римскиот епископ Лав. Тој бил испратен од западноримскиот император со двајца истакнати сенатори да преговараат со Атила. Откако му биле понудени богати подароци, кои биле доволни да го разубедат да ја напушти Италија, хунскиот водач ги прекинал опустошувачките активности и се повлекол кон Панонија⁵⁵⁰.

Намерата што ја имал Атила, воено да му се одмазди на ромејскиот император Маркијан, не успеал да ја оствари, бидејќи во 453 година ненадејно починал ноќта по свадбената веселба. Во врска со смртта на овој голем хунски владетел постојат две верзии дадени во изворите. Според првата верзија причината за неговата смрт била обилното крварење низ носот кое го задушило додека спие⁵⁵¹. А, во втората верзија се вели дека тој бил убиен од неговата нова сопруга Илдико за време на неговата прва брачна ноќ со неа⁵⁵². Во прилог на

⁵⁴⁷ Priscus, fr. 18.

⁵⁴⁸ E. A. G. Thompson, A History of Attila, 143.

⁵⁴⁹ Iord. Get. 221-222; Paul. Diac. Hist. Rom., XIV, 2; Воените загуби во хунскиот табор најверојатно се однесуваат на сојузничките племиња кои учествувале во битката, а не на самите хунски коњанички одреди, во спротивно, тешко би можеле за така кратко време Хуните повторно да се впуштат во воени дејствија.

⁵⁵⁰ B. Bury, History of the Later Roman Empire (1958), vol. I, 294.

⁵⁵¹ Priscus p. 316, fr. 24; Jordanes, Get. 49, 254-55, 256-58.

⁵⁵² Marcellinus, s. a. 454; Chron. Paschal, pp. 587. Малала во врска со смртта на Атила соопштува дека девојката (без да го наведува нејзиното име) со која спие хунскиот владетел

втората верзија може да се наведе делот од извештајот на Јорданес, кој пак го превзел од современикот Приск, каде се вели дека дури и императорот Маркијан бил известен од бога на сон за смртта на големиот Атила⁵⁵³. Овој иако легендарен податок многу пати слободно се толкува како ромејска дипломатска тактика, односно дека источниот император, всушност, го подготвил атентатот врз Атила со посредство на новата сопруга на Атила, Илдико, која имала бургундско потекло. Приказната за сонот би требало да асоцира на увереноста на императорот во позитивниот исход на неговиот план, а информацијата добиена од бога да послужи како потврда дека страшниот Атила конечно бил казнет за неговите злодела врз Ромеите. Нам ни останува или да го прифатиме овој легендарен податок за сонот или да го отфрлиме во целост, бидејќи сонот како таков е индивидуален чин, кој има мистично значење и не може да се докаже, иако Приск вели дека тоа го тврди врз основа на сигурни податоци. Кои биле тие податоци ние не знаеме. Како и да е, Атила неславно го завршил својот живот, бидејќи не умрел храбро борејќи се на военото поле туку во постела додека спиел.

Истовремено и Источната и Западната империја можеле конечно да здивнат од силните хунски притисоци затоа што по смртта на Атила големата Хунска држава се распаднала под неговите синови - наследници, кои се ископарале за престолот. Таа неслога била искористена како поволна прилика од потчинетите племиња да организираат востание и конечно да се ослободат од хунското иго.

имала хунско потекло и дека таа била осомничена за неговото убиство. Malalae, Chron. p. 359. 5. Cf. ИБИ III - ГИБИ II, 208.

⁵⁵³ Iordanes, Get. XX; ИБИ II - ЛИБИ I, 354.

2. Хуните по смртта на Атила

Големиот и страшен хунски владетел, Атила, како што го опишуваат изворите, на своите синови им оставил пространа империја со многубројни потчинети племиња, која тие не успеале да ја зачуваат.

Поради не постоење на точно утврдено правило за наследување на хунскиот престол дошло до недоразбирање и неслога меѓу синовите на Атила, кои ги поделиле потчинетите народи меѓу себе⁵⁵⁴. Ваквата ситуација довела до побуна на народите кои ги владееле. Востанието го кренал кралот на Гепидите, Ардарих, бидејќи се почувствувал игнориран од синовите на Атила при наследувањето на хунскиот престол за кој имал аспирации. До решавачка битка дошло во 454 година на неидентификуваната реката Недао⁵⁵⁵ во Панонија меѓу потчинетите народи предводени од Гепидите и Хуните со нивните приврзаници. Што се однесува до племињата кои зеле учество во ова битка податоци наоѓаме кај Јорданес. Тој ги набројува Готите, Гепидите, Ругите, Свевите, Аланите, Хуните и Херулите со оружјето кое го користеле без притоа да ги разграничи кој против кој се борел. Односно не ни посочува кои племиња ги сочинувале двата спротивставени табора⁵⁵⁶. Востанатите народи без сомнение добиле помош и поддршка од императорот Маркијан. Во таа битка Хуните доживеале потполн пораз. Загинал Атиловиот најстар син, Елак, а неговите преживевани браќа со остатокот од нивните приврзаници пребегнале преку Карпатите до брегот на Црното море, населувајќи ја степата на северен Крим⁵⁵⁷. Еден дел од преостанатите Хуни останал во Панонија, а друг дел од нив се населиле на територија на Источната империја како федерати. Делот од Хуните кои дошле на источноромејската територија се населиле претежно во долнодунавските провинции и тоа: Крајбрежна Дакија, Долна Мизија и Скитија. Јорданес

⁵⁵⁴ Cronicon Minor, p. 482.

⁵⁵⁵ Во историографијата постојат повеќе различни идентификации за оваа река. Види повеќе кај: H. Gračanin, J. Škrkulja, *The Ostrogoths in Late Antique Southern Pannonia*, 168, n. 8.

⁵⁵⁶ Iord. Get. 261.

⁵⁵⁷ За да се обезбеди источната влада од хунските напади, а и од нападите на други племиња во овој реон, извршила реконструкција на одбранбените ѕидини. Еднаш тоа го направил Зенон во 488 година, а потоа и Јустинијан I, кој подигнал цела низа утврдувања меѓу Херсон и Боспор. Сп. Д. Оболенски, *Визнатијски комонвелт*, 38.

раскажува дека синовите на Атила се населиле во тие области водејќи со себе и други племиња, кои влегувале во составот на Атиловата држава⁵⁵⁸. Некои од Хуните заедно со Сарматите биле населени и на други отстапени места за нив во Илирик сè до Кастра Мартис. Ернак помладиот син на Атила го одбрал за населување најодалечениот дел од Мала Скитија. Неговите роднини Еменцур и Улциндур ја завзеле Крајбрежна Дакија, Утус, Искус и Алмус. Во средината на V век Хуни и Сармати биле населени и крај устијата на Вит, Искар, во денешна Северозападна Бугарија и во Добруџа до делтата на Дунав⁵⁵⁹.

Империјата страдала од нови напади на Хуните и по нивното раселување, тие главно ја поминувале долнодунавската граница и вршеле инвазија на ромејската територија. Еден таков напад е забележан во изворите од 466/7 година. Тогаш Империјата била инволвирана во војната што се одвивала меѓу Остроготите и Скирите, давајќи им поддршка на последните. Таа ситуација ја искористиле хунските орди предводени од Хормидак, го поминале заледениот Дунав и навлегле во ромејските провинции. Тие со тешки маки биле сопрени и поразени од Антемиј дури кај Сердика⁵⁶⁰.

По битката на Недао големата Хунска империја се распаднала, а хунската моќ била неповратно загубена. Преживеаните синови на Атила се обиделе да го вратат својот углед и да преговораат со Империјата како рамноправни партнери како што тоа некогаш го правел нивниот татко, но наишле на одлучно негодување од ромејска страна. Тоа се случило во 468/9 година кога испратиле свое пратеништво во Константинопол. Целта на ова хунско пратеништво, претпоследно кое се споменува во изворите, била да се расчистат разликите кои постоеле меѓу источната ромејска влада (очигледно имало некои борби) и да преговара за мировен договор, кој би ги обновил пазарите во градовите покрај ромејската граница за Хуните. Меѓутоа, ова пратеништво не постигнало ништо, бидејќи императорот Лав I (457-474) не гледал причина зошто да им дава ромејски бенефиции на луѓе кои ѝ направиле толку многу штета на Империјата. По неуспехот на хунското пратеништво дошло до несогласици меѓу водачите на Хуните, синовите на Атила - Денгизих и Ернак. Ернак одбил да земе учество во

⁵⁵⁸ Iord. Getica, 265-267.

⁵⁵⁹ В. Велков, Градът, 235.

⁵⁶⁰ Apoll. Sid. Carmina. II, 237-298.

походот со којшто се заканил Денгизих на Империјата и затоа последниот отишол сам⁵⁶¹. Кога се наоѓал во близина на Дунав бил запрашан од еден ромејскиот начлник на одбраната зошто потготвувал војна, Денгизих без да му даде одговор преку луѓето испратени за таа цел, испратил уште едно пратеништво во Константинопол. Овојпат побарал од императорот да добие земја и пари за себе и за својата армија, инаку во спротивно се заканувал со војна. На тоа императорот му одговорил дека бил подготвен да стори сè само ако Хуните доаѓаат да му бидат покорни и да склучат сојуз⁵⁶². Забележлива е промената во пристапот на императорот кон барањата на Денгизих. За разлика од првото барање, кое првенствено тежнело кон одржување на трговски врски меѓу Хуните и Ромеите, императорот остро го одбива; второто барање го одобрува само под одредени услови. Ваквиот различен пристап би можел да се толкува како недопуштање од страна на императорот да се одржуваат рамноправни партнерски односи со Хуните како порано. Со тоа јасно им ставил до знаење на Хуните дека нивното славно време завршило и дека сега тие не се во состојба да му поставуваат услови на императорот, туку напротив, единствено можеле да му бидат поданици и да исполнуваат служба која тој би им ја одредил/доделил. Таа служба првенствено би имала воен карактер. Од извештајот на Приск не можеме да дознаеме каква била реакцијата на Денгизих, бидејќи не е целосен, но затоа од други извори дознаваме за неговата судбина. Очигледно е дека не бил задоволен од одговорот што го добил, тргнал во поход против Империјата во кој претрпел потполн пораз од ромејската војска и загинал на бојното поле во 469 година. Ромејскиот војвода Анагаст му ја отсекол главата и ја однел во Константинопол⁵⁶³. Судбината на Ернак не ни е позната, но со оглед на тоа што одбил да учествува во војна против Империјата и останал да живее на ромејска територија, по сè изгледа дека го завршил животот во нејасни околности како нејзин наемник.

Последниот поголем поход што го превзеле Хуните во текот на V век на долнодунавските провинции започнал во незаштитениот дел од реката Дунав во

⁵⁶¹ Priscus, fr. 46.; ИБИ I - ГИБИ I, 125. Cf. E. A. G. Thompson, A History of Attila, 156.

⁵⁶² Priscus, fr. 48. ИБИ I - ГИБИ I, 127.

⁵⁶³ Marcelini s. a. 469; ИБИ II - ЛИБИ I, 311; Chron. Pasch., ed. Bonn, 323; Cf. E. A. G. Thompson, A History of Attila, 157.

почетокот на владеењето на Зенон (474). Меѓутоа, ромејските војсководители без поголеми проблеми ги одбиле напаѓачите⁵⁶⁴. Дел од Хуните по овој премин останале да живеат во Тракија⁵⁶⁵.

Главните сили на Хуните за време на владеењето на Лав I и Зенон останале на долен Дунав, меѓутоа веќе не претставувале релевантна сила опасна по безбедноста на Источната империја. Но, затоа пак, на сцена се појавиле нови племиња сродни на Хуните, кои одиграле улога слична на последните (Кутригури, Утигури, Авари итн.). За нив зборуваме во одделни поглавја подолу во текстот.

⁵⁶⁴ E. A. G. Thompson, *A History of Attila*, 157.

⁵⁶⁵ Evagrius, *Hist. eccl.* III, 2.

3. Дипломатија

Терминот дипломатија во средниот век воглавном ги означувал принципите, методите, механизмите и техниките кои една држава или Империја ги користела во преговорите со други држави, односно, племиња и во промоцијата на интересите на сопствената надворешна политика.

Дипломатијата сфатена како војна водена со други, пред сè, мирни средства, е сфаќање кои им било својствено на источните Ромеи. За нив “купениот мир” со трибут, во секој случај, бил поевтин од било каква војна. Од таа причина безбедноста на Империјата во голема мера зависела не само од нејзините воени капацитети, туку и од нејзината активна дипломатска дејност. На тој начин потпирајќи се помалку на својата воена сила, а повеќе на сите форми на разубедување: регрутирање сојузници, разубедување (одвраќање) на непријателот или поттикнување на потенцијалните непријатели меѓусебно да се судрат, Империјата успевала да ја одржи својата стабилност.

Поради нараснатата опасност од варварскиот свет, генерирана од Големата преселба на народите, само оружјето како такво не било доволно. Неопходна била и умешна дипломатска игра, поради што изучувањето на варварите станала постојана грижа на ромејските политичари. Интересот кон варварите опфаќал мошне широк регистар. Биле изучувани и анализирани: карактерот, традициите, битот, обичаите, слабостите и доблестите како и нивните пријатели и непријатели. Особено внимание се издвојувало на можноста за поткуп⁵⁶⁶. Источната империја немала професионални постојани дипломати и службеници кои би се занимавале со разузнавање. Дипломатската дејност ја вршеле разновидни службеници кои покрај своите основни обврски понекогаш добивале задолжение да се најдат во улога на дипломати (пратеници-преговарачи)⁵⁶⁷. Иако дипломатијата не била ексклузивна професија, сепак оние кои биле избирани за пратеници (амбасадори) требале да задоволуваат извесни критериуми: да бидат угледни мажи кои се религиозни, кои никогаш не биле осудувани за кривични дела или јавно осудувани. Прирачниците од VI век препорачуваат пратениците да се држат до специфично однесување: да се однесуваат љубезно, благородно и

⁵⁶⁶ Г. Бакалов, Византија, София 2000, 193.

⁵⁶⁷ E. N. Luttwak, *The Grand strategy of Byzantine Empire*, Cambridge 2009, 6.

великодушно до степен на нивното овластување. Пратениткот кој се подготвувал за мисија бил претходно тестиран со тоа што му се презентирала листата со теми и бил прашуван како ќе се справи со секоја поодделно под различни претпоставени околности-сценарио базирано на принципот: играње улоги⁵⁶⁸.

Дипломатската дејност на Империјата кон варварскиот свет особено се интензивирала по започнувањето на Големата преселба на народите, иницирана од Хуните. Причината за интензивирање на дипломатските активности лежи во тоа што Источната империја во наредниот период била осудена да води постојано исцрпувачка борба на два фронта, борба која траела сè до крајот на Источното царство⁵⁶⁹. Поради неможноста истовремено армијата да биде ангажирана на два фронта, Империјата прибегнувала кон невоени средства со цел да го неутрализира еден од непријателите, додека со другиот војувала.

Прв император кој ја водел таа судбоносна војна на два фронта бил Валенс, кој како што веќе споменавме во катастрофалната битка со Западните Готи, придружени од Источните Готи, Аланите и Хуните кај Адријанопол во 378 година го загубил животот. Токму по оваа битка опасноста од Хуните постепено почнала да расте и затоа источноромејската влада во наредниот период одлучила спрема нив да превземе дипломатски активности. Тие се состоеле во примена на различни методи како што се: купување на мирот со трибут, опсипување на хунските пратеници и владетели со богати подароци, кои требале да остават кај нив впечаток за неисцрпност на ромејското богатство, бил применуван методот - раздели, па владеј, а и поткупливоста исто така играла голема улога. Но, кога хунскиот владетел не бил задоволен од ромејското злато и другите богатства тогаш бил скротуван со доделување на високи почести, вклучувајќи го на тој начин во источноромејската хиерархија на служби од што варваринот бил особено поласкан.

Со оглед на тоа што во првите децении на V век Хуните биле поделени на одделни орди кои ги управувале засебни водачи Источната империја водела дипломатска политика со нив поодделно.

⁵⁶⁸ The Anonymous Byzantine Treatise on Strategy. Three Byzantine Military Treatises, ed. G. T. Dennis, CFHB, Washington 1985 pp. 125–127; Cf. E. N. Luttwak, The Grand strategy of Byzantine Empire, 101.

⁵⁶⁹ Г.Острогорски, Историја на Византија, Скопје 1992, 70.

Така, според податоците од изворите Империјата првиот дипломатски контакт со Хуните го остварила околу 400 година кога хунскиот водач Улдин ја испратил главата на Гајна во Константинопол преку своите пратеници и барал од ромејската влада награда за извршената услуга. Иако се чини дека ова иницијатива потекнала од Хуните, сепак не е исклучена можноста Империјата претходно да стапила во дипломатски контакт со Хуните, кои во тоа време се движеле околу Дунав и да побарала помош од нив во казнувањето на бунтовникот Гајна.

Следниот ромејско-хунски дипломатски контакт за кој дознаваме од изворите се однесува на пратеништвото, кое источната влада го испратила меѓу Хуните во 412 година кај хунскиот водач Донат. Ова пратеништво веројатно уследило како одговор на хунските напади на ромејска територија при што неговата цел веројатно била да се постигне мир и да се воспостават пријателски односи меѓу двете страни. Нашите сознанија за причините, целите и околностите кои довеле до овие дипломатски активности се нецелосни, бидејќи изворните информации се ограничени и фрагментарни.

По пауза од скоро една деценија Хуните и Ромеите одново влегуваат во договорни односи. Имено, околу 430/31 година од изворите дознаваме дека Ромеите склучиле договор со хунскиот водач Руа. Иако договорот не е експлицитно наведен во изворите, односно немаме директни податоци за него сепак го насетуваме од информациите коишто ги имаме за следниот склучен договор со Хуните (435 г.), при што се нагласува дека последниот договор ги ревидира одредбите на претходниот. Овој договор Ромеите ги обврзувал на следното: да им исплаќаат на Хуните годишен данок од 350 литри злато, да им дадат трговски права на пазарите во некои градови и да ги вратат избеганите ромејски заробеници или наместо тоа, за секој од нив да платат по 4 солиди како откуп. И за овој договор кој е резултат на дипломатска активност не ги знаеме околностите по коишто уследил, но со сигурност станува збор за хунски напад (делот од Хуните коишто ги предводел Руа) на ромејска територија, бидејќи се наведува клаузула за откуп на ромејски заробеници, кои можеле да бидат заплени за време на извесен хунски продор во Империјата. Клаузулата за висината на трибутот зборува за тоа дека на тој начин Хуните би можеле да се држат настрана од ромејската територија, односно токму златото било гарант за

одржување на мирот. Руа најверојатно го изнудил овој договор од Империјата користејќи се од неповолната ситуација за Ромеите, бидејќи голем дел од ромејските воени сили биле испратени во Северна Африка против Вандалите (431 г.). Токму со овој договор се објаснува мирот на северната граница додека ромејската армија оперирала против Вандалите. Овој договор немал долг век на траење затоа што по три години бил нарушен. Целта на хунскиот водач и понатаму била да врши притисок врз ромејската влада. Овојпат како повод за нарушување на договорот бил искористен моментот кога неколку негови потчинети племиња долж реката Дунав преминале на ромејска страна. Руа преку свое пратеништво му се обратил на источниот император барајќи неговите поданици да бидат вратени назад, во спротивно се заканувал со војна. Сепак, хунскиот владетел, Руа набрзо починал и не го дочекал ромејското пратеништво, кое требало да преговара за надминување на недоразбирањата меѓу двете страни. Пратеништвото предводено од Плинт го пречкале наследниците на Руа, браќата Бледа и Атила. Бил постигнат договор во 435 година кој ги вклучувал клаузулите: за бегалците кои требале да бидат откупувани за осум солиди, за уредување на пазарите и за висината на трибутот кој бил удвоен. Овој договор останал на сила до 440 година кога бил нарушен од хунска страна под изговор дека не се почитувала одредбата за бегалците, по што Хуните ја стартувале својата прва поголема инвазија на Балканот.

Наредните два ромејско-хунски мировни договори (443 и 448 година) коишто биле склучени со посредство на дипломати после двата големи хунски походи на Балканот биле сконцентрирани на двата сегменти: откуп на заробениците и висина на трибутот. Хуните бидејќи биле во позиција да ги диктираат условите на договорот извлекле максимум за себе со тоа што ја зголемиле сумата за откуп на заробениците за плус четири солиди т.е. од осум на дванаесет, а висината на трибутот била покачена за три пати. Сепак, најтешко им паднало на Ромеите кога со последниот договор морале да ја поместат границата со хунската држава на југ до Ниш и да ги евакуираат сите области северно од овој град. Со оглед на тоа дека Империјата била во неповолна ситуација морала да ги прифати овие лоши услови што произлегувале од мировните договори, но исто така знаела дека постигнала привремено решение со своите опоненти, кое во догледно време можело да се промени. Во таа смисла источната влада во

наредниот период праќала свои пратеништва на хунскиот двор (449 и 450 година) за да ги ревидираат одредбите од постигнатите повоени договори и да ги ублажат последиците од нив. Најголем успех ромејската дипломатија постигнала во 450 година кога условот за поместување на хунско-ромејската граница на југ до Ниш бил елиминиран и повторно границата била вратена по старо на реката Дунав.

Дека Хуните и задавале сериозни проблеми на Источната империја, која одлучила со нив да се справува со дипломатски средства сведочат обидите за убиство на Атила преку поткупување на неговите блиски соработници и наговарање на потчинетите на Хуните племиња да се свртат против своите господари и да всаат раздор и безредие во хунската држава.

Штом Атила го насочил своето внимание кон запад, Источната империја почувствувала олеснување и го сменила правецот на политиката кон овој неустраслив хунски владетел така што ја прекинала исплатата на трибутот.

По смртта на Атила хунската моќ ослабнала така што за Империјата Хуните веќе не биле партнер достоин за дипломатска размена. Имено, кога Атиловите синови му се обратиле на ромејскиот император преку свое пратеништво за исполнување на некои нивни барања, отсечно биле одбиени. Токму овој надмен став на ромејскиот император ја потврдува тезата дека Империјата ги вложувала максимално своите дипломатски капацитети само тогаш кога сериозно биле доведени под закана нејзината безбедност и опстанокот.

Пратеништва меѓу Хуните и Ромеите биле разменувани не само после воени операции кога имале за цел да ги договараат условите за мир, туку и во мирновременски период. Последниот тип на дипломатски активности биле насочени првенствено кон исплата на трибутот, односно негова достава од ромејските пратенци до хунската престолнина или пак по него доаѓале хунските пратеници во Константинопол. Освен тоа, биле разменувани и подароци како потврда за подготвеноста на двете страни да останат во мирни, односно пријателски односи.

Преговорите коишто биле водени меѓу Теодосиј II и Хуните како што веќе нагласивме секогаш вклучувале два важни елементи: исплата на трибутот во

злато и враќањето на бегалците (romeјски воени заробеници) или нивен откуп, кој требал исто така да биде исплатен во злато⁵⁷⁰.

Исплатата на трибутот, кој претставувал замена за мирот, била различно сфаќана од хунска и romeјска страна. Додека за Атила трибутот бил демонстрација на хунската надмоќ⁵⁷¹ над Источната империја, за Теодосиј II трансферот на злато во хунските земји бил форма на патронат (покровителство) во која самиот бил доминантен партнер во односот партнер-клиент. Теодосиј II и неговите советници сметале дека трансферот на злато за Атила не претставувал плаќање на данок туку нормален дел од односот меѓу императорот и императорската служба од највисок ранг во romeјското општество, сметајќи го и самиот хунски владетел како дел од таа служба. Во таа смисла се сфаќа и изјавата на еден западен амбасадор, кого го споменува Приск. Амбасадорот рекол дека златото му се дава на Атила поради рангот, а тој ранг бил *magister militum*⁵⁷². Почесниот наслов на воен заповедник, за кој зборува Приск, можно е Атила да го примил од западниот император Валентијан III, бидејќи Приск за тоа дознал од западноримските пратеници. Сепак, ако се има во предвид напомената на Приск дека со таа чест се сокривал фактот за данокот, кој му се исплаќал на хунскиот владетел, а знаеме дека него го плаќала Источната империја, не е исклучена можноста тој почесен ранг на Атила да му бил доделен од Теодосиј II⁵⁷³.

При водењето на преговорите била задолжителна праксата на размена на дарови (подароци). Таа требала да го изрази ставот за пријателски однос на гостинот и да го импересионира или надмине колегата-дипломат. Прикладноста на подароците зависела од нивната вредност како за давателот така и за примачот. Ромејските подароци тежнееле да бидат скапи поради нивната природа т.е. внатрешна вредност (на пр. сребрени пехари) или нивното егзотично

⁵⁷⁰ За улогата на златото во византиското и хунското општество, види: P. Guest, *Roman Gold and Hun Kings: the use and hoarding of solidi in the late fourth and fifth centuries*, *Moneta* 82, Wetteren 2008, 299-300.

⁵⁷¹ Според зборовите на Есла, што ни ги пренесува Приск, дознаваме дека со самото тоа што Теодосиј му плаќал данок на Атила станал негов роб. *Priscus*, fr. 15, p. 296. 8-12.

⁵⁷² *Priscus* fr. 11.7, 627-631, ed. Blockly.

⁵⁷³ Cf. Blockly 1983, 387 бел. 69; A. Demandt, *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284-565*, München 1989, 168.

потекло (како индиски бибер, свилена облека и бисери). Додека пак, хунските подароци, според пишувањето на Приск, за Ромеите биле вредни поради нивната поврзаност со хунската кралска традиција, како што се коњите и кожата од диви животни со кои се украсувале „скитските кралеви“⁵⁷⁴.

Историчарите-современици, кои пишувале за овој период, не ја поддржувале стратегијата на Теодосиј II за купување на мирот со Хуните, поради огромниот одлив на ромејско злато во хунските земји, кое со тешки маки било собирано од поданиците на Источната империја⁵⁷⁵.

Сепак, колку и да се тврди дека ромејската дипломатија во однос на Хуните била неуспешна или погубна за Империјата, тоа не може да се прифати. Имајќи ја во предвид тежината и комплицираноста на општата констелација во опкружувањето во овој период кога источноромејските воени сили биле буквално растргнати на два фронта против Персија на исток и Вандалите во Африка, а требале да ги задушваат и внатрешните бунтови⁵⁷⁶, единственото решение што ѝ преостанало на Империјата за неутрализирање на Хуните била исплатата на трибутот.

Со оглед на тоа што Империјата го оданочувала земјоделското производство од нејзините потчинети територии за да ја исплаќа моќната армија и политичките и административните службеници било каква загуба на територија поради анексија или привремено уништување во војна значело губење на приходите и слабеење на државната машина⁵⁷⁷. Токму стабилниот даночен систем бил еден од факторите кој го спречил распадот на Источната империја и го обезбедил нејзиното преживување.

⁵⁷⁴ Priscus fr. 11, p. 262. 307-312. ИБИ I-ГИБИ I, 119; Cf. P. Guest, Roman Gold, 298.

⁵⁷⁵ “ ... поради парите кои требале да бидат исплаќани на Хуните, (управниците) ги принудиле сите да плаќаат даноци, дури и оние кои биле ослободени времено од вонредно тешкиот земјишен данок (...) Исто и сенаторите требале да внесуваат определено количество злато за својот чин (...) луѓето кои некогаш биле богати сега ги давале на продажба накитите на своите жени и покуќнината... Priscus fr. 9, 236. 22-31. ИБИ I - ГИБИ I, 95; Cf. P. Guest, Roman Gold, 298.

⁵⁷⁶ Priscus fr. 10, p. 242. 10-17; ИБИ I-ГИБИ I, 99.

⁵⁷⁷ D. Miller, Byzantine Treaties-Making, 500-1025, Byzantinoslavica, 32, 1971, 56; P. Heather, The Huns, 21.

Од таа причина источната влада не си дозволувала на подолг рок да војува со Хуните на своја територија и се одлучила да им исплаќа данок, акт со кој хунскиот владетел, Атила се чувствувал мошне горд, сметајќи го источниот император за роб приклезтен во неговите канџи. Иако, Империјата покажала извесна слабост во однос на недостаток на доволно воена сила, бидејќи била принудена да делува на два фронта, сепак со исплатата на данокот во огромни количини злато покажала економска надмоќ, која комбинирано со дипломатската игра, успеала да го скроти надворешниот непријател од север.

Кревката моќ што ја демонстрирал Атила, возгордеан од тоа што источната влада постојано ја држел на штрек со уцени, се распаднала во првиот поголем судир со западната војска.

ГЛАВА ШЕСТА

ИСТОЧНО-РИМСКАТА ИМПЕРИЈА И ВАРВАРИТЕ ПО РАСПАЃАЊЕТО НА ХУНСКИОТ СОЈУЗ ВО ПАНОНИЈА И НА ДОЛЕН ДУНАВ ДО КРАЈОТ НА VI ВЕК

1. Гепиди, Херули, Лангобарди, Сармати, Скири и Руги

По распадот на Хунскиот сојуз настанало ново поголемо раздвижување на племињата и тоа пред сè на оние кои се ослободиле од хунската власт.

Гепидите како победници ја завзеле територијата што ја владееле нивните господари, Хуните. “Тие ја завзеле цела Дакија и не барале ништо од Римската империја, освен мир и годишен дар кој бил утврден со договор. Императорот се согласил на тој услов и до ден денешен тоа племе го добива вообичениот дар”, пишува Јорданес.⁵⁷⁸ Под дар овде би требало да се подразбере паричен надомест (или надомест во вид на стока), којшто го исплатувала (испорачувала) Империјата за сојузништво, односно за исполнување на федератски обврски или едноставно надомест, кој го гарантирал договорот за ненапаѓање.

Во соседство на Гепидите се наоѓале Остроготите, кои како што беше кажано погоре во поглавјето за нив, ја населиле Панонија со дозвола на источниот император. Тука тие сакале да ја искористат сложената ситуација која настанала по распадот на хунската држава и да се наметнат како лидери среде племињата кои ги опкружувале. Во епохата на Преселбата ваквите амбиции и претензии за власт над други племиња се сфаќало како неделив дел од племенскиот живот воопшто. Меѓутоа против нив истапила цела коалиција од придунавски племиња: Скири, Сармати, Алани, Гепиди, Херули и Руги. Во 469 година на реката Болија во областите на Панонија дошло до битка⁵⁷⁹. Победата ја однеле Остроготите и на тој начин го зајакнале своето влијание во овој регион. Меѓутоа во наредните години конфликтите меѓу варварите во Панонија продолжиле така што на Остроготите главни противници им станале Гепидите. Овие две племиња често војувале меѓу себе, а Сирмиум бил поприште на нивната

⁵⁷⁸ Iord. Get. 264.

⁵⁷⁹ Prisc, fr. 35; Iord. Get. 277-279.

меѓусебна борба, која траела сè до 567 година. Гепидите за извесен период успеале да ја прошират својата територија на сметка на Остроготите, кога последните во 473 година ја напуштиле Панонија⁵⁸⁰. Имено, Гепидите откако го завзеле сарматското подрачје меѓу Дунав и Тиса навлегле на ромејско тло во провинцијата Втора Панонија. Од изворите не може да се дознае дали Гепидите ја прошириле својата територија на владеење на ромејско тло во договор со Константинопол, бидејќи биле ромејски сојузници или тоа го направиле самоиницијативно. Во случај овој нивен потег да бил самоиницијативен, очигледно е дека бил толериран од императорот, со оглед на тоа што, изворите не бележат никаков протест или негодување од ромејска страна. Особено што Гепидите го завзеле и најстратешкиот град во Панонија, Сирмиум, кој го претвориле во седиште на својот владетел. Дека гепискиот крал Траустила резидирал во овој град потврда ни дава податокот за Мунд, ромејски војсководач, кој својата младост ја поминал на дворот на својот роднина во Сирмиум⁵⁸¹. Толеранцијата од ромејска страна може да се протолкува како индикатор за тоа дека сепак, Империјата Гепидите не ги сметала за некој голем фактор на моќ во Панонија или пак сметала дека тие би можеле да бидат значен чинител на стабилност во регионот одржувајќи рамнотежа на силите, особено спрема Остроготите, кои наскоро се вратиле во овој регион (504 г.). Дека Гепидите не биле некоја голема и значајна воена сила се потврдува од настаните коишто наскоро уследиле. Имено гепидската власт во Срем не траела долго време, бидејќи надмоќните Остроготи по деценија и пол одново се вратиле. Судирите меѓу овие две племиња биле обновени. Во битката на реката Улка (ден. Вука) меѓу Мурса и Цибале, Гепидите претрпеле пораз во кој нивниот крал, Траустила загинал по што неговиот син и наследник, Тразарик склучил мир со Теодорих Амал. Таквата ситуација им одговарала на Остроготите за да можат непречено да продолжат кон Италија. По обновените воени дејствија во 504 година Остроготите им го одзеле Сирмиум на Гепидите. На тој начин конечно била

⁵⁸⁰ Од археолошките податоци може да се извлече заклучок дека Гепидите и покрај тоа што ја прошириле својата територија, сепак не изградиле населби, односно не ги населиле сите делови на новоприсвоената област, туку се сконцентрирале во подрачјето на денешен источен Срем. Cf. H. Gračanin., Gepidi, Heruli, Langobardi i Južna Panonija, *Scrinia slavonica* 7 (2007), 10-15; П. Милошевић, *Археологија и Историја Сирмијума*, 205.

⁵⁸¹ Malala, *Chron.* XVIII, 450.

скршена гепидската власт во Втора Панонија, пришто Гепидите ги прифатиле новите господари и останале да живеат во областа на Срем.⁵⁸² Остроготското освојување на Сирмиум предизвикало заострување на односите со Источната империја, бидејќи овој град се сметал за ромејски посед по повлекувањето на Хуните. Тензијата траела сè до 510 година кога бил склучен договор според кој цела Панонија му била доделена на остроготскиот крал Теодорих со исклучок на град Басијана. Со овој договор Сирмиум бил одделен од источноромејската територија, меѓутоа источниот император Анастасиј I не се откажал од намерата повторно да го врати назад. За исполнување на таа цел тој во 512 година ги населил Херулите⁵⁸³ во југоисточен Срем, односно во провинцијата Втора Панонија во близина на Сирмиум⁵⁸⁴. Тие имале за задача⁵⁸⁵ да ја зајакнат границата спрема Остроготите, меѓутоа не се покажале како верни сојузници, бидејќи многу брзо започнале да ги напаѓаат блиските области и да го ограбуваат месното ромејско население, поради што императорот морал да интервенира. Императорот Анастасиј испратил против нив војска, која им нанела тешки порази и ги смирила. По овој немил настан веројатно не им бил

⁵⁸² Во периодот меѓу 523-526 година Тедерих одлучил главнината од гепидското население да го пресели во Галија, во Прованса каде требало да послужи како штит на границата со Бургундското кралство. Cf. H. Gračanin., Gepidi, Heruli, Langobardi i Južna Panonija, 21-22.

⁵⁸³ Marcellinus, sub a. 512.

Херулите по распадот на хунскиот сојуз останале да живеат во Панонија, каде што создале свое мало кралство. (Procop. BG, II, (VI) 15. 1; L. Schmidt, Die Ostgermanen, 550.)

По поразот што го доживеале од Лангобардите (508 г.) дел од Херулите им се приклучиле на Остроготите, а дел заминале кај Гепидите, населувајќи се во областа на долниот тек на р. Тиса. Незадоволни од начинот на кој постапувале со нив новите соседи, Херулите тргнале во ново раселување: мал дел се вратиле во скандинавската прататковина, а поголем дел од нив со дозвола на царската власт се населиле на источноромејско подрачје. (H. Gračanin., Gepidi, Heruli, Langobardi i Južna Panonija, 23.).

⁵⁸⁴ Menander fr. 5. 4.

⁵⁸⁵ Според некои автори Херулите биле задолжени да го напаѓаат Сирмиум и да им го одземат на Остроготите. Меѓутоа, нивните напади биле неуспешни, доживеале пораз од острогорскиот војсководач Витигес и биле протерани во Мезија. Cf. M. Mirković, Sirmium, its History of the I century A. D. to 582 A. D., 51; П. Милошевић., Археологија и Историја Сирмијума, 206.

обновен федератскиот статус⁵⁸⁶. Нов момент во ромејско-херулските односи настапил за време на Јустинијан I, кој во 528 година со херулскиот крал, Грел (бил покрстен во Константинопол заедно со негови дванаесет роднини) склучил договор за сојузништво⁵⁸⁷. Овој договор за сојуз вклучувал клаузула за обезбедување нови земји за Херулите и мисионерска дејност, која се однесува на покрстување на Херулите, односно нивно воведување во ортодоксната религија⁵⁸⁸. Со оглед на тоа дека Херулите доминантно биле аријани, симболичното покрстување на нивниот владетел би требало да биде охрабрување за неговите следбеници да го следат неговиот чекор. Јустинијановата религиозна политика свесно била насочена кон приведување на еретиците во православната вера како би биле полојални кон Империјата и евентуално полесно би се интегрирале на културолошка и политичка основа во рамките на истата. Во прилог на тоа дека Јустинијан сакал да ја осигури лојалноста на варварите преку нивна христијанизација оди примерот со покрстување на Грод, кралот на Босфорските Хуни во 528 година⁵⁸⁹. Освен што бил зајакнат воениот сојуз со Херулите преку христијанизацијата им била проширена и територијата за населување. Според Прокопиј, Херулите биле населени во Дакија Рипенсис во околината на Сингидунум како воени сојузници кои добивале субсидии од императорот во замена за повремено обезбедување на воени одреди за императорските воени походи⁵⁹⁰. Од времето на Јустинијан I, императорската влада често ги регрутирала Херулите како воени платеници предводени од свои војсководители или ромејски команданти за да војуваат на сите воени фронтови: против Персија на исток, против Вандалите во Северна Африка, на Балканот, во Италија, а учествувале и во задушувачето на востанието Ника во Константинопол (532 г.) под водство на Гепидот, Мундо (*magister militum per Illyricum*). Сепак, Херулите не се придржувале секогаш до

⁵⁸⁶ S. Turlej, Herulian settlements in Byzantium under emperors of Anastasius and Justinianus. *Electrum* 20 (2013), 174.

⁵⁸⁷ Malalae, *Chronographia* 18.6.

⁵⁸⁸ Procopius, *De Bello Gotthico*, II. 14.

⁵⁸⁹ Malalae, *Chronographia*, 18.14.

⁵⁹⁰ Procopius, *BG*, II. 15. 30.

договорот, бидејќи многу пати занеле да се одметнат и да ги напаѓаат и пљачкаат ромејските територии⁵⁹¹.

Во Панонија настапила нова ситуација по смртта на остроготскиот крал Теодорих (526 г.). Имено, Источната империја превзела иницијатива за средување на тамошните прилики, но и за јакнење на нејзиното влијание со тоа што најверојатно ги поттикнала Гепидите да завојуваат со Остроготите или во најмала рака со премолчана согласност Гепидите навлегле во провинцијата Втора Панонија обидувајќи се да го освојат Сирмиум. Овој нивен напад (528 г.) бил неуспешен, бидејќи претрпеле пораз од идниот остроготски крал Витигес, по што Остроготите веројатно огорчени од вмешаноста на императорот во ваквата акција навлегле на источноромејска територија до градот Грацијана во Горна Мезија⁵⁹².

Што се однесува до Сирмиум-каменот на сопнување во Панонија, Источните Ромеи успеале за кратко време да им го одземат на Остроготите во 535 година, меѓутоа Гепидите следната година влегле во градот и ја прекинале старата состојба на фоедус. Јустинијан I разгневен од ваквата постапка на Гепидите, која била во потполна спротивност со правилата и обврските кои произлегувале од договорот за царски сојузници, веднаш ја прекинал исплатата на субсидиите и го раскинал договорот за сојузништво. По прекинување на сојузничките односи со Империјата, Гепидите заедно со Херулите започнале да навлегуваат во Илирик, поточно во диоцезата Дакија. Нивниот продор бил олеснет поради зафатеноста на Империјата во војната со Остроготите. Илирскиот војсководач Калук во првиот наврат ги победил, меѓутоа во 539 година претрпел тежок пораз во кој загинал. Увидувајќи дека ситуацијата со Гепидите станува сериозна, императорската влада решила да склучи мир со нив за да ја осигура дунавската граница, која инаку била загрозувана од продорите на Словените и Кутригурите. Со склопениот мир на Гепидите им бил обновен федератскиот статус. Притоа, освен што им биле обновени редовните субсидии,

⁵⁹¹ H. Gračanin., Gepidi, Heruli, Langobardi i Južna Panonija, 25-26; Детален преглед на воените кампањи во кои учествувале херулски одреди дава: A. Sarantis, Justinianic Heruli: from allied barbarians to Roman provincials, in F. Curta ed. Neglected barbarians (Brepols, Turnhout, 2011, pp. 361-402.

⁵⁹² Procopius, De bello Gotthico. Vol. II. Book I. 3. P. 19. Ed. G. Dindorf. Bonnae 1833. За датацијата на овој настан види кај: H. Gračanin., Gepidi, Heruli, Langobardi i Južna Panonija, 26; A. Sarantis, War and Diplomasy in Pannonia and the Northwest Balkans during the Reign of Justinian, DOP, (63) 2009, 21-23.

им била отстапена и пространа територија во провинциите Прва Мезија и Крајбрежна Дакија. Истовремено биле скротени и Херулите од кои дел потпаднале под гепидско влијание, кои подоцна биле претопени од Гепидите, додека друг дел од нив останале верни на својот федератски статус, ги напуштиле своите населби околу Сингидунум и формирале одред од сојузнички царски војници⁵⁹³. Гепидите во 40-те години на VI век биле на врвот на својата моќ. Тоа ја поттикнало Источната империја да склучи сојуз со нивните нови соседи, Лангобардите, како би воспоставила рамнотежа на силите во Панонија. Лангобардите околу 508 година спуштајќи се од норичките области кон Панонија ги победиле Херулите и се населиле во провинциите Прва Панонија и Валерија, така дошле во соседство на Гепидите и набрзо започнале нивните меѓусебни судири⁵⁹⁴. Империјата првите контакти со Лангобардите најверојатно ги направила набрзо по смртта на остроготскиот крал, Теодорих (526 г.) кога веројатно царската влада службено го одобрила лангобардското запоседнување во Северна Панонија до р. Драва, склопувајќи со нив сојузнички договор⁵⁹⁵. Овој договор бил обновен во 547 година за време на владеењето на новиот лангобардски владетел Албоин (546-560), кога на Лангобардите како сојузници Јустинијан освен паричен надомест им дал и некои градови и тврдини во Панонија (поточно во провинциите: Внатрешен Норик и Панонија Савија)⁵⁹⁶.

Отвореното непријателство меѓу Гепидите и Лангобардите, кое се манифестирало со постојани воени судири со сета своја жестина избило во вистинска војна (549 г.). Империјата застанала на страна на Лангобардите, поради тоа што императорот решил да ја искористи ваквата ситуација и да си го врати Сирмиум. Меѓутоа, кога двете завојувани страни ја забележале

⁵⁹³ За постеењето две струи меѓу Херулите една која се приклонила кон Гепидите и друга која останала верна на Империјата сведочи Прокопиј Cf. Procopius, De bello Gothico, II, 14, p.199-200.

⁵⁹⁴ Procopius, De bello Gothico, III, 33. P. 417-418. Cf. P. Villari, The Barbarian invasion of Italy, London 1913, 274-275; H. Gračanin., Gepidi, Heruli, Langobardi i Južna Panonija, 35.

⁵⁹⁵ За тоа сведочи Павле Ѓакон, кој вели дека Лангобардите се задржале во Панонија 42 години.(Pauli, Historia Langobardorum, II. 7. ed. Georg Waitz. MGH, scr. Rerum Langobardorum, Hannover 1878) За опширната дискусија која се развила по однос на прашањето дали е точна оваа информација на изворот или не види кај: H. Gračanin., Gepidi, Heruli, Langobardi i Južna Panonija, 36 бел. 140.

⁵⁹⁶ Procopius, De bello Gothico, III, 33.

источноримската војска во Панонија решиле да склучат мир, бидејќи сфатиле дека од нивниот судир корист може да има само Империјата. Воените судири меѓу овие две племиња продолжиле и во следните години, кои биле прекинувани со повремени мировни договори (550 г., 551 г.). Во 551 година кога со посредство на императорот бил склучен мир меѓу Гепидите и Лангобардите, овие две племиња биле обврзани да се приклучат на источноромејската војска под заповедништво на евнухот Нарзес во походот против Остроготите во Италија. Гепидите морале формално да се одречат од стекнатите територии во Прва Мезија и Крајбрежна Дакија и дел од Втора Панонија, но им бил потврден поседот на Сирмиум според новиот федератски договор⁵⁹⁷.

Мирот меѓу Гепидите и Лангобардите траел до 566 година, кога повторно биле обновени воните судири. Во одлучната битка која се одиграла во Втора Панонија гепидскиот крал, Кунимунд претрпел пораз од Лангобардите, кои ги предводел нивниот крал, Албоин. Поради тоа Гепидите испратиле пратеништво во Константинопол за да бараат помош⁵⁹⁸, изразувајќи подготвеност да ѝ го вратат Сирмиум на Империјата и земјите јужно од Драва⁵⁹⁹, односно целиот гепидски посед во јужна Панонија. Со помош на императорската војска предводена од куропалатот Бадуариј, Кунимунд успеал уште истата година да ги совлада Лангобардите одбивајќи да склучи примирје. Меѓутоа, гепидскиот крал по победата се предомислил и не го исполнил ветувањето за предавање на гореспоменатите територии. Ваквиот потег ја запечатил судбината на Гепидите во Панонија. Во тоа време во Панонија се појавуваат Аварите, на кои им се обратиле за помош Лангобардите, надевајќи се дека со нивна помош конечно ќе ја скршат гепидската моќ. Притоа Лангобардите се обврзале на аварскиот каган во случај на победа да му отстапат половина од пленот и целата гепидска територија⁶⁰⁰, односно целиот јужнопанонски посед. Кунимунд, кој се наоѓал во безизлезна ситуација повторно ѝ се обратил за помош на источната влада, меѓутоа било одбиено неговото барање. Императорот им бил лут на Гепидите поради тоа што не се држеле до условите од договорот и им допуштил на

⁵⁹⁷ Menander. 12. 6. Cf. H. Gračanin., Gepidi, Heruli, Langobardi i Južna Panonija, 42.

⁵⁹⁸ Theoph. Sim. 6. 10; Pauli, Historia Langobardorum, I, 27.

⁵⁹⁹ Menander, 12. 2, p. 455, 24. (de Boor, Berlin 1903)

⁶⁰⁰ Menander, 12. 2.

Лангобардите сојузени со Аварите да ги казнат, без да биде инволвирана Империјата со своја војска во овие пресметки. Лангобардите истовремено испратиле свое пратеништво во Константинопол барајќи од императорот да остане неутрален во овој судир. Аварите и Лангобардите во 567 година ги совладале Гепидите, Кунимунд загинал, а Усдибад, кој раководел со одбраната на Сирмиум, се повлекол со трезорот во Константинопол и во последен момент му го предал градот на Јустин II ⁶⁰¹. Така Императорот се ослободил од Гепидите, кои се повлекле на североисток меѓу Дунав и Тиса, но на нивно место дошле нови непријатели, Аварите. Тие, за разлика од Гепидите, биле воено многу понадмоќно племе, кое во наредниот период од повеќе децении ѝ нанело големи штети на Империјата. Гепидската моќ иако била конечно скршена во Панонија, сепак, Лангобардите не останале да живеат во истата. Веројатно, чувствувајќи се загрозувани од новите понадмоќни соседи одлучиле следната година со своите семејства да заминат во Италија.

Останатите помали племенски заедници (цели племиња или делови од нив) по распадот на хунската држава или останале во Панонија или се населиле на ромејска територија. Така, Сарматите како што веќе напоменавме се населиле заедно со еден дел од Хуните во Илирик. Дел од Скирите останале во Панонија населувајќи ја областа северно од свиокот на Дунав. Додека друг дел од нив заедно со Садагирите и дел од Аланите со своите водачи добиле територии за населување во Мала Скитија и Долна Мизија. Ругите успеале да создадат кралство на територијата на бившата римска провинција Норик со исклучок на мал дел од нив, кои се населиле на источноромејска територија. Тие за населување ја побарале од Империјата територијата околу градовите Виза и Аркадиопол во Тракија⁶⁰².

⁶⁰¹ П. Милошевиќ., Археологија и Историја Сирмијума, 206; P. Villari, The Barbarian invasion of Italy, 276-278.

⁶⁰² Iord. Get. 265-266; Procop. BG, II, (VI) 15. 1; Cf. L. Schmidt, Die Ostgermanen, 550.

2. Кутригури и Утигури

По залезот на хунската моќ на долнодунавскиот лимес се појавиле нови воинствени племиња, непознати дотогаш за Империјата, кои почнале да ја вознемируваат. Тоа биле Кутригурите и Утигурите.

Според расказот на Прокопиј: Утигурите и Кутригурите во времето на авторот ги населувале областите околу Азовско море, р. Дон и Кавказ. Истиот автор кажува дека некогаш одамна Хуните нарекувани Кимеријци образувале огромна држава, а сега (се мисли на времето во кое живеел авторот б. а.) се нарекуваат Утигури, на чие чело стоел еден самодржец. Меѓутоа во таа сојузна држава наскоро дошло до промени, такашто на еден самодржец му се родиле двајца синови, едниот по име Утигур, а другиот Кутигур. „Кога умрел нивниот татко, тие ја поделиле својата власт и им го дале името на своите поданици, бидејќи и во мое време”, пишува Прокопиј некои се нарекуваат Утигури, а други Кутригури. Тие тука живееле заедно и имале заеднички институции без да контактираат со други луѓе кои ја наследувале другата страна на блатото (Азовско море б. а.) и тамошниот ракав (Керчански проток б. а.). Меѓутоа по извесно време преминале на запад од Азовско море и тука се населиле во времето на Прокопиј. Тие почнале секоја година од императорот да добиваат големи дарови, но понекогаш го минувале Дунав и навлегувале на ромејска територија, бидејќи во истовреме им биле сојузници и непријатели на Ромеите⁶⁰³.

Во однос на потеклото на овие племиња постои извесно колебање во науката дали се хунски или бугарски⁶⁰⁴. Така на пример В. Златарски ја изнел тезата дека пред раздвојувањето на двете племиња, тие имале едно заедничко име, а тоа било Бугари. Тој оваа теза ја поткрепува со извештајот на Јорданес, кој зборува за разместувањето на племињата од Балтикот па сè до Касписко море. Од овој извештај, тој заклучува дека таму кај што ги лоцира Прокопиј, Кутригурите и Утигурите, Јорданес ги посочува Бугарите на истото место, па

⁶⁰³ Procopius, BG IV, 5. P. 503-507.

⁶⁰⁴ Според некои денешни (модерни) автори/историчари, Кутригурите и Утигурите имаат турско потекло (E. N. Luttwak, *The Grand Strategy of the Byzantine*, p. 59-60, n. 21.). Меѓутоа, ние овде не би полемизирале за оваа гледиште, бидејќи современите извори кои зборуваат за настани поврзани со овие племиња не ги именуваат со тој етноним.

според тоа зедничкото име на овие две племиња би требало да биде Бугари⁶⁰⁵. Оваа теза ја поддржуваат скоро сите бугарски историчари-медиевисти како, П. Мутафчиев⁶⁰⁶, И. Божилов и В. Ѓузелов⁶⁰⁷, но и рускиот учен Д. Оболенски⁶⁰⁸. Според Бјури, Хуните во времевладеењето на Анастасиј I почнале да се именуваат како Бугари. Но, сепак според него мора да се издвојат овие Бугари, кои исто така се познати како Уногундури, од двете други хунски орди: Кутригури, кои живееле меѓу реките Днепар и Дон, и Утигури, кои живееле јужно од Дон. Последните две племиња исчезнале со текот на времето, а Уногундурите станале основачи на стара Бугарија⁶⁰⁹. Оваа теза за хунското потекло на Кутригурите и Утигурите, односно дека биле гранка од хунската раса ја поддржуваат руските учени Василеиев и Скражинскаја⁶¹⁰. Додека пак, Буданова, Горскиј и Ермолова, автори на монографија за Преселбата, сметаат дека Кутригурите и Утигурите немаат врска со Хуните на Атила т.е. со остатоците од ордите на Ернах и Денгизих. Односно, според овие автори појавата на овие две племиња треба да се припише на новиот (втор) бран од преселбата на номадските народи кои што се придвижиле од Азија кон Европа⁶¹¹.

Од погоре наведените тези ние сметаме дека е исправна тезата на Бјури затоа што е извлечена од објективно толкуваните современи изворни податоци. Имено, не може како основа за тезата на Златарски (дека Кутригурите и Утигурите се бугарски племиња) да се зема пасусот на Јорданес само затоа што последниот ги сместува Бугарите на местата каде што претходно биле населени со хунски племиња. Овој податок не може да биде релевантен за поткрпа на таквата теза, бидејќи античкиот автор прави интерполација на името Бугари, кое во негово време било во честа употреба. Идентификација на овие две племиња со Бугарите што ја прават голем број учени е мошне произволна и не може да се

⁶⁰⁵ В. Златарски, *История*, 32-38.

⁶⁰⁶ П. Мутафчиев, *Лекции*, т. 1, 181

⁶⁰⁷ И. Божилов, В. Ѓузелев, *История на средновековна Българија*, I/1, 62-67.

⁶⁰⁸ Д. Оболенски, *Византијски комонвелт*, 57.

⁶⁰⁹ J. V. Bury, *HLRE*, I, (1958), 434-435; J. V. Bury, *HLRE*, II (1958), 302-303.

⁶¹⁰ А. А. Vasiliev, *History of the Bizantine Empire*, 140; Иордан, *О произхождении и деяниях Гетов*, прев. Е. Ч. Скражинской, Москва 1960, 221, бел. 117.

⁶¹¹ В. П. Буданова, Горский А. А., Ермолова И. Е., *Великое преселение народов: этнополитические и социальные аспекты*, Санкт-Петербург 2011, 234.

прифати како точна, бидејќи изворите експлицитно зборуваат за хунско потекло на овие два народа. Имено, Агатиј кога зборува за разни хунски племиња ги споменува Утигурите и Кутригурите. Дека овие две племиња имале исто потекло потврдува и извештајот на Менандар од 558 година, од каде јасно се гледа дека тие навистина образувале еден народ со една држава и владетел⁶¹². Како што видовме Прокопиј, Агатиј и Менандр како современи извори овие племиња ги именуваат како хунски па дури и го додаваат префиксот Хуни пред нивното име. Сепак, името Хуни кое изворите го употребуваат за овие две племиња не би требало да значи дека тие се истите неизменети Хуни од времето на Атила, туку дека се сродни со оваа номадско племе.

Првите напади врз ромејска територија овие племиња ги извеле во време владеењето на императорот Анастасиј I. Имено, во 493 година според известувањето на Комес Марцелин, непријателите Скити навлегле во Тракија ја поразиле ромејската армија и го убиле Јулијан, командант на војските⁶¹³. Овде изворот не го одредува попрецизно племето кое извршило напад туку општо ги именува како Скити. Тоа би значело дека авторот сè уште немал доволно информации за односниот непријател, па затоа не го дава попрецизно неговиот етноним. Меѓутоа кога зборува за следниот напад кој се однесува на 499 година, Марцелин вели дека ромејскиот командант во Илирик, Арист загубил повеќе од четвртина од својата армија во битката против Бугарите⁶¹⁴. По три години (502 г.) Бугарите одново ја опустошиле ромејската територија без да најдат на отпор⁶¹⁵. Недоследноста на Марцелин во именувањето на едно исто племе или сродни племиња, кои кон крајот на V и почетокот на VI почнале да ја вознемируваат Ромејската империја, продолжува и понатаму. Односно, кога зборува под 517 година за гетски коњаници, кои ги опустошиле двете Македони, Тесалија, Стар Епир, а стигнале и до Термопилите⁶¹⁶, нашиот извор користи анахронизам кој

⁶¹² Menander, 324-333.

⁶¹³ Marcellinus, sub a. 493.

⁶¹⁴ Marcellinus, sub a. 499.

⁶¹⁵ Marcellinus, sub a.502; Теофан вели дека при овој напад биле опустошени Тракија и Македонија. (Theoph. Cron. 143. 1-2).

⁶¹⁶ Marcellinus, sub a. 517.

најчесто се поврзува со Готите или Словените⁶¹⁷. Меѓутоа, по сè изгледа дека овде не се работи ниту за едните ниту за другите. Затоа што првите одамна престанеле да играат значајна политичка улога во Империјата, а за вторите не може да стане збор, со оглед на тоа што тие настапувале како пешадија. Коњаницата како копнена воена единица е карактеристична за номадските народи, па оттука може да се претпостави дека овој напад го извршиле хунските племиња за кои споменавме погоре. Од приведените податоци што ги дава Марцелин за варварски напади на ромејска територија од крајот на V и почетокот на VI век може да се забележи колебливост во нивното именување, употребувајќи едновремено општи термини како Скити и Гети и прецизен етноним Бугари. Општите термини како такви не можат да се земат во предвид, бидејќи се општи, т.е. неопределени. Етнонимот Бугари исто така не може да се прифати како сигурен податок дека реално станува збор за бугарски племиња, бидејќи тие во овој период не играат значајна политичка улога на ромејските граници. Очигледно е дека се работи за сродните хунски племиња за кои зборуваат Прокопиј, Агатиј и Менандр и тоа веројатно станува збор за Кутригурите, кои им биле мошне добро познати на овие автори.

Поради сè позачестените варварски напади првенствено на тракиските провинции и самото предградие на Константинопол, кое не било заштитено со никаков одбранбен систем, Анастасиј I одлучил да го подигне Долгиот ѕид. Прокопиј известува дека, поради тоа што, домовите на еден дел од градското население биле изградени надвор од градските ѕидини на Константинопол и со самото тоа биле лесен плен за варварите, кои барале пљачка; Анастасиј решил да стави крај на таквата практика подигајќи го Долгиот ѕид⁶¹⁸. Евагриј вели дека ѕидот бил подигнат за да ги спречи варварските упади од север⁶¹⁹. Сидот се простирал од Мраморното море до Црно море на оддалеченост 65 км западно од

⁶¹⁷ Во историографијата е изнесено мислење дека под Гетите на Марцелин се кријат Гепидите, кои извршиле напад во Илирик со цел да изнудат финансиски средства. Сп. A.Sarantis, *War and Diplomacy in Pannonia and the Northwest Balkans*, 21.

⁶¹⁸ Procopius, *Aed.* 4.9.4-6.

⁶¹⁹ Evagrius, *HE* 3.38.

Константинопол. Јужниот крај се наоѓал западно од Селимврија, а северниот меѓу Подима и езерото Деркос⁶²⁰.

Нападите на овие племиња привремено стивнале во времето на Јустин I (518-527), меѓутоа биле обновени со многу поголем интензитет за време владеењето на Јустинијан I (527-565). За нивното продирање на југ од Дунав се споменува на два пати во 530 и 535 година, кога против нив инетрвенирале ромејските војсководители Мунд, Хилбуд и Скита⁶²¹. Меѓутоа, најстрашен бил нападот што го извршиле Кутригурите во 540 година, кога според податоците на Прокопиј, 12 000 души се разлеале по целиот полуостров од Црното и Мраморно до Егејско море. Еден дел од нив поминале низ тракиски Херсонес (Галиполи), се префрлиле на азискиот брег и ја ограбиле околината на Абидос. Другиот дел од напаѓачите навлегле во Македонија каде успеале да завземат неколку утврдени места, го завзеле градот Касандреја, јужно од Солун, потоа минале низ Тесалија и стигнале до Коринтскиот премин⁶²². Во овој период како што е познато Империјата била зафатена во војна со Остроготите во Италија и била оневозможена да им спротивстави било какви сериозни воени сили. Поради тоа, Јустинијан прибегнал кон добро проверената тактика на свртување едно племе против друго, така што ги убедил нивните соседи и соплеменици, Утигурите да ги

⁶²⁰ J. Bury, HLRE, I, (1958), 435. Во однос на датацијата кога бил изграден овој ѕид единствен извор кој дава конкретен податок е Пасхалната хроника во која неговата изградба е наведена под 512 година, петта индикција (Cronich. Pasch. 610.7-8). Меѓутоа оваа датација очигледно е погрешна, бидејќи Прокопиј од Газа го воспел подигнувањето на овој ѕид многу порано т.е. околу 502 година. Од таа причина во историографијата се развила широка дискусија за попрецизно одредување на датумот на изградба на Долгиот ѕид. За датацијата види повеќе кај: B. Croke, The Date of the „Anastasian Long Wall“ in Thrace, *GRBS* 23 (1982), 71-74; J. Wiewiorowski, The Defence of The Long Walls of Thrace (ΜΑΚΡΑ ΤΕΙΧΗ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ) Under Justinian The Great (527–565 A.D.) *Bulgaria Medievalis*, Volume 3, Sofia 2012, p. 273 n. 1.

⁶²¹ Освен на Балканот, овие племиња ги загрозувале и ромејските поседи на Кримскиот полуостров (градовите Босфор и Херсон) поради што Јустинијан I морал да војува со нив, користејќи ги Готите кои живееле таму како сојузници против Кутригурите. Освен тоа, безбедноста на овој дел од императорската граница ја подигнал на повисоко ниво со изградба на бедемски систем т.е. утврдувања. Procopius, *The Persian war*, I, p. 97-98; Cf. A. A. Vasiliev, *History of Byzantine Empire*, 140-141; A. A. Vasiliev, *Goths in the Crimea*, 70-73.

⁶²² V. Popovič, *La descente des Koutrigours, des Slaves et des Avars vers la Mer Egee la temoignage de l'archeologie*// *Academie des inscriptions & Belles-Lettres*. Paris, juillet-octobre 1978, 607.

нападнат Кутригурите. Ханот на Утигурите, Сандилх ги нападнал кутригурските земји, ги опустошил и зел во плен голем број од нивните жители. Кога веста стигнала во Константинопол, Јустинијан испратил еден од своите генерали кај Кутригурите, кои сè уште ги ограбувале балканските провинции, за да ги информира што се случило во нивната земја и да им понуди голема сума пари за да ја напуштат ромејската територија. Тие го прифатиле ваквиот предлог и било договорено доколку нивните земји биле завземени од Утигурите да можат да се вратат и да добијат од императорот земја за населување во Тракија. Поради судирот на овие две племиња еден дел од Кутригурите околу 2000 на број заедно со жените и децата побегнале од Утигурите и пристигнале на ромејска територија како бегалци. Овие Кутригури биле предводени од Сينيон, командант на хунските помошни воени одреди, кој претходно зел учество во походот на Велизариј против Вандалите во Африка. Со дозвола на императорот овие Кутригури се населиле во Тракија. Ваквата благонаклонетост што ја покажал Јустинијан кон неговите непријатели (Кутригурите б. а.) кај Утигурите предизвикала завист и негодување поради што нивниот водач Сандилх испратил пратеништво, кое требало да протестира за неправедното и неразумно дело на императорот⁶²³.

Политиката на внесување раздор меѓу две сродни племиња, што ја спроведувал Јустинијан барем привремено не вродила со некој позначителен плод, бидејќи Кутригурите не мирувале и понатаму. Имено, тие во 551 година одново навлегле во Тракија кога против нив требал да дејствува Нарзес, кој во тоа време се подготвувал за поход во Италија. Меѓутоа бил принуден да го одложи заминувањето поради нападот на Кутригурите, кои требал ромејскиот командант да ги чека во Пловдив и тука да ги разбие⁶²⁴.

Најголемиот и најпознатиот напад, кој го превзеле Кутригурите се однесува на 558/9 година. Областите на север од планината Балкан биле сосема опустошени од нивните претходни упади и затоа без да се задржуваат веднаш навлегле во Тракија. Еден дел од нив се упатиле преку Тракија на запад кон Македонија и Грција, а останатиот дел под водство на ханот Заберган тргнале на Галиполскиот полуостров. Тука ханот откако оставил дел од своите сили со

⁶²³ Procopius, BG, IV. 18-19.

⁶²⁴ Procopius, BG, IV. 21.

преостанатите 7000 коњаници се упатил на исток кон Константинопол⁶²⁵. Анастасиевиот ѕид кој бил обновен од Јустинијан немал свои заштитници, па непријателите го минале без никакви напори. Населението од околината на престолнината во паника бегало кон внатрешниот дел од градот, носејќи го со себе и своето богатство. Ромејската војска која набрзина била собрана од градските гарнизони за да му се спротивстави на Заберган претрпела потплен пораз. Кутригурскиот хан се појавил пред самите ѕидини на престолнината. За заштитата на Градот биле задолжени неговите жители, а водството на одбраната му била доверена на Велизариј. Тој собрал еден одред од селани и од димите, излегол од престолнината и се улогорил недалеку од неа. Еден мал судир кој го имал со претходницата на варварите во кој тие биле поразени, го уплашил Заберган и тој побрзал да се повлече кон Херсонес. Варварската војска која оперирала на Херсонес откако била поразена од ромејскиот командант Герман му се приклучила на Заберган. Остатокот од Кутригурите кои се упатиле во правец на Грција исто така не постигнале никаков позначаен успех. Тие успеале да навлезат до Термопилите каде биле сопрени во понатамошниот нивен продор од гарнизоните на тамошните тврдини, по што морале да се повлечат назад кон Тракија за да им се приклучат на своите сонародници⁶²⁶.

Така, иако Тракија, Македонија и Тесалија биле жестоко опустошени од оваа инвазија, Заберган претрпел неуспех на сите три точки кадешто напаѓал поради способноста на Велизариј, Герман и гарнизоните кај Термопилите. Откако Јустинијан ги откупил заробениците за соодветна сума пари, Кутригурите се повлекле зад Дунав. Меѓутоа, итриот император му пратил писмо на утигурскиот водач, Сандилх со кој сè уште одржувал пријателски врски со повремени парични подароци, во кое го информира дека Кутригурите ја нападнале Тракија и го одвлекле целото злато, кое било предодредено да ја збогати ризницата на Утигурите. Односно, намерата на императорот била да ги втурне повторно овие две племиња во меѓусебен конфликт. Писмото го постигнало посакуваниот ефект. Утигурите ненадејно ги нападнале Кутригурите веднаш штом последните го поминале Дунав притоа многумина убиле од нив, им

⁶²⁵ Agathias, *The Histories*, V. 11. 6-7; V. 12. 5; Theophanes, *Chronographia*, A.M. 6051.

⁶²⁶ Agathias, *The Histories*, V. 15. 7; V. 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23; V. Popovič, *La descente des Koutrigours, des Slaves et des Avars*, 611.

ги одзеле парите и целиот плен што го заграбиле од ромејската територија. Во наредниот период Кутригурите и Утигурите се наоѓале во непрекинато непријателство при што нивното натамошно меѓусебно војување ја исцрпело силата и на двете племиња⁶²⁷.

Така воено истоштени од меѓусебните судири овие две племиња повеќе не биле во соостојба повторно сериозно да ја загрозат ромејската територија како при погоренаведениот напад. Тоа би значело дека дипломатската тактика на Јустинијан, која се состоела во поткуп и подбуцнување на едно сродно племе наспрема друго ги дало посакуваните резултати. Оваа тактика на подбуцнување императорот ја применувал нарочно кај сродните племиња, очигледно заради тоа што тие најдобро се познавале меѓусебе: си ги познавале обичаите, традициите, начинот на војување, предностите и мааните. Од таа причина на ромејскиот император многу полесно му било да се сојузи и да го ангажира племето кое било сродно со онаа племе кое ја напаѓало Империјата, одошто да ги ангажира империјалните сили. За Империјата тоа значело помалку потрошени средства, растеретеност на сопствените воени сили и се разбира заштедено време во проучување на односот племе со кое Империјата првпат доаѓала во контакт заради изнаоѓање соодветна тактика за справување со истото⁶²⁸.

Кутригурите уште еднаш собрале храброст да ја нападнат ромејската територија, но размерот и последиците кои ги имала оваа инвазија била далеку зад онаа пред четири години. За оваа инвазија на Хуните, односно Кутригурите дознаваме од Теофановата Хронографија дека се случила во 562 година при што бил завземен градот Анастасиопол во Тракија⁶²⁹ и ништо повеќе од тоа. По оваа година источноримските извори не ги споменуваат овие племиња, односно го губат интересот за нив, веројатно затоа што повеќе не претставувале сериозна закана по Источноромејската империја.

Имено, овој бил последниот поход којшто го превзеле Кутригурите на ромејска територија. По нив на историската сцена се појавува еден нов народ - Аварите, кои ја превземаат раководната улога во понатамошните настани од кои била засегната Империјата. Додека Кутригурите потпаднале целосно под

⁶²⁷ Agathias, *The Histories*, V. 23, 24, 25

⁶²⁸ E. N. Luttwak, *The Grand Strategy of the Byzantine*, 70.

⁶²⁹ Theophanes, *Chronographia*, A.M. 6054.

властта на Аварите и биле раселени од црноморскиот брег на запад кон среден Дунав, еден дел од Утигурите ги снашла истата судбина, а останатиот дел од нив кои останале да живеат на исток од Азовско море им биле потчинети на средноазиските Турци (околу 576 г.)⁶³⁰.

⁶³⁰ Menander, fr. 14.

ГЛАВА СЕДМА

ИСТОЧНО-РИМСКАТА ИМПЕРИЈА И АВАРИТЕ

1. Првите контакти со Аварите и нивното стационарање во Панонија

Како последица на катастрофалниот поход на Кутригурите предводени од Заберган, Аварите му станале нови сојузници на Јустинијан. Дел од овој номадски народ, сочинет воглавно од племиња со монголско и турско потекло не сакал да им се потчинува на Турците од средна Азија⁶³¹ и заминал на запад, стигнувајќи во 557 година до подрачјето северно од Кавказ. Откако станале господари на степата Аварите се чувствувале доволно силни да му испратат пратеништво на Јустинијан во 558 година⁶³². Тие стапиле во контакт со Ромеите со посредство на Аланите. На чело на аварското пратеништво, кое се упатило во Константинопол стоел извесен Кандих, кој во името на каганот му понудил сојузништво на императорот во замена за богати подароци (ѓердани со златни украси, седла, оглави, дивани и свилени облеки), годишен паричен надомест и плодна земја за населување⁶³³. Ваквата понуда за сојузништво од аварска страна била добредојдена за ромејскиот император. Аварите, кои веќе во овој период се утврдиле во степите околу Црното море, успеале да ја наметнат својата власт врз повеќето племиња. Најнапред војувале со Утигурите и Кутригурите, кои биле принудени да ја признаат аварската власт. Под кои услови биле потчинети овие две племиња не знаеме. Од извештајот на Менандар знаеме само дека подоцна (568 г.) каганот побарал од ромејскиот император да му биде исплатена меѓу

⁶³¹ Делот од Аварите кои ја отфрлиле турската власт и заминале на запад се наречени „беглаци“ од самите Турци, додека друг дел од нив останале лојани на турската власт и продолжиле да живеат во турскиот каганат. Сп. E. Nechaeva, *The „Ranaway” Avars and Late Antique Diplomacy in: Romans, Barbarians and the Transformation of the Roman world*. Ed. R. W. Mathisen and D. Chanzer, (Farnham: Ashgate, 2011), 176; M. Whittow, *The making of Byzantium 600-1025*, Berkeley 1996, 51.

⁶³² Menandri. Fr. 4, 5; Malalae, *Chronographia*, p. 489. 11-12. Малала погрешно ги именува Аварите како Хуни.

⁶³³ Menandri. Fr.4.

другото и сумата која им била давана на овие две племиња, кои сега биле владеани од Аварите. Но, одговорот од ромејска страна бил негативен при што било истакнато дека овие племиња Ромеите скоро и да ги уништиле и дека не е логично на Аварите да им биде даден данок за оние кои веќе биле победени. Од овој податок може да се извлече заклучок дека Аварите ги поразиле и истовремено потчиниле овие племиња не како ромејски сојузници⁶³⁴ туку тоа го направиле по сопствена желба и видување. А Ромеите од целата таа ситуација извлекле полза, односно засекогаш се ослободиле од кутригурската и утигурската опасност. Ромеите всушност се воделе од девизата: и да победат Аврите и да бидат поразени ползата била на страната на Ромеите. Тоа сфаќање е разбирливо, бидејќи и едните и другите исцрпени од меѓусебното војување ќе немаат сили да ја напаѓаат Империјата⁶³⁵. Во спротивно, доколку го имаме предвид договорот за сојузничество, веројатно Империјата овие аварски победи не ги уважила како дел од постигнатиот договор или едноставно сакала да избегне било какви дополнителни парични издатоци во корист на Аварите.

Во меѓувреме Аварите продолжиле со покорувањето на племињата кои им стоеле на патот. По Утигурите и Кутригурите на ред дошле Савирите и Залите (хунски племиња), а потоа и Антите (тие го признале аварскиот суверенитет околу 560 година)⁶³⁶.

Меѓусебните односи со новите варвари се одвивале по стандардна шема. На почетокот била постигната спогодба, според која Аварите, кои станале сојузници на императорот, се обврзале да ја заштитиуваат дунавската граница од нападите на други варварски племиња при услов да добиваат секоја година данок од Империјата. Но, потоа Империјата откажала да им го исплаќа данокот, по што започнал период на повеќе од полувековен период на несогласувања, конфликти и војни меѓу двете страни. Кога во 562 година Аварите се доближиле до долен Дунав му се обратиле на императорот Јустинијан I со молба да им додели земја за населување јужно од Дунав, во Мала Скитија⁶³⁷. Нивното барање било одбиено,

⁶³⁴ D. Obolensky, *Byzantium and the Slavs*, New York, 1994, 28; Д. Оболенски, *Византијски комонвелт*, 61; В. Велков, *Градът в Тракия и Дакия през късната античност*, 49.

⁶³⁵ Menandri, fr. 5, fr. 28; Cf. Златарски В., *История на българската държава през средните векове*, том 1, част 1, 72-74.

⁶³⁶ M. Whitton, *The making of Byzantium 600-1025*, Berkeley 1996, 49.

⁶³⁷ Menandri. Fr. 9; Cf. В. П. Буданова, *Варварский мир*, 92-93.

иако подоцнежниот извор Монемвасиска хроника соопштува дека Јустинијан им го доделил градот Доросторум на Аварите⁶³⁸. Во меѓувреме Јустинијан им ја понудил за населување провинцијата Панонија Втора, но тие ја одбиле понудата и навлегле во Тракија (562 г.)⁶³⁹.

Односите меѓу Аварите и Ромеите особено се заостриле кога на константинополскиот престол стапил Јустин II (565-578). Тој завзел нов курс во однос на политиката кон Аварите. Не сакајќи повеќе да ја трпи нивната надменост и ароганција изразена преку самофалби и постојани барања за богати подароци и исплата на даноци, новиот император јасно му дал до знаење на аварското пратеништво, кое дошло за таа цел, дека Ромеите повеќе нема снисходливо да им се покоруваат на Аварите туку дека остро ќе им се спротивстават⁶⁴⁰. Наскоро потоа дошло до аваро-ромејски судири (568 г.).

Во меѓувреме на Аварите ненадејно им се отворила погодна можност за проширување на нивната територија на владеење кога во 567 година на барање од Лангобардите склучиле воен сојуз со нив за борба против Гепидите во Панонија. Аварите, кои веќе биле непријателски расположени кон Ромеите заради тоа што Јустин II одбил да им ги доставува вообичаените подароци, сметале дека со тоа е нарушен договорот што го постигнале со Јустинијан I и затоа без колебање ја прифатиле поканата од Лангобардите. Аварскиот каган како услов за склучување на воениот сојуз со Лангобардите го поставил следното: да добие една половина од пљачката и целата земја на Гепидите. Со освојувањето на гепидската земја и завладувањето на нивното богатство на Аварите им се пружала можност да живеат во благосостојба, особено што откако би се населиле во Панонија за нив Скитија и Тракија би биле лесно достапни за напаѓање и ограбување. Такви биле надежите, кои ги полагале Аварите во овој воен сојуз со Лангобардите насочен против Гепидите, кои биле сојузници на Ромеите.

Гепидите, кои се нашле во неповолна ситуација веднаш побарале помош од императорот, ветувајќи дека Сирмиум ќе им го предадат на Ромеите, но сепак не

⁶³⁸ Chronicon Monembasiae, ИБИ XI -ГИБИ VI, 67.

⁶³⁹ J. B. Bury, A History of the Later Roman Empire from Arcadius to Irene (396-800), vol. II, London 1889, 115.

⁶⁴⁰ Menandri, Fr. 14, s. a. 565.

добиле никаква помош. Императорот не одговорил позитивно ниту на барањата од Лангобардите за помош и останал во неутрална позиција, чекајќи го исходот од нивните меѓусебни пресметки.

Откако Гепидите биле поразени, Аварите наскоро потоа станале единствени господари на Панонската низина. Во борбите околу Сирмиум загинал гепидскиот крал Кунимунд, а командантот на градот, гепидот Уздибад ги отворил градските капи и со помош на ромејското население им овозможил влез на императорските одреди под команда на Бон⁶⁴¹. Самите Лангобарди кои всушност ја докрајчиле гепидската власт во Панонија, набрзо сфатиле дека во Аварите-номади добиле незгодни соседи и се одлучиле да тргнат на запад во Италија. Од лангобардско-гепидскиот судир во кој се вмешале Аварите полза имала Источно-римската империја која успеала да репатрира извесни територии кои ги држеле Гепидите, пред сè Сирмиум. Тоа реосвојување, меѓутоа, довело до нови потешкотии за Империјата, бидејќи аварскиот каган, Бајан сметал дека имал право на владеење врз сите области што претходно ги поседувале Гепидите. Така веќе во 568 година дошло до првите аваро-ромејски судири на сирмиумските Сириум, при што бил ранет командантот на градот, Бон. Аварите му понудиле примирје на Бон под услов да добијат извесни мали подароци, меѓутоа ромејскиот командант им одговорил дека освен војничката опрема и оружје немал што да им понуди друго. Поради тоа, каганот се налутил и им наредил на Кутригурите да ја преминат Сава и да ја пљачкосуваат Далмација; а самиот тој откако преговарал со префектот на Илирик, Виталијан од кого добил 800 златни номизми за да не ги пљачка подунавските провинции, се повлекол на гепидска територија, некаде во Банат. За да го официјализира овој договор, каганот испратил во Константинопол пратеништво на чело со Таргитиј. Аварскиот пратеник ги пренел барањата на каганот за предавање на Сирмиум - посед на победените Гепиди за кој Бајан сметал дека му припаѓа нему. Меѓутоа, императорот Јустин II одговорил дека неговиот претходник, Јустинијан I градот им го дал на Гепидите и дека според тоа, по нивниот пораз градот треба да остане во посед на Империјата. Истото барање Таргитиј го поставил и следната година (569), но без резултати. По овие неуспешни обиди од ромејскиот

⁶⁴¹ Евагриј пишува дека Гепидите му го предале Сирмиум на императорот Јустин. Сп. Evagrius, V. 12.

император по мирен пат да го добие Сирмиум, каганот Бајан започнал подготовки да го превземе со оружје. Судирите околу градските ѕидини продолжиле и следната година, па императорот Јустин II му наредил на сирмиумскиот командант, Бон да ја организира одбраната на градот и да го спречи преминот на Аварите преку Сава. На генералот Тибериј му било наредено да се соочи со Аварите, но бил поразен. Оваа катастрофа довела до склучување на примирје (570 г.) при што Ромеите се обврзале на Аврите да им исплатат сума од 80 000 солиди⁶⁴². Во наредните неколку години изворите не споменуваат за некакви аварски напади на ромејска територија.

Поради обновата на војната со Персија на Империјата ѝ бил неопходен мир со Аварите. Особено поради тоа што Аварите побрзале веднаш да ја искористат зафатеноста на ромејската војска на источниот фронт и во 573 година⁶⁴³ провалиле на ромејска територија поразувајќи го по вторпат ромејскиот восководач Тибериј, кој располагал со мал одред⁶⁴⁴. Овој неуспех се покажал како пресуден, кој го уверил Јустин II во неопходноста од склучување примирје со Аврите. По извесни преговори Тибериј во 574 година склучил примирје при што Ромеите се обврзале годишно да им исплаќаат 80 000 солиди на Аварите во замена за ненапаѓање на Сирмиум⁶⁴⁵. Останатите одредби од договорот не се познати, но може да се претпостави дека Аврите се обврзале да не ја напаѓаат ромејската територија и можби по потреба на Империјата да ѝ пружаат воена помош. Тогаш веројатно им било признато правото на посед на населбите и областите во Панонија, кои ги запоседнале Аварите, освен Сирмиум со околината⁶⁴⁶. Ваквата претпоставка ја темелиме на настаните коишто потоа

⁶⁴² В.Велков (Градът в Тракия и Дакия през късната античност, 50), смета дека тогаш Ромеите по извесни борби успеале да им го одземат Сирмиум на Аварите. Оваа тврдење е сосема погрешно бидејќи Аварите прв пат го освојуваат Сирмиум во 582 г. за што пишуваме во следното поглавје.

⁶⁴³ Персијците тогаш се обиделе да ги придобијат Аварите за сојуз против Империјата. Јован Ефески забележал дека шахот Хозрој им испратил на Аварите 2000 ромејски девојки заробени во Мала Азија, на тој начин да ги придобие за регрутирање наемници. (Ј. Ковачевић, Аварски каганат, 49.)

⁶⁴⁴ Menander, fr. 15.

⁶⁴⁵ Menander, fr. 25.

⁶⁴⁶ Bury J. B., A History of the Later Roman Empire from Arcadius to Irene (396-800), vol. I, 117; H. Gračanin, Avari, Južna Panonija i pad Sirmija. *Scrinia slavonica* 9 (2009), 10-11.

уследиле. Имено, во 578 година Аварите на барање од Тибериј ѝ помогнале на Империјата во сузбивање на словенските продори преку долен Дунав⁶⁴⁷. Освен тоа, на Империјата ѝ било овозможено да регрутира платеници-војници од областите коишто биле под врховна власт на Аварите (575 г.)⁶⁴⁸.

Сепак, овие наизглед добри односи меѓу Аварите и Империјата не траеле долго, особено што и двете страни негувале взаемна недоверба. Главната цел на Аварите им била првенствено освојувањето на Сирмиум, а Империјата знаела дека аварскиот каган нема долго да се придржува до условите на мирот. Затоа откако дошол на престолот новиот император, Тибериј II (578-582) во 578 година, издал наредба да бидат зајакнати ѕидините на Сирмиум. Ваквиот потег довел до промени во односите меѓу Аварскиот каганат и Империјата. Иако на кагановиот пратеник Таргитиј во 579 година му бил исплатен данокот во целина, аварскиот водач се одлучил да тргне со војската на Сирмиум. За подготовките и операциите поврзани со опсадата на градот зборуваме во наредното поглавје, бидејќи настаните кои уследиле по ова опсада тематски му одговараат на истото. Односно, откако Аварите го завзеле Сирмиум со оружје, не запреле на таа точка, туку го продолжиле својот офанзивен настап во внатрешноста на Балканот, при што овозможиле или поттикнале инвазии и на словенските племиња.

⁶⁴⁷ Menander, fr. 21.

⁶⁴⁸ Theoph. Sim. 3. 12; Theophanus, A. M. 6074.

2. Аварските и словенските навлегувања во внатрешноста на Балканот

Појавата на новите номади-Авари на европското тло имала за последица нов бран на раздвижување меѓу европските племиња. Овој пат на поинтензивно мигрирање биле изложени словенските племиња⁶⁴⁹. Откако Аварите се стационирале во Панонија, а Лангобардите ја напуштиле истата во 568 година започнал непречениот продор на Словените на широкиот простор околу Подунавјето што сведочи за аварската улога во словенското распростирање. Продорот на Словените на ромејска територија, олеснет со аварското завземање на Сирмиум, особено се интензивирал во последните две денции на VI-ти век⁶⁵⁰.

Поради улогата која ја имале Аварите во словенското раселување, од една страна, но и поради фактот што аварските инвазии на источноромејската територија се преплетени и со словенски напади на Балканот⁶⁵¹, од друга страна, споменувањето на Словените е неизбежно во овој дел од нашиот труд. Имено, Словените во улога на поданици се јавуваат како активни учесници во

⁶⁴⁹ Во науката главно е прифатено мислењето дека просторот на најраната словенска етногенеза треба да се бара на широкото подрачје северно од Карпатите и јужно од Балтичко море, меѓу источното поречје на р. Одра и средниот тек на р. Дњепар, значи во подрачјето на средна и горна р. Висла, горниот тек на реките Прут, Дњестар и јужен Буг, среден и горен Дњепар, Припјет и западен Буг. С. Антољак, Доаѓањето на Словените на Балканот, Средновековна Македонија, т. 1, Скопје 1985, 99; Н. Gračanin, Slaveni u ranosrednjovjekovnoj Južnoj Panoniji, *Scrinia slavonica*, 8 (2008), 14.

⁶⁵⁰ Н. Gračanin, Slaveni u ranosrednjovjekovnoj Južnoj Panoniji, 24.

⁶⁵¹ Првите словенски напади на ромејска територија во доцноантичките извори се регистрирани во 540 (Анти), 548, 549, 550/551, 558/9 година (заедно со Кутригурите). Овие словенски инвазии претежно биле самостојни и имале пљачкашки карактер (Словените се враќале назад зад Дунав со заробеници, различен вид стока и скапоцености). По 558 година Словените имале сè уште свои самостојни напади, но повеќето биле организирани и извршени во содејство со Аварите. За овие напади и нивната хронологија подетално види кај: Procopius, BG, III, 14; Византијски извори, I, 23-53, 84 (Малала известува за заедничкиот продор на Кутригурите и Словените); Документи, т. 1, 21-22; Сп. С. Антољак, Доаѓањето на Словените на Балканот, 100-105; В. Grafenauer, Nekaj vprašanj iz dobe naseljevanja južnih Slovanov, *Zgodovinski Časopis*, IV. Ljubljana 1950, 23-126; Т. Живковиќ, Словени и Ромеји, Београд 2000, 50-53; И. Микулчиќ, Средновековни градови и тврдини во Македонија, Скопје 1996, 25.

спроведените аварски инвазии; тие честопати вршеле напади во сојуз со Аварите или самостојно на аварска иницијатива, а понекогаш спроведувале и самоиницијативни напади, користејќи се од судирите меѓу Аварите и Империјата. Пример за еден самоиницијативен напад на Словените имаме во изворно регистрираниот податок од 578 година, кога најверојатно охрабрани од успехот на Аварите, ги обновиле нивните напади на источноромејска територија⁶⁵². Според Менандар Протектор 100 000 словенски војни ја опустошиле Тракија и многу други области⁶⁵³. И покрај сеприсутноста на Аварите во овој период нема сомнение дека овој поход Словените го спровеле самостојно. Словените, барем не сите, најверојатно сè уште не им се потчиниле на Аварите, во тој контекст се однесува извештајот на Менандар Протектор дека каганот испратил пратеништво кај словенскиот лидер, Даурентиј, барајќи Словените да го прифатат аварскиот сизеренитет и да плаќаат трибут. Мотивот за ваквото барање бил тоа што словенските земји биле полни со злато од Ромејската империја, кое Словените го заграбиле при нивните пљачкашки походи⁶⁵⁴. Словените ги убиле кагановите пратеници, а тоа била доволна причина каганот да започне воен поход против нив, особено што и императорот Тибериј II го замолил да го направи истото, бидејќи ромејската територија била вознемирувана од словенски упади. Околу 60 000 аварски коњаници биле транспортирани со бродови преку Дунав од Панонија во Мала Скитија. Словените не се осмелиле да се соочат со каганот Бајан и се сокриле во блиските шуми. Аварите за казна ги запалиле нивните села и ги опустошиле полињата во близина на левиот брег на Дунав⁶⁵⁵. Сепак, Аварскиот поход северно од Дунав не ги задоволил очекувањата на ромејскиот император, бидејќи Словените

⁶⁵² Византијски извори, I, 90-92; Од доаѓањето на Аварите во Панонија (568 г.) па сè до 578 година нема податоци за било какви словенски упади на ромејска територија. Овој период на мир се објаснува со доаѓањето на Аварите, односно Панонските Словени, кои порано го пустошеле Илирик, потпаднале под аварска власт. Антите биле значително ослабени во борбите со Аварите. Единствено Словените од регионите на долен Дунав останале независни. Сп. К. Иричек, Историја на Българите, Софија 1978, 107.

⁶⁵³ Menander Protector, fr. 20, 2. За падот на Сирмиум: *ibid.* fr. 66

⁶⁵⁴ F. Curta, *The making of the Slavs*, 90-91.

⁶⁵⁵ J. B. Bury, *A History of the Later Roman Empire from Arcadius to Irene (396-800)*, vol. I, 118; F. Curta. *The making of the Slavs*, 92.

продолжиле со нивните напади на ромејска територија и во следните години. Освен тоа, ниту Аварите не останале мирни и лојални ромејски сојузници. Имено, каганот не се откажал од завземањето на Сирмиум туку веднаш превзел акција при првата прилика што му се укажала. Со оглед на тоа што главнината на ромејските воени сили била сконцентрирана на источниот фронт, каганот добил одврзани раце за реализација на неговиот план.

По претходни подготовки, односно откако низводно бил изграден мост на реката Сава источно од Сирмиум од ромејски градители, кои дошле на повик од каганот за друга цел (градење палата и терми) во 579 година Аварите ја започнале неговата опсада. Мостот имал за цел да спречи било каква достава на намирници и испорака на било каква помош од Сингидунум за жителите на Сирмиум⁶⁵⁶. На тој начин каганот преку истоштување на населението со глад имал намера полесно да го освои градот, односно да ги натера неговите жители сами да го предадат. Ваквите сериозни подготовки на Аварите за опсадата на Сирмиум зборуваат дека тие немале намера само да го опљачкаат градот туку сакале да го освојат и поседуваат како стратешки пункт за понатамошни освојувања и ширење на нивната територија. Додека пак, за Империјата овој град претставувал најдоброто упориште против варварите, затоа долго време одбивала да го предаде и настојувала со скромните расположливи воени ресурси да го зачува градот. Така, Тибериј II не откажувајќи се од понатамошно спротивставување им наредил на воените заповедници и офицери преку Далмација и Илирската префектура да се обидат да го задржат градот со помош на расположливите воени сили⁶⁵⁷. Сепак, обрачот околу Сирмиум бил уште поцврсто стегнат во 580 година кога Аварите го запоседнале мостот стационаран западно од градот со што бил спречен приодот од правец на Далмација⁶⁵⁸. Сирмиум бил отсечен од сите страни. На Теогнид, заповедникот на Илирик, императорот му наложил да собере нови воени одреди со кои би ја разбил опсадата на градот, но сепак квалитетот на единиците не бил на завидно ниво. И покрај тоа, Теогонид одбил да го предаде доброволно Сирмиум на каганот. Кога

⁶⁵⁶ За изградбата на мостот види: Menander, fr. 63; Cf. M. Mirković, Sirmium, its History of the I century A. D. to 582 A. D., Sirmium I, Arheološki institut SAN, Beograd 1971, 54

⁶⁵⁷ Menander, fr. 64.

⁶⁵⁸ Menander, fr. 27. 2.

наскоро потоа пропаднал и последниот обид за вооружен пробив на опсадата⁶⁵⁹ за што главната причина бил недоволниот број на воени единици, во Сирмиум завладеал глад и очај. Поради безизгледноста за понатамошна борба и страдањето на населението од глад, императорот, Тибериј II му наредил на Теогонид да договори со каганот Бајан предавство на градот во 582 година. Според склучениот мировен договор на жителите на градот им било дозволено слободно да си заминат без да носат со нив било каков подвижен имот освен наметка⁶⁶⁰, а императорот се согласил на Аварите да им го исплати сиот заостанат данок за последните три години⁶⁶¹. Барањето на Бајан да му се предадат сите негови поданици, кои се ноѓале на ромејска територија не било исполнето под изговор дека ромејската земја е премногу голема за да се соберат сите поданици што некогаш биле под власта на аварскиот каган⁶⁶².

Со освојувањето на Сирмиум значително пораснал угледот на каганот во очите на неговите поданици, а Источната империја ја изгубила поледната надеж со задржувањето на оваа упориште да ги спречи понатамошните аварски продори на ромејска територија.

Следната година (583) каганот Бајан бил наследен од неговиот син, кој ја продолжил агресивната политика кон Источната империја. Откако императорот Маврикиј го одбил барањето за зголемување на субсидиите за каганот, Аварите во 584 година ги нападнале и освоиле Сингидунум, Виминациум, Августа и ја

⁶⁵⁹ За аварската опсада на Сирмиум зачувано е ретко современо сведоштво запишано на камена плоча во вид на молитва со која жителите на градот ја повикуваат помошта од Господ за спасување на градот и неговите жители. За самата плоча и содржината на текстот, види кај: M. Mirković, *Sirmium*, 56.

⁶⁶⁰ Градското население во согласност со условот за предавање на градот, оставајќи го сиот имот заминале на југ кон Мезија и Далмација за што постојат археолошки сведоштва (надгробни споменици), сп. П. Милошевић, *Археологија и Историја Сирмијума*, 206-207.. Наредната година избувнал пожар во Сирмиум при што градот бил целосно уништен. (John. Ephes. XXXIII p. 256). Сирмиум повторно е споменат како главен штаб на аварскиот каган во 593 година (Theoph. Sim. VI, 3-4). А на почетокот на VII век Аварите во Сирмиум населиле источноромејски заробеници. (Miracula S. Demetri II, 5). За понатамошната судбина на градот и неговото преименување види кај: M. Mirković, *Sirmium*, 58.

⁶⁶¹ Menander, fr. 25. 1-2; fr. 27. 2-3; Theophylact Simocatta, I, 3. 7-8. *The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus*, trans. M. Whitby (Liverpool, 2000), V. 12.

⁶⁶² Menander, fr. 66.

опљачкале околината на Анхијал на црноморскиот брег⁶⁶³. Ваквата неповолна ситуација го принудила императорот Маврикиј (585 г.) да склучи примирје и да се согласи на зголемување на сумата која требала сега да изнесува 100 000 солиди⁶⁶⁴. Сепак, овој мир не траел долго бидејќи во летото истата година каганот им наредил на Словените да ја опустошат Тракија сè до Долгиот сид⁶⁶⁵. Императорот енергично реагирал така што во превземената офанзива Ромеите под водство на командантот, Коментиол успеале да поразат еден дел од словенската војска кај реката Ергиниј, а нешто подоцна бил сопрен и поразен словенскиот водач Ардагаст кај Адријанопол⁶⁶⁶.

Евагриј и Михаил Сириски известуваат за аварски напади на Грција во раните осумдесети години на VI век⁶⁶⁷. Оваа непрецизна датација, што ја даваат изворите, за аварските напади ги навела некои од историчарите да ги доведат во врска, односно да потенцираат дека постоела координација, со акциите на словенските племиња при опсадата на Солун, која се случила во 584 година⁶⁶⁸, за

⁶⁶³ Theophylact Simocatta, I, 4. 1-4.

⁶⁶⁴ Theophylact Simocatta, I, 6. 6.

⁶⁶⁵ Theophylact Simocatta, I, 7. 1-2.

⁶⁶⁶ Theophylact Simocatta, I, 7.

⁶⁶⁷ Evagrius, EH, VI.10; Chronique de Michel le Syrien Patriarche Jacobite d'Antioche, ed. J-B Chabot, T. I-III (Paris, 1899), X. 21.

⁶⁶⁸ В. Тъпкова-Заимова, смета дека Солун (неговата околина) и претходно (прва половина на VI век) бил напаѓан од Словените. Таквото свое тврдење таа го заснова на несигурен хагиографски извор каде што се споменуваат варвари, кои ја напаѓале и ограбувале околината на Солун. Притоа, таа овие варвари ги изедначува произволно со Словени, кои напаѓале евентуално здружено со Протобугарите. Освен тоа, таа го користи овој податок за да ја оправда својата хипотеза дека Словените веќе во голем број започнале да заседнуваат во внатрешноста на ромејската територија вклучително и околината на Солун. Сп. (Нападения “варваров” на окрестности Солуна во первой половине VI в., ВВ (16), 1959, 5-7). Вакавата теза е сосема произволна, не се заснова на никакви сигурни докази, бидејќи под варвари може да се крие било која племенска заедница. Покрај тоа изворот кој е искористен е хагиографски и сам по себе е сомнителен затоа што најчесто овој вид на извори содржат имагинарни (фантастични) настани за да бидат подопадливи за читателот, најчесто хронолошки се непрецизни и содржат интерполации. Од тие причини ваквите извори мора внимателно да се користат и да се подложат на потемелна анализа.

која известуваат Чудата на Димитрија Солунски⁶⁶⁹. Сепак, ваквото тврдење изгледа мошне неуверливо со оглед на тоа што Аварите во 582 година склучиле мир со Империјата, кој го нарушиле во 584 година, но при обновата на нивните походи на ромејска територија тие главно биле насочени на северната ромејска граница кон провинцијата Долна Мезија и на исток кон Тракија. Во однос на словенскиот елемент, кој зел учество во аварските напади на Балканот, сметаме за потребно да потенцираме дека еден дел од словенските племиња биле под директна аварска власт, додека друг дел од нив (пред сè оние кои биле стационарани во долнодунавскиот регион) воено дејствувале самостојно, а понекогаш и здружено со Аварите⁶⁷⁰. Првиот напад на Солун, односно првата опсада на овој град била спроведена по сè изгледа од страна на оние Словени кои биле независни од Аварите и во овој случај дејствувале сосема независно.

Во историографијата овој прв напад на Солун од страна на Словените се поврзува со нивните први населувања на Балканот, односно Македонија. Во тој контекст се зема и извештајот на Јован Ефески, кој запишал дека словенски племиња почнувајќи од 581 година во наредните четири години ги напаѓале, опустошувале, завзеле и населиле императорските поседи на Балканот (Грција, околината на Солун и цела Тракија)⁶⁷¹. Сепак ние овде нема да се задржуваме на

⁶⁶⁹ M. B. Panov, *Reconstructing 7th century Macedonia: Some neglected aspects of the Miracles of St. Demetrius*, *Jurnal of Histry* year. XLVII, No 94 1, 2012, 95. За Аварите како учесници во нападите во Грција, види: M. Whitby, *The Emperor Maurice and his Historian*, Oxford 1988, 110; F. Curta, *The Making of the Slavs*, 94-95; За археолошките наоди кои го потврдуваат евентуалниот аварски поход (изведен веројатно од нивните поданици-Кутригури) на Пелопонез во 80-те години на VI век: G. R. Davidson, *The Avar invasion of Corinth*, *Hesperia* 6, (1937) 227-240. За словенската опсада на Солун: P. Lemerle, *Les plus anciens recueils des Miracles de saint Demetrius*, Vol. 1: *Le texte* (Paris, 1979), I. 12.11; Документи, 1, 23-24.

⁶⁷⁰ Словените, кои директно им биле потчинети на Аварите Т. Живковиќ ги именува како панонски Словени (поименично познати се две племиња: Дуљеби и Ободрити). Тие потпаднале под аварска власт меѓу 571 и 578 г. Додека пак, оние кои останале потполно независни од Аварите ги именува како влашки Словени. Сп. Прилог хронологији аваро-словенских односа 559-578 године, *Историјски часопис* 42-43 (1997) 227-236.

⁶⁷¹ *Iohannis Ephesini historiae ecclesiasticae pars tertia*, ed. E. W. Brooks, CSCO, Louvain 1936, VI 25; Документи, 1, 22-23.

проблематиката за населување на Словените на Балканот од методолошки причини што ги наведовме во воведот⁶⁷².

Аварско-ромејското примирје одново било нарушено, не индиректно преку словенските поданици туку директно од самите Авари, во есената (585 г.). Поводот за тоа повторно бил трибутот. Имено, во Константинопол стигнал аварскиот пратеник Таргитиј со барање да го превземе годишниот данок, на што императорот Маврикиј гневно реагираше. Наместо да ја исплати потребната сума го затворил пратеникот под обвинение дека каганот само барал даноци и дарови, а не ги почитувал мировните договори, ја пустошел Европа и ги пљачкал градовите. Каганот како одговор на ваквото однесување на императорот следната година (586) испратил војска, која опустошила и завзела многу градови во Долна Мизија и Скитија: Рацијарија (ден. Арчар), Бононија (Видин), Акис (Видровград), Доростол (Силистра), Залдапа (западно од Варна), Панас (западно од Марцианопол), Марцианопол (во близина на Преслав), и Тропеум (меѓу Силистра и Констанца)⁶⁷³. Дел од споменатите градови (Маркианопол, Бононија, Дуросторум, Залдапа) не биле сосема разрушени со оглед на тоа што се

⁶⁷² За првите словенски населувања на Балканот, вклучително и Македонија постои речиси непрелгеден квантум од библиографски единици. Ние овде ќе посочиме мал дел од нив кои имаат различна провиниенција, кои се репрезентативни и истовремено презентираат неколку различни гледишта: Charanis P., *The Chronicle of Monemvasia and the Question of the Slavonic Settlements in Greece*, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 5 (1950), pp. 139-166; G. Ostrogorsky, *Byzantium and the South Slavs*. *The Slavonic and East European Review*, Vol. 42, No. 98 (Dec., 1963), pp. 1-14; F. Barišić, *Proces slovenske kolonizacije Istočnog Balkana*, ANUBiH Posebna izdanja, XII/4, Sarajevo 1969, 11 – 28; С. Антолјак, Доаѓањето на Словените на Балканот, 100-109; Л. А Гиндин, К вопросу о хронологии начальных этапов славянской колонизации Балкан: (по лингво-филологическим данным). *Балканско езиковедство* том XXVI No. 1 София 1983; Панов Б., *За етногенезата на македонскиот народ, Средновековна Македонија*, т. 3, Скопје 1985, 9-13; F. Curta, *Making of the Slavs, History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500-700*, Cambridge-New York 2001, 74-120; А. Атанасовски, *Византија и Словените од Македонија во VII век*, *Годишник на Софийскиот универзитет „Св. Климент Охридски*., Център за Славяно-византийски проучвания „Иван Дуйчев“, том 95 (14), София 2009, 1-11.

⁶⁷³ Theoph. Sim. I. 8. Бел. 26 (ден. Арчар, Видин, Видровград близу Неготин, Силистра, тврдина западно од Варна, с. Девна - западно од Варна, романско село Адамклиси.)

споменуваат и понатаму во следните години како важни воени центри на ромејската армија, додека судбината на останатите е неизвесна⁶⁷⁴.

Веројатно, како продолжение на овој поход уследила втората варварска опсада на Солун (586 г.), односно вториот по големина град во Империјата овојпат бил загрозен од Аварите и Словените. Со оглед на тоа, како што е наведено во изворите, дека Солун од сите градови во Илирик и Тракија бил најгледен и најбогат град, а освен тоа и императорот многу го сакал, доколку паднел во рацете на Аварите, Маврикиј премногу ќе се разочарал. Така што на тој начин аварскиот каган соодветно ќе го казнил неговото надмено однесување. Градот бил опсадуван од стоилјадна аваро-словенска војска во траење од една недела⁶⁷⁵. Се чини дека бројноста на војската е преувеличена, со оглед на тоа што, податокот го дава хагиографски извор, кој по својата природа е таков да фали и преувеличува така што треба да се земе со резерва. Поради оскудноста и неповрзаноста на изворните податоци не знаеме дали во оваа опсада зела учество целата аваро-словенска војска која својот поход го започнала од Дунав преку Долна Мизија и Скитија, па потоа се упатила кон Тракија и Илирик, односно Македонија (Солун) или пак во јужен правец се упатил еден дел од војската, која веројатно по повлекувањето на опсадата се вратила повторно назад кон Тракија.

Словените кои се споменуваат при оваа опсада на Солун очигледно биле оние кои им се потчинувале на Аварите за што експлицитно се наведува во Чудата I⁶⁷⁶, односно се работи за панонски Словени. Дека не биле истите оние Словени кои пред две години го опсадувале овој град зборува податокот што откако пристигнала варварската војска во околината на Солун наместо да го напаѓа самиот град ја нападнале соседната тврдина Матрона. Откако сфатиле дека се наоѓаат под погрешни сидини утредената се упатиле директно на Солун. Овој податок зборува дека и Аварите и Словените не биле претходно таму затоа и ја помешале тврдината со градот⁶⁷⁷. Опсадата се одвивала по претходно одреден план што говори за воената стратегија на Аварите, кои во меѓувреме ја усвоиле

⁶⁷⁴ В. Велков, Градът, 51.

⁶⁷⁵ Des Miracles de saint Demetrius, ed. P. Lemerle, I. 13. 118-119.

⁶⁷⁶ Des Miracles de saint Demetrius, ed. P. Lemerle, I. 13. 117.

⁶⁷⁷ Т. Живковић, Односи Авара и подунавских Словена 579-626 године. Зборник матице српске за историју. Бр. 56, 1997, 12.

технолозијата на управување со опсадни справи. Одбраната на градот била предводена од Архиепископот на Солун, Јован. Отсуството на префектот на Илирик и воопшто елитата од градот зборува за ненадејниот карактер на овој напад, како и за опсежната офанзивна воена стратегија на Аварите⁶⁷⁸. По еднонеделен неуспешен обид да ја пробијат одбраната и да влезат во градот, Аварите заедно со Словените⁶⁷⁹ ја симнале опсадата и се повлекле. По оваа неуспешна опсада на Солун Аварите со потчинетите Словени, веројатно, се упатиле кон Тракија и Долна Мезија, бидејќи следната година Ромеите превзеле воен поход против нив.

За време на овој аварски продор на Балканот, Коментиол бил назначен за војсководач на илирските војски и нему му била доверена задачата да им се спротивстваи на Аварите. Тој го започнал воениот поход во 587 година против Аварите така што кај Анхијал ја поделил ромејската војска на три дела: едниот дел од војската задржал под своја команда, а останатите два дела биле ставени под водство на други двајца команданти, Мартин и Каст. Каст од Анхијал се упатил кон Залдапа и Хемус планина, при што ги поразил Аварите. Мартин тргнал во северен правец кон градот Томи во Мала Скитија, кадешто се наоѓал каганот и главнината на аварската војска. Последните изненадени од појавата на ромејската војска веднаш побегнале засолнувајќи се на некој остров. Коментиол без некои особени резултати се упатил кон Маркианопол, кој бил определен за место каде требале да се соединат трите делови од ромејската војска. Откако се обединила ромејската војска се упатила кон едно место на планината Хемус (во близина на Анхијал) и тука останале да го чекаат каганот, кој имал намера да се упати на југ кон Тракија. Аварите одново навлегле во Тракија, успеале да поразат еден ромејски одред и ја опустошиле околината на Месемврија,

⁶⁷⁸ M. B. Panov, *Reconstructing 7th century Macedonia*, 99.

⁶⁷⁹ Според податоците на Јован епископот-Чудата, дека не можел јасно да ги дефинира напаѓачите на Солун при првите две опсади и од формулациите што тој ги дава „цела Македонија,, и „сите Македонци,, М. Панов смета дека со нив се алудира на целата популација во Македонија, па отука го изведува заклучокот дека во ова време немало словенско населување во Македонија. Освен тоа, Панов се повикува на информациите од Чудата, каде се вели дека по симнување на опсадата во 586 година, кавалериските трупи кои биле испратени за извидување утврдиле дека нема варвари во околината на Солун, кои очигледно заминале далеку уште истата ноќ. (M. B. Panov, *Reconstructing 7th century Macedonia*, 102).

разрушувајќи ги утврдувањата кои тука се наоѓале. Ромеите се криеле во густите шуми на Хемус. Дел од Аварите биле поразени, но истовремено друг дел од нив успеале да ја превземат тврдината Апиарија и тоа со помош на опсадни справи, за чија изработка биле научени од заплениот од нив командант на тој град, Бизас. Понатаму својот поход го насочиле кон Бероја, Диоклицианопол, Филипопол и Адријанопол, но безуспешно⁶⁸⁰. Кај Адријанопол аварскиот продор бил сопреен. Благодарение на доброто утврдување како и на храбрата одбрана на граѓаните овие градови биле зачувани од уништување.

По поразот што го доживеале Аварите кај Адријанопол од ромејската војска склучиле примирје (587 г.) до кое се придржувале сè до 593 година кога ја нарушиле состојбата на мир и повторно завојувале против Ромеите.

За разлика од Аварите, кои подолг временски период останале во мирни односи со Империјата, Словените не мирувале. Имено, во 588 година изворите регистрираат нов словенски поход насочен кон Тракија, која ја подложиле на пустошење⁶⁸¹. Во овој случај многу е веројатно дека се работи за самостоен напад на Словените од долен Дунав, кои не им биле потчинети на Аварите⁶⁸². За нивната независност од Аварите зборува фактот што мировниот договор кој ги обврзувал Аварите спрема Ромеите, не се однесувал и на Словените, кои ги продолжиле непријателствата кон Империјата.

Во последната деценија на VI век, забележлива е стабилизација на условите во Империјата, односно одбраната на северната граница била на завидно ниво за што зборува отсуството на варврски одреди (Словени, Авари) во внатрешноста на Балканот. Тоа му дало можност на императорот Маврикиј да организира офанзивна воена кампања против Аварите и Словените северно од Дунав (592-602). Мошне е проблематична за прецизно утврдување хронологијата на настаните што се случиле за време на овој поход. Имено, главни извори за овој поход се Теофилакт Симоката, кој не ја наведува прецизно хронологијата на последователните настани и Теофан Конфесор, кој пак известува за настаните

⁶⁸⁰ Theoph. Sim. II, 10-17.

⁶⁸¹ Theoph. Simocatta, III, 4.

⁶⁸² Аварскиот каган својата власт ја наложил врз Словените по средниот тек на река Дунав, додека тие на Долен Дунав биле слободни. Сп. Г. Острогорски, Историја на Византија, 108. и таму наведената литература.

по години, но не така како што фактички се случиле. Последниот се користел со делото на Теофилакт така што ни овозможува барем приближно преку споредба на двете дела да ја одредиме хронологијата на овој воен поход. Последен со оваа проблематика се занимавал Графенауер и ние овде ја прифаќаме неговата хронологија, односно дека походот бил организиран во периодот 592-602 година⁶⁸³. А настаните кои овде ги даваме по години се превземени од руското издание на делото на Теофилакт.

Да се вратиме на самиот поход. Можноста за организирање воен поход му се укажала на Маврикиј откако ја обезбедил со мир (592 г.) источната граница кон Персија. Императорот ја префрлил војската од персиското боиште на Балканот, ги назначил Приск за командант на коњаницата, а Генцион за командант на пешадијата и походот започнал во 592 година⁶⁸⁴.

Во меѓувреме, додека императорот Маврикиј се подготвувал за поход северно од Дунав во ромејската престолнина пристигнало пратеништво на Франките, кое им предложило на Ромеите да склучат меѓусебен сојуз за војна против каганот, при услов на Франките да им се исплаќа извесна сума пари и да добиваат подароци. Императорот го прифатил сојузот и им испратил богати подароци на Франките, но одбил да им исплаќа било каква сума пари. Аварскиот каган пак, од своја страна побарал да биде зголемена сумата која што му била исплаќана секоја година, во спротивно се заканувал со започнување војна. Бидејќи неговото барање не било исполнето каганот започнал подготовки за инвазија на ромејската територија наредувајќи им на потчинетите Словени да изградат пловни објекти за премин на Дунав⁶⁸⁵.

Така во 593 година Словените започнале со изградбата на флотилата кај Сингидунум за да ѝ овозможат премин на аварската коњаница преку Дунав, но жителите на градот ги нападнале Словените, кои граделе чамци. Како одговор на тоа, Словените го опседнале градот, но по седумдневна опсада каганот им наредил да ја повлечат опсадата добивајќи како надомест 2000 златници,

⁶⁸³ B. Grafenauer, Nekaj vprašanj iz dobe naseljevanja južnih Slovanov, 62-74. Оваа хронологија ја прифаќаат и: Д. Оболенски (Bizantium and the Slavs, 31); Г. Острогорски, Историја на Византија, ; P. Goubert, Les guerres sur la Dunabe a la fin du VI siècle d'après Menandre le Protecteur et Theophylacte Simmoccata, Actes du XII congres, t. III, Beograd 1964, 115-124.

⁶⁸⁴ За поновата хронологија на овој поход спореди кај: F. Curta. The making of the Slavs, 100.

⁶⁸⁵ Theoph. Sim. VI. III. 7-9.

позлтена маса и многу облека. Иако во изворите не се споменува изрично дека Ромеите успеале да им го одземат на Аварите Сингидунум, погоре наведениот податок зборува токму за тоа. Кога овој град дошол во ромејски раце не се знае, но може да се постават приближни хронолошки рамки (584-593) со тоа што веројатноста за неговото репатрирање би можла да биде поголема при отпочнувањето на Маврикиевиот поход зад Дунав (592 г.)⁶⁸⁶.

Откако на Аварите не им пошло од рака да го завземат Сингидунум, дејствијата ги насочиле кај Сирмиум каде одново поставиле логор, а Словените изградиле бродови. Аварската коњаница предводена од каганот ја преминала реката Сава и набрзо ја завзеле Бононија (Видин) во Мезија. Аварската војска веројатно го заобиколила Сингидунум и продолжила на југ по долината на Морава. За да ги пресретне Аварите, императорот Маврикиј испратил своја војска на чело со Приск, кој се улогорил кај Маркианопол, каде што Аварите под команда на Самур биле поразени. Меѓутоа, следната битка, која Ромеите неуспешно ја воделе ја изгубиле, а нивниот командант Салвинијан бил заробен. Каганот го продолжил својот поход напаѓајќи го Анхијал, без успех ја опсадувал цврстата тврдина Дризипер по што продрел до Хераклеја на Мраморно море. Наоѓајќи се во неповолна ситуација, ромејскиот командант Приск бил приморан да се повлече во тврдината Цурулон. Тогаш Ромеите се послужиле со измама при што императорот му напишал писмо на Приск во кое пишувало дека императорот испратил војска на бродови, која требала да ги нападне и зароби жените и децата на Аварите зад Дунав. Градскиот офицер, кој го носел оваа писмо им се предал на Аварите, кои на тој начин ја дознале содржината на истото. Веројатно, Аварите се уплашиле дека ромејска флотила ќе продре по текот на Тиса во центарот на каганатот, па каганот одлучил да склучи мир со Приск во Цурулон и откако добил извесна сума пари се повлекол од Тракија⁶⁸⁷.

⁶⁸⁶ Љ. Максимовиќ., Северни Илирик, 50; Ф.Баришиќ, Византијски Сингидунум, ЗРВИ 3, Београд 1955, 10.

⁶⁸⁷ Theoph. Sim. VI. V. 16; Cf. J. B. Bury, A History of the Later Roman Empire from Arcadius to Irene, vol. II, 126-127. Во врска со оваа спогодба која била постигната меѓу каганот и Приск за повлекување на Аварите Т. Живковиќ, вели дека Симоката не известува за никаков мировен договор што е неточно. Очигледно Живковиќ го превидел овој податок од изворот при што од текот на настаните што уследиле тој насетува дека сепак бил постигнат некаков договор. Сп. Т. Живковиќ, Односи Авара и подунавских Словена 579-626 године, 13.

Во пролетта 594 година ромејската војска одново преминала на левиот брег на Дунав за да го спречи преминот на Словените и пљачкањето на Тракија. Од црноморска Хераклеја војската преминала во Доростол (Силистра) на Дунав. Тука пристигнал кагановиот пратеник Кох за да протестира против избивањето на ромејската војска на Дунав, бидејќи со тоа бил нарушен постигнатиот мир. Војсководачот Приск тврдел дека војската се подготвувала само против Словените во Влашка, а не против Аварите и дека Словените не биле опфатени со договорот⁶⁸⁸. Тоа би значело дека овие Словени не се наоѓале под власта на каганот. При самото преминување на Дунав, ромејската војска во една ноќна битка однела победа над Словените предводени од Ардагаст, кои често ја напаѓале Тракија. Ромеите при овој поход им ја опустошиле земјата и одвеле голем број на заробеници. Уште една група на Совени предводена од нивниот водач Мусокиј, кој себе си се нарекувал крал, била поразена во близина на Силистра⁶⁸⁹. Меѓутоа по овој почетен успех настапува пресврт во редовите на Ромеите при што кога во 595 година императорот Маврикиј му наредил на Приск со војската да презими во Влашка избувнал бунт во војската. Поради тоа Приск ја вратил војската на десниот брег на Дунав, бидејќи нивниот престој бил неиздржлив заради студот и честите напади на Словените. На Аварите не им била јасна причината поради која ромејската војска се повлекува напуштајќи ја левата страна на Дунав, па затоа бил испратен пратеникот Таргитиј да се информира за ситуацијата. По преговорите што ги водел лекарот, Теодор со каганот, Аварите се согласиле на примирје при што Ромеите биле задолжени да го поделат пленот до кој дошла ромејската војска во Влашка. Приск му предал еден дел од пленот на каганот во замена за безбедно пропуштање на ромејската војска низ аварската земја. Пленот кој го добиле Аварите го сочинувале 5000 заробени варвари, мнозинство Словени. Маврикиј не бил задоволен од ваквиот исход, затоа го сменил Приск и на негово место го назначил својот брат Петар⁶⁹⁰.

⁶⁸⁸ Theoph. Sim. VI. VI; Бјури овој настан од непознати причини го датира во 592 година иако кај Симоката прецизно е наведена 594 година. J. B. Bury, A History of the Later Roman Empire from Arcadius to Irene, vol. II 127-130.

⁶⁸⁹ Theoph. Sim. VI. VI-IX.

⁶⁹⁰ Theoph. Sim. VI. XI.

Следната година (595) започнала поголема ромејска офанзива против Словените, кои ја опљачкале Залдапа, источно од Варна, Аксис кај Анхијал и едно непознато место Скопис на црноморскиот брег. За центар на операцијата бил избран Маркианопол. Предходницата уништила еден одред на Словените и им го одзела пленот и заробениците. При обидот за премин на Дунав, ромејската војска се судрила со Словените на чие чело бил Пиригаст, кој веројатно бил Ант. Овој премин многу ја чинел ромејската војска, бидејќи иако загинал Пиригаст, таа загубила многу војници и едвај се спасила со бегство во логорот на десниот брег⁶⁹¹.

Во 596 година Приск, кој бил вратен на команданската позиција го започнал својот втор поход против Словените во Влашка при што дошол до Горно Нове на левиот брег на р. Дунав⁶⁹². Тука пристигнало едно каганово пратеништво, кое

⁶⁹¹ Theoph. Sim. VII. II-V.

⁶⁹² За убикацијата на оваа тврдина (град) види: ВИИНЈ, 120 бел 67. Според редакторите на првото издание на ВИИНЈ, локализацијата на било каква источноромејска тврдина на левата страна од Дунав, односно на аварска територија е погрешно. Според тоа, овој податок на Симоката не може да се земе како веродостоен и најверојатно се работи за грешка при одредување на местоположбата на месноста Горно Нове. Оваа месност треба да се бара во провинцијата Горна Мезија, а не во областа на ден. Влашка.

По однос на прашањето дали Империјата имала фактичка власт на левата страна од Дунав опширна анализа дава Э. Франчес (Византијское государство и левобрежье Дуная в VI в. ВВ, XX, Москва 1961. 14-22). Според него, иако во официјалните императорски документи (новели) и информациите, кои ги даваат современите наративни извори (Прокопиј, Агатиј, Симоката) се зборува за постоење на императорска власт на левата страна од Дунав, во суштина не може да се каже дека овие податоци ја одразуваат реалната состојба. Имено, во многу случаи императорите преку склучување на сојузнички договори со пограничните племиња (Гепиди, Анти) давајќи им субсидии ги обврзувале да градат тврдини на левиот брег на Дунав, кои би ги користеле самите племиња-сојузници за одбрана на северната императорска граница од останатите племиња. Со самото тоа што Империјата ја финансирала изградбата на овите тврдини, таа ги сметала за свои. Меѓутоа, самите Ромеи не знаеле каде ги подигнувале нивните сојузници овие тврдини па поради тоа, не можеле да бидат прецизно запознаени со состојбите на левата страна од Дунав при што честопати не ги знаеле точните имиња на месностите, ги означувале општо (како многу тврдини) или пак не ја занеле нивната точна локација. Освен тоа, имало случаи кога некои племенски водачи откако ќе освоеле некоја од императорските области, Империјата во неможност да ја поврати назад истата склучувала договор со односниот племенски водач признавајќи ја неговата власт, но истовремено според ромејските сфаќања таквата територија која ја владее сојузник на Империјата се сметала како составен дел од самата Империја. Според тоа, Империјата на ваков

го известило ромејскиот командант дека го прекршил мирот со Аварите, бидејќи неговата војска навлегла на аварска територија. На овој каганов протест стратегот одговорил дека се наоѓа на ромејска територија⁶⁹³.

Во меѓувреме додека Приск војувал со Словените, Аварите го нападнале Сингидунум, ги разрушиле неговите ѕидини и одвеле дел од населението во заробеништво (596 г.). Дознавајќи го ова Приск се упатил кон градот за да им излезе во пресрет на неговите жители. Првин биле водени преговори во Константинопол меѓу Приск и каганот околу судбината на Сингидунум и откако не бил постигнат никаков договор, последниот се заканил дека ќе разрушел уште многу други градови. Приск веднаш ја испратил речната флотила на чело со Гудуин. Аварите им пружиле отпор на Ромеите опкружувајќи го градот со коли, но не за долго. Присуството на ромејската војска во нивната билзина ги охрабрила жителите на Сингидунум да им се спротивстават на Аварите, по што последните биле принудени да се повлечат. Тоа не му се допаднало на каганот, кој се заканил дека ќе го наруши мирот тргнувајќи во поход кон Далмација⁶⁹⁴.

Заканите на каганот се обвистиниле, бидејќи Аварите во 597 година навистина тргнале во напад на Далмација. Го завзеле подрачјето на Вонка (Балкес, југоисточно од Бања Лука) и освоиле дури четириесет утврдувања. Аварскиот напад во Далмација завршил неславно, бидејќи царската војска ги нападнала од заседа и им го одзела пленот⁶⁹⁵.

По две години (599) каганот собрал војска и одново се упатил на ромејска територија овојпат во Долна Мезија поставувајќи логор кај градот Томи. Во тоа време Ромеите го славеле големиот христијански празник Велигден и бидејќи кај нив завладеал глад каганот се понудил да им достави прехранбени намирници. Овој необичен предлог го зачудил Приск, но се согласил со каганот на петнаесетдневно примирје. Каганот им доставил голема количина на прехранбени продукти. Откако ромејската војска добила сè што е неопходно за живот, каганот испратил молба до Приск да добие индиски зачини. Стратегот со

начин имала само формална (посредна) власт во некои области на левиот брег на Дунав, а не и фактичка. Самата река Дунав била природна и фактичка граница меѓу Империјата и варварскиот свет.

⁶⁹³ Theoph. Sim. VII. VII.

⁶⁹⁴ Theoph. Sim. VII. X-XI.

⁶⁹⁵ Theoph. Sim. VII. XII.

задоволство одговорил на молбата од каганот испраќајќи му биббер, индиски лист и т.н. костон. Каганот бил многу задоволен од ромејските дарови и додека траел празникот не превзел никакви воени дејствија. Меѓутоа, откако дознал дека ромејскиот војсководач Коментиол доаѓа со војска во Никопол, каганот му тргнал во пресрет и го поразил во близина на Ремесијана, каде било склучено примирје кое имало локално значење. Обновата на непријателството довела до пораз кај каструмот Јатерус (Јантра) на истоимената притока на Дунав. Поразот кај Јатерус ѝ овозможил на аварската коњаница продор кон Константинопол при што била освоена тврдината Дризипара. Заради епидемија меѓу Аварите, каганот се одлучил на мир, кој бил склучен во споменатата тврдина добивајќи од Ромеите 20 000 солиди, а Империјата го задржала правото нејзина војска да го преминува Дунав и да ги напаѓа Склавиниите во Влашката низина⁶⁹⁶.

За да ја искористи неповолната ситуација, што настапила во редовите на аварскиот табор предизвикана од епидемијата, императорот решил да им зададе решителен удар на Аварите. Имено, во 600 година Ромеите го нарушиле мирот со Аварите постигнат претходната година (599)⁶⁹⁷, кога ромејскиот војсководач, Приск тргнал во напад преку Дунав и Тиса во Панонија и им задал на Аварите неколку последователни и тешки порази, при што биле заробени голем број Авари, Словени и други варвари во кои веројатно влегуваат и Гепидите. Сепак, овие заробеници на барање од каганот биле вратени назад⁶⁹⁸. По овој настан веројатно бил склучен мир, бидејќи Симоката вели дека во деветнаесетата година (август 600-јули 601) од владеењето на Маврикиј не се случило ништо значајно меѓу Ромеите и варварите⁶⁹⁹.

Откако работите со Аварите биле уредени со мировен договор, Ромеите се свртеле кон Словените. Последната акција против Словените зад Дунав Ромеите ја извршиле во 602 година кога Гудуин, заменикот командант, помошник на Петар, откако ја преминал реката со остриот меч убил голем дел од непријателите, а еден дел од нив ги одвел во заробеништво. Како одговор на овој

⁶⁹⁶ Theoph. Simocatta, VII. XIII-XV; cf. Историја Србског народ, том I, Београд 1981. 109-122.

⁶⁹⁷ Со овој краткотрен мир меѓу Империјата и Аварите реката Дунав била утврдена како службена граница меѓу нив. Cf. Theoph. Simocatta, VII, 15. 14.

⁶⁹⁸ Theoph. Simocatta, VIII, 3.

⁶⁹⁹ Theoph. Simocatta, VIII. IV. 9.

ромејски потег, аварскиот каган му наредил на својот генерал Апсих да ги нападне и уништи традиционалните ромејски сојузници, Антите⁷⁰⁰. Меѓутоа, кога војската добила наредба повторно да презимува од другата страна на реката избувнал бунт. Побунетите војници го дигнале на штит и го прогласиле за император Фока, подофицер од полуварварско потекло и напуштајќи ги своите позиции тргнале на Константинопол. Маврикиј бил соборен, а Фока (602-610) со согласност на сенатот бил крунисан за император⁷⁰¹.

По насилното симнување на Маврикиј од престолот настапила анархична ситуација во Империјата, што резултирало со ослабнување на одбраната на дунавската граница⁷⁰². Сепак во тој период не се регистрирани нови словенско-аварски упади на Балканот. Таквата мирна ситуација на дунавскиот лимес се објаснува со мирот кој Фока го склучил со аварскиот каган во 604 година кога новиот ромејски император прифатил на Аварите да им плаќа голема сума трибут⁷⁰³. Овој мир што го постигнал Фока со каганот всушност претставува потврда дека новоизбраниот император ќе се придржува до условите за мир коишто ги договорил неговиот претходник, бидејќи имал намера да војува со Персија и му бил потребен безбеден грб. Тоа му дало можност да ги повлече воените одреди од дунавската граница за да ги ангажира во војната со Персија. На тој начин дунавскиот лимес фактички бил оставен без воена одбрана. Неговата одбрана во следните години не била доверена на ромејската армија

⁷⁰⁰ Theoph. Simocatta, VIII, V. 12-13.

⁷⁰¹ Г. Острогорски, Историја на Византија, 110; D. Obolenski, *Bizantium and the Slavs*, 31.

⁷⁰² Слабењето (опаѓањето) на долнодунавската граница (лимес) на потегот од Железна порта до Дунавската делта е резултат првенствено на аварските и словенските напади, при што овој постепен процес може да се следи во подолги временски рамки (577-587) и (593-602). Ако се земе во предвид дека уништувањето на лимесот го означува пред сè повлекувањето на ромејската армија од пограничните тврдини, овој процес, кој бил насилен и траел до 598 година е последица од варварските инвазии. Сепак, некои тврдини преживеале и по оваа година откако ромејските одреди си заминале од нив. Изумирањето на овие градови или тврдини не било резултат на нови инвазии туку на постепеното економско опаѓање на Источно-ромејската држава. При што се забележува транзиција од урбан кон рурален живот за да на крајот откако ќе заминело населението од овие населби конечно згаснувал животот во нив на мирен начин. Сп. A. Madgearu, *The End of The Lower Danubian Limes: A Violent or a Peaceful Process?* *Studia Antiqua et Archaeologica*, XII, Iași, 2006, 151-168.

⁷⁰³ Theophanis *Chronographia*, p. 292.

туку на малите локални гарнизони и на локалното население, кои не биле голема пречка за новите варварски упади. Ваквата ситуација им одела целосно во прилог на Аварите и Словените, кои ги обновиле нивните напади во почетните години од владеењето на Ираклиј (610-641), којшто бил целосно ангажиран на обновениот источен воен фронт против Персија, за сметка на што била занемарена одбраната на Балканот. Оваа ситуација вешто ја искористиле првенствено Словените, кои во 610 година продолжиле поинтензивно да се сместуваат (утврдуваат) на балканските територии⁷⁰⁴. Додека Аварите ги завземале и опустошувале ромејските градови на Словените им се пружала шанса нивното населување да го пренесат од вонградските во градските средини при што можеле слободно да ги користат напуштените урбани целини⁷⁰⁵.

Балканот не бил поштеден ниту од Аварите кои ги обновиле нападите и во 614 година подреле кон јадранскиот брег уништувајќи ја Салона, административниот центар на Далмација.

Словените кои веќе трајно заседнале на ромејска територија не мирувале и понатаму. Иако во претходните обиди биле неуспешни при опсадувањето на Солун тие не се обесхрабрувале и продолжиле со нивните опсадни активности кон овој град со намера да го освојат и завладеат. Така, анонимниот автор на втората книга „Чудата на Св. Димитија Солунски“ во 615/6 година забележал дека Солун бил опсаден од народот на Словените. Тој прецизно ги идентификувал напаѓачите, коишто ги наведува поименично: Драгувите, Сагудати, Велегизитеи, Вајунити и Берзити⁷⁰⁶. Со оглед на тоа што оваа опсада била организирана и спроведена од главниот иницијатор и извршител Хаџон, водачот, односно егзархот на Словените, зборува за едно ниво повисоко во воената организација, чијашто цел била освојување на градот⁷⁰⁷. Солун иако, истовремено бил нападнат од копно и од море, не бил освоен. Жителите на

⁷⁰⁴ М. Панов смета дека словенската колонизација на Балканот започнала во времето на Ираклиј. Cf. M. B. Panov, *Reconstructing 7th century Macedonia*, 103.

⁷⁰⁵ P. Lemerle, *Invasion et migration dans les Balkans depuis la fin de l'époque romaine jus'qu du VIII siècle*, *Revue Historique*, CCXI (1954), 292 sq; Љ. Максимовиќ, *Северни Илирик у VI веку*, 49.

⁷⁰⁶ *Miracula II*. 1. 179-180, cf. M. B. Panov, *Reconstructing 7th century Macedonia*, 104

⁷⁰⁷ Според А. Атанасовски, Словените го имале регулирано својот престој во околината на Солун, односно дека веќе тука живееле, а не дека дошле од Влашка, односно од зад Дунав. (А. Атанасовски, *Византија и Словените од Македонија во VII век*, 3.)

градот дури успеале да го заробат Хацон. Тој извесно време бил криен во домовите на видни граѓани, но сепак најпосле бил најден и каменуван до смрт од разбеснатите жени во Солун⁷⁰⁸.

Освен вториот по големина град во Империјата на опасност била изложена и самата престолнина. Непријателите ѝ се приближувале од две страни: од исток Персијците, од северозапад Аварите и Словените.

Персијците незапирливо напредувале кон запад освојувајќи ги источните ромејски провинци при што избиле до Халкедон спроти самиот Константинопол (615 г.)⁷⁰⁹. Додека пак, Аварите, кои започнале нов воен поход на ромејска територија во 617 година стигнале во Тракија. За да го спречи нивниот понатамошен продор императорот Ираклиј се одлучил да преговара со нив за склучување мир. При состанокот со аварскиот хаган во Хераклеја истата година за малку што не паднал и самиот император како жртва на атентат⁷¹⁰. Имено, според Теофан: “Аварите превзеле поход против Тракија. Ираклиј испратил кај нив пратеници и побарал мир. Бидејќи каганот се согласил да склучи мир, императорот заедно со сите копјеносци и со многу и големи дарови излегол од Долгиот Сид да го пресретне каганот, кој му ветил дека ќе склучат мировен договор меѓу себе. Меѓутоа, варваринот откако го нарушил договорот и ветувањето, се впуштил одеднаш со оружје против императорот. Исплашен од неочекуваниот пресврт на работите, императорот побегнал и се вратил во престолнината”⁷¹¹. Аварите тргнале да го гонат императорот. Откако стигнале до самата престолнина започнале да ги пљачкосуваат околните места и да го убиваат ромејското население. Успеале да ја запленаат императорската облека,

⁷⁰⁸ *Miracula II*. 1.181-194.

⁷⁰⁹ За ромејско-персиската војна во времето на Ираклиј види: Я. А. Манандян, *Маршруты персидски походов императора Ираклия*. Византийский Временник, т. III. Москва 1950, 133-153.

⁷¹⁰ Хронологијата на овој настан не е прецизно утврдена бидејќи два извора даваат две различни години, имено Теофан го датира овој настан во 619 г., *Theophanis Chronographia*, I, ed. C. de Boor, Leipzig 1883, 301, а Велигденската хроника во 623 г., *Византијски извори т.1*, 144-145 бел. 4. Ние овде ја прифаќаме хронологијата на: N. Baynes, *The Date of the Avar Surprise*, *BZ*, 21 (1912), 110-128; Г. Острогорски, *Историја на Византија*, 125. Овој настан се доведува во врска со аварско-словенската опсада на Солун која се одиграла во 618 г. *Документи*, т.1, 32; *Византијски извори*, т. I, 194-196. Сп. и: J. Ковачевиќ, *Аварски каганат*, 63.

⁷¹¹ *Theophanis Chronographia*, I, 301. 26-33, 302.1; Сп. В. Тъпкова-Заимова, Р. Пенджекова, *Византия: през погледа на съвременниците ѝ*, Пловдив 2002, 79.

која императорот во меѓувреме ја собекол и оставил по патот од безбедносни причини - да не биде препознаен од непријателот. Освен тоа, Аварите заробиле голем број мажи и жени, кои ги одвеле заедно со заплениетата стока зад Дунав⁷¹². Овој настан во историографијата е прифатен како прв напад на Аварите врз Константинопол⁷¹³. Сепак, ваквото тврдење не може да се прифати како такво, бидејќи иако Аварите ѝ се приближиле на ромејската престолнина тие не извршиле напад врз самиот град како што тоа го направиле подоцна (626 г.) на класичен начин употребувајќи ги сите расположливи средства за превземање на градот. При овој напад настрадала само неговата околина, вклучително со населението од засегнатите места (подградитето). Освен тоа, Аварите немале однапред направен план за напад на градот, нивното доближување до Константинопол било само последица од повлекувањето на императорот и неговата придружба, кои пак, биле затекнати од измамата на каганот. Во прилог на тоа дека Аварите немале намера да го нападнат и освојат градот зборува и фактот што тие се задоволиле со пљачкосување на околните области, заробувајќи стока и луѓе (за кои веројатно се понадевале дека ќе добијат откуп), по што се повлекле во својата земја. Очигледно е дека намерата на каганот била преку измама да стекне материјална корист, а не да освојува територии.

Веројатно, додека Аварите биле во Тракија, Словените кои го опсадувале Солун сакале да ја искористат нивната близина повикувајќи ги на помош. Имено, поради неуспешниот потфат на Словените околу опсадувањето на Солун тие решиле по смртта на нивниот водач Хаџон преку свои пратеници да побараат помош од аварскиот каган дарувајќи му подароци и ветувајќи му дел од пленот откако би го освоиле градот. Во овој случај Словените и Аварите дејствувале како два посебни субјекти. Првин Словените самостојно ја започнале опсадата на градот, а потоа ги повикале преку пратеници Аварите сојузено да го освојат градот. Во оваа опсада очигледно е дека учествувале Словените кои не биле под аварска власт, односно Словените од долнодунавскиот регион, кои веќе се

⁷¹² Бројката од 270 000 заробеници, која ја наведува патријархот Никифор е секако претерана. Nikephoros Patriarch of Constantino-ple, Short History, trans. by C. Mango, Washington 1990, 51, 53. Сп. Извори за българска история VI- Грцки извори за българска история III, ред. И. Дуйчев и др., София 1960, 293.

⁷¹³ J. Квачевић, Аварски каганат, 63.

наоѓале т.е. биле населени во околината на Солун. Во овој случај Аварите и Словените истапуваат како сојузници против Ромеите⁷¹⁴. Каганот им испратил на Словените како помош свои воени одреди во 618 година за опсадата на Солун, која сепак завршила неуспешно. Под притисок на ромејската војска која ја испратил императорот како помош во одбраната на градот, аварскиот каган се согласил да ја симне опсадата под услов да добие извесни дарови. Каганот добил откуп, извесна сума пари и намирници за заробениците кои ги ослобдил што било сосема доволно за да се повлечат Аварите зад Дунав⁷¹⁵.

Сепак, Аварите и понатаму претставувале закана за ромејските области. Затоа императорот и покрај горкото искуство во преговорите со каганот (617 г.) одлучил повторно да преговара за цврст мир, кој би гарантирал дека Аварите нема да извршуваат инвазии во ромејските провинции. Така, Ираклиј во 619/20 г. одново “испратил пратеници кај каганот на Аварите, го укорил за извршените беззаконија и му предложил мир. Тој (Ираклиј б.а.) имал намера да војува, впрочем со Персија и затоа сакал да има мир со каганот. А, каганот засрамен од мирољубието на императорот, признал дека се кае и ветил дека ќе го почитува мирот. И откако склучиле договор, пратениците се вратиле со мир”⁷¹⁶. Ираклиј за овој мир морал да даде заложници како гаранција дека ќе ги исполни обврските кои ги превзел. Меѓу заложинците биле неговиот незаконит син Јован Аталарих и внукот Стефан, син на царевата сестра Марија. Освен тоа бил зголемен и годишниот данок кој им го плаќал на Аварите⁷¹⁷.

Условите од постигнатиот мировен договор Аварите ги почитувале до 626 година, кога им се укажала поволна прилика (обновување на ромејско-персиската војна) за возобновување на воените дејствија на ромејска територија, при што овојпат намерата не им била да ги пљачкаат околните области туку да го нападат и како што се заканил каганот да го освојат главниот град на Источната империја.

⁷¹⁴ За сојузничките односи меѓу Аварите и влашките Словени, види: Т. Живковиќ, Односи Авара и подунавских Словена 579-626 године, 16.

⁷¹⁵ Византијски извори I, 196.

⁷¹⁶ Theophanis Chronographia, I, 302. 15-21; Византијски извори, т. I, 155 бел. 15.; В.Тъпкова-Заимова, Р. Пенджекова, Византия: през погледа на съвременниците ѝ, 79.

⁷¹⁷ Ф. Успенски, Историја Византијског царства т. 1, 461, 462.

3. Опсадата на Константинопол (626 г.). Паѓање на аварската моќ

Во екот на Ираклиевит поход на Персија⁷¹⁸ престолнината се соочила со најголемата опасност - опсада од копно и од море. Имено, во зимата 625/26 г. азиската страна на Босфорот и Мраморното море се наоѓала под власт на Персијците, бидејќи Шахрбараз ги завзел Халкедон и Хрисопол и ги опустошил крајбрежните области. Но, тој не претставувал опасност за Константинопол, заради тоа што немал воени бродови. Токму поради тоа на Персијците им била потребна сојузничка сила од европска страна, со која ќе извршат истовремен напад од исток и од запад на престолнината и ја нашле во лицето на аварскиот каган⁷¹⁹. Со оглед на тоа што, Империјата подолг времески период била во перманентна војна со Персија, која повремено била прекинувана со мировните договори, а од втората половина на VI век се соочила со новото воинствено племе, Авари, кои станале постојана закана за северната граница, согласно податоците од изворите не е прецизно јасно од каде потекнала иницијативата за опсада на Константинопол, од персиска или аварска страна⁷²⁰. Аварите многу често претходно ја користеле зафатеноста на ромејските војски на Истокот за да извршат пљачкашки продори во внатрешноста на Балканот. Меѓутоа, имајќи во предвид дека ромејската војска на чело со императорот успешно напредувала длабоко во внатрешноста на персиската територија, веројатно Персијците со воспоставувањето на контакт со Аварите за зеднички напад на Константинопол имале за цел да го деконцентрираат императорот со одвлекување на неговото внимание од персиските поседи, загрозувајќи ја самата престолнина. За опсадата на Константинопол детални податоци дава Теодор Синкел во неговата Беседа. Согласно неговиот извештај варваринот од Истокот, односно Персијците први ги започнале непријателските дејствија, опсадувајќи го градот Халкедон, кој бил

⁷¹⁸ За подготовките, почетокот и текот на воениот поход на Ираклиј во Персија види повеќе кај: Я. А. Манандян., Маршруты персидских походов императора Ираклия. Византийский Временник, т. III. Москва 1950, 133-153; W. E. Kaegi, Hiraclius: Emperor of Byzantium. Cambridge 2003, 100-192; Whittow M., The making of Byzantium 600-1025, Berkeley 1996, 69-82.

⁷¹⁹ Успенски Ф., Историја византијског царства, т.1, 466.

⁷²⁰ М. Витов смета дека присуството на двете војски во близина на Константинопол би можело да е случајност, меѓутоа според него поверојатно е дека планот бил намерно направен. Сп. М. Whittow, The making of Byzantium, 78.

лоциран спроти Константинопол, а веднаш потоа почнал да дејствува и аварскиот каган⁷²¹. Во Пасхалната хроника стои податокот дека персискиот војсководач веќе неколку дена го чекал пристигнувањето на каганот⁷²². Георги Писида, пак, вели дека Словенот се договорил со Хунот, Скитот со Бугарин, а Мидиецот односно Персијанецот со Скитот⁷²³. Под Скити овде очигледно се мисли на Аварите. Од сите овие податоци индиректно се насетува дека иницијативата за овој напад на Константинопол потекнала токму од Персијците што ја потврдува нашата претпоставка. Со оглед на тоа што, Персијците и претходно (573 г.) се обидувале да ги придобијат Аварите за сојузници, може да се претпостави дека овој обид за заедничко опсадување на Константинопол било резултат токму на тие поранешни напори што ги правеле Персијците за да го придобијат аварскиот каган против заедничкиот непријател - Империјата⁷²⁴.

Кога се подготвувала големата опсада на Константинопол, Аварите се наоѓале во Тракија. Со овој напад командувал самиот каган, а Велигденската хроника го споменува и аварскиот војсководец, Ермицес. Составот на аварската војска бил етнички мошне хетероген. Од самите Авари била составена коњаничката претходница, која избила на Долгиот сид месец дена пред доаѓањето на самиот каган. Аварите ја сочинувале посадата на бројни воени справи поставени на Теодосиевиот сид, оклопната коњаница и вториот ред на оклопна пешадија. Словените⁷²⁵ и Бугарите⁷²⁶ ја сочинувале посадата на флотилата со моноксилите подготвени за напад преку Златниот рог. Во нападот на Градот учествувале и потчинетите на Аварите, Гепиди⁷²⁷, како и други племиња кои во изворите се кријат под името Скити или под називот „други диви народи“, или „разнородни племиња“⁷²⁸. Словените исто така го чинеле првиот

⁷²¹ Извори за българска история VI- Грцки извори за българска история III, 46.

⁷²² *Chronicon paschale*, ed. L. Dindorf, vol. 1, CSNB, Bonn. 1832, p. 716.

⁷²³ *Georgius Pisidia, Bellum Avaricum*, p. 55. 197-198. ed. V. G. Niebuhrii. CSNB, Bonn. 1837.

⁷²⁴ За овој обид види погоре во текстот на страна 185 бел. 628.

⁷²⁵ Велигденска хроника, Никифор, (Виз. извори, т.1, 146, 240)

⁷²⁶ Писида наведува и Бугари (Виз. извори, т. I, 156).

⁷²⁷ Теофан покрај Авари наведува Бугари, Словени и Гепиди. (*Theophanis Chronographia*, I, 315. 9-10)

⁷²⁸ Теодор Синкел, освен Авари и Словени разликува и други диви племиња (Виз. извори т. I, 163).

неоклопен боен ред во битката на бедемите. Односот на Аварите и Словените во опсадата на Константинопол патријархот Никифор го нарекува *summachia* т.е. заедничка борба што укажува на важноста на улогата на Словените во кагановата војска. Важноста на Словените особено се потврдува со нивното учество како морнарица во ова опсада, бидејќи биле искусни во морнарските работи. Аварите таа вештина на Словените мошне ја ценеле, со оглед на тоа што, знаеле дека Константинопол не би можел да биде освоено само од копно, бил потребен напад и од море за што биле неопходни бродови и искусна посада, а тоа тие го немале. Аварската војска била мошне солидно опремена за овој напад. Изворите споменуваат за аварска оклопна коњаница, со шлемови и мечеви, како и за пешадија со воени труби, фрлачки на оган, фрлачки на камења, дрвени подвижни кули, хелеполи, ежеви и слично, а за поморски напад: чамци и моноксили. Бројноста на војската тешко би можела да се одреди прецизно. Бројката од 80 000 луѓе⁷²⁹ на аварска страна или сразмерот од 100:1 или 10:1⁷³⁰ во однос на бројноста на посадата на одбраната на Константинопол што се наведени во изворите треба да се земат само произволно⁷³¹. Особено соодносот што го дава Теодор Синкел сто наспрема еден⁷³² е напосто фантастичен и тој податок е разбирлив од причина што делото на овој автор претставува пофална беседа посветена на заштитничката на градот - Богородица, на која всушност ѝ се припишува успехот во одбраната на Градот. За да тој успех биде што поголем во очите на современиот слушател односно подоцна читателот, авторот ја навел таа нереална бројка за соодносот на двете спротивставени страни од напаѓачи и бранители.

Со оглед на тоа што императорот се наоѓал далеку на источниот фронт, одбраната на Константинопол им била доверена на децата на Ираклиј и патрицијот Бон (*magister militum*) под чие заповедништво се наоѓале околу 12 000 бранители⁷³³. Патријархот Сергиј како духовен бранител бил задолжен да ја носи иконата на Богородица околу ѕидините на градот како натприроден заштитник.

⁷²⁹ Geogre of Pisidia, *Bellum Avaricum*, p. 56. 219.

⁷³⁰ ИБИ VI - ГИБИ III, (Химна Акатист), 171.

⁷³¹ J. Ковачевиќ, Аварски каганат, 63-64.

⁷³² Извори за българска история VI- Грцки извори за българска история III, 47.

⁷³³ *Chronicon Paschale*, vol. 1, 718.

Каганот со запален оган го известил азиското крајбрежје за своето доаѓање и им го испратил на регентите заробениот Ромеец, патрикијот Атанасиј, заради преговори и воедно за извидување на состојбата во градот. Каганот барал да му се предадат сите богатства за да се повлече, но бил одбиен. Во очи на 29 јуни, каганот се приближил на опколениот град со своите главни сили, чиј значаен дел го чинеле Словени од Балканскиот Полуостров. На 30 јули Аврите ги поставиле желките, а следниот ден извршиле напад врз ѕидините поставувајќи ги и другите опсадни справи: кули и катапулти. Први нападнале Словените, а потоа Аварите. Нивниот напад во областа Пиге го одбиле Ромеите. На 1 август Аварите се обиделе да донесат дузина кули меѓу портата Полиандрос и Романската порта за да го засилат нападот на ѕидините, но по куса борба биле одбиени од бранителите на Градот⁷³⁴.

Патрицијот Вон во аварскиот логор испратил пратеништво со понуда за плаќање данок, но каганот дрско инсистирал на барањето, сите жители на Константинопол да излезат од градот и на Аварите да им ги препуштат своите богатства⁷³⁵. Освен тоа, каганот се фалел дека може да го загрози градот истовремено и од копно и од море. За тоа планирал да ги искористи Словените, кои живееле на брегот на Средоземно море и на островите, бидејќи веќе имале поморски знаење и биле искусни морнари⁷³⁶.

Сепак, на 2 август каганот побарал да дојде во неговиот логор ромејско пратеништво за да преговара. Биле испратени петмина еминентни Ромеи: патрициј Георги, Атанасиј, патрициј и логотет Теодосиј, Теодор Синкел и комеркариј Теодор. Во исто време кога пристигнало ромејското пратеништво, во аварскиот логор биле дојдени и персиските пратеници. Каганот се однесувал надмено спрема Ромеите не удостојувајќи ги ни да седнат за време на преговорите. Се пофалил дека Персијците му понудиле 3000 луѓе⁷³⁷ на помош и повторно им предложил на ромејските пратеници, жителите на градот да ја понесат со себе најосновна гардероба и да го напуштат градот. Ромеите не се

⁷³⁴ Chronicon Paschale, vol. 1, 719-720. Cf. W. E. Kaegi, Hiraclius: Emperor of Byzantium, 136-137.

⁷³⁵ Византијски извори, т. I, 148.

⁷³⁶ Исто, 165.

⁷³⁷ Според Писиди на Аварите им бил понуден одред од 1000 Персијци. Geogre of Pisidia, Bellum Avaricum, p. 60. 342.

согласиле со ваквиот предлог и заминале. Ноќта кога персиското пратеништво се обидуvalo со словенски кораби-моноксили да премине од европскиот во азискиот дел, Ромеите ги заробиле, ги потопиле словенските моноксили и ги убиле Персијците⁷³⁸. Главниот мотив на Ромеите за убиството на персиските пратеници бил веројатно одмазда заради упатените навредувачки зборови кон императорот Ираклиј.

Недостигот од намирници во опустошениот крај, го принудил каганот да привршува со воениот поход. Поради тоа, каганот донел одлука на 7 август да биде изведен ефективен двоен напад врз Градот од копно и море. Аварите требале да тргнат со сите расположливи средства кон градските ѕидини од копно, а Словените кои со нивните еднодрвки биле стационирани во водите на Златниот рог требале да го нападнат Градот од море.

Притоа, одлучната битка требала да биде на море, бидејќи на Аварите искуството им покажало дека завземањето на големите поморски градови без обезбедена флота мора да претрпи неуспех. Заради тоа била соберена флота од моноксили или пак тие биле правени на лице место. Посадата од моноксили ја сочинувале, како што дознаваме од Писида, словенските племиња и Бугрите⁷³⁹. По неколку неуспешни обиди моноксилите да бидат спуштени во водите на Златниот рог, бидејќи ромејските бродови им попречувале во намерата, конечно веќе на 1 август на каганот му пошло од рака своите кораби да ги спушти кај мостот Св. Калиник во плитките делови кадешто ромејските големи и тешки бродови не можеле да имаат пристап⁷⁴⁰. Било договорено Аварите од надворешниот бедем на Влахерни, кој се викал Птер да дадат знак со оган, за Словените, кои веќе 6 дена биле стационирани во водите на заливот, да тргнат во истовремен напад на градот. Магистерот Вон сковал воена замка, давајќи слични предвремени сигнали, затоа Словените од р. Барбис, која се влева во Златниот Рог кај мостот Св. Калиник, тргнале предвремено во напад. Нивниот јуриш бил

⁷³⁸ Chronicon Paschale, vol. 1, 721-722. Византијски извори, т. I, 148.

⁷³⁹ Византијски извори, т. I, 156.

⁷⁴⁰ Chronicon paschale, vol. 1, 720.18. Извори за бългaрска история VI- Грцки извори за бългaрска история III, 81. За локализацијата на мостот Св. Калиник, види: М. Hurbanič, A topographical note concerning the Avar siege of Constantinopol: The question of localization of St. Callinicus bridge. Les articles présentés à l'ocassion du XIIIe Congrès international des études byzantines (Sofia, 22-27 août 2011), 1-10.

вперен кон Влахерни, но доживеале катастрофален пораз. Моноксилите биле изгорени со “грчки оган”, а преживеаните војници се правеле мртви или се криеле под превртените моноксили⁷⁴¹. По ова настанал хаос во аварскиот табор, па каганот на 8 август морал да ја крене опсадата, откако ги отстранил опсадните справи од сидините, ги запалил и се повлекол со својата дезорганизирана и разретчена војска. Иако, каганот претрпел големи загуби во жива сила на заминување се заканил дека повторно ќе се врати за да го земе тоа што му припаѓа, односно неговата амбиција била да го освои Константинопол. Сепак неговите закани не се оствариле, бидејќи во редовите на неговата војска дошло до дезорганизација, а се појавиле и внатрешни немири. Каганот посебно им бил лут на Словените кои биле поразени на море, така што и тие што успеале да ја преживеат битката по наредба на каганот биле убиени⁷⁴².

Опсадата траела вкупно 10 дена, била започната на 29 јули и завршила со последниот напад на 7 август. Аварскиот пораз го натерал Шахрбараз да се повлече од Халкедон, без да превземе било какви воени дејствија кон ромејската престолнина⁷⁴³.

Источната империја ослободувањето од несреќата го прославила во духот на типичното средновековје, со пеење молебен на Богородица (заштитничката на градот), на чија што помош било припишано спасувањето на градот⁷⁴⁴. Самите Ромеи тој настан го зачувале во постојан спомен со прогласувањето на 7 август

⁷⁴¹ Византијски извори, т. I, 149; Извори за българска история VI- Грчки извори за българска история III, 294.

⁷⁴² Chronicon Paschale, ed. L. Dindorf [Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae], (Bonn, 1832), p. 724

⁷⁴³ Barišić, F., La siège de Constantinople par les Avars et les Slaves en 626, Byzantion, 24, 1954, 386; J. Ковачевић, Аварски каганат, 65-66; Ф. Успенски, Историја византијског царства т.1, 469. Податокот што е наведен во Химната Акатист дека каганот и Шахрбараз се сојузиле и го нападнале Градот од копно и море без опсадни справи е сосема неточен. Сп. (ИБИ VI - ГИБИ III, 172.). Овој податок е осамен, со оглед на тоа што, не е потврден од ниеден друг современ извор. Персијците воопшто не биле вклучени во директните воени дејствија против престолнината. Според тоа, сосема е погрешно и тврдењето на Д. Оболенски, кој веројатно се водел токму од овој податок, велејќи дека “непријателите од север и исток го ускладиле трудот и извеле заеднички напад на Цариград”. Сп. (Византијски комонвелт, 66). Меѓутоа, авторот подолу во текстот и самиот се негира велејќи дека “персиските одреди во текот на целата опсада биле само пасивни набљудувачи”. (Византијски комонвелт, 67).

⁷⁴⁴ Византијски извори т. I, 172, 167.

за религиозен и народен празник. На тој ден по повод ослободувањето на градот од несреќата, секоја година се држеле проповеди или пак се читало од Синаксарите во црквите⁷⁴⁵.

Причината за неуспешната аваро-словенска опсада на Константинопол лежи првенствено во немањето доволно прехрамбени продукти за војската со оглед на тоа што веројатно непланирано се одолговлекла опсадата. Имајќи го во предвид надменото однесување на каганот претпоставуваме дека тој веројатно планирал набрзина да го завземе градот. Меѓутоа, освен недостиг од храна напаѓачите имале и други слаби страни: неуспешна тактичка координација со Персијците, недостиг од технологија и трпение за да се завземе градот, слаба логистика и недоволни поморски ресурси да се покрие поголем дел од морската вода. Сето ова довело до неуспех.

По поразот што го доживеале Аварите во 626 година се повлекле во областите северно од Дунав и веќе не претставувале сериозна закана за Источната империја. Поради тоа источноримските писатели во нивните дела престанале да ги споменуваат Аварите. Тоа зборува дека Аварите повеќе не претставувале толкава голема опасност за Империјата како некогаш, па затоа современиците престанале да бележат за воените настани меѓу каганатот и источната влада, како и за преговорите и размената на пратеништва меѓу двете страни⁷⁴⁶. Сепак, ромејско-аварските релации не биле прекинати целосно во наредните децении, тие и понатаму делумно биле одржувани, но бил сменет нивниот карактер, повеќе не биле во центарот воените прашања и мировните преговори како порано. Нивните контакти биле преорентирани кон културната сфера и трговската размена за што зборуваат големиот број материјални наоди

⁷⁴⁵ F. Barišić, *La siège de Constantinople*, 372; Diehl Ch.-Marçais G., *Le monde oriental*, 148; Успенски Ф., *Историја византијског царства* т.1, 469.

⁷⁴⁶ По опсадата на Константинопол (626 г.) забележани се сè на сè три размени на пратеништва меѓу Империјата и Аварите: во 634/5 г. две императорски делегации престојувале кај Аваритесо цел да откупат тројица ромејски благородници, а во 678 година една аварска делегација била пречекана во Константинопол. G. Kardaras, *Byzantine-Avar relations after 626 and the possible channels of Communication*. *Archivum Euroasiae Medii Aevi*, ed. Th. T. Alssen and al. 18 (Wiesbaden: 2011), 21.

од ромејско потекло или наоди во кои е забележано ромејско влијание, како и големиот број на нумизматички наоди⁷⁴⁷.

Поразот што го претрпеле Аварите при неуспешната опсада на Константинопол се одразил крајно неповолно врз нивната положба (политичка и воена) со оглед на тоа што бил забрзан процесот на распаѓање на каганатот, ослабен од внатрешните немири, кои го потресувале. За тоа помогнало востанието на Само, кое избувнало во 623 година. Постои мислење во литературата дека оваа востание било резултат на успешната дипломатија на Ираклиј⁷⁴⁸. Дали било така е неизвесно, но нема сомнение дека тоа ѝ донело голема полза на Источната империја, бидејќи придонело за значително слабеење на аварската моќ⁷⁴⁹. По 626 година Словените во Панонија се ослободиле од аварското господство. Директна последица од слабеењето на Аварите било населувањето на Србите и Хрватите, кои се сместиле на царската територија како брана против Аварите. Константин Порфирогенит изрично кажува дека Хрватите при дослеувањето во Далмација ги затекле Аварите со кои војувајќи дел убиле, а дел покориле⁷⁵⁰. Прабугарскиот водач од племето на Уногондурите, Куврат ја отфрлил зависноста од аварскиот каган (635 г.), ги поразил неговите одреди и ослободувајќи значителен број Ромеи, заплени од Аварите, тргнал на

⁷⁴⁷ G. Kardaras, *Byzantine-Avar relations after 626*, 35-42.

⁷⁴⁸ И. Дуйчев, *Византија и славјанскиот свят*. Избрани произведения. Том први. Софија 1998, 29, бел. 10.

⁷⁴⁹ D. Obolensky, *Bizantium and the Slavs*, 32.

⁷⁵⁰ Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando imperio*, ed. D. Moravcsik-R.H.J. Jenkins. Washington 1976, 30.142.63-69. По однос на веродостојноста на податоците изнесени во делото на Порфирогенит за населувањето на Хрватите и Србите постојат повеќе толкувања во историографијата, од оние кои целосно ги отфрлаат до оние кои безрезервно ги прифаќаат како точни. Б. Ферјанчиќ, *Долазак Хрвата и Срба на Балканско полуострво (осврт на нова тумачења)*. ЗРВИ (35) 1996, 117-150. Што се однесува пак, до прашањето поврзано со дослеувањето на Хрватите и Србите на царска територија и улогата што притоа ја имал императорот Ираклиј исто така се изнесени различни мислења во историската наука. Сублимиран преглед на тврдењата поврзани со оваа проблематика, пред сè во хрватската историографија даваат авторите: З. Антуновиќ и Х. Грачанин. Сп. Z. Antunović, H. Gračanin, *Bizantski car Heraklije I. u hrvatskoj historiografiji. Povijesni prilozi* 43., (2012.), 9-30.

југоисток⁷⁵¹. Новообразуваната бугарска држава станала источен сосед на аварскиот каганат. Под власта на каганот останал дел од средно Подунавје.

⁷⁵¹ H. Gračanin, *Salveni u ranosrednjovjekovnoj Južnoj Panoniji*, 28.

4. Дипломатија

Ромејско-аварските релации освен доминантните воени конфликти опфаќале и дипломатски активности во вид на размена на пратеништва, кои ги уредувале меѓусебните односи. Целта, која била поставувана пред пратениците била од различна природа. Понекогаш биле договорани меѓусебни пријателски воени сојузи (558 г., 578 г.), понекогаш размената на пратници била насочена кон постигнување мировен договор со кој се прекинувале меѓусебните воени дејствија и најпосле аварските пратеници најчесто доаѓале во Константинопол за да го побараат данокот или да добијат богати подароци од императорот.

Вообичаениот данок и богатите подароци, коишто ги добивале Аварите од Ромеите не ги сметале како дел од обврските, коишто произлегувале од сојузничкиот договор постигнат со императорот Јустинијан I; напротив однесувајќи се надмено потенцирале дека Ромеите, кои биле немоќни во однос на Аварите, со парите и подароците го купувале мирот. Тоа се потврдува од следниот пасус во делото на Менандар, кој всушност ги пренесува зборовите на аварското пратеништво, кое му се обраќало на императорот Јустин II во 565 година: „твојот татко (се мисли на Јустинијан I, б. а.) не почести со дарови, затоа не ја напаѓавме ромејската држава, иако имавме можност. Дури сторивме и нешто повеќе, ги уништивме неочекувано соседните ваши варвари (се мисли на Кутригурите и Утигурите, б. а.), кои постојано ја опустошуваа Тракија и од нив не остана никој за да ги напаѓа тракиските предели”⁷⁵². Последната реченица од овој пасус исто така потврдува дека Аварите не се држеле до сојузничкиот договор, односно дека не ги поразиле Кутригурите и Утигурите како сојузници на Ромеите правејќи им услуга, која произлегува од договорот, туку тоа го сториле по своја волја за сопствени интереси и таквиот потег го сметаат како за нешто што сториле многу повеќе од тоа што го заслужуваат Ромеите. Според однесувањето на Аварите произлегува дека Ромеите основното нешто кое го заслужувале било тоа да не бидат напаѓани и опустошувани ромејските територии од самите нив, додека за пријателско сојузничтво и покорност на Аврите не можело да стане збор. Оваа констатација ја потврдува следниот пасус

⁷⁵² Menander, fr. 14. P. 218-219; Извори за българска история III - Грчки извори за българска история II, София 1958, 237

што ни го предава Менандар: “Пристигнавме, впрочем, за да ги добиеме вообичаените дарови, затоа што знај инаку не е возможно нашиот водач да биде пријателски расположен кон тебе и ромејската држава, ако претходно не му биде дадено тоа заради кое се одлучи да не дига оружје против Ромеите”⁷⁵³. Од наведентото произлегува дека Аварите единствено ги задоволувало тоа да ги претворат Ромеите во данокоплаќачи.

Од ромејска страна исплатата на данокот претставувала срам и понижување, така што од одговорот што го дал императорот дознаваме дека Аварите можат да добијат пари и подароци како награда за службата, а никако како данок за откупување мир и манифестирање на покорност и снисходливост⁷⁵⁴.

Аварско-ромејското непријателство толку многу било изразено што двете страни понекогаш не само што не се придржувале до одредбите на постигнатите договори туку и ги прекршувале меѓународните конвенции (обичаи). Тука мислиме првенствено на *jus gentium* според кое пратениците уживале апсолутен дипломатски имунитет⁷⁵⁵. Така, Бајан, каганот на Аварите, кога имал намера да го опсади Сирмиум во 568 година го ставил во затвор преведувачот, Виталијан и пратеникот, Комитас. Двајцата ромејски пратеници императорот Јустин II ги испратил претходно кај каганот за да го молат да омекне по однос на некои работи (прашања). Меѓутоа, тој ги задржал во затвор против општиот обичај за пратениците⁷⁵⁶. Ваквата постапка на затворање пратеници ја применил и ромејскиот император, Маврикиј кога во 585 година го ставил во затвор аварскиот пратник, Таргитиј.

Во определени случаи кога ги уредувале меѓусебните односи Ромеите и Аварите при постигнување на спогодба по одредено прашање била давана заклетва со цел да се убеди спротивната страна во искрената намера на оној којшто се согласува со спогодбата. Така запишан е еден случај од Менадар Протектор: кога аварскиот каган ги убедува пратениците на стратегот на Сингидунум, Ситос дека мостот што започнал да го гради во 578 година на

⁷⁵³ ИБИ III-ГИБИ II, 237-238.

⁷⁵⁴ ИБИ III-ГИБИ II, 238.

⁷⁵⁵ E. N. Luttwak, *The Grand Strategy*, 104.

⁷⁵⁶ ИБИ III-ГИБИ II, 245.

реката Сава нема за цел да им наштети на Ромеите туку дека го гради со намера подоцна да премине преку Дунав и да ги нападне Словените заради одмазда, бидејќи не му го доставиле потребниот данок и ги убиле аварските пратеници. За да ги убеди во искреноста на неговата намера каганот по барање на Ромеите се согласил да даде заклетва, надевајќи се дека Ромеите ќе му поверуваат на кажаното и дека нема да ја попречуваат изградбата на мостот. Според аварскиот обичај каганот се заколнал кога го извадил мечот и се проколнал себе си и целиот аварски народ, ако помислел нешто лошо против Ромеите со изградбата на мостот на р. Сава, да загинел од меч самиот тој и целто аварско племе, а небото и небесниот бог (Тенгри/Тангра, врховно божество кај турско-монголските народи, б. а.) да фрлат оган врз нив и околните планини и р. Сава да се излее од коритото и да ги потопа сите. Откако се заколнал според аварскиот обичај каганот им предложил на Ромеите заклетвата да ја даде и на ромејски начин. Според ромејскиот обичај заклетвата се давала врз светите книги. Така каганот божемно со голем страв и почит го прифаќа она во кое што веруваат Ромеите и нивните обичаи, коленичејќи се заколнал во името на оној кој го проповеда словото божје (Исус Христос, б. а.) дека тоа кое го кажал нема да излезе дека е лага⁷⁵⁷. Сепак, каганот и покрај тоа што се заколнал на двата начина дека ја зборува вистината и се придржува до договореното, го направил токму спротивното: го изградил мостот на Сава за полесно да го освои Сирмиум. Од погоре изнесеното можеме да заклучиме дека аварскиот каган немал никакви задршки во нарушувањето на договорите кои ги склучувал со Ромеите, односно дека не бил длабоко религиозен и не се плашел од никаква натприродна т.е. божја казна. Напротив, ја користел секоја прилика за да ја наруши состојбата на мир со Источната империја, да ги обнови воените дејствија или служејќи се со уцени се надевал дека на тој начин ќе извлече материјална корист за себе и своите поданици.

Освен заклетвата, која како инструмент во ромејско-аварската дипломатска активност служела како гаранција за исполнување на условите од постигнатиот договор бил користен и инструментот на давање заложници. Притоа било настојувано во заложништво да бидат дадени лица блиски по роднинство на владетелот или евентуално угледни луѓе кои имале високи позиции во

⁷⁵⁷ Menandr fr. 63; ИБИ III-ГИБИ II, 251-252.

општеството. Така при склучувањето на еден меѓусебен договор (570 г.) Ромеите, кои се сомневале во искрените намери на каганот, кој често ги нарушувал примирјата или не ги исполнувал условите од договорот, побарале од него како заложници да ги испрати неговите синови. Заложници биле давани и од ромејска страна. Така Ираклиј кога се подготвувал за решавачки поход против Персија за да го осигура мирот со Аварите (619/20 г.) ги испратил како гаранти неговиот незаконит син Јован Аталарих и внукот Стефан, син на царевата сестра Марија. Инструментот на давање заложници давал поголема сигурност за исполнување на одредбите од договорите, отколку давањето на заклетва, со оглед на тоа дека се работи за блиски лица, чиј живот би бил доведен во опасност доколку некоја од страните не се придржува до договореното.

Неодминлив елемент од ромејско-аварските размени на пратеништва бил подарокот (дарот). Всушност се работи за задолжителен елемент, кој влегувал во протоколот за прием на аварските пратеници во источноромејската престолнина. Освен златото, вообичаените подароци, кои Аварите ги добивале од Ромеите биле: ѓердани со златни украси, седла, оглави, дивани и свилени облеку, коњи, сребро, индиски зачини (бибер, индиски лист и т.н. костон). Во една прилика на аварските пратеници им било подарено и оружје, но потоа им било одземено.

Златото кое го добивал аварскиот каган во вид на подароци или трибут (данок) потоа го користел како средство за исплата на членовите на аварската елита и војската за да ја осигури нивната лојалност⁷⁵⁸.

⁷⁵⁸ F. Curta, *Avar Blitzkrieg, Slavic and Bulgar Raiders, and Roman Special Ops: Mobile Warriors in the 6th-Century Balkans*, 73.

ГЛАВА ОСМА

ВАРВАРИТЕ ВО ИСТОЧНОРОМЕЈСКОТО ОПШТЕСТВО: ИНТЕГРАЦИЈА И ИНТЕРАКЦИЈА

1. Интеграција

Сето население што живеело надвор од границите на Римската империја, поточно зад реките Рајна и Дунав за Римјаните било „варварско“. За нив варвари биле Келтите, германските и словенските племиња, како и други нивни соседи. Во IV век варварите не биле оние истите какви што ги знаеле Римјаните во времето на Цезар и Тацит. Развојот на земјоделството и занаетството кај нив сега отишол далеку понапред. Трговските врски на Империјата со овие племиња сега биле потесни. Трговците од Империјата купувале од варварите лебно жито, коњи, кожи, месо и др. Заедно со економскиот развој кај варварските племиња се одвивала и нивната политичка консолидација. Кај нив се појавиле племенски сојузи на чело со искусни водачи⁷⁵⁹. Така зајакнати тие компактно почнале да ги преминуваат границите на Империјата и да ги пустошат одделните селски и градски населби. Честите внатрешни борби коишто се воделе помеѓу претендентите за власт во Империјата влијаеле таа сè повеќе и повеќе да се разединува и да слабее. Тоа го искористиле надворешните завојувачи за помасовно продирање на територијата на Империјата.

Во многу наврати источната влада морала воено да им се спротивставува на варварите, да ги протерува од својата територија со сите расположливи средства; меѓутоа во голем број на случаи била принудена да ја користи и вештината на својата дипломатска политика. Кога сето тоа не успевало, односно кога резултатите изостанувале Империјата се свртувала кон мирно решавање на конфликтите со тоа што варварите ги преобратувала од непријатели во нејзини пријатели и лојални сојузници, користејќи ги против трета стана. Варварите биле особено корисни за Ромеите секогаш кога Империјата успевала да ги врбува за своите интереси. Со ангажирање на една група варвари против друга,

⁷⁵⁹ А. Р. Корсунский., О социальном строе Вестготов в IV в. ВДИ (3) 93 (1965), 54-74.

Империјата успевала да ја намали воената закана на границата и на тој начин да ја осигури безбедноста на истата.

Заради полесно регулирање на односите со варварите и контрола на нивното движење првенствено во престолнината Империјата имала оформено т.н. биро за варвари (*scrinium barbarorum*), кое претставувало посебен оддел во источноримската администрација, првпат забележано во *Notitia Dignitatum* (V век), а кое се наоѓало во надлежност на *magister officiorum*⁷⁶⁰. Нотицијата наведува четворица секретари за четирите поголеми административни области на кои била поделена Источната империја: Ориент, Понт, Азија и еден секретар за Тракија и Илирик, заедно. Секретарите биле назначувани од постоечките *agentes in rebus* или од некое друго биро. Тие биле задолжени да се занимаваат со прашања поврзани со протоколот (организирање на превод, воспоставување комуникација, кореспонденција и сл.) и водење на евиденција за варварите. Според Бјури, Бирото вршело надзор над сите странци кои го посетувале Цариград, кое било под надзор на логотетот на императорскиот двор⁷⁶¹.

Варварите кои биле во формални односи со Империјата можеме да ги распределиме во три категории: *dediticii*, *laeti* и *foederati*.

Dediticii биле оние варвари кои ѝ се предале самите на Империјата, а таа ги прифатила за населување на нејзина територија. Втората категорија ја претставуваат варвари кои биле заробени од Ромеите и населени во рамките на нивната држава. Последната категорија ги опфаќа федератите или варварите кои склучиле договор со Империјата. Меѓутоа имало и такви варвари кои не спаѓаат во ниту една од овие категории, тоа се оние кои влегле во регуларната ромејска војска и ги имало во прилично голем број. Ако биле населени на ромејска територија тие станувале ромејски граѓани по завршување на својата служба⁷⁶².

Варварите кои ќе се нашле на ромејска територија биле изложувани на силно влијание од повисоката ромејска култура, но освен тоа, оние кои трајно заседувале на ромејско тло биле соодветно вклучувани во ромејското општество како би станале негов корисен член. Интеграцијата на варварите во

⁷⁶⁰ *Notitia Dignitatum*, p. 31-33.

⁷⁶¹ J. B. Bury, *The Imperial Administrative System in the ninth century*, London 1911, 93.

⁷⁶² G. Halsall, *Barbarian migrations and the Roman West 376-568*, 152-153.

источноромејското општество се вршела преку различни методи и канали. Ние овде разгледуваме неколку од нив кои биле доминантни и тоа:

- Трговија; усвојување на обичаи и навии
- Религија; образование и воспитание
- Воена и дворска служба (давање на тутули, воведување во дворската хиерархија).

Првите два метода првенствено имале за цел да ги вклучат варварите во сферата на ромејското влијание, додека последниот служел за нивно претопување и целосно интегрирање во ромејското општество.

Во периодот кога отсутствувале воени конфликти меѓу Империјата и варварите зад Дунав, односно во мирновременски услови се одвивале интензивни трговски активности. Така во времето од Константин I до Валенс трговските врски со Готите особено оживеале. Тогаш бил подигнат мост кај Ескус, кој имал првенствено стратешка цел, но во исто време играл и важна економска улога. Во тој период Готите и поданиците на Империјата можеле слободно да тргуваат каде ќе посакаат по многубројните пазаришта, како што соопштува Темистиј⁷⁶³. Трговските пунктови биле сместени предимно во градовите по целиот дунавски лимес. За живата трговска дејност која се одвивала во овој регион сведочи значителниот нумизматички материјал пронајден на територија на денешна Романија покрај Дунав. Најдени се главно бронзени и помалку сребрени монети. Златни монети не се наоѓаат согласно забраната од 374 година, кога не било дозволувано повеќе на варварите да им се плаќа со злато за робови или производи⁷⁶⁴.

Колку била важна трговијата на Империјата со варварите ни кажува тоа што скоро при секое склучување на мировен договор била предвидена клаузула за трговска размена. Така кога по завршување на првата готска војна во 370 година Валенс и Атанрих склучиле договор, трговијата била вклучена во посебна клаузула. Темистиј кога раскажува за овие настани појаснува дека Валенс изградил пазари само во два града покрај Дунав (Константиана Дафне и

⁷⁶³ Themistius, *Orationes*, X, 135, p.161.

⁷⁶⁴ В. Велков, *Градът*, 158.

Новиодунум) каде можела да се одвива размената, а на тој начин и да се контролира движењето на Готите во Империјата⁷⁶⁵.

За трговијата со Хуните соопштува Приск кога зборува за барањето на Атила (448 г.) дотогаш постоечкиот пазар на брегот на Дунав да се премести во Наисус, кадешто требала да поминува границата на неговата држава со Ромеите. За обновување на трговските врски станува збор и при една подоцнежна посета (468 г.) на хунско пратеништво кое било испратено во Константинопол од синовите на Атила.

Жива трговска активност се одвивала и меѓу Империјата и Аварите за што сведочат нумизматичките археолошки наоди. Источноромејските пари биле користени на нивната територија веќе во VI век. Освен ромејски трговци во Панонија биле присутни и занетчиите, кои во работата што тука ја обавувале се обидуваале својата техника да ја прилагодат на вкусот на своите аварски порачатели. Трговците и занетчиите во Панонија ги привлекувала количината на злато, која била во оптег, а која Империјата како данок ја исплаќала на Аварите⁷⁶⁶.

Целата таа трговија била контролирана од страна на Империјата. Освен ограничувачките мерки како определени пунктови, определена стока, во IV – V век била создадена и една должност - *comes commerciorum*, кој бил задолжен да го следи правилното и редовно тргување на Империјата со племињата зад границите. За неговата должност немаме многу детели, освен дека без негово знаење било забрането да се примаат туѓу трговци и дека тој го контролирал изнесувњето на стоките. Во *Notitia Dignitatum* за Источната империја се посочени тројца *comes commerciorum* и тоа: за Истокот и Египет; за Мезија, Скитија и Понт; и за Илирик⁷⁶⁷.

За стоките кои се увезувале и извезувале од Империјата податоци имаме во правните извори. Од Готите ромејските трговци купувале најчесто робови, како и некои продукти од животинско потекло и кожи. Готите пак, имале потреба воглавно од прехранбени продукти. Империјата најчесто извезувала вино,

⁷⁶⁵ Them. Or., X, 135.

⁷⁶⁶ Д. Оболенски, Византијски комонвелт, 164.

⁷⁶⁷ Not. Dign. 12, 6-9.

зрнеста храна, масло, сол, секаков вид на оружје, сурово и обработено железо⁷⁶⁸. Била изнесувана и облека која секогаш била барана од племињата при склучување на договори заедно со исплаќање на пари⁷⁶⁹.

Честите ромејско-варварски трговски врски воделе кон размена на влијание меѓу навидум двата разграничени света. Во тој контекст варварите кои доаѓале на ромејска територија почнувале да усвојуваат и практикуваат одредени обичаи и навикки (усвојување на ромејската мода во облекувањето, накитот, фризура и сл.). Меѓутоа и Ромеите, кои ќе се нашле на варварска територија потпаѓале под извесно варварско влијание. Таков пример е забележан од Приск за еден Ромеј-трговец од Виминациум, кој се нашол во хунско заробеништво, останал во таа средина, се оженил со варварка и ги прифатил варварскиот начин на живот, нивните закони и навикки⁷⁷⁰.

Меѓутоа, трговијата не била доволна самата по себе за да ги одржува мирновременските услови. Преку неа варварите можеле да влезат во сферата на ромејското влијание, но таа не била доволна гаранција дека таму секогаш ќе останат. Затоа источната влада требала да превземе такви мерки со кои варварите потесно ќе ги врзе за Империјата. Една од тие мерки била спроведување на христијанизација врз паганските (политеистичките) народи.

Методот на покрстување на варварите првенствено имал за цел да ги вовлече во религиозната и културната сфера на ромејското општество и на тој начин да потпаднаат под влијание на Империјата. Источната влада ја користела христијанизацијата како еден вид на црковна дипломатија меѓу варварите⁷⁷¹. Христијанската религија со својата догматска содржина имала за цел да ги скроти „дивите“ варвари и истите да ги направи послушни поданици на Империјата, која ќе може да ги користи како селани-плаќачи на данок⁷⁷² и воена сила подготвена да одговори на барањата на источната влада.

⁷⁶⁸ Cod. Iust., 4, 41, 1; 2.

⁷⁶⁹ Them. Or., X, 135 a; Theoph. Sim. 1, 3, 3. Cf. A. P. Корсунский., О социальном строе Вестготов в IV в., 58.

⁷⁷⁰ Priscus, fr. 11. 2. Ed. R. C. Blockley.

⁷⁷¹ За црковната дипломатија зборувавме во гл. III, подглавје 5.

⁷⁷² Империјалните власти им отстапувале територија за населување на Готите претпоставувајќи дека ќе бидат земјоделци. Claudius Claudianus, In Eutropium II, v. 194-196. (MGH AA, X); Cf. A. P. Корсунский., О социальном строе Вестготов в IV в. ВДИ 93 (1965) 56.

Паганите кои станале христијани освен што усвоиле нова религија биле подложени и на усвојување нови облици на однесување, нов начин на облекување, извршување на нови практики, ромејско влијание во мајчиниот јазик преку инфилтрирање на зборови од латинско и грчко потекло⁷⁷³ итн. Кај оние, кои добиле угледни титули и биле назначени на високи позиции во источно-ромејското општество, истиснувањето на мајчиниот јазик било уште подрастично за сметка на официјалниот латински односно грчки јазик. Освен тоа, многумина варвари добиле ромејско образование и се стекнале со голем број привилегии. Секој поединец, кој ќе станел дел од христијанската заедница се стекнувал со правото да се интегрира во ромејското општество, да добива високи почести и функции, да склучува брак со Ромејка, што претходно било најстрого забрането⁷⁷⁴ и секако да добие ромејско граѓанство (државјанство) што било најголема чест за еден императорски поданик.

Во контекст на ромејското образование и воспитание, кое го добивале варварите карактеристичен е примерот со Теодорих Амал, синот на остроготскиот владетел Тјудимир, кој како заложник престојувал во Константинопол. Образованието и воспитанието со кое се стекнал во источноромејската престолнина одиграло суштествена улога при неговото владеење како самостоен владетел во своето кралство во Италија. Во односот кон ромејските поданици и православната религија бил толерантен, го задржал управниот поредок (институциите и законите) и одржувал до крајот на своето владеење претежно пријателските врски со источната влада. Хунерих, синот на вандалскиот крал Гејзерих како заложник престојувал на дворот во Рим и се оженил со ќерка на западниот император. Од тој брак се родил синот Хилдерих, кој несомнено силно бил изложен на римско влијание за кое била заслужна неговата мајка, а веројатно се здобил и со римско образование и воспитание. Како резултат на тоа, целото негово владеење било исполнето со толеранција

⁷⁷³ H. Wolfram, *The Roman Empire and its Germanic peoples*, pp. 77.

⁷⁷⁴ Бракот со варварка, односно варварин се казнувал со смрт. Cf. *Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis et leges novella ad Theodosianum pertinentes*, ed. Th. Mommsen et P. M., Meyer, vol. I-II, Berolini 1905, III, 14. 1. Cf. Извори за българска история II - Латински извори за българска история I, София 1958, 262-263.

кон неговите римски поданици и хармонични односи со Источната империја. Во него источниот император видел романофил достоин за почит.

Силното културно влијание кое го вршела Империјата врз варварите ги открило новите видици на Ромеите кон варварскиот свет. Источната влада увидела дека крутата перцепција за варварите како сурови и диви непријатели нема да ѝ донесе светла перспектива, затоа и бил сменет благовремено курсот на политиката кон нив. Прв од императорите кој решил да го промени правецот на политиката кон варварите бил Теодосиј I. Тој дошол до конечен заклучок дека грчко-римскиот свет веќе не бил во состојба да се бори со новите бранови, кои доаѓале од североисточна Европа и дека било безнадежно и натаму упорно да се истрајува во спротивставувањето на варварскиот свет. Сфаќајќи дека мора да бара решение, Теодосиј одлучил од самите тие варвари да создаде бедем кој ќе го спречи распаѓањето на Империјата. За да се постигне таа цел тие морале да бидат вовлечени во интересите на римската држава, да бидат врзани со закони, установи и културни добра на Ромеите. Заради тоа Теодосиј I го прифатил брачното поврзување на Германите и Ромеите и широкиот прием на германските племиња во воените и граѓанските должности. Освен тоа истиот император направил значителни отстапки од религиозниот принцип, примајќи во служба и следбеници на паганскиот култ. Затоа неговиот двор бил опкружен со истакнати луѓе од различни народности и религии на кои тој не се колебал да им даде високи титули и должности. Такви биле Рихомер, Саул, Стилихон, Арбогаст, Гајна и други. Германските племиња внесувале длабоки промени во војската каде стекнувале не само бројна предност над староседелците, туку предизвикувале промени и во самото воено уредување. Од крајот на IV век германскиот елемент мошне силно се зацврстил во Империјата и започнал да го подготвува оној преврат кој во Западната империја завршил со основање на германски држави и со исчезнување на самата Империја⁷⁷⁵.

Откако биле прифатени варварите во Империјата системот на воената организација претрпел сериозни промени. Така што домашната војска била заменета со наемнички одреди и федерати. Во контекст на ова, Сократ, вели: “доделувајќи им ја Тракија на дојденците, императорот тоа го сметал како поволна околност за Империјата, бидејќи мислел дека во варварите стекнал

⁷⁷⁵ Ф. Успенски, Историја византијског царства, т. 1, 125.

спремна и одлична војска. Надевајќи се дека варварите ќе бидат најдобри чувари на ромејската земја, тој не се грижел за зголемување на бројот на римската војска, туку воената обврска ја претворил во пари⁷⁷⁶. Овој извештај мошне реално ја оценува политиката на Теодосиј I и целите што сакал да ги постигне со истата, меѓутоа се назира истовремено и оправданиот страв што го имале современиците од ваквата политика. На Ромеите воопшто не им било мило што варвари се наоѓале на чело на високи воени позиции, во администрацијата и сенатот. Тоа за нив било срам и понижување. Проекциите на современиците за “погубната” политика набрзо и се оствариле. Тоа се случило тогаш кога првенствено германските племиња ја сфатиле својата положба во Империјата. Тие започнале презриво да се однесуваат кон власта и разгалените претставници на аристократијата. Предводниците на одредите кои во Империјата завземале високи воени позиции не можеле, а да не дојдат до помислата да го срушат постоечкиот поредок и да ја заменат домашната власт со германска. Такво нешто се случило набрзо по смртта на Теодосиј I⁷⁷⁷.

Во тоа време германската партија на чие чело стоел Гајна, заповедникот на источната армија, била мошне силна во Константинопол. Тој успеал да го завземе Градот и да предизвика метеж меѓу источните трупи, имајќи намера да завладее со самата Империја. Тој ги имал сите средства за тоа, бидејќи во својство на врховен заповедник на источните војски на чело на легиите поставил лојални луѓе од готска народност⁷⁷⁸. Сепак ваквиот обид останал безуспешен, бидејќи Гајна во евнухот Евтропиј нашол достоин противник. Евтропиј го заменил Руфин по неговата смрт на позицијата регент и прв министер и бил претставник на антиготската струја. Овие двајца челници започнале меѓусебна војна во која Гајна бил поразен по што се обидел да избега во Мала Азија, но бидејќи не успеал, се вратил во Тракија и оттаму побегнал зад Дунав, каде што бил пресретнат и убиен од хунскиот водач, Улдис⁷⁷⁹. Главната причина за овој неуспех лежи во тоа што готската партија внатре била разединета по религиозна основа. Еден дел од Готите биле приврзаници на аријанството, друг дел биле

⁷⁷⁶ Socrates, HE, IV. 34.

⁷⁷⁷ Ф. Успенски, Историја византијског царства, т. 1, 129.

⁷⁷⁸ Ф. Успенски, Историја византијског царства, т. 1, 128-129.

⁷⁷⁹ Sozomen, HE, ИБИ I - ГИБИ I, 81.

пагани, а некои му припаѓале на православието (никејската догма). Ваквиот внатрешен раздор почнал да ја слабее готската партија. Оттаму црковната толеранција што ја пропагирал Теодосиј во однос на германските племиња одела во свесна насока кон нивно меѓусебно спротивставување и исцрпување. Тоа и довело до нивно внатрешно слабење што на Ромеите потоа им овозможило да ги држат Готите под целосна контрола.

Припадниците на германските племиња се чини дека биле најдоминантен варварски елемент во војската и администрацијата. Освен што биле назначувани на високи позиции им биле доделувани и почесни звања. Така на пример сестрата на Теодорих Амал, Амалафрида ја носела почесната титула-императорска дворска дама.

Илустративно веќе наведовме неколку примери во контекст на нивната асимилација и ромеизација⁷⁸⁰. Овде би навеле уште неколку примери за да се долови нивната бројност пред сè во команданскиот кадар на ромејската војска. Така на пример, ромејската флота која во јачина од 1100 бродови испловила кон Северна Африка против Вандалите била предводена од пет генерали со германско потекло⁷⁸¹. Исто така во 441 година на раководната позиција - доместик на схолите на запад бил назначен Јован, Вандал, кого го убил и на тоа место го заменил друг со германско потекло, Арнегискул. Истата година источноромејската војска во борба против Хуните била предводена од командантите Аспар, Гот или Алан, Ареобинд и погореспоменатиот Арнегискул, исто така со германско потекло⁷⁸². Освен Германи имало припадници и на други племиња, кои завземале високи позиции во ромејското општество. Такви се на пример Словените и Антите. Веќе во првите децении на VI век кога започнале нивните чести продори преку Дунав овие племиња биле вклучени во ромејската воена служба како пешадија и коњаница. Овие словенски одреди се наоѓале под команда на свои старешини устроени по одреден хиерархиски принцип⁷⁸³. Така според пишувањето на Прокопиј се

⁷⁸⁰ За овие примери види го тука погавјето - Религија: од паганство кон христијанство, стр. 95.

⁷⁸¹ Theophanis Chronographia, 101, 21.

⁷⁸² Theophanis Chronographia, 102, 20; Cf. Т. Живковић, О племенском устројству и војној снази подунавских Словена, ЗРВИ (35), 1996, 106.

⁷⁸³ Т. Живковић, О племенском устројству и војној снази подунавских Словена, 105.

сретнуваат словенски воени одреди во составот на ромејската војска која војувала против Остроготите во Италија. Притоа Словените се чини дека не учествувале во поголеми судири на отворено поле туку им биле задавани посебни задачи како специјални единици од страна на источноромејските офицери⁷⁸⁴. Словените за разлика од Антите иако не се јавуваат како цели племиња во улога на ромејски сојузници, сепак Империјата ги користела нивните услуги како војници-наемници, односно платеници во одреден помал број. Освен на таков начин Словените во ромејската служба биле вклучени и како индивидуи. Така на пример, Суаруан, бил словенски војник во ромејската армија, која оперирала во кавкаскиот регион⁷⁸⁵. Уште еден словенски платеник (наемник) се покажал корисен за Велизариј при опсадата на Ауксимум во 540 година. Но, за разлика од Антите, овие Словени биле ангажирани на индивидуална основа, поради нивните извонредни вештини⁷⁸⁶. Дабрагез, ромејски офицер, Ант по потекло, ја предводел ромејската флота при опсадата на Фас на Крим и зел учество во походот од 555 и 556 година против Персија во Лазика⁷⁸⁷. Во истиот контекст, Агатиј, како офицер го наведува името Леонтиј, за кој се мисли дека бил син на Дабрагез⁷⁸⁸. Ова оди во прилог на гледиштето како случај на успешна асимилација на Словените.

Хилвуд, Ант по потекло, бил назначен за стратег на Тракија и нему му била доверена заштитата на дунавската граница од варварите во времевладеење на Јустинијан I⁷⁸⁹.

Мундо, кој имал гепидско или хунско потекло бил еден од највидните Јустинијанови војсководители. Тој ја носел титулата командант на илирските војски (*magister militum per Illyricum*).

⁷⁸⁴ Procopii, BG, II, 26, 269, 4-15; III, 22, 395, 1-6; ВИИНЈ I, 36-37.

⁷⁸⁵ Agathias, IV, 20. 4.

⁷⁸⁶ Procopius, Wars, VI 26.16-22.

⁷⁸⁷ Agathias III 6. 9; Cf. F. Curta. Making of the Slaves, 81.

⁷⁸⁸ Agathias III 21.6; Cf. F. Curta. Making of the Slaves, 83.

⁷⁸⁹ Procopius, BG, III, 14, 17-20.

2. Интеракција

Варварите, кои дошле во допир со ромејската цивилизација индиректно преку воени инвазии или директно со нивното населување на ромејска територија биле подложени на ромејско влијание, но истовремено и самите тие извршиле влијание врз ромејското население. Варварите ѝ предизвикале непоправливи штети на Империјата и нејзиното население, манифестирајќи ја нивната „дива природа“, како што ги опишуваат изворите, но освен тоа, тие со себе донеле материјална култура, навики, обичаи итн. Во тој контекст подолу во текстот илустративно наведуваме неколку селектирани примери со кои се доловува интеракцијата на Ромеите и варварите првенствено во материјалната и воената сфера.

Меѓусебното ромејско-варварско влијание се огледа предимно во материјалната култура. Така на пример, варварското влијание се гледа во промените што настанале во декоративниот стил на ромејскиот накит, кој бил прилагоден на вкусот на варварите. Процесот на т.н. варваризација на општиот стил во изработка на накитот не бил едносмерен, бидејќи многу традиционални форми, во нешто поизменет облик, ги задржале и новодојдените жители, а веројатно и локалното население ги прифаќало новините, пред сè во декоративниот пристап. Тоа соединување на традиционалните мотиви, чија смисла донекаде била модифицирана и новите декоративни решенија добро се воочливи на приврзоците во облик на Херкулов стап. Имено, тој традиционален симбол со изразен апотропејски карактер, кој бил во најголема употреба во текот на III век, германските дојденци со задоволство го прифатиле давајќи му ново значење. Во духот на варваризираната доцноантичка естетика деформација доживуваат членковидните огрлици, потоа долгите приврзоци за дијадема или трака за во коса⁷⁹⁰.

Од втора половина на IV век накитот со полихромен стил го зафатил целиот антички свет⁷⁹¹. Центрите каде што се изработувал се наоѓале во

⁷⁹⁰ И. Поповић, Касноантички и рановизантијски накит од злата у Народном музеју у Београду, Београд 2001, 97-98.

⁷⁹¹ За појавата и развојот на полихромниот стил кај накитот и апликативни украси, види: И. П. Засецкая, Золотые украшения гуннской эпохи, Ленинград 1975, 10-11; 13-29; За видови

прицрноморскиот регион, посебно во Керч, а во неговото ширење на запад голема улога одиграле варврските племиња, кои во текот на хунско-остроготскиот налет го пренеле во Подунавјето. Овој стил немал етничко обележје, тој претставувал интернационална мода на варварското благородништво од различна провиниенција. Освен Хуните, Визиготите, Гепидите, Аланите, го употребувале и припадниците на повисокиот слој на остроготската заедница, кои во федератски статус кон Империјата се населувале на нејзина територија. Веројатно, преку нив овој стил продрел и во Империјата. Односно, под влијание на Остроготите овој накит го прифатило и дел од локалното ромејско население⁷⁹².

На готското потекло т. е. Остроготите им се припишува и еден луксузно декориран прстен со глава во облик на крст со леззесто проширени краци од V век, најден во Стоби. Се претпоставува дека прстенот бил изработен во златарска работилница на Крим или евентуално во Константинопол, по вкус и за потребите на готската клиентела⁷⁹³.

Посебна група на менѓуши во форма на подебела алка со приближени краеви и полуударска глава им се припишува на остроготските племиња во Панонија и на Балканот⁷⁹⁴.

Кога Германите влегле во ромејската војска, најзаслужните војници биле одликувани со торквеси и нараквици (*bracchialia*), кои често биле носени заедно. Ги добивале поединци кои служеле во *scholae palatinae* или во личната императорска гарда, но и во единиците на федератите. Називите *torquatus* и *bracchiatus* го означувале не само рангот на војникот, туку и неговиот социјален статус, со оглед на тоа што, овие одликувања ги добивале војници кои се истакнале со својата храброст, потоа оние од палатинските единици како знак за нивната служба, но и одделни офицери како обележје на нивниот ранг. Меѓутоа покрај ова официјална намена, торквесите биле носени и само како украс, така

полихромни украси, види: И. П. Засецкая, Классификация полихромных изделий гуннской эпохи по стилическим данным, 14-26.

⁷⁹² И. Поповић, Касноантички и рановизантијски накит од злата, 22-23; М. Б. Щукин, Готский путь, 340-359.

⁷⁹³ И. Поповић, Касноантички и рановизантијски накит од злата, 24-25.

⁷⁹⁴ Исто, 33.

што тешко е да се разграничи кои примероци претставуваат војнички инсигнии, а кои дел од личен накит⁷⁹⁵.

На ромејска територија се среќаваат различни варијанти на лаковидни фибули, кои се карактеристични за носијата на варварските, поточно германски племиња чии помали групи веќе на почетокот на V век склопиле федератски договор со Империјата и се населиле во воените пунктови. После падот на Ѓердапскиот лимес во 443 година германската компонента станала значаен чинител во формирање на материјалната култура на балканското население, а припадниците на повисоките општествени слоеви од новодојдената популација користеле украси, па и фибули од племенити материјали и позлатено сребро или бронза⁷⁹⁶.

Оковот за појас т. н. „орловска тока“ исто така се смета за типично варварски украс, односно им се припишува на Источните Готи или на Гепидите, бил наоѓан во богати женски гробови што укажува на високата општествена положба на лицето кое го носело овој украс. Најголем број наоди се сконцентрирани на Крим и во Карпатската котлина, но биле раширени во Подунавјето и во многу делови на Балканот како импорт⁷⁹⁷.

Покрај традиционалните работилници во поголемиот број градски центри, со производство на накит се бавеле и патувачки златари, кои многу придонеле за наметнување на источно-римскиот вкус врз варварските народи. Имено, во текот на VI и VII век златарски производи, чии прототипови биле изработувани во понтиските работилници, биле прифатени и од други народи или како импорт или како локален производ, изработен врз основа на увезен примерок. Така на пример Аварите ги превзеле и рашириле во Панонската низина обетките во облик на корпа, кои во суштина биле медитеранско-источноримски производ⁷⁹⁸.

Аварскиот златен појас со псевдо токи од околината на Сирмиум, кој се датира приближно од крајот на VI до средината на VII век, бил изработен најверојатно во константинополската златарска работилница, судејќи по неговата луксузна изработка. Овој појас се нашол во рацете на аварскиот

⁷⁹⁵ Исто, 63.

⁷⁹⁶ И. Поповиќ, Касноантички и рановизантијски накит од злата, 77.

⁷⁹⁷ Исто, 79-80.

⁷⁹⁸ Исто, 102.

великодостојник (можеби на каганот Бајан или неговиот постар син) или како подарок или бил направен по порачка. Забележливо е доцноантичкото/рановизантиско влијание во декорацијата, која сепак била изменета и прилагодена на културниот круг за кој појасната гарнитура била наменета⁷⁹⁹.

Интензивното ромејско влијание врз Аварите од првиот аварски каганат (доцен VI-ти и VII -ми век) несомнено е видливо во материјалната култура. Каналите на ромејско културно влијание потекнуваат од локалното ромејско население, кое продолжило да оддржува контакт со Империјата и веројатно преку ромејските воени заробеници. Оваа акултурација е забележлива во раното усвојување речиси на сè што било модерно во тоа време, првенствено тоа се однесува на декоративни предмети за украсување на телото и облеката (златни обетки со висулка во форма на кошница, обетки со сферична висулка, дисковидна фибула⁸⁰⁰ со христијанска орнаментика, фибули со анимални форми: птица, коњ)⁸⁰¹. Понатаму се забележува аварска позајмица на источно-римска бронзена оковна гарнитура за појас (токи) кои се среќаваат во рушевините на античките населби, базилики, а во помал број и како гробни прилози. Аварската продукција на токи, најдени во средно Подунавје како гробни прилози карактеристични за аварската машка носија (од крајот на VII -ми, VIII -ми и почетокот на IX-ти век, сè уште зборува за источно-римско влијание, кое иако намалено не исчезнало и за време на вториот аварски каганат) ги имитираат зооморфните мотиви (релјефно изработени фигурални украси во вид на фантастични животни и тоа: гриф, лаволики сверови, како и сцени на анимални

⁷⁹⁹ И. Поповић, Златни аварски појас из околине Сирмијума, Београд 1997, 46-48 и 54.

⁸⁰⁰ Фибулите како елемент од носијата не се својствени за Аварите. Затоа наодите од фибули во раноаварските гробови се толкуваат како одраз на егзогамија, со оглед на тоа што, како нивни носители се јавуваат женски личности. Во етничка смисла тие им се припишуваат на народите коишто им биле потчинети на Аварите: Словени, Алани, Бугари, Гепиди и сл. Сп: И. Бугарски, Некрополе из доба антике и раног средњег века на локалитету Чик, Београд 2009, 99-101.

⁸⁰¹ T. Vida, Conflict and Coexistence: The Local Population of the Carpatian Basin under Avar Rule (sixth to seventh century). In: The Other Europe in The Middle Age: Avars, Bulgars, Khazars and Cumans, vol. II. ed. F. Curta. Brill 2008. 28, 31-38; И. Бугарски, Некрополе из доба антике и раног средњег века на локалитету Чик, 95.

борби), кои се употребувале на источно-римските токи. Иако се забележуваат извесни разлики во обликувањето, т. е. во стилската композиција и во орнаментиката на творбите од источно-римска и аварска продукција воочлива е одредена заемна меѓузависност со оглед на сличниот скоро идентичен избор на зооморфни мотиви⁸⁰². Псевдотоките, кои често се среќаваат како карактеристичен украсен елемент на раноаварската појасна гарнитура, според техниката на изработка се определуваат како источно-romeјски производ за потребите на аварскиот пазар⁸⁰³.

Сирмиум како и другите источно-римски упоришта, со сите средства вршеле културно влијание врз околните Авари, но сигурно не до степен кој би ни овозможил убедливо да докажеме дека спорадичните христијански симболи од аварските гробови од територијата под нивна контрола го одразуваат верското влијание од тој центар⁸⁰⁴.

Меѓу бројните археолошки наоди од Аварскиот каганат има многу предмети со христијански симболи. Иако нема пишани податоци за мисионерска активност меѓу Аварите сè до војните со франкскиот владетел Карло Велики (791-796 г.), присуството на ваквите симболи даваат можност за различни претпоставки. Како на пример за мисионерска активност во Аварскиот каганат и покрстување на дел од Аварите што е секако малку веројатно. Потоа, христијанските симболи од аварската средина се поврзуваат со присуство на германските народи во Каганатот - Лонгобарди и Гепиди или со преживеаното локално христијанско население, кое било покорено од Аварите⁸⁰⁵.

Во прилог на наведените претпоставки овде поместуваме една археолошка анализа за три карактеристични примери од археолошки наоди (најголем број од наодите доаѓаат од женски гробови) од Војводина (месност: Вајска, Чик и Бечеј) со христијанска симболика, кои ја објаснуваат причината поради која истите наоди се нашле на аварска територија.

⁸⁰² Z. Vinski, O kaznim bizantskim kopcama i o pitanju njihova odnosa s avarskim ukrasnim tvorevinama, Vjesnik arheoloskog muzeja u Zagrebu, 3, s. VIII, 1974, 57-73.

⁸⁰³ И. Бугарски, Некрополе из доба антике и раног средњег века на локалитету Чик, 91.

⁸⁰⁴ I. Bugarski, The meaning of the crosses in early Avar female graves: three case studies from Vojvodina, Acta archaeological carpathica, vol. XLIV, 2009, 220.

⁸⁰⁵ G. Kardaras, Byzantine-Avar relations after 626, 30-31.

Анализирајќи ги овие три различни случаи од Војводина, археологот И. Бугарски направил обид да оцени дали овие наоди одразуваат христијанска посветеност или не. Накратко, според него сосема е веројатно дека лицето погребано во Вајска е христијанин. Лицето погребано во Чик веројатно ја практикувало истата религија и ова можност не треба да се исфрли во случајот со погребението од Бечеј, иако е повеќе веројатно дека крстот бил носен како знак на статус и богатство. Кога станува збор за хронолошкото припишување на наодите: од првиот гроб се датираат во почетокот на VII век, од вториот во втора четвртина на VII век, а третиот грубо е датиран во средина на VII век. Според тоа, симболите на христијанството биле присутни во аварските гробишта многу порано од покрстувањето на доцноаварските лидери⁸⁰⁶. Тие можат да се поврзат со доцноромејското население од она што порано било Панонија и теоретски исто така со аварските имигранти. Сепак првенствено Ромеите и Германите би можеле да се гледаат како носители на христијанството во Панонија во раноаварскиот период⁸⁰⁷. Сосема е извесно дека на јужната периферија од Каганатот во првата половина и средината на VII -ми век на побогатите жени од било кое етничко потекло им било дозволено да бидат закопувани со христијански симболи. Без разлика дали тие ја одразуваат верата или не во тоа време по големиот пораз кај Константинопол во 626 година, христијанските симболи не се неприфатливи во аварското опкружување. Останатите можни знаци на христијанството од раноаварските гробови во најголем дел се претставени со оловни крстови. Тие исто така доаѓаат од женски гробови. Наодите наведени тука претставуваат археолошка потврда на историските податоци за аварскиот однос кон христијанството, кој бил либерален до почетокот на владеењето на императорот Константин IV⁸⁰⁸. Спорадична појава на христијански наоди во доцниот период на Миграцијата не е изненадувачка, бидејќи во тоа време на таа почва пуристичкиот однос кон религиозните

⁸⁰⁶ J. Ковачевиќ, Аварски каганат, 95-98.

⁸⁰⁷ T. Vida, Neue Beiträge zur Forschung der frühchristlichen Funde der Awarenzeit, In: N. Cambi, E. Marin (eds.), Acta XIII congressus internationalis archaeologiae christianae, Split-Poreč (25.9.–1.10.1994), vol. II, Studi di antichità cristiana pubblicati a Cura del Pontificio istituto di archeologia Cristiana 54 (=Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 87–89 Supl.), Città del Vaticano–Split, 1998, 530, 533.

⁸⁰⁸ J. Ковачевиќ, Аварски каганат, 206-207.

симболи како против дневни предизвици всушност не бил од голема важност⁸⁰⁹. Инвентарот од гробот број 17 од Чик би можел да го потврди ова гледиште, ако знаеме дека крстовите од олово ја претставувале верата (религијата) на покојното лице и дека поради апотропејската вредност (значење) бил прикачен на оклопот *lamellae*. Како генерален заклучок на гореизнесеното може да се наведе дека Аварите не го прифатиле христијанството пред Франкиските војни и дека ја задржале и понатаму нивната религија - шаманизам. Присуството на христијански симболи и мотиви на наодите од Аварскиот каганат не значат неизбежно дека дел од Аварите се покрстиле. Христијанската традиција и односните симболи во аварската средина веројатно се поврзани со преживеаното неаварско христијанско население, односно како носители на овие симболи се јавуваат и Ромеи кои паднале во аварско заробеништво додека пак, за Аварите тие симболи биле само декоративни мотиви без религиозна содржина⁸¹⁰. Според тоа, пораните предмети со христијански знак присутни северно од Дунав за аварското население во најголем дел не се манифестација на религиска практика, туку документи кои сведочат за растечката популарност на источноромејската материјална култура меѓу локалното население од втора половина на VI -ти век⁸¹¹.

Примерот со т. н. прстести, лачни фибули со маска, кои им се атрибуираат истовремено на Словените, но и на Германите и Романите во карпатскиот регион и источно-ромејското Подунавје, зборува за меѓусебна акултурација меѓу одделни народи и особено силното ромејското влијание поради присутноста на источноромејски елементи на фибулите⁸¹².

⁸⁰⁹ F. Daim, *Avars and Avar archaeology. An introduction*, In: H. W. Goetz, J. Jarnut, W. Pohl (eds.), *Regna et Gentes. The Relationship between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms, The Transformation of the Roman World 13*, Leiden–Boston–Köln, 520–521

⁸¹⁰ I. Bugarski, *The meaning of the crosses in early Avar female graves*, 228-229; Cf. G. Kardaras, *Byzantine-Avar relations after 626*, 32-33.

⁸¹¹ F. Curta, *Limes and Cross: The Religious Dimension of the Sixth-Century Danube Frontier of the Early Byzantine Empire*, *Starinar* 51 (2001), 67–68.

⁸¹² За широката дискусија по однос на спорното потекло на овој вид фибули види кај: Е. Манева, *Средновековен накит. Ликовна уметност. Трето коло. Втора книга. Скопје 2000*, 23-25.

Како што веќе напоменавме влијанијата кои биле присутни во културната и материјалната сфера меѓу т. н. варвари и Ромеите оделе во два правца. Така освен кај накитот (украси за тело и додатоци на облеката) забележуваме мешање на влијанија и во грнчаријата. Така Македонската сива грнчарија⁸¹³ која географски е распространета, односно може да се најде на многу археолошки локалитети ширум Балканот, па и во Р. Македонија (Скупи, Дрезга-Куманово, Стоби, Коњух, Кочни, Валандово, Струмица, Дојран, Исар Марвинци, Хераклеја, Горни Сарај-Охрид) е тип на луксузна доцноантичка грнчарија, застапена од IV до VI век, која се поврзува со присуство на Готите во средишниот и јужниот дел на Балканот. Формите на садовите и техниката на производство е многу слична и скоро идентична со садовите кои припаѓаат на Галската сива грнчарија (распространета на локалитетите во западна Швајцарија и јужна Франција од IV до VI век). Готите, кои во IV век се инфилтрирале во ромејското општество не само што ги пренеле своите технички и естетски достигнуања туку и ги наметнале на локалното население. На тој начин под влијание на Готите во јужниот дел на Балканот започнал да се произведува и употребува нов тип на грнчарски производи, кои најмногу биле застапени во семејставата од повисоките социјални средини⁸¹⁴.

Од погореизнесеното можеме да заклучиме дека симбиозата на римските елементи со елементите од неримско т.е. варварско потекло во материјалната сфера неминовно водела кон создавање на т. н. изменета римска, односно средновековна материјална култура, која продолжила да опстојува во наредните векови во Источно-римската империја.

Размената на влијание одела двонасочно не само во културната и материјална сфера туку и во воената техника, па и такатика. Додека на Аварите примарна цел им била да го совладаат градењето и ракувањето со опсадните справи за да можат полесно да ги освојуваат ромејските градови, на Ромеите им било важно да го проучат аварското оружје и нивната воена тактика за да им се

⁸¹³ Ова име ѝ го дал Ц. В. Хејс, кој ја вовел оваа грнчарија во редот на доцноантичките. Cf. J. W. Hayes, *Late Roman Pottery*, BSR, London 1972, 405.

⁸¹⁴ М. Ончевска Тодоровска, *Доцноантичка грнчарија во Република Македонија (доцен 3-ти/6-ти век)*, Скопје 2010, 63-67.

спротивстават соодветно. Констатирано е дека Аварите со своето наоружување и тактика извршиле силно влијание на источно-римската војска.

Така од типичното номадско оружје Ромеите ја прифатиле и усвоиле употребата на композитниот рефлексен лак. Иако, овој тип на лак не претставувал изворно аварско достигнување (Хуните први го донеле во Европа) сепак, Аварите придонеле во унапредувањето на овој вид оружје. Додека хунскиот лак имал висина од 1, 30-1, 40 метри, аварскиот достигнувал висина од 1, 60-1, 70 метри. Композитниот лак бил изработен од делови на дрвени гранки спојувани со коскени ленти, а потоа на краевите и на средината бил зајакнуван со лепење на плочки од рог, кои биле резбани или шрафирани со засеци, како би можеле плочките кои додатно се врзуваат за дрвената основа на лакот да бидат подобро прилепени. Предноста на номадскиот лак била во тоа што стрелата исфрлена од него достигувала домет за пет пати поголем од обичниот лак. Се оптегнувал преку колената, само до градите, не до рамената, тоа овозможувало да се забрза исфрлањето на стрелата. При затегнувањето лакот доаѓал во спротивен лаковиден став од првобитниот така што оттаму доаѓа и неговото име - рефлексен. Таквиот лак бил чуван во посебни кутии заради заштита од влага и оштетување. Стрелите кои биле користени за исфрлање од рефлексниот лак имале трорестри врвови. Се чувале во посебна футрола направена од дрво или кожа⁸¹⁵.

Освен офанзивното оружје во ромејска воена употреба влегле и елементи од дефанзивната номадска воена опрема. Така на пример, узенгите (стремени, метални стапала закачени отстрана на седлото во кои се вметнувале стапалата на јавачот), кои во Европа веројатно ги донеле Аварите⁸¹⁶, овој елемент од коњаничка опрема со азијско потекло, Ромеите го применувале за свои потреби

⁸¹⁵ J. Ковачевиќ, Аварски каганат, 116; И. Бугарски, Некрополе из доба антике и раног средњег века на локалитету Чик, 112-113. Остатоци од рефлексен лак и стрели, кои ги користеле Хуните и Аварите, најдени се и на македонска територија, види: Е. Манева, Коскени плочки од рефлексни лакови и трорестри врвови од стрели со номадско потекло од Хераклеја. Зборник на трудови на завод за заштита на спомениците на културата, природни реткости, музеј и галерија, бр. 6-8, Битола 1987.

⁸¹⁶ За видовите рано-аврски узенгии, види кај: F. Curta, The Earliest Avar-age Stirrups, or The "Stirrup Controversy" Revisited. In: The Other Europe in The Middle Age: Avars, Bulgars, Khazars and Cumans, vol. II. ed. F. Curta. Leiden-Boston 2008, 297-320.

до крајот на VI век. Нема сомнение дека узенгиите го олеснувале јаванџето и му пружале идеална потпора на коњаникот, кој во движење ракувал со лакот. Коњаницата, која со голема брзина ја исфрлала стрелата со голем дострел претставувала значителна предност, која во крајна линија резултирала со брзи аварски продори.

Во VI век се променил начинот на војување кај Ромеите што во голема мера го условиле напаѓачите од Исток. Воочливо е дека Ромеите, како и римската војска порано, брзо ги превзеле новините кои во борбите се потврдени како успешни. Узенгиите претставуваат само еден од таквите видови на воена опрема, покрај напредниот тип на рефлексен лак, односно троробрестите стрели, потоа дефанзивното ламеларно оружје (оклоп)⁸¹⁷, шлемовите од типот *Baldenheim* (претежно ги носеле високи воени достоинственици-офицери) кои преку остроготската традиција веројатно влегле во ромејска употреба⁸¹⁸ и др.

Една од потврдите за ромејско производство на изворно источна воена опрема, конкретно узенгии, пружа оставата од Стрежево⁸¹⁹. Таа е пронајдена во јасен контекст на рановизантиска населба. Покрај тоа, процесискиот крст заедно со орудијата и узенгиите, кои се најдени, укажува дека оставата не била складирана од Аварите: таков ансамбл за нив би бил незамислив⁸²⁰.

⁸¹⁷ Ламеларниот оклоп се смета дека има источно, централноазиско потекло. Негови наоди познати се од номадски, но и германски и раноисточно-ромејски контекст. Овој оклоп имал предност пред панцирниот во однос на тоа што бил поотпорен на ударите од стрели. Освен тоа бил значително пофлексибилен, а тоа му овозможувало на војникот полесно да се движи. Овие карактеристики биле главната причина за долгата и во етничка и територијална смисла широка употреба на овој вид дефанзивно оружје. Сп: И. Бугарски, Некрополе из доба антике и раног средњег века на локалитету Чик, 118.

⁸¹⁸ Манева Е., Шлем со спојки од Хераклеја. Жива антика 36, 1-2, Скопје 1986, 71-86.

⁸¹⁹ Т. Јанакиевски, оставата ја доведува во врска со аваро-словенската опсада на Цариград во 626 година. (Сп. Кале, с. Стрежево - Битолско, извештај од заштитното археолошко истражување, *Macedoniae acta archaeologica* 6, Скопје 1980, 108-109). Додека пак, И. Бугарски, смета дека оставата не би требало да се датира подоцна од крајот на VI век, односно ја поврзува со аваро-словенската опсада на Солун од 586 година, кога најверојатно настрадала населбата во близина на с. Стрежево и животот во неа згаснал. (Сп. О Остава из Стрежева, 262-263)

⁸²⁰ И. Бугарски, О Остава из Стрежева: Узенгије у рановизантијском контексту, 36. Ниш и Византија, V, Ниш 2007, 253-255

Аварите пак, го прифатиле ромејскиот тип на копје што сведочи дека размената на влијание во областа на воената техника и тактика била двонасочна⁸²¹.

⁸²¹ И. Бугарски, Некрополе из доба антике и раног средњег века на локалитету Чик, 118.

ГЛАВА ДЕВЕТ

ВЛИЈАНИЕТО НА ГОЛЕМАТА ПРЕСЕЛБА НА НАРОДИТЕ ВРЗ ИСТОЧНО-РИМСКАТА ИМПЕРИЈА: ПОСЛЕДИЦИ И ПРЕОБРАЗБА

Големата преселба на народите довела до промени во социјалниот, економскиот, воениот и духовниот контекст на Источната империја, нарушувајќи го континуитетот во секоја сфера поодделно.

За да ги посочиме последиците по Империјата од раздвижувањето на варварските племиња, потребно е првин да ги одредиме причините и карактерот на варварските напади врз ромејската територија. Со оглед на тоа што, нападот како форма на контакт меѓу ромејско-варварскиот свет за време на Преселбата бил најчест и најинтензивен од кој произлегле дополнително други секундарни релации.

Во литературата е изнесено мислење дека за да се објаснат причините за ваквите напади неопходно е да се имаат во предвид две важни одлики на варварското општество: перцепцијата на варварите за Империјата и нивната воинствена природа⁸²². Империјата во очите на варварите изгледала како земја на големи можности и извор на богатство. Тие биле импресионирани од високиот животен стандард и добрата снабденост на населението со луксузни стоки. Поради тоа, нив првенствено ги привлекувале големите и развиени градови. Меѓутоа некои од варварите Империјата ја доживувале како вооружен логор полн со војници со кои Ромеите постојано парадирале пред нив. Варварите кои живееле поблиску до границите со Империјата не биле толку многу импресионирани од неа, колку што биле оние кои живееле подалеку од неа. Некои воинствени белези на варварското општество, според Елтон, упатуваат на тоа дека варварите биле навикнати на воена активност⁸²³. Таквото општество им нудело можност на варварските војни да се впуштаат во битка и да ја покажат својата храброст. Престижот кој произлегувал од учеството во нападите

⁸²² H., Elton, *Warfare in Roman Europe AD 350-425*. Oxford 1996, 45.

⁸²³ H., Elton, *Warfare in Roman Europe*, 46; За тоа како варварите ја перцепирале Империјата во поширока смисла, види кај: Г. Г. Литаврин, Претставления “варваров” о Византии и византијцах в VI-X вв. ВВ (46) 1986, 100-108.

предизвикувал поттик за понатамошни напади. Во некои ситуации нападот можел да биде израз на натпревар за статус и влијание меѓу спротивставените табори во самата варварска заедница⁸²⁴. Престижот како таков играл одредена улога во мотивот за варварските напади на ромејска територија, меѓутоа тој не треба да се земе како пресуден фактор. Многу подлабоки и посуштински се причините кои довеле до ваквите напади. Првенствено потребата од храна и плодна земја им биле далеку попотребни на варварите отколку докажувањето во борба. Воените походи ги превземале пред сè за стекнување на материјални добра, кои можеле да им служат за задоволување на основните животни потреби, за исплата на своите приврзаници, а секако и за лично богатење. Некои варвари свесно ја избегнувале земјоделската активност и за сметка на тоа, тие се оддавале на војна и грабеж во кои гледале главен извор за егзистенција. Бидејќи многу полесно било да се опљачка летината на послабиот непријател одошто да се одгледува посево. Така на пример, според пишувањето на Приск, воениот плен во хунското општество претставувал една од основните економски гранки⁸²⁵. Јован Ефески ги споменува златото, среброт, коњите и оружјето како некои од стоките кои ги привлекувале словенските војни (581 г.)⁸²⁶. Додека пак, според Менандар Протектор, аварскиот каган знаел дека словенските земји се полни со злато заграбено од ромејските територии за време на словенските пљачкашки продори на Балканот⁸²⁷. Пленот што го заграбувале варварите, првенствено, се состоел од движни предмети. Тие ги претпочитале златото, среброт и накитот, до кои доаѓале само ако освоеле некој поголем град. Добитокот исто така бил корисен плен за варварите, бидејќи ја задоволувал нивната потреба за храна. Но, доколку одведувале цели стада животни во такви случаи си ја намалувале подвижноста и си го попречувале враќањето назад во своите земји⁸²⁸. Таквата тешко подвижна варварска група лесно би паднала во рацете на римската војска. Во воениот плен на варварите спаѓаат и заробениците за кои барале голем откуп или ги претворале во свои робови.

⁸²⁴ H., Elton, Warfare in Roman Europe, 46.

⁸²⁵ Prisc, fr. ; ВИИНЈ, I, 16.

⁸²⁶ John of Ephesus, Ecclesiastical History VI 6.25, ed. E.I. Brooks (Paris 1935).

⁸²⁷ Menandri Protectoris, fr. 21.

⁸²⁸ H., Elton, Warfare in Roman Europe, 53.

Пљачкашките активности на варварите не биле единствениот начин за стекнување на материјални добра. Тие честопати знаеле да ги искористат поволните прилики, кога воените сили на Империјата биле зафатени на бојното поле и тоа на два фронта, да извршат притисок врз неа и да изнудат трибут. Кон ваквата мерка (исплаќање трибут на варварските водачи) источноромејската влада секогаш прибегнувала кога се наоѓала во безизлезна ситуација. Ваквата политика била практикувана главно во односите со номадските племиња: Хуни и Авари. Трибутот бил исплаќан во злато, што би значело дека варварските водачи дополнително успевале да го зголемат своето богатство за сметка на Империјата. Освен парично водачите на варварските племиња биле скротувани и со богати и скапоцени подароци.

Покрај пљачкашките походи имало и такви кои треба да се разгледуваат како обиди за вршење стратешки притисок врз Империјата со цел да се ослаби нејзината моќ и одбрана, правејќи пат за подоцнежнo територијално проширување. Такви биле хунските напади во 40-те години на V век, особено инвазијата од 447 година. Во тој контекст може да се наведе и готскиот напад од 479 година на Македонија и Епир, кога Теодорих Амал вршел притисок врз Империјата со цел да го насели готското племе барем привремено на ромејска територија со евентуална можност за подоцнежнo нивно осамостојување од ромејската власт, т.е. формирање на сопствено кралство. Примерот со аварското освојување на Сирмиум (582 г.) исто така говори за вршење стратешки притисок врз Империјата, со оглед на тоа што Аварите, откако го освоиле овој важен град во Панонија незапирливо почнале да напредуваат понатаму и да ги освојуваат и останатите градови во неговата непосредна близина, но и подалеку од него⁸²⁹. Поради сериозноста на ситуацијата Империјата се одлучувала на спогодување, односно постигнување на договори со кои на спротивната страна ѝ давала големи отстапки (концесии) барем првременно. Варварските водачи со овој тип на инвазии во повеќето случаи, се чини дека, имале првенствено за цел да ја ослабнат Источноромејската империја одошто трајно да заседнат на истата. Бидејќи со освојувањето првенствено на поголемите градски центри племенските водачи го зголемувале своето лично богатство и станувале

⁸²⁹ D. Stojanov, *Les raisons des attaques <<Barbares>> sur les villes d'Illyricum Protobyzantin*. Гласник 56, 1-2, (Скопје: 2012), 32-35.

помоќни, нивното влијание се проширувало и надвор од териториите кои ги владееле, а јакнела и елитата околу нив.

Како последна причина за варварските напади може да се наведе - населувањето на варварите на ромејска територија. Тоа можело да стане по пат на договор со Империјата, кој најчесто бил склучуван по потреба или со присила. Ваквите намери се видливи во случајот со Остроготите, кои по нападот што го извршиле во 473/4 година во Илирик сè до Тесалија, успеале да се договорот со источната влада да се населат на ромејска територија⁸³⁰. Слични тенденции за населување имале и словенските племиња кон крајот на VI и почетокот на VII век⁸³¹.

Варварските напади најчесто биле сурови, а последиците од нив се почувствувале во сите сфери од ромејскиот живот. Со падот на дунавскиот лимес, каде што било тежиштето на скоро сите варварски инвазии, голем број на градови и населби се нашле во руини. За опасноста од овие напади потврда наоѓаме во наративните извори, кои известуваат за пренесување на мошти на светци (заштитници на градовите) и сокривање на богатствата на побезбедни места. За последното сведочат и богатите археолошки наоди, како што се: големи остави на монети, луксузен накит, покуќнина и сл.

Од населбите први на варварските удари биле селата и селцата, кои воглавном биле отворени и незаштитени со одбранбени ѕидини. Исклучок претставуваат поголемите села (*bourgades*=гратчиња) кои имале некој вид на фортификација⁸³². Со оглед на тоа што селските посеви биле уништувани, добитокот запленуван; а населението носено во заробеништво, убивано или се повлекло пред нападот на позаштитено место, аграрниот систем во напаѓаните ромејски провинции претрпел непоправливи штети. Огромни површини на обработливо земјиште останало необработено поради депопулација на опустошените населби. Консеквентно на тоа предвидениот данок за државната каса изостанувал. Меѓутоа, аграрниот систем не е единствениот кој бил

⁸³⁰ Jord. *Getica*, 287. На Остроготите им биле понудени за населување следниве места: Кирос, Пела, Еуропос, Медина, Пидна, Берија и Диум.

⁸³¹ *Recueils des Miracles de saint Demetrius*, ed. P. Lemerle, II, 1, 179.

⁸³² A. E. Laiou, *The Byzantine villages (5th-15th century)*, 37. In: *Les Villages dans l'empire Byzantine (IV-XV siècle)*, ed. J. Lefort, Paris 2005.

подложен на уништување и дезинтеграција. Слична судбина доживеале и градовите како центри на занетството и трговијата.

Имено, последиците од варварските напади најдобро можат да се согледаат преку судбината на градовите, чиешто замирање е една од главните карактеристики на доцната антика. Главните политички, економски и културни центри на Балканот и ширум Источната империја понекогаш со децении немале никаква улога (Ниш, Сингидунум). Повеќето градови долж дунавскиот лимес и во внатрешноста, кои биле разурнати или тешко настрадале за време на варварските напади од периодот на Преселбата, морале да го чекаат времето на Јустинијан за да бидат обновени⁸³³. Бројот на градовите како во целата Источноримска империја, така и во Македонија како дел од неа, драстично се намалил во текот на доцната антика, така што тој изнесувал само половина или третина од бројот на раноримските градови⁸³⁴. Историчарите немаат прецизен и јасен одговор за тоа која била главната причина што довела до вака драстично намалување на бројот на градовите, но сепак, повеќето се согласни дека варварските напади можат да се доведат во директна корелација со опаѓањето на градскиот живот. Особено готските пустошења од втората половина на III век, IV и V век, хунските од V век и аваро-словенските од крајот на VI и VII век, најлошо се одразиле врз судбината на градовите. Во Македонија повеќе пати биле разрушувани, па потоа обновувани неколку градови. Во овој контекст илустративно ги наведуваме неколкуте поголеми градски центри, кои делеле иста или слична судбина. Еден од нив е Стоби, кој бил рушен или оштетен на три пати (втора половина на III век, втора половина на IV век-уништено подградието, во раниот V-ти век). Слична судбина на Стоби доживеала и Хераклеа Линкестис, чија територија по неколкуте разурнувања, значително била намалена при обновувањето на одбрамбените ѕидини. Баргала била опожарена и разурната кон крајот на VI век или првата деценија на VII век, а

⁸³³ Љ., Максимовиќ, Северни Илирик у VI веку, 25.

⁸³⁴ Синекдемот на Хиерокле е основен список којшто сведочи за градовите кои егзистирале во текот на V и почетокот на VI век. Меѓутоа за време на владеењето на Јустинијан I и по него пишаните извори не даваат податоци за тоа кои градови го доживеале крајот на VI век, дали некој го надживеал тој крај и до кога. За намалување на бројот на градовите, види кај: A. N. M., Jones, *The Greek city from Alexander to Justinian*, Oxford 1940, pp. 91, 314; Ф. Папазоглу, *Македонски градови у римско доба*, 25, 26, 313, 314.

животот во неа воопшто не бил обновен во наредниот период, бидејќи населението се повлекло во околните населби⁸³⁵. Како резултат на аваро-словенските напади бил разурнат и градот Тивериопол во почетокот на VII век⁸³⁶. Всушност во сите наведени градски населби животот згаснал скоро во ист временски период. Одржувањето на овие градови временски (пократко или подолго) зависело единствено од нивната местоположба и значењето што го имале во дадениот временски интервал, односно дали се наоѓале на истурените патни комуникации по кои се движеле варварите или подалеку од нив.

Честите варварски напади и разурнувања, од своја страна, довеле до значителни промени на обновените градови во текот на наредните децении и векови, како во внатрешната структура, изгледот, така и во нивниот обем. Всушност, доцноантичкиот град постепено се претворил во центар на одбрана на регионот и почнал да ја зајакнува својата одбранбена улога, која нему и на околното население им обезбедувала заштита во немирните времиња. Таквата улога на градовите довела до менување и на неговите топографски белези. Градовите почнале да се повлекуваат на ридести места⁸³⁷ каде што можноста за одбрана била неспоредливо поголема. Меѓутоа, како последица на нивното извишување се намалила територијата⁸³⁸. До вакво висинско поместување на

⁸³⁵ И. Микулчиќ, За големината на доцноантичките градови во Македонија, сп. Историја X/2, Скопје 1974, 350-363; За Стоби, види: J. R. Wiseman, *The City in Macedonia Secunda*. In: *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin*. Actes du colloque de Rome (12-14 mai 1982) Rome: École Française de Rome, 1984. pp. 289-314; За Баргала, види: Т. Нацев, Д. Веселинов, Одбранбениот систем на градот Баргала, ГИНИ год. 59, бр. 1-2, Скопје 2015, 27-34.

⁸³⁶ ИБИ XXX-ГИБИ IX, 62; Постепено на местото на Тивериопол или во негова непосредна близина се развила нова населба, која во раниот среден век го добила името Струмица. Cf. М. Б. Панов, Струмица и струмичката област во воено-политичката и идеолошката стратегија во Византија (IV-XI век). Зб. од симпозиум - Струмица и струмичко: историја, култура и традиција, Струмица 2008, 63.

⁸³⁷ Овие т. н. висински утврдувања биле подигнувани најчесто на позиција повисока од 500 метри надморска височина, а поделни утврдувања можат да се најдат и на висина поголема од 1000 метри, па дури и на 1800 метри, каков што е случајот со локалитетот Небеска престолнина на Копаоник. Сп. М. Милинковиќ, Мрежа насеља и нивна структура на северу Илирика у 6 века - археолошки подаци, Зб. Византијски свет на Балкану, т. 2, Београд 2012, 300.

⁸³⁸ Карактеристичен пример за ваков нов тип на гратчиња од доцната антика на територија на Македонија е едно непознато по име гратче во близина на Македонска Каменица, кое според

градовите не можело да дојде порано, бидејќи тогаш градот бил доста отворен и речиси нераскинлив од својата аграрна територија⁸³⁹. Вака градот ограничен и стеснет на ридот ја обезбедувал сигурноста на неговите жители исклучиво во рамките на неговите ѕидини, додека околното население вон ѕидините останувало и натаму незаштитено. Поради ваквата ограниченост во капацитетот на градот, потребата од безбедност дополнително ја овозможувале многубројните кастели и утврдени населби. Локалното население масовно се преселувало во кастелите или пак правеле обиди да ги заштитат своите населби со подигање на заштитни бедеми. Еден дел од обновените градови биле претворени во големи отворени населби, т.н. големи села (*vici*) во кои се пренеле некои функции и дејности што биле врзани само за градовите. Со текот на времето некои од овие *vici* добиле солидни фортификации, така што се претвориле во вистински мали гратчиња и локални стопански средишта за својата околина. За дополнително обезбедување од варварски напади на незаштитените подрачја биле градени голем број на фортификациони пунктови како што се поголеми и поцврсти кастели со силни камени ѕидови и со една или повеќе кули, за кои погоре споменаваме. Кастелите, коишто биле опремени со војничка посада, најчесто се среќаваат покрај сите поважни патишта, качени на некоја доминанта покрај планинските превои и премини, во речните клисури и теснини, но некои од нив (*praesidia*) се сместени и во рамнини. Малите збегови (*refugia*) пак, најчесто биле подигнувани за околните незаштитени села и полски имоти⁸⁴⁰.

Преобразбата на градот во доцноримскиот период, како резултат на корпус од причини од кои можеби најсилна е варварската опасност, е одразена и во неговата рурализација. Ваквите промени неминовно се рефлектирале врз начинот на живот на населението. Дури и во најголемите градови еден дел од населението се занимавало со обработка на земја и со одгледување на винова лоза. Така на пример Теофилакт Симоката кога известува за аварското

И. Микулчиќ би требало да е доцноантичката Армонија. Сп. За големината на доцноантичките градови, 364-365.

⁸³⁹ З. Костић, Преображај града у раздобљу V-VI столећа, 36.

⁸⁴⁰ И. Микулчиќ, За големината на доцноантичките градови, 349-350; В. Лилчић, Рановизантијски кастели и мали градови на северу скопског-кумановског региона, Зборник радова „Ниш и Византија“ бр. 2, 2004, 178-182.

освојување на Сингидунум во 584 година, кажува дека освојувачите ги затекле неговите жители на нивите, бидејќи било време на вршидба⁸⁴¹. Чудата на Св. Димитрија Солунски споменуваат дека за време на еден словенско-аварски напад на Солун (586 г.) многу жители се наоѓале вон градските ѕидини, бидејќи отишле на своите полиња да работат⁸⁴². Овие податоци зборуваат за рурализација односно пауперизација на големите градски центри.

Причините за аграризацијата на поголемиот број од градовите некои автори ги бараат во намалениот оптег на парите и во преселбата на трговците и занатчиите главно во големите градови кои нуделе поголема заработувачка. На тој начин помалите градови, губејќи го основното стопанско значење, се претвориле во села. До ваквиот пресврт доаѓа и поради осиромашувањето на куриалите - античката муниципална аристократија, која некогаш била главниот потрошувач и корисник на трговските и занаетчиските услуги. Намалената потрошувачка повлекувала пад на производството, а консекветно на тоа и пад на занаетството и трговијата. Осиромашувањето на куриите и на муниципалните “каси”, водело неминовно кон неможност да се одржуваат бројните видови на муниципален живот. Недостасувале средства за одржување на комуналните услуги - водовод, канализација, локални патишта, градски бањи, училишта, административни згради итн. Така малите градови го губеле својот урбан лик, напуштени, стопански уназадени почнале да се претвораат во села⁸⁴³. Ваквиот распад на урбаниот живот е последица во крајна линија на сè поприсутното распаѓање на веќе надминатите општествено-економски односи. Робовскиот труд како таков бил непродуктивен и не можел повеќе да го обезбеди одржувањето на робовладетелскиот систем. Во секој случај овие промени не

⁸⁴¹ Theoph. Simocatta, I, 4.2

⁸⁴² P. Lemerle, *Les plus anciens recueils des Miracles de saint Demetrius*, Vol. I, 127; Византијски извори, т. I, 179; Документи, т. I, 27; Сп. и: Е. Э. Липшиц, *Город и деревня в Византии в VI - первой половине IX в., Город и деревня в Византии в IV-XII вв. (коллективный доклад советских ученых)* *Rapports du XII congrès international des Etudes Byzantines*, Ochride 1961, Belgrad-Ochrid 1961, 9 и 20; Г. Острогорски, *Византијски градови у раном средњем веку, Из византијске историје и просопографије*, Сабрана дела књ. 3, Београд 1970, 88.

⁸⁴³ Е. Э. Липшиц, *Город и деревня*, 10; Г. Л. Кубратов, *Основные проблемы внутреннего развития византийского города в IV-VII вв.* Ленинград 1971, 51; *За судбината на куриалите*, види: А. Cameron, *The Mediterranean World in Late Antiquity AD 395-600*, 166-169.

значеле назаднување на постоечкото општеството туку преминување во ново феудално општество во коешто господарела новосоздадената слободна селска општина во којашто доминирала приватната сопственост врз поделената земја и општествената сопственост врз неподеленото земјиште⁸⁴⁴.

На оваа општествена и стопанска трансформација во источноримското царство несомнено влијание имале и варварските инвазии. Тоа е мошне видливо во примерот со големите градови, особено оние кои биле погодени од варварските пустошења, несомнено е дека не биле имуни на осиромашувањето. За тоа од своја страна зборуваат големиот број на градежни фази во градовите. Токму преку градежните фази може да се забележи дека после секое разурнување или оштетување, делумно или целосно на некој град, новите објекти кои биле градени се значително поскупо во споредба со претходните кои биле доста раскошни и репрезентативни. Така на пример над урнатините на големи палати се граделе многубројни мали куќи и колиби. Како градежен материјал се употребувал претежно плитар, а за покривите парчиња од стари керамиди извлечни од урнатините и делумно цепени камени плочи. Слични неградски објекти биле градени врз мозаични подови и урнатини на квалитетни градби. Тоа, како и скромните подвижни наоди зборуваат за длабоко опаѓање на градовите, кои попримаат изразити селски обележја⁸⁴⁵.

Многу од овие новоподигнати утврдени села имале краток век, неуспевајќи да одолеат на новите варварски напади, организирани од Аварите и Словените од крајот на VI или почетокот на VII век. Во голем број случаи сведоштво за тие драматични настани даваат интензивни завршни слоеви од пожар. На тој начин

⁸⁴⁴ З. Костић, Преображај града у раздобљу V и VI столјећа, *Balkanica XXIV*, Београд 1993, 34-35; С. Зоговиќ., Етничките заедници во Македонија до крајот на раниот среден век, Прилеп 2001, 237; Како карактеристичен пример за исчезнување на помалите и средните градови би го навеле отсутството на изворно регистрирање на градовите Добер и Астраион (527/8 г.) од третата деценија на VI век наспроти претходната нивна истакната позиција што укажува дека тие постепено го изгубиле своето значење. (М. Б. Панов, Струмица и струмичката област во воено-политичката и идеолошката стратегија во Византија, 61.)

⁸⁴⁵ И. Микулчиќ, За големината на доцноантичките градови, 355-356; F. Curta, *Making of the Slavs*, 142-150.

поголемиот дел од Илирик им бил препуштен на варварите, додека Царството на Балканот се ограничило претежно покрај самото морско крајбрежје⁸⁴⁶.

Последиците од варварските упади на ромејска територија се одразиле и во зголемувањето на даночните обврски на населението. Така на пример во 408 година императорот Теодосиј II издал посебен указ, упатен до префектот на Илирик, во кој се барало целото население без разлика на привилегиите и имотната состојба да учествува во изградбата на градските ѕидини и да ги снабдува со храна македонските и грчките области, кои настрадале од визиготските опустошувања меѓу 395 и 397 година⁸⁴⁷. Во врска со хунските и аварските напади и данокот кој им бил плаќан секоја година, населението исто така било приморано на дополнителни даноци.

Населението страдало и поради дополнителни регрутации кои биле вршени за време на варварските напади. Со тоа голем дел од работоспособното население било оттргнато од своите работни места, за сметка на што страдала економијата на Империјата. За тоа сведочат воените формации: комитатенска 32 легија, која била регрутирана во Стоби (378/9 г.) и псеудокомитатенските *Scupenses et Merienses*, кои не биле вистински легии, туку територијални формации за локална заштита⁸⁴⁸.

Особено негативни последици по Империјата имале опустошувачките походи што ги превзеле Готите и Хуните во текот на повеќе од стотина години. Балканските провинции се соочиле со депопулација, опаѓање на земјоделското производство, а со тоа биле намалени и даночните приходи во императорската каса. Со оглед на тоа што, варварските инвазии пред сè хунските биле насочени кон градските центри депопулацијата особено се одразила врз градското население, кое најверојатно било однесено во заробеништво на хунска територија, првенствено во Панонија. Така градското население кое било 'рбетот на стопанската моќ, било уништено. Додека пак, селското население кое, веројатно се задржало на освоените територии од Хуните, по распаѓањето на хунскиот сојуз ги населило напушените градови и на тој начин довеле до промена на градските карактеристики. Оваа опаѓање, првенствено на илирските градови

⁸⁴⁶ М. Милинковиќ, Мрежа насеља и нивова структура на северу Илирика, 310.

⁸⁴⁷ З. Костиќ, Преображај града у раздобљу V-VI столећа, 38.

⁸⁴⁸ И. Микулчиќ, Антички градови, 280.

се одразило не само преку крахот на стопанството, туку и преку другите сегменти на животот со уништување на културното, духовното и управното наследство на Антиката⁸⁴⁹.

Не помала иако секундарна улога одиграле и Вандалите. Тие биле навикнати да живеат заради војна и грабеж. Целта на вандалската одисеја од Балтикот до Средоземјето не била барање на плодна и богата земја за населување, туку напротив водачите на Вандалите сакале за својот народ земја за грабеж. Тие во Африка се однесувале како освојувачи гледајќи во месните жители и нивните имоти како на воен плен. Успеале да опсадат и завладеат редица градови, освојувајќи значителен дел од римска Северна Африка. Стационарајќи се на таа локација и превземајќи оттаму пиратски акции во Средоземјето во значителен дел ја оневозможувале источноромејската трговија. Тоа, пак, од своја страна тешко се одразило врз целокупната економија на Источната империја. Додека пак, аваро-словенските напади освен што имале пљачкашки и опустошувачки карактер во голем дел придонеле за одумирањето на голем број населени места, кои никогаш не доживеале обнова. Жителите од овие населби биле или убиени или однесени во заробеништво. Освен тоа, еден голем дел од месното население под притисок на Аварите и Словените ги напуштиле своите живеалишта и заминале на запад кон Сицилија, јужна Италија и Рим, додека друг дел од нив се повлекле во крајбрежните градови или висинските утврдувања; а оние кои не успеале да се повлечат останале да живеат заедно со освојувачите. Варварските напади со изразито пљачкашки карактер постепено биле заменувани со напади чија крајна цел била населување на ромејските територии. Тоа првенствено се однесува на словенските племиња, додека аварските кагани преку сите инвазии што ги извршиле на ромејска територија немале намера да се населат во Империјата туку тежнеле кон извршување притисок врз ромејската власт со цел да обезбедат што повеќе материјални средства, односно злато како би ја исплатиле аварската војска и аварската елита за да се осигури нивната лојалност.

Интеграцијата на варварите во ромејското општество не поминала без турбуленции. И во овој процес се јавиле проблеми, кои биле од етничка природа. Многупати овие проблеми стигнувале до критична точка, но благодарение на

⁸⁴⁹ Т. Живковић, Словени и Ромеји, 61.

умешноста и присебноста на источната влада секогаш навремено се доаѓало до решение. Опасноста од јакнење на германското влијание во Империјата навреме ја видел императорот Лав I. Тој се погрижил да се справи со истата преку јакнење на домашните воени елементи. За таа цел во престолнината го повикал воинственото племе на Исавријците, предводено од нивниот водач Зенон, кој стигнал до императорскиот трон. Лав I сите свои надежи ги полагал на овој силен водач поттикнувајќи го против моќниот Аспар. Зенон постепено се приближувал до високи позиции во престолнината и започнал да го истиснува германскиот елемент. Постоечкиот антагонизам меѓу Ромеите и Готите највидливо бил изразен во бунтот организиран во 471 година од антиготската струја во Константинопол. Во овој бунт загинал Аспар и неговиот син Ардабур, а со тоа моќта на Германците била конечно скршена.

Штетните последици од варварските раздвижувања по Империјата се несомнени. Тие, како што видовме, најмногу се одразиле во материјалната сфера преку уништување на населбите. Нивната депопулација следствено довела до опаѓање на стопанството, намалување на приходите и со тоа неможност да се одржува (да се регрутира и плаќа) бројна војска. Намалувањето на воените сили на Империјата од своја страна водело кон слабеење на нејзиниот воен потенцијал. И покрај ваквата неповолна ситуација за Источната империја таа успеала да одолее на предизвиците, да се соочи со проблемот и да го надмине истиот преку нејзина внатрешна преобразба прилагодувајќи се на новата ситуација.

Имено, Источната империја за разлика од Западната покажала подобра стабилност. Императорската власт тука успеала да го зачува својот авторитет. Со менување на политиката и односот на императорските власти кон варварите дошло до пресвртница во ромејско-варварските односи. Навреме било увидено дека помирливата политика кон варварите може да донесе поголема корист за Империјата, која имала пространи ненаселени области отколку и понатаму да се троши човечкиот и материјалниот потенцијал во исцрпувачки војни на ромејска територија. Така, довчерашните непријатели биле претворени во мирни поданици на Империјата. Ваквиот статус варварите го остварувале преку нивно регулирано населување на императорската земја при што како жители на

Империјата ја исполнувале улогата на војници, кои извршувале воени задолженија и земјоделци, кои плаќале даноци.

Готите како политички фактор одиграле значајна улога партиципирајќи во воените структури на Империјата. Престојот во значителна стабилна средина ја забрзал етничката консолидација на Готите, додека на запад распадот на власта продолжил. Во такви околности Империјата успеала Готите во доминантен број да ги интегрира во своето општество и од непријатели да ги преобрази во лојални поданици кои ќе се грижат за безбедноста на императорските граници.

Варварите - Готи ѝ биле потребни на Империјата како воена сила со чија помош таа се трансформирала и така го продолжила своето постоење⁸⁵⁰. Нивното учество во судбината на Империјата најмногу се одразило во војувањето, бидејќи готскиот народ пред сè го карактеризирале воените способности. Во овој контекст Јорданес мошне тенденциозно вели дека политичката судбина на Империјата, нејзината воена моќ и слабост во потполност зависеле од нејзините односи со Готите. Ако Империјата ги почитувала договорите со Готите тогаш имала обезбедени граници, бидејќи Готите чесно ги бранеле нејзините интереси; ако пак, ги кршела договорите Империјата секаде доживувала порази и трпела губитоци⁸⁵¹.

Варварските напади ја натерале Империјата да се менува и прилагодува на новите ситуации (услови). Да ги претвора непријателите во пријатели, да го менува оружјето и стратегијата на војување.

Почнувајќи од IV век па сè до крајот на VI век главнината на ромејската армија ја сочинувале варварите. Империјата својата одбрана им ја доверила

⁸⁵⁰ Од археолошките наоди на типично германско оружје: испакнат штит и секири, кои се најдени на ромејска територија може да се утврди дека германските племиња кои минувале во ромејска служба го задржале во употреба своето специфично оружје. (M. Kazanski, *Barbarian military equipment*, 509).

⁸⁵¹ “Без помошта од Готите римската војска не можела да победи ниту еден свој непријател, така тие му помагале на Константин во неговата војна со Лициниј, исто така му пружиле помош на Константин при основањето на познатиот град кој го носи неговото име; склучувајќи со него сојуз (*foedus inito cum imperatore*) тие му дале војска од 40 000 луѓе за борба против непријателските племиња. Готскиот корпус и неговата воена служба и до денес постојат во империјата под името федерати.” Iord. *Get.* 111-112; Cf. Ф. Успенски, *Историја византијског царства*, т. 1, 127.

токму на нејзините довчерашни непријатели. Тие го прифатиле ова задолжение со страст и достоинство го исполнувале. Военото дело и армијата дотаму се варваризирале што терминот *barbarus* станал синоним за *miles* - воин. Самите Ромеи не можеле и не сакале да војуваат стремејќи се по секоја цена да ја избегнат службата во армијата. Што се однесува до варварите ситуацијата со нив била сосема спротивна: за нив војната била единствено достоинствен занает за еден слободен човек. Во војната човекот, кој е способен да убива и самиот умира со чест, да се бори и победува станала основната сила која го управувала неговиот живот⁸⁵².

Недостигот од човечки потенцијал во рамките на армијата бил очигледен и тој се надоместувал со регрутација на странски наемници (варвари) кои биле плаќани од државната каса. Сепак, тоа не бил единствениот проблем на воен план со кој се соочувала источната влада. Поблискиот контакт со новите варвари (Хуни) ја принудил Империјата да ја менува и прилагодува стратегијата на војување. Пресвртната точка во ромејската стратегија настанала во време владеењето на Теодосиј II кога Империјата не била во состојба соодветно воено (пред сè квантитативно) да им се спротивстави на Хуните со своите воени сили

⁸⁵² М. Рожденственский, Под знамената на Василевса. Етосът на номадският воин в ранното средновековие. Зборник: Византия в сопствените и очи и в очите на другите. Уред. В. Вчкова, София 2007, 37-38; Регрутацијата во мобилната армија (*comitatenses*) најчесто била на доброволна база. Со неа биле опфатени ромејските граѓани, припадници на варварските племиња (доброволци), но и воинствените народи од внатрешноста на Империјата, кои биле привлечени од големите парични награди. Пограничните воени сили (*limitanei*) биле обезбедувани со регрутација на локалното население каде што биле стационирани овие одреди или преку наследното право на воена служба при што синот на војникот го наследувал чинот на својот татко и неговата плата. (J. F. Haldon, *Recruitment and Conscription in the Byzantine Army c. 550-950: A Study on the Origins of the Stratiotika Ktemata*, Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1979, 21, 28. За процесот на регрутирање во елитните и гардиските единици види J. F. Haldon, *Byzantine Praetorians: An Administrative, Institutional and Social Survey of the Opsikion and the Tagmata*, с.580-900, *Poikila Byzantina* 3, Bonn 1984. 103-105, 119, 137). Кон крајот на VI век императорот Маврикиј направил извесни промени во регрутацијата на војниците користејќи го правото на задолжителна регрутација преку наследна воена служба наметната на синовите на војниците загинаци на бојното поле. Освен на тој начин, воените одреди биле пополнувни и преку одредени даночно-популациони листи. Сепак овие два начина на регрутација претставувале привремена мерка, а не редовна пракса. (J. F. Haldon, *Recruitment and Conscription*, 27; За наследната служба воведена во 594 година од императорот Маврикиј, види: *Theoph. Simm.* VII, 1. 7.)

кои ги имала на располагање. Хуните биле истовремено многу брзи и многубројни. Тие пенетрирале длабоко во различни непредвидливи правци поради што било бесполезно да се запираат со малубројна ромејска армија. Ако евентуално ромејската армија би влегла во битка со нив исходот би бил пораз за Ромеите во секој случај затоа што Хуните настапувале со својата моќна коњаница вооружена со ефективни композитни лакови и убојни отровни стрели⁸⁵³. Излезот од овој воен ќорсокак била итноста од значително различен стратешки пристап кој помалку би се потпирал на активна воена сила, а повеќе на дипломатските средства и секако заштита на престолнината со зајакнување на одбранбените ѕидини. За почеток тоа било сосема доволно бидејќи итноста на ситуацијата не дозволувала да се направи нешто повеќе на воен план. Неопходноста од пронаоѓање на нова стратегија била повеќе од очигледна, но таа не можела да се случи наеднаш - за тоа требало време. Па, така промената којашто настапила во армијата била долготраен процес кој започнал од времето на Хуните на Атила и неговите поданици, кои се заканувале да ја уништат Источната империја⁸⁵⁴.

Империјата најпрвин промовирала еден нов стратешки пристап во однос на Хуните: дипломатијата на прво место, воената сила на второ. Трошоците за првата биле привремени, додека ризиците за втората би биле фатални. За оваа стратегија биле употребени различни средства за разубедување при што златото константно ја имало најважната улога. Имено, трошокот за исплата на трибутот била помала во споредба со двојните трошоци за одбивање на нападите во кои спаѓаат трошоците за војската и истовремено штетата што ќе ја претрпат цивилите и нивните поседи. Исплатата на трибутот во економски поглед не го намалувал производството туку напротив ги стимулирал економските активности со зголемување на брзината на циркулација на златото. Бидејќи златото кое им се исплаќало на Хуните повторно било враќано во оптег во рамките на Империјата преку процесот на купопродажба (Хуните потребните

⁸⁵³ Новиот начин на војување кој го промовирале Хуните во доцен IV-ти век го опишал Амijan Марцелин: (Amm. Marcellin. XXXI, 8-9). За новиот вид на оружје (композитен лак со троребрести стрели) кое го употребувале Хуните, види: Apollinaris Sidonii, Carmina, II. 266-269. = Panegyric on Anthemius in Sidonius, trans. W. B Anderson (1963), p. 31.

⁸⁵⁴ E. N. Luttwak, The Grand strategy of Byzantine Empire, 13-14.

производи/намирници ги купувале од Ромеите на пограничните пазари). Трибутот само ги претворал производите кои би можеле да се користат локално во непобаруван извоз намалувајќи го стандардот на живот во Империјата. Од стратешка гледна точка исплатата на трибутот била ефикасен начин на искористување на најдобрата компаративна предност на Империјата: финансиска ликвидност. Таа зависела од нејзината екстрактивна способност односно способност за прибирање на даночните приходи во што Империјата била прилично успешна т.е. имала солиден даночен систем⁸⁵⁵.

Пресврт бил направен и во однос на воената тактика. Широко е распространето во историографијата тврдењето дека по поразот во Адријанополската битка (378 г.) коњаницата како род во ромејската армијата ја заменила пешадијата во однос на доминацијата и важноста при водење на воени операции.

Сепак, суштествената промена во ромејската армија и стратегија се чини дека била направена доста подоцна, односно во VI век кога под влијание на номадските племиња била усвоена техника на војување слична на нивната за да може Империјата соодветно да им се спротивстави.

Источната империја откако сфатила дека немала ефективен начин да ги порази Хуните со постојната војска сочинета од пешадија и коњаница одлучила да ги копира хунските коњанички стрелци додавајќи еден оклоп кој ќе биде сестран. Тоа не било лесно за остварување. Било потребно време за да се обучат војници кои би ја научиле тактиката на солидно и ефикасно стрелање кога коњот е во галоп. Нема прецизни податоци кога точно се случила трансформацијата во ромејската армија и кога почнала да се применува оваа нова тактика, но од изворите дознаваме дека кога дошол на власт Јустинијан I (527 г.) единиците на коњаничките стрелци ја сочинувале нејзината најефективна сила. Иако ги немале јавачките вештини и издржливоста на степските јавачи тие имале свои предности со кои ги компензирале наведените недостатоци: панцир кој ги правел поиздржливи (поотпорни), копје прицврстено за нивниот грб кое

⁸⁵⁵ Ibid., 55-56.

лесно можеле да го извлечат при водење битка⁸⁵⁶ и многу солидна борбена обука⁸⁵⁷.

Во однос на начинот на војување Ромеите почнале да ги избегнуваат секогаш кога можеле фронталните напади и крути поставувања (редови) кои предизвикувале поголема штета и ги чинеле големи жртви, се потпирале на маневра наместо на офанзивно настапување или дефанзивно со поставување заседи, со задржување, обиколување од крилна позиција, опколување, различни видови начини кои воделе кон победа преку прекини одошто непријателот целосно да се уништи. Ромеите добро знаеле дека довчерашниот непријател би можел во догледно време да им стане одличен сојузник заради тоа применувле тактика за негово истоштување, но не тежнееле кон негово целосно уништување. Исто така, Ромеите започнале да ја преферираат помобилната и пофлексибилна коњаница во споредба со пешадијата, бидејќи коњаницата била посоодветна за сите форми на маневрирање барем на отворен простор, можела безбедно да се повлече кога била под притисок наместо да биде заглавена во последните редови. Офанзивно новиот стил на војување бил применет во воените операции против Вандалите во Африка (533 г.), Остроготите во Италија (535 г.) како и во обновената војна со Персија (540 г.). На дефанзивен план големиот тест со новиот начин на војување бил направен кога дошле Аварите. Тие исто како и Хуните на Атила биле коњанички стрелци, но многу подобро опремени со оклоп и пробивно копје, и многу повешти во други форми на војување вклучувајќи ја и умешноста за опсадување на градови. Подробни податоци за опремата на Аварите наоѓаме во глава 11 од Стратегиконот на Маврикиј (воен прирачник од втората половина на VI век). Аварите биле вооружени со офанзивно оружје: меч, лак и долго копје и дефанзивно-панцир. За време на борба тие користеле двојно оружје: на рамената им било прикачено копјето, а во рацете го држеле лакот и ги употребувале наизменично. Многу

⁸⁵⁶ Прокопиј источноромејските коњанички стрелци ги опишува на следниот начин: “сегашните стрелци влегуваат во битка носејќи оклоп кој го заштитува пределот на градите и горниот дел од грбот и опремени се со штитници за потколеница кои се простираат до коленото. Од денсата страна им се закачени стрелите, а од другата мечот. Но, имало и такви кои биле наоружни и со копје исто така, а на рамењата носеле мал штит без рачка заради заштита на лицето и вратот”. (Procopius, *The Persian War*, I, i, 12–15, in H. B. Dewing, ed. and trans.)

⁸⁵⁷ E. N. Luttwak, *The Grand strategy of Byzantine Empire*, 57.

добро ја владееле воената вештина: стрелање додека јавале на коњ. Тие претпочитале да напаѓаат од далеку, да поставуваат заседи, да го опкружуваат противникот, да прават мали отстапки (повлекувања) и одново да се враќаат за нов напад (т.е. да остават лажен впечаток за нивно повлекување б. а.), и клинообразен стил, односно распрскан воен строј⁸⁵⁸.

Долгорочните последици од аварските освојувања на ромејска територија нашле свој одраз во доразвојот на воената тактика на Империјата. Имено, Источната империја во VI и VII век, пред сè од Аварите ја позајмила тактиката, која била користена подоцна против северните и источните непријатели: брза маневра, лажно повлекување, заседа и стапица (клопка). Одлучна улога во оваа нова тактика на герилско војување, како што веќе напоменавме, играла лесно наоружаната коњаница од добро обучени стрелци. Значењето кое ѝ се припишува на оваа коњаница во прирачниците за воена обука (задолжителни за сите царски команданти од 600 година до пред крај на X век) и прифаќање на тактиката “следи па скокни”⁸⁵⁹, се впечатливи примери на влијанија од евроазиските номади на источноромејското војување од почетокот на средниот век.⁸⁶⁰

Според текстот на Стратегиконот на Маврикиј кон крајот на VI век ударната сила на ромејската армија е кавалеријата (коњаницата) добро вооружена, специјализирана, мобилна и многу поефективна од пешадијата. Основна воена единица во ромејската армија била тагмата, коњаница составена од стрелци и копјеносци. Коњаничките стрелци за време на воените операции биле поставени зад коњаничките копјеносци. Непрекинатиот дожд од стрели требал да го деконцентрира непријателот додека копјеносците напаѓале пред нив. И војниците и коњите биле тренирани и обучени да се снаоѓаат на секаков вид на терен и сите видови услови. Меѓутоа, Маврикиј не ја занемарил пешадијата особено во војните со Словените туку напротив разработил детални и впечатливи упатства за нејзино искористување. И покрај тоа очигледно е дека иднината во военото дело ѝ припаѓал на тешковооружениот и добро подготвен коњаник. Империјата не можела да ги заштити своите граници со пешадиски

⁸⁵⁸ Стратегикон Маврикия, XI. 2.

⁸⁵⁹ А. Тоунбеј, Constantine Porphyrogenitus and his World, London 1973, 282-322.

⁸⁶⁰ Д. Оболенски, Византијски комонвелт, 73.

одреди: светкавичните напади на хунските племиња и Аварите било невозможно да бидат сопсени со тип на војски кои не се слични на нивните. Така во центарот на големите воени реформи на Маврикиј се нашла коњаницата чија тактика била базирана целосно врз искуството на непријателите. Мобилноста и универзалноста излегле на преден план, се усложнувале градбите, започнале активно да се применуваат заседи, воени итрини, дезориентација на противникот. Големо внимание било одделувано на професионалните квалитети на војководачите и на специфично обучување на воените одреди, а се зголемила и употребата на разузнавачи. Прибирањето на информации за непријателската војска: нејзината бројност, локацијата и теренот каде се наоѓала била суштествена активност како нераскинлив дел од ромејскиот начин на војување.

Ромејските команданти воглавно ги користеле следните начини на собирање информации: 1. Испраќање на лесна коњаница и пешадиски патрули за истрага на непријателот со <<нападни, па побегни>> изненадувачки напади за да го предизвикаат непријателот да испрати повеќе од своите сили и на тој начин ромејските разузнавачи да ја дознаат бројноста на противничката страна; 2. Потајно истражување на теренот и непријателските сили со инфилтрирање на мали воени одреди (со лесно оружје и без оклоп) на територијата контролирана од непријателот. Овие воени тимови не требале да влегуваат во воени судири, требале да бидат вон видното поле на непријателот и да се заштитиуваат криејќи се во теренот; 3. Собирање на разузнавачки податоци подлабоко во територијата контролирана од непријателот (непријателски логор или тврдина) со испраќање тајни агенти кои не се криеле во теренот туку преку нивниот скриен идентитет (трговци, невини цивили, странски војници или службеници). Овие тајни агенти требале да обезбедат информации за непријателот од внатре, односно да вршат шпиунажа⁸⁶¹. Тајните операции биле природно продолжение на шпиунажата и имале многу важно место во ромејскиот начин на војување, првенствено како економичен начин за намалување на шансите за борба или евентуално за

⁸⁶¹ N. Koutrakou, "Diplomacy and Espionage: Their Role in Byzantine Foreign Relations, 8–10th Centuries" *Graeco-Arabica* 6 (1995), p. 137; За тоа како функционираше ромејскиот систем на разузнавање и за неговото значење, види: *The Anonymous Byzantine Treatise on Strategy. Three Byzantine Military Treatises*, ed. G. T. Dennis, CFHB, Washington 1985, 123-125; Прокопиј, *Тајната историја*, XXX, 152-153.

целосно избегнување на воени операции со што се избегувале и можните загуби. Целта била со овие тајни операции да се ослаби непријателот преку субверзија (со преврат или поткуп да се поттикне пренос на лојалноста). Тајните операции вклучувале остварување контакт со блиски и лојални луѓе на непријателот, негови сојузници или водачи на потчинетите племиња заради поткуп со кој би се поттикнале да му откажат послушност на нивниот претпоставен т. е. да ги свртатат против извесниот ромејски непријател⁸⁶².

Во литературата е изнесено мислење дека единствениот непријател во времето на Маврикиј била Персија. Но, од Стратегикотот недвосмислено се гледа која била силата, која ги принудила Ромеите да ја реформираат армијата. Имено, целата стратегија на Маврикиј се повикува на спротивставување на евентуална скитска опасност. Основната цел на војсководецот била да не им дозволи на непријателите да ги применат своите тактички потфати и ако е возможно да ги примени своите контрапотфати. Јасно се гледа дефанзивната позиција на Империјата спрема тие народи⁸⁶³.

Додека Готите како политички фактор во најголем дел одиграле значајна улога партиципирајќи во воените структури на Империјата, словенскиот елемент бил еден од клучните во социо-економската и демографската преобразба на Источната империја.

Поради континуирани надворешни напади на ромејската територија и поради сè почестите внатрешни потреси кои ги доживувала ромејската држава, голем дел од големопоседничките имоти претрпеле штети, а населението поради честите војни значително се проретчило. Од таа причина големи површини земја останувале необработени и запуштени. Недостигот од работна сила во голема мера бил ублажен пред сè со словенското населување во рамките на Империјата. Новата категорија на независни селани кои станале особено доминантни по завршувањето на големиот миграциски бран (прва половина на VII век) во наредните векови ќе биде основниот столб на ромејската стопанска и економска моќ⁸⁶⁴. На тој начин Прселбата довела до социо-економски промени во источно-

⁸⁶² E. N.Luttwak, *The Grand strategy of Byzantine Empire*, 63-67.

⁸⁶³ Стратегикон,

⁸⁶⁴ Новите односи кои настанале во источно-ромејското село во раниот среден век се одразени во Земјоделскиот законик, извор од крајот на VII и почетокот на VIII век. (Подбрани

ромејското општество. Тие промени се најсогледливи во рушење на робовладетелскиот систем при што старите латифундии кои се засновале на робовскиот труд сега постепено биле заменети од малите земјопоседи кои биле обработувани од независни селани-категија на социјално население кое во наредниот период, како што подвлековме, станало доминантно во Источната империја. Со тоа предусловите за зачнување на новиот феудален поредок биле направени заедно со извесни услови кои се создале делумно со внатрешниот развој на Римската империја.

Словенската колонизација освен што дала значаен прилог во трансформацијата на ромејскиот општествен поредок во голем дел влијаела и на етничкиот и демографскиот лик на Источната империја. Имено, Словените при нивното навлегување во ромејските провинции и постепеното заседнување во нив принудиле дел од месното население да ги напушти своите живеалишта

извори за историјата на Византија, под ред. на Д. Ангелов, Софија 1956, 87-93). Во земјоделскиот законик се имаат во предвид, пред сè новите населби настанати со колонизацијата на опустошените земји, бидејќи се добива впечаток дека селските населби се наоѓаат во шумски предели. Често се споменува за крчење на шуми, обработка на ливади (ледини) како и за напади на диви ѕверови на селските стада. (Подбрани извори, чл. 17, 20, 42, 43, 46, 55, 57). Селаните чии правни односи се регулираат со Земјоделскиот законик се независни земјопоседници. Тие не му се подложни на никој, даноците ги плаќаат непосредно на државата и нивното слободно движење со ништо не е ограничено. Индивидуалниот имот на селанецот во овој период почнал да преовладува. Селаните се сметаат за господари (κύριοι) на својот движен и недвижен имот, а воедно тие се и членови на селската општина (ἡ τοῦ χωρίου κοινότης). (Г. Острогорски, Византијска селска општина, 104; Д. Ангелов, Историја на Византија, т. 1, 214-220). Од своја страна пак, селската општина претставувала една фискална единица за која бил определуван еден општ данок, кој потоа бил распоредуван меѓу поединците. Членовите на селската општина сноселе заедничка одговорност за плаќање на данокот (ἀλληλεγγύως). Имено, ако еден селанец осиромашел или го напуштел својот имот, тогаш друг, по правило неговиот сосед морал да плаќа данок за него и така се стекнувал со правото да го користи неговиот имот. На овој начин државата се обезбедувала од губење на предвидениот данок. (Г. Острогорски, Аграрне прилики у византијском царству у средњем веку, Привреда и друштво у Византијском царству, Сабрана дела књ. 2, Београд 1969, 70. За алиленгионот, види: Г. Острогорски, Византијски порески систем у старом и средњем веку. Привреда и друштво у Византијском царству, Сабрана дела, књ. 2, Београд 1969, 127-131. Овој принцип на заедничка одговорност, според Мутафчиев се јавува во Византија под влијание на Словените коишто се населиле на ромејските територии. Сп. П. Мутафчиев, Селското земевладение във Византија, 90-91).

повлекувајќи се кон посигурните висински (планински) места или крајбрежни области. Ваквото демографско поместување имало за последица промена на етичкиот состав⁸⁶⁵ во рамките на ромејските провинции при што во некои од нив Словените станале доминантна етничка заедница, која во наредниот период ги подложила месните жители на асимилација. Меѓутоа, Словените како жители на Империјата од своја страна не биле имуни на нејзино влијание, тие во голем дел ги прифатиле елементите од духовната и материјална култура на Ромеите⁸⁶⁶.

⁸⁶⁵ За промена на етничкиот состав на Империјата влијаеле и помалите етнички заедници како: Готи (Мали Готи) Херули, Скири, Руги, Сармати и др. кои биле населени во ромејските провинции, а за кои зборувавме во претходните поглавја.

⁸⁶⁶ G. Ostrogorsky, *Byzantium and the South Slavs*, 2.

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Источно-римската империја непосредно пред Големата преселба на народите минувала низ период на граѓански војни (узурпации), внатрешни реформи (административни и воени), општествени промени и религиозни превирања и турбуленции. Во таква атмосфера Империјата ја дочекала најголемата варварска миграција до тогаш.

Гладот кој се појавил како резултат на неповолните климатски промени и пренаселеноста, како и социјалната диференцијација (во рамките на племенските заедници), која била резултат на размената/трговијата; потоа стравот од смрт и стремежот за физичко себесочувување како последица од политичкиот притисок на посилните се јавуваат како фактори кои го условиле или предизвикале историскиот феномен - Големата преселба на народите. Оваа Преселба конкретно на европско тло својот иницирачки импулс го добила со пробивот на номадите - Хуни од Азија во Европа (375 г.). Тие при своето патување од исток на запад до Панонија во мигрирачкиот процес вовлекле голем број племиња. Дел од племињата кои им се нашле на патот ја признале власта на новите господари, дел ги напуштиле своите живеалишта барајќи спас на посигурно место (некои се засолниле во внатрешноста на Источната империја). Најинтензивно процесот на раселување на големиот број племиња, кои биле вклучени во истиот се одвивал во периодот од втората половина на IV до првата половина на VII век т.е. на преминот од антиката кон средновековието.

Империјата имала искуство во средбите со варварите и претходно т. е. пред 375 година, кои ги напаѓале нејзините територии, вршејќи грабежи и пустоши, меѓутоа варварските бранови со кои требала да се соочи во наредниот период биле значително поголеми и позачестени од кога било претходно. Освен тоа, поголемиот дел од варварските племиња повеќе не се задоволувале само од заграбувањето и трупањето на материјални богатства повлекувајќи се зад Дунав, тие сега тежнеле да добијат земја за населување во нејзината внатрешност и тука да останат (Готи, Словени).

Првиот варварски бран со кој се соочила Империјата откако Хуните извршиле притисок врз народите кои живееле во долнодунавските области го сочинувале Готите, поточно Визиготите. Тие се населиле на ромејската

територија со дозвола на императорот Валенс, но поради лошиот третман од тракиските управници, кои не ги снабдувале со потребните работи, востанале. Готската побуна ја чинела Империјата многу: за време на ромејско-готската битка кај Адријанопол (378 г.) ромејската војска претрпела големи загуби при што загинал и самиот император. Во наредните години судирите меѓу двете страни продолжиле кога најпосле новиот император Теодосиј I по извесни воени судири и преговори успеал да ги убеди да склучат договор за сојузništvo (382 г.) при што станале федерати на Источноримската империја. Меѓутоа, Готите не седеле мирни. Секогаш кога ќе најделе на поволна можност го игнорирале договорот под различни изговори и ги обновувале непријателствата кон Империјата (386, 388, 395, 407 г.). Најпосле источната влада здивнала од немирните варвари кога во 408 година главнината од Визиготите под водство на Аларих заминала во западниот дел од Империјата .

Остроготите, кои биле поделени на различни фракции предводени од сопствени водачи имале различна судбина по хунскиот продор во долнодунавскиот регион. Дел од Остроготите се појавиле на ромејска територија (Тракија) не со дозвола на императорот туку присилно искористувајќи ја зафатеноста на римските војсководители во регулирање на преминот на Визиготите преку Дунав. Тие извршиле пљачкашки походи низ Тракија, но откако биле поразени од ромејската војска (376 г.) биле раселени во Италија. Остроготите предводени од Алатеј и Сафрак учествувале во Адријанополската битка (378 г.) со свои контингенти давајќи значаен прилог во победата над ромејската војска по што заминале за Панонија, каде станале федерати на западната влада. Дobar дел од Остроготите и натаму останале во долнодунавскиот регион, додека се чини дека најголемиот дел од нив останале под хунска власт сè до 454 година кога со дозвола на источната влада во улога на федерати основале своја држава во Панонија. Оттаму тие почнале да продираат на ромејска територија (Балканот). Додека главнината на Остроготите останала во Панонија во овој период, еден дел од нив под водство на Тријариј заминале во Тракија, стапувајќи во воена служба на Источната империја. Подоцна (459 г.) панонските Остроготи одново се раздвижиле: од Панонија навлегле во внатрешноста на Балканот во правец кон Епир. Меѓутоа, откако бил обновен мирот во 461 година, тие се вратиле во Панонија. По повеќе од десетинагодишно

затишје мирот одново бил нарушен на Балканот, првин од тракиските Готи, а потоа и од панонските. Панонските Остроготи се задржале на ромејско тло до 488/9 година, кога им се приклучиле и дел од такиските Готи, предводени од Теодорих Велики заминале во Италија и таму формирале своја држава (493 г.), која ја признавала номиналната власт на Источната империја. Во периодот (535-555 г.) источноримскиот император Јустинијан I се вмешал во внатрешните работи на Остроготското кралство, повел војна против него, го уништил и ја репатрирал Италија.

И двата огранока на Готите (Визиготи, Остроготи) во мирновременски услови живееле на ромејска територија како селани плаќачи на данок, но најголемиот дел во својство на федерати ја подигнале воената моќ на Империјата на едно посвисоко ниво. Тие врз основа на договор (foedus), склучен со Империјата ја чувале нејзината граница во замена за редовен паричен надомест (понекогаш плаќањето се извршувало во натура), директна царска заштита и право на самоуправа. Империјата освен што ги интегрирала овие варвари во ромејското општество преку воената служба (биле назначувани на високи позиции и добивале почесни титули), со посредство на христијанската религија ги внела во кулурната и духовната сфера на ромејската држава. Преку отстранување на паганството во готската средина се создавало погодно тло за Империјата да влијае во обезбедувањето на сојузници и послушни поданици. Црковната дипломатија се користела првенствено со цел да се пацифизираат варварите на мирен начин по пат на христијанизација и истите да се направат, како што веќе споменавме, послушни поданици на Империјата, која ќе може да ги користи како селани-плаќачи на данок и воена сила подготвена да одговори на барањата на источната влада.

Во почетокот на V век, како резултат на придвижувањето на Хуните од Долен Дунав кон Панонија, својата миграција ја започнале Вандалите од пределите на панонските провинции кон Галија, Шпанија и потоа во Африка. Оттогаш Источната империја ги започнала поинтензивно контактите со нив. Иако, Вандалите ги населиле претежно западноримските поседе во Северна Африка, Источната империја имала активна улога во нивното неутрализирање. Во тој контекст источната влада во содејство со западната влада или самостојно во неколку наврати превземала воени казнени експедиции во Северна Африка

(431, 441, 468, 471, 533-534 г.), склучувала мировни договори со Вандалите и се мешала во внатрешните работи на Вандалското кралство во однос на религиозното прашање. Особено била пресудна улогата на источноромејскиот император Јустинијан I, кој во периодот 533-534 година војувал со Вандалското кралство при што конечно го уништил. Северноафриканските области биле вклучени во составот на Источната империја при што била основана посебна префектура Африка со седиште во Картагина, а Соломон бил назначен за *magister militum per Africanus*. Еден дел од Вандалите влегле во редовите на букеларите, а друг дел од нив формирале пет посебни одреди, кои биле испратени во Сирија за да ја чуваат границата со Персија.

Хуните (дел од нив), иако за прв пат привремено стапнале на ромејска територија во 378 година кога со свои коњанички одреди им помагале на Визиготите во Адријанополската битка, Источната империја поинтензивно почнала да контактира со нив на почетокот на V век. Отпрвин Империјата комуницирала со одделни хунски орди предводени од нивните водачи, а потоа од времето на Руа (прв ги обединил хунските племиња) и славниот Атила Ромеите влегувале од една страна во воени и од друга страна во договорни односи (431, 435, 443, 448 г.) со хунската држава (политички сојуз) со центар во Панонија. Поради започнатата Голема преселба на народите, иницирана од Хуните, Источната империја во наредниот период влегла во постојана исцрпувачка борба на два фронта. Бидејќи Империјата не можела истовремено да ја ангажирана армијата на два фронта прибегнувала кон невоени средства со цел да го неутрализира еден од непријателите, додека со другиот војувала. Така со Хуните одлучила да превземе дипломатски активности (купување на мирот со трибут, опсипување на хунските пратеници и владетели со богати подароци, бил применуван методот - раздели, па владеј, а и поткупливоста исто така играла голема улога). Но, кога хунскиот владетел не бил задоволен од ромејското злато и другите богатства тогаш бил скротуван со доделување на високи почести, вклучувајќи го на тој начин во источноромејската хиерархија на служби од што варваринот бил особено поласкан. Хунската опасност за Источната империја била елиминирана по смртта на најсилниот хунски владетел, Атила (453 г.), бидејќи неговиот политички сојуз набрзо се распаднал.

По распаѓот на хунскиот сојуз одново дошло до нов миграциски бран кога на раселување биле подложени самите хунски племиња, но и потчинетите на Хуните народи. Имено, последните се дигнале против хунското иго (454 г.), се ослободиле од нив и започнале да ги засегаат интересите на Источната империја во Панонија и на Долен Дунав. Поголемиот дел од племињата (Гепиди, Остроготи, Херули, Сармати, Скири), кои веќе се наоѓале во Панонија таму и останале со тоа што ја распределиле територијата на одделни владенија за што дозвола добиле од Источната империја, која ја задржала номиналната власт во тој регион. Но, биле доселени и нови племиња (Лонгобарди, Авари) во панонските провинции. Делови од хунските, сарматските, скирските и ругиските племиња својот нов дом го нашле во другите источноромејски провинции: Илирик, Тракија, Долна Мизија и Мала Скитија.

По залезот на хунската моќ на долнодунавскиот лимес се појавиле нови воинствени племиња, непознати дотогаш за Империјата, кои почнале да ја вознемируваат. Тоа биле Кутригурите и Утигурите. Со нив источната влада војувала во неколку наврати почнувајќи од крајот на V век па сè до втората половина на VI век. Најголеми биле инвазиите од 540 и 558 година кога Кутригурите ја нападнале и опустошиле ромејската територија опфатена на поширокиот балкански простор меѓу Црното, Мраморното и Егејското море, при што за време на вториот напад била загрозна и самата престолнина. По доаѓањето на Аварите во северноцрноморскиот регион овие две племиња потпаднале под нивна власт и постепено исчезнале од историската сцена.

Кон втората половина на VI век во близина на границите на ромејската држава се појавил нов номадски народ од Азија. Тоа биле Аварите. Со нив Империјата имала најинтензивни контакти во периодот од втората половина на VI век до 626 година кога по судбоносната битка кај Константинопол Ромеите ја скршиле аварската моќ. Меѓусебните односи со новите варвари се одвивале по стандардна шема. На почетокот била постигната спогодба (558 г.), според која Аварите, кои станале сојузници на императорот, се обврзале да ја заштитируваат дунавската граница од нападите на другите варварски племиња при услов да добиваат секоја година данок од Империјата. Но, потоа Империјата откажала да им го исплаќа данокот (565 г.), по што започнал период на повеќе од полувековен период на несогласувања, конфликти и војни меѓу двете страни.

Аваро-ромејските односи воглавно биле исполнети со воени дејствија, преговори, постигнати мировни договори (570, 574, 582, 585, 587, 599, 601, 604, 619/20 г.), размена на заробеници, исплата на трибут и сл.

Аварите со нивната појава на европското тло предизвикале нов бран на раздвижување меѓу европските племиња. Овој пат на поинтензивно мигрирање биле изложени словенските племиња. Откако Аварите се стационарале во Панонија, а Лангобардите ја напуштиле истата во 568 година започнал непречениот продор на Словените на широкиот простор околу Подунавјето што сведочи за аварската улога во словенското распростирање. Продорот на Словените, олеснет со аварското завземање на Сирмиум, особено се интензивирал во последните две децении на VI-ти век. Словените во улога на аварски поданици се јавуваат како активни учесници во инвазиите на Аварите на ромејска територија, кои честопати вршеле напади во сојуз со своите господари или самостојно на аварска иницијатива, а понекогаш спроведувале и самоиницијативни напади, користејќи се од судирите меѓу Аварите и Империјата. Аварските и словенските продори на Балканот биле привремено прекинати на подолг рок од 592 до 602 година, кога Империјата решила да започне против овие упорни непријатели офанзивен поход на нивна територија северно од Дунав. Во оваа офанзива Империјата имала променливи резултати (еднаш победувала, друг пат била поразувана). За време на владеењето на Ираклиј I (610-641), односно во првите две децении од неговото владеење дунавскиот лимес бил оставен на милост и немилост на варварите. Имено, Словените започнале масовно да продираат и да ја населуваат ромејската територија, а Аварите заедно со своите поданици успеале да ѝ се доближат на самата престолнина со што го ставиле под знак прашање опстанокот на Империјата. За среќа не дошло до таков кобен момент благодарение на умешноста, лукавоста и присебноста на Ромеите кои го издржале силниот аварски притисок. Аварите ја симнале опсадата и се повлекле со такви големи загуби што повеќе немале никакви надежи за повторно превземање на големи воени дејствија на ромејска територија какви што спроведувале во претходниот период. По поразот што го доживеале Аварите во 626 година се повлекле во областите северно од Дунав и веќе не претставувале сериозна закана за Источната империја. Поради тоа источноримските писатели во нивните дела престанале да ги споменуваат Аварите.

Варварите кои доаѓале во допир со римската цивилизација биле изложени на интензивно нејзино влијание, додека пак оние кои биле населени во рамките на Империјата преку различни методи и канали биле вклучени т.е. интегрирани во ромејското општество (Трговија, усвојување на обичаи и навика; Религија, образование и воспитание; Воена и дворска служба, давање на тутули, воведување во дворската хиерархија и сл.). Меѓутоа, мораме да напоменеме дека влијанијата се одвивале во два правца, од Империјата кон варварите и обратно. Империјата најсилно влијаела во религиозната и културната сфера, додека пак варварите своето влијание го вршеле во воената и делумно во материјалната сфера (накит за тело, додатоци за облека, куќен прибор-грнчарија, оружје и сл.). На тој начин симбиозата на римските елементи со елементите од неримско т.е. варварско потекло во материјалната сфера неминовно водела кон создавање на т. н. изменета римска, односно средновековна материјална култура, која продолжила да опстојува во наредните векови во Источно-римската империја.

Империјата откако дошла во допир со новите воинствени номадски народи започнала да го користи нивниот вид оружје (офанзивно и дефанзивно) и да ја имитира и применува нивната тактика на војување. Таквото прилагодување на Империјата ѝ дало можност во наредните векови успешно да се справи на бојното поле со варварите кои применувале ист тип на наоружување и воена тактика.

Големата преселба на народите довела до промени во социјалниот, економскиот, воениот и духовниот контекст на Источната империја, нарушувајќи го континуитетот во секоја сфера пооделно. Имено, варварите кои вршеле инвазии на ромејска територија имале за цел да дојдат до храна на полесен начин, да стекнат материјално богатство или трајно да се населат во рамките на Империјата. Тоа од своја страна водело кон истоштување на императорските ресурси (материјални и човечки). Последиците по Источноримската империја од овие инвазии биле крајно сериозни: претрпела значителна материјална штета и се соочила со депопулација на своите територии. Настрадал аграрниот систем и урбаниот живот, а депопулацијата на провинциите дополнително довела до намалување на даночните приходи во државната каса. Меѓутоа, токму овие штетни последици со кои се соочила

Империјата биле повод за длабоки општествени промени. Империјалните власти биле принудени да поработат токму на елиминација на штетите, кои го загрозувале опстанокот на Империјата. На тој начин Источно-римската империја влегла во фаза на општествена, стопанска и воена преобразба. Имено, откако источниот император увидел дека варварите значително ги усложниле состојбите во внатрешноста на Империјата решил со нив да се справи не со силата на оружјето туку на мирен начин со договор, претворајќи ги од непријатели во нејзини лојални сојузници. Во тој контекст Империјата ги вклучувала варварите во својот воен систем подигајќи го на тој начин на повисоко ниво својот воен потенцијал или ги вклучувала во категоријата на слободни земјоделци, кои преку плаќање на даноците ја полнеле државната каса и ја обезбедувале нејзината економска моќ. Под влијание на варварите-номади Империјата ја променила и прилагодила својата тактика на војување, стратегијата и оружјето. Токму тоа прилагодување на новите ситуации ѝ овозможило на Империјата на истокот да ја одржи својата стабилност и да си го продолжи опстанокот до средината на XV век.

КОРИСТЕНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

ИЗВОРИ :

I. Кирилица:

1. Византијски извори за историју народа Југославије, т. 1. Обрадили Ф. Баришић, М. Рајковић, Б. Крекић, Л. Томић, Београд 1955.
2. Документи за борба на македонскиот народ за самостојност и национална држава. т. 1, уред. Х. Андонов-Полјански. Скопје, 1981.
3. Извори за българска история I - Грцки извори за българска история I, София 1954.
4. Извори за българската история II- Латински извори за българската история I, София 1958.
5. Извори за българската история III - Грцки извори за българската история II, София 1958.
6. Извори за българската история VI- Грцки извори за българската история III, София 1960.
7. Извори за българската история VIII- Грцки извори за българската история IV, София 1961.
8. Извори за българската история XI, Грцки извори за българската история VI, София 1965.
9. Извори за българската история XXX- Грцки извори за българската история IX, София 1994.
10. Јулијан. Писма. Скопје 2009.
11. Одабрана документа Васељенских сабора, превод и коментари Р. В. Поповић, Београд 1993.
12. Подбрани извори за историјата на Византија, под ред. на Д. Ангелов, София 1956.
13. Прокопиј Кесариски, Тајната историја, прев. В. Костеска-Петреска, Скопје 2007.
14. Свето Писмо (Библија), Скопје 1990.
15. Стратегикон Маврикия. Изд. подг. В. В., Кучма, Санкт-Петербург 2004.
16. Тъпкова-Заимова, В., Пенджекова Р., Византија: през погледа на съвременниците ѝ, Пловдив 2002.

II. Латиница:

1. Agathias, *The Histories*. CFHB ed. J. D. Frendo Vol. II. Berlin 1975.
2. Ambrosius, *Epistolarum classics*, I, PL
3. Ammiani Marcellinus, *Rerum gestarum libri qui supersunt*. Recensuit rhythmicèque distinxit, ed. C.U. Clark, I-II, Berolini 1910-1915. (Амијан Марцелин, прев. на српски М. Милин, Београд 1998)
4. Anonymi Valesiani. *Chronica minora* MGH AA IX, vol. I, ed. Th. Mommsen, Berolini 1892.
5. Aurelii Victoris, *Liber de Caesaribus*. Praecedunt *Origo gentis Romanae* et *Liber de viris illustratibus urbis Romae*, subsequitur *Epitome de Caesaribus*, rec. F. Pichlmayr. Lipsiae 1911.
6. Apollinaris Sidonii. *Epistulae et Carmina*. Rec. Ch. Luetjohann. MGH Berolinni 1887. (Sidonius, *Poems and Letters*, trans. W. B., Anderson, London 1963).
7. Cassiodori Senatoris *Chronica*. *Chronica minora* MGH AA IX, vol. II, ed. Th. Mommsen, Berolini 1894. 109-163.
8. Cassiodori Senatoris *Variae*. MGH AA XII, vol. I, ed. Th. Mommsen, (Berolini: 1894). *The Letters of Cassiodorus*, trans. T. Hodgkin, London 1886.
9. *Chronica Gallica*. *Chronica minora* MGH AA IX, vol. I, ed. Th. Mommsen, Berolini 1892. 629-666.
10. *Chronicon Paschale*. 2 vols. Ed. L. Dindorf, 1832.
11. Claudian *In Rufinum libri duo*, II, trans. by M. Platnauer, London 1998
12. Claudian *In Evtropivm libri duo*, I, trans. by M. Platnauer, London 1998
13. Claudian, *The Gothic War*, trans. by M. Platnauer, London 1998.
14. *Corpus Iuris Civilis: Codex*, ed. P. Krüger, Berlin 1900.
15. *Consularia Constantinopolitana*, *Chronica minora* MGH AA IX, vol. I, ed. Th. Mommsen, Berolini 1892. 196-249.
16. Dionysus Periegetes, *Geographi Graeci Minores*, vol. I, ex rec. G. Bernhardt, Lipsiae 1828.
17. Ennodius, *Panegyricus dictus clementissimo regi Theoderico*. Ennodius, *Panegyricus dictus clementissimo regi Theoderico*. [in:] *Magni Felicis Ennodi Opera*, F. Vogel (ed.), MGH. AA VII, Berlin 1885, p. 203–214.

18. Eunapius, *Fragmenta* ed. R. C. Blockley, Liverpool 1983.
19. Eugippius, *The Life of Saint Severinus*, trans. by G. W. Robinson, Cambridge 1914.
20. Eusebii Pamphili, *De Vita Constantini imperatoris libri quatuor*. Vol. II. PG ed. J. P. Migne, Paris 1857.
21. Evagrius, *The Ecclesiastical History*, ed. By J. Bidez and L. Parmentier, London 1898. (*The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus*, trans. M. Whitby (Liverpool, 2000).
22. Georgius Pisidia, *Bellum Avaricum*, p. 55. 197-198. ed. B. G. Niebuhrii. CSHB, Bonn. 1837.
23. Iohannis Ephesini historiae ecclesiasticae pars tertia, ed. E. W. Brooks, CSCO, Louvain 1935-1936. (*The Third part of Ecclesiastical History of John of Bishop of Ephesus*, trans. R. P. Smith, Oxfors 1860).
24. Ioannis Zonarae, *Epitome Historiarum*, vol III, ed. L. Dindorfus, Lipsiae MDCCCLXX
25. Ioannis Malalae, *Chronographia*, ed. L. Dindorfii, CSHB, Bonnae 1831.
26. Iordanis, *Romana et Getica*, rec. T. Mommsen, Berolini MDCCCLXXXII. (Иордан, *О происхождении и деяниях Гетов*, прев. Е. Ч. Скряжинской, Москва 1960).
27. Isidori Iunioris episcopi Hispalensis *Historia Gothorum, Wandalorum, Sueborum*, ed. Ed. Th. Mommsen. MGH AA XI. 1. (Isidore of Seville's *History of the Goths, Vandals and Suevi*, trans. by G. Donnini and G. Ford, Leiden: Brill 1970).
28. Joannis Anthiocheni *Fragmenta*, FHG vol. IV ed. C. Müllerus, Paris 1951.
29. Imp. Iustiniani *Novellae Constitutiones*, BT, ed. Zach. Lingenthal, pars I-II, Lipsiae 1881; Imp. *Novellae*, edd. R. Schoell-G. Kroll, Berlin 1954.
30. Lemerle P., *Les plus anciens recueils des Miracles de saint Demetrius*, Vol. I: Letexte (Paris, 1979).
31. *Le Synekdomos d'Hièroklès de Georges de Chypre*, Bruxelles 1939.
32. Leonis Diaconi Caleonis *Historiae libri X*, rec. C. B. Hasii, CSHB. Bonnae 1982.
33. Libanius *Orationes XVII*, ed. A. Bongiovanni (Venice, 1754).
34. Malchos de Philadelphia, *Fragmenta* ed. L. Dindorf, HGM, I. Lipsiae 1870; (*Malchus, Fragmenta*, ed. R. C. Blockley 1983.)
35. Marcellini V. C., *Comitis Chronicon, AD A. DXVIII Continvatvm AD A. DXXXIV*. *Chronica minora* MGH AA IX, vol. II, ed. Th. Mommsen, Berolini 1894. 37-108.
36. Menandri Protectoris *Fragmenta*. FHG ed. C. Müllerus, vol. IV. Pariis 1851.

37. Nikephoros Patriarch of Constantinople, *Short History*, trans. by C. Mango, Washington 1990.
38. *Notitia Dignitatum. Accedunt Notitia Urbis Constantinopolitanae et Laterculi provinciarum*, ed. O. Seeck. Berlin 1876.
39. *Olimpiodori, Fragmenta*, ed. R. C. Blockley 1983.
40. *Pauli, Historia Langobardorum*, MGH, (Scriptores rerum Langobardicarum *et* Italicarum saec. VI-IX), ed. L. Bethman et G. Waitz, Hanover 1878.
41. *Philostorgius, Ecclesiastical History*, trans. by E. Walford, London 1855. (Philostorgius, *Church History*, trans. By Philip R. Amidon, Houston 2007)
42. *Pauli, Historia Langobardorum*, ed. Georg Waitz. MGH, scr. *Rerum Langobardorum*, Hannover 1878.
43. *Pavli Orosii, Historiarvm adversvm paganos*, ed. C. Zangemeister, Leipzig 1889; со превод на француски : H. P. Armand-Lindet, 3 vols, 1990-1991.
44. *Prisci Fragmenta*, HGM ed. G., Dindorfii vol.II. (p. 275-352). Lipsiae (BT) 1870. (Priscus. Text, Translation and Historiographical Notes by R. C. Blockley, Liverpool 1983).
45. *Procopius, History of the wars*, vol. I, translated by H. B. Dewing, London, 1914.
46. *Procopius, History of the wars*, vol. II, translated by H. B. Dewing, London, 1916.
47. *Procopius, History of the wars*, vol. IV, translated by H. B. Dewing, London 1962.
48. *Procopii Caesariensis, De aedificiis*, ed. Haury Lipsiae 1913.
49. *Procopius, De bello Gotthico*. Vol. II. Ed. G. Dindorf, Bonnae 1833. (Прокопий из Кесарии. Война с готами. Пер. С. П., Кондратьева М., 1950).
50. *Prosperi, Epitoma Chronicon, Chronica minora* MGH AA IX, vol. I, ed. Th. Mommsen, Berolini 1892.
51. *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio. Tomus secundus*. Ed. J. D. Mansi (Florentiae: MDCCLIX).
52. *Synesii De Providentia* (Περὶ τῆς προνοίας), ed. N. Terzaghi, *Synesii Cyrenensis Opuscula*, Rim 1944, 63-131.
53. *Socrates, Historia ecclesiastica*, PG LXVII; ed. W. Bright, *Socrates ecclesiastical history*, Oxford 1893.

54. Sozomenos, *Historia ecclesiastica*, trans. by E. Walford, London 1855. (Sozomenos, *Historia ecclesiastica*, ed. J. Bidez-G. C. Hansen, *Sozomenus Kirchengeschichte*, Berlin 1960).
55. Themistius, *Orationes*. Ed. G. Dindorf, Lipsiae 1832.
56. Theodreti Cyrrensis Episcopi, *Historia ecclesiastica*, vol. III. PG ed. J. P. Migne, Paris 1864.
57. *Theodore Syncellus*, ed. L. Sternbach, *Analecta Avarica*. Cracow 1900.
58. Theophanis Chronographia I, ed. C. de Boor, Leipzig 1883.
59. Theophylact Simocatta. *Historia*. rec. I. Bekkerus, CSHB, Bonnae 1834. (Феофилакт Симокатта, *История*. Прев. С. Н. Кондратьева, Москва 1957).
60. Theodosiani libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis, 1 vol. in 2 partes, ed. Th. Mommsen-P. M. Meyer, Berlin 1905.
61. *Three Byzantine Military Treatises*, ed. G. T. Dennis, CFHB, Washington 1985.
62. Victoris Vitensis, *Historia persecutionis Africanae prouinciae*, Paris 2002.
63. Zosimi, *Historia Nova*, ed. L., Mendelssohn, Lipsiae 1887; Zosimus, *Historia Nova*, *The Decline of Rome*, translated by J. J. Buchanan, H. T., Davis, S. Antonio 1967.

СТРУЧНА ЛИТЕРАТУРА:

I. Кирилица:

1. Антолјак С., Доаѓањето на Словените на Балканот, Средновековна Македонија, т. 1, Скопје 1985.
2. Алексова Б., Епископијата на Брегалница, Прилеп 1989.
3. Ангелов Д., *История на Византия*, т. 1, София 1959.
4. Артамонов М. И., *История хазар*, Ленинград, 1962.
5. Археолошка карта на Република Македонија, I-II, МАНУ, Скопје 1999.
6. Архим. Арсений (Иващенко), Состояние Церкви в Африке в эпоху владычества вандалов. *Христианское чтение*, бр. 2, Спб 1873, 191-239.
7. Атанасовски А., Византија и Словените од Македонија во VII век, *Годишник на Софийскиот универзитет „Св. Климент Охридски“*, Център за Славяно-византийски проучвания „Иван Дуйчев“, том 95 (14), София 2009.
8. Бакалов Г., *Християнството*, *История на религиите*, София 1999.

9. Бакалов Г., Византия: Културно-политически очерци, София 2000.
10. Банеску Н., Историја на Јустинијан I, прев. Д. Папацафа, Скопје 2003.
11. Баришић Ф., Византијски Сингидунум, ЗРВИ 3, Београд 1955, 1-15.
12. Баришић Ф., Цар Фока (602-610) и подунавски Авари-Словени, ЗРВИ 4, Београд 1956.
13. Беляев С. А., Когда Гейзерик захватил Балеарские острова? Античная древность и средние века, сборник 10, Свердловск 1973. 279-282.
14. Бенедикти Р., Взятие Рима Аларихом (К вопросу об историографическом методе Прокопия Кесарийского), Византийский временник, XX, Москва 1961.
15. Божилов И., Гюзелев В., История на средновековна България VII-XIV век, София 1999.
16. Бородин О. Р., Равенский Экзархат. Византийцы в Италии, Санкт-Петербург 2001.
17. Буркхарт Ж., Эпохата на Константин Велики, Скопје 1992.
18. Бугарски И., О Остава из Стрежева: Узенгије у рановизантијском контексту, Зб. Ниш и Византија, V, Ниш 2007, 251-263.
19. Бугарски И., Некрополе из доба антике и раног средњег века на локалитету Чик, Београд 2009
- 20.** Буданова В. П., Древние авторы о размещении готов на Балканах накануне их переселения на территорию империи, ВВ (46) 1986.
21. Буданова В. П., Готы в Эпоху великого переселения народов, Москва 1990.
- 22.** Буданова В. П., Готы в системе представлений римских и византийских авторов о варварских народах, Византийский временник 41, (1980).
- 23.** Буданова В. П., Варварский мир эпохи Великого переселения народов, Москва 2000.
- 24.** Буданова В. П., Горский А. А., Ермолова И. Е., Великое переселение народов: этнополитические и социальные аспекты, Санкт-Петербург 2011.
25. Величко, А. М., История Византийских императоров. От Константина Великого до Анастасия I. Москва 2012.
26. Велков В., Градът в Тракия и Дакия през късната античност, София 1959.

27. Волфрам Х., Готите на територијата на днешна Бџлгария, Зб. Готите и старогерманското културно - историческо присуство по бџлгарските земи, Софија 2003.
28. Гиндин Л. А., К вопросу о хронологии начальных этапов славянской колонизации Балкан: (по лингво-филологически данними). Балканско езикознание том XXVI No 1 Софија 1983.
29. Глушанин Е. П., О некторых причинах появления антиварварский настроений в общественно-политической мысли Византии IV-V вв. Сб. Античная древность и средние века. Проблемы идеологии и культуры, Свердловск 1987.
30. Гумильов Л., Хуните: Хегемонџт на Азия, Софија 2008.
31. Дворецкая И., Организация управления в остготском королевстве, Византиский временник, 21 (1962).
32. Дилигенский Г. Г., Аграрные отношения в Вандальском королевстве, ВВ (11) 1956.
33. Димитријевић Д., Период велике сеобе народа, Зборник радова Народног музеја-Археологија I (1958) 229-237.
34. Диснер Г. И., Королевство вандалов: Взлет и падание, С. Петербург 2002.
35. Дмитрев А. Д., Восстание вестготов на Дунав и революция робов, ВДИ 1950, кн. 1, 66-80.
36. Дуйчев И., Византија и славянскийят свят. Избрани произведения. Том пџрви. Софија 1998.
37. Живковић Т., О племенском устројству и војној снази подунавских Словена, ЗРВИ (35), 1996.
38. Живковић Т., Прилог хронологији аваро-словенских односа 559-578 године, Историјски часопис 42-43 (1997) 227-236.
39. Живковић Т., Односи Авара и подунавских Словена 579-626 године. Зборник матице српске за историју. Бр. 56, (1997). 7-18.
40. Живковић Т., Словени и Ромеји, Београд 2000.
41. Зајковски Д., Христијанството во Македонија (I-IV), Скопје 2010.
42. Засецкая И. П., Золотые украшения гуннской эпох, Ленинград 1975.

43. Засецкая И. П., Классификация полихромных изделий гуннской эпохи по стилическим даным. Древности эпохи великого преселения народов V-VIII веков, Москва 1982.
44. Зечевић Н., Византија и Готи на Балкану у IV и V веку, Београд 2002.
45. Златарски В., История на българската държава през средните векове, том 1, част 1, София 1994.
46. Зоговиќ С., Етничките заедници во Македонија до крајот на раниот среден век, Прилеп 2001.
47. Иванов С. А., Оборона Византии и география “варварских” второжения чрез Дунай в первой половине VI в., Византийский временник 44 (1983).
48. Иванов С. А., Оборона балканских провинций Византии и проникновение “Варваров” на Балканы в первой половине VI в., Византийский временник 45 (1984).
49. Иричек К., История на Българите, София 1978.
50. Историја Србског народ, том I, Београд 1981.
51. Јанакиевски Т., Кале, с. Стрежево - Битолско, извештај од заштитното археолошко истражување, Macedoniae acta archaeologica 6, Скопје 1980, 97-110.
52. Јанкулов Б., Утврђења Римљана и варвара из доба сеобе народа у Бачкој и Банату, Радови Војвођанског музеја 1 (1952) 13-33. +
53. Јиричек К., Војна цеста од Београда за Цариград и балкански кланци, Зб. Константина Јиричека, т. I, Београд 1959.
54. Каплан М., Византија, прев. Б. Ракић, Београд 2008.
55. Карташов А. В., Васељенски сабори, Београд 2009.
56. Карянопулос Ј. Е , Политическата теория на Византийците, vol. 1, прев. К. Павликянов, София 1992.
57. Кестлер А., Тринаесто племе: Хазарско царство и негова оставштина, прев. од англ. Б. Алтарац, Београд 1997.
58. Ковачева Т., Готското археологическо наследство в Плевенския край, Зб. Готите и старогерманското културно-историческо присъствие по българските земи, София 2003.
59. Ковачевић Ј., Авари и Злато, Старинар, књ. XIII-XIV, Београд 1965.
60. Ковачевић Ј., Аварски каганат, Београд 1977.

61. Кодер Ј., Византијски свет: Увод у историској географију источног Медитерана током византијске епохе, прев. В. Станковић, Београд 2011.
62. Коев Т.,-Бакалов Г., Въведение в християнството, София 1992.
63. Козлов А. С., К вопросу месте Готов в социальной структуре Византии IV-V вв. Античная древность и средние века, сборник 9, Свердловск 1973. 114-121.
64. Козлов А. С., Народные массы в конфликте Аспара и Льва. Античная древность и средние века, сборник 10, Свердловск 1973. 263-266.
65. Козлов А. С., Содержание конфликта Аспара и Льва I, Античная древность и средние века, сборник 11, Свердловск 1975.
66. Козлов А. С., Борьба между политической оппозицией и правительством Византии в 395-399 гг. Античная древность и средние века, сборник 13, Свердловск 1976. 68-82.
67. Козлов А. С., Некторы аспекты “прблемы варваров” в “новой истории” Зосима. Античная древность и средние века, сборник 14, Свердловск 1977. 52-60.
68. Колингвуд Р., Идејата за историјата, прев. од англиски Д. Јакимовски, Скопје 1997.
69. Коростелин, В. А., Договорные отношения Позднеримской империи с варварами. // Вопросы Истории, Москва, 2006, №8.
70. Корсунский, А. Р., О социальном строе Вестготов в IV в. ВДИ (3) 93 (1965) 54-74.
71. Костић З., Преображај града у раздобљу V-VI столећа, Balcanica XXIV, Belgrade 1993, 33-50.
72. Костић З., Осврт на административне поделе Македоније крајем антике, ЗРВИ 35, Београд 1996.
73. Кубратов Г. Л., Основные проблемы внутреннего развития византийского города в IV-VII вв. Ленинград 1971.
74. Лавров В. В., Преселение Готов в Причерноморье, ВДИ, 3 (1999) 170-183.
75. Лилчић В., Рановизантијски кастели и мали градови на северу скопског-кумановског региона, Зборник радова „ Ниш и Византија” бр. 2, Ниш 2004.

76. Липшиц Е. Э. , Город и деревня в Византии в VI - первой половине IX в.,
Город и деревня в Византии в IV-XII вв. (коллективный доклад советских
ученых) Rapports du XII congres international des Etudes Byzantines, Ochride
1961, Belgrad-Ochrid 1961.
77. Литаврин Г. Г., Претставления “варваров” о Византии и византийцах в VI-
X вв. ВВ (46) 1986.
78. Литаврин Г. Г., Известия Менандра Протектора об отношениях аваров и
славян// Византия. Средиземно морье. Славянский мир. Изд-во МГУ 1991.
79. Максимовић Љ., Северни Илирик у VI веку, ЗРВИ 19, Београд 1980, 17-50.
80. Манандян Я. А., Маршруты персидски походов императора Ираклия.
Византийский Временник, т. III. Москва 1950, 133-153.
81. Манева Е., Средновековен накит. Ликовна уметност. Трето коло. Втора
книга. Скопје 2000.
82. Манева Е., Коскени плочки од рефлексни лакови и троробрести врвови од
стрели со номадско потекло од Хераклеја. Зборник на трудови на завод за
заштита на спомениците на културата, природни реткости, музеј и
галерија, бр. 6-8, Битола 1987.
83. Манева Е., Шлем со спојки од Хераклеја. Жива антика 36, 1-2, Скопје 1986.
84. Мењ А., Црквата и државата. Во: Историја на религиите. Прев. од руски Р.
Грозданоски, Скопје 2010.
85. Микулчиќ И., За големината на доцноантичките градови во Македонија.
Историја X/2 1974.
86. Микулчиќ И., Варвари во Македонија во доцната антика. Литературни и
археолошки потврди, Год. зб. на Фзф кн. 22 (48), Скопје 1995, 239-254.
87. Микулчиќ И., Средновековни градови и тврдини во Македонија, Скопје
1996
88. Микулчиќ И., Антички градови во Македонија, Скопје 1999.
89. Милин М., Епиграфска сведочанства о Јулијановом проласку кроз Илирик
361 године, Balcanica XXXIV, 2004, 63-68.
90. Милинковиќ М., Осврт на налазе времена Сеобе народа са југа Србије и из
суседних области, Зб. Ниш и Византија бр. IV, Ниш 2006. 245-263.

91. Милинковић М., Мрежа насеља и њихова структура на северу Илирика у 6 века - археолошки подаци, Зб. Византијски свет на Балкану, т. 2, Београд 2012
92. Милошевић П., Археологија и Историја Сирмијума, Нови Сад 2001.
93. Мирковић М., Остроготи у Панонији после 455 г., Зб. Филозофског факултета у Београду X/1 1968. (119-127).
94. Мутафчиев П., Историја на Българският народ, четврто издание, София 1992.
95. Мутафчиев П., Лекции по историја на Византија, т. 1, София 1995.
96. Нацев Т., Веселинов Д., Одбранбениот систем на градот Баргала, ГИНИ год. 59, бр. 1-2, Скопје 2015.
97. Николов Ђ., Историја на средновековниот свят, том први, Ст. Загора 1997.
98. Оболенски Д., Византијски комонвелт, Београд 1991.
99. Ончевска Тодоровска М., Доцноантичка грнчарија во Република Македонија (доцен 3-ти/6-ти век), Скопје 2010.
100. Острогорски Г., Византијски градови у раном средњем веку, Из византијске историје и просопографије, Сабрана дела књ. 3, Београд 1970.
101. Острогорски Г., Периодизација византијске историје, Из византијске историје и просопографије, Сабрана дела књ.3, Београд 1970.
102. Острогорски Г., Историја на Византија, Скопје 1992.
103. Панов Б., За етногенезата на македонскиот народ, Средновековна Македонија, т. 3, Скопје 1985.
104. Панов М., Административни промени во Македонија (IV-V век): нови датирања, Зб. Историја, историографија и настава по историја, Скопје 2007.
105. Панов М. Б, Струмица и струмичката област во воено-политичката и идеолошката стратегија во Византија (IV-XI век). Зб. од симпозиум - Струмица и струмичко: историја, култура и традиција, Струмица 2008.
106. Папазоглу Ф., Македонски градови у римско доба, Скопје 1957.
107. Поповић Ј., Житија Светих. (Ваљево: Манастир Св. Ѓелије, 1954).
<http://www.manastirulesju.org.rs/files/04april.pdf/>.
- 108.** Поповић И., Златни аварски појас из околине Сирмијума, Београд 1997.

109. Поповић И., Касноантички и рановизантијски накит од злата у Народном музеју у Београду, Београд 2001.
110. Пфайльшифтер Г., Теодорих Великий, Санкт-Петербург 2004.
111. Рожденственский М., Под знамената на Василевса. Етосът на номадският воин в ранното средновековие. Зборник: Византия в сопствените и очи и в очите на другите. Уред. В. Вчкова, София 2007.
112. Симонова Г., Еретичките учења во Византија (IV-V век), Сп. Историја год. XLIV бр. 1-2, Скопје 2008.
113. Сиротенко В. Т., Борьба Западной Римской Империи и Византии за префектуру Илирик в 395-425 гг. и ее последствия. Античная древность и средние века, сборник 14, Свердловск 1972. 73-88.
114. Срејовић Д., Варварска енклава на подручју муниципија S. Balcanica VIII, 1977.
115. Стайчева Е., За Вулфила и неговия превод на Библијата, Зб. Готите и старогерманското културно - историческо присуство по българските земи, София 2003.
116. Тъпкова-Заимова В., Нападения “варваров” на окрестности Солуна во первой половине VI в., ВВ (16), 1959.
117. Удальцова З. В., Политический строй и политическая борьба в Италии во конце V- начале VI в., ВВ (15) 1959.
118. Успенски Ф., Историја византијског царства , т. 1, Београд 2000.
119. Ферјанчић Б., Долазак Хрвата и Срба на Балканско полуострво (осврт на нова тумачења). ЗРВИ (35) 1996, 117-150.
120. Франчес Э., Византийское государство и левобрежье Дуная в VI в. ВВ, XX, Москва 1961. 14-22.
121. Фукујама Ф., Крајот на историјата и последниот човек. Прев. Д. Јакимовски, Скопје 1994.
122. Хаусиг Г. В., К вопросу о происхождении гуннов, ВВ (38) 1977.
123. Хунгер Х., Империя на новото средище: Христијанскиот дух на византијската култура, София 2000.
124. Щукин М. Б., Готский путь: Готы, Рим и Черняховская культура, Санкт-Петербург 2005.

II. Латиница:

1. Antunović Z., Gračanin H., Bizantski car Heraklije I. u hrvatskoj historiografiji. *Povijesni prilozi* 43., (2012.), 9-30.
2. Baldwin B., *Menander Protector*, DOP, vol. 32, 1978.
3. Barišić, F., *La siège de Constantinopol par la Avars et les Slaves en 626, Byzantion*, 24, 1954.
4. Barišić, F., *Proces slovenske kolonizacije Istočnog Balkana*, ANUBIH Posebna izdanja, XII/4, Sarajevo 1969, 11 – 28.
5. Barnes T. D., *Imperial chronology AD 337-350*, *Phoenix*, 34 (1980).
6. Baynes N., *The Date of the Avar Surprise*, *BZ*, 21 (1912), 110-128
7. Berndt G. M., Steinacher R., *Minting in Vandal North Africa: coins of the Vandal period in the Coin Cabinet of Vienna's Kunsthistorische Museum. Early Medieval Europe* 2008 16 (3)252-298.
8. Blockley R. C., *The dynasty of Theodosius, 115*. In: *The Cambridge ancient history: Vol. XIII: The Late empire, A.D. 337-425*, ed. Cameron, A., and Garnsey, P. Cambridge 1998.
9. Boak A. E. R., *A History of Rome to 565 A. D.*, New York 1921.
10. Brozović D., *Doselenja Slavena I njihovi dodiri sa starosjediocima u svjetlu lingvističkih istraživanja. Simpozium: Predslavenski etnički elementi na Balkanu u Etnogenezi Južni Slovena. Posebna izdanja ANU BiH knj. XII*, Sarajevo 1969.
11. Brown P., *The Rise of Western Christendom: triumph and diversity 200-1000 AD*, Madison, Massachusetts 2001.
12. Bugarski I., *The meaning of the crosses in early Avar female graves: three case studies from Vojvodina*, *Acta archaeologica carpathica*, vol. XLIV , (2009).
13. Bury J. B., *The Imperial Administrative System in the ninth century*, London 1911.
14. Bury J. B., *The Invasion of Europe by the Barbarians*, New York 1963.
15. Bury J. B., *A History of the Later Roman Empire from the death of Theodosius I to the death of Justinian (395-565)*, vol. I - II, New York 1958.
16. Bury J. B., *A History of the Later Roman Empire from Arcadius to Irene (395-800)*, vol. I-II, London 1889.
17. Burns Th., *The battle of Adrianople: a reconsideration*, *Historia*, 22 (1973), pp. 336-345.

18. Burns Th., *The Ostrogoths: Kingship and Society*, *Historia Einzelschriften* 36, Wiesbaden 1980.
19. Burns Th., *The Germans and Roman Frontier Policy (350-378)*, *Arheoloski vesnik* 32 (1981) 390-404.
20. Cameron A., *The Mediterranean World in Late Antiquity AD 395-600*, London-New York 2000.
21. Cameron A., *The reign of Constantine AD 306-337*. In: *The Cambridge Ancient History: Volume 12, The Crisis of Empire, AD 193-337*. Cambridge 2005.
22. Cameron A., *Vandal and Byzantine Africa*, In: *The Cambridge Ancient History*, vol. XIV, Cambridge 2008.
23. Campbell B., *The Army*, In: *The Cambridge Ancient History: Volume 12, The Crisis of Empire, AD 193-337*. Cambridge 2005.
24. Charanis P., *The Chronicle of Monemvasia and the Question of the Slavonic Settlements in Greece*, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 5 (1950), pp. 139-166.
25. Cascio E. L., *The New state of Diocletian and Constantine: from the tetrarchy to the reunification of the empire*. In: *The Cambridge Ancient History: Volume 12, The Crisis of Empire, AD 193-337*. Cambridge 2005.
26. Chastagnol A., *Le Bas-Empire*, Armand Colin: Paris 1969.
27. Collins R., *Early Medieval Europe 300-1000*, Palgrave: Basingstone-New York, 1999.
28. Collins R., *The Western Kingdoms*, In: *The Cambridge Ancient History*, vol. XIV, Cambridge 2008.
29. Croke B., *The Date of the „Anastasian Long Wall“ in Thrace*, *GRBS* 23 (1982) 59–78.
30. Courtois Chr., *Les Vandales et l’Afrique*, Paris 1955.
31. Chrysos E., *Byzantine diplomacy, A.D. 300-800: means and ends*, (Papers from the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990), ed. By J. Shepard and S. Franklin, *Variorum* 1992.
32. Curta F., *Making of the Slavs, History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500-700* (Cambridge, New York, 2001).
33. Curta F., *Limes and Cross: The Religious Dimension of the Sixth-Century Danube Frontier of the Early Byzantine Empire*, *Starinar* 51 (2001), p. 45–70.

34. Curta F., The Earliest Avar-age Stirrups, or The “Stirrup Controversy” Revisited. In: *The Other Europe in The Middle Age: Avars, Bulgars, Khazars and Cumans*, vol. II. ed. F. Curta. Brill 2008, 297-320.
35. Curta F., Avar *Blietzkrieg*, Slavic and Bulgar Raiders, and Roman Special Ops: Mobile Warriors in the 6th-Century Balkans, In: *Eurasia in the Middle Ages. Studies in Honour of Peter B. Golden*. Edited by István Zimonyi and Osman Karatay, 69-89. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 2015.
36. Cusack C. M., *Conversion among the Germanic Peoples*, Oxford, 2000.
37. Daim F., Avars and Avar archaeology. An introduction, In: H. W. Goetz, J. Jarnut, W. Pohl(eds.), *Regna et Gentes. The Relationship between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms, The Transformation of the Roman World 13*, Leiden–Boston–Köln, p. 463–570.
38. Davidson G. R., The Avar invasion of Corinth, *Hesperia* 6, (1937) 227-240.
39. Demeougeot E., Note sur la partique orientale de Stilicon, de 405 à 407, *Byzantion* XX (1950).
40. Diehl Ch., *L’Afrique Byzantine*, vol. I, New York.
41. Dimitrijević D., Kovačević J., Vinski Z., *Seoba naroda: Arheološki nalazi Jugoslovenskog Podunavlja*. Zemun 1962.
42. Doblhofer E., *Byzantinische diplomaten und östliche Barbaren*, Graz 1955.
43. Eisenberg R., The battle of Adrianopol: A reappraisal, *Hirundo* vol 8, pp.108-120 (2009).
44. Elton H., *Warfare in Roman Europe AD 350-425*. Oxford 1996.
45. Ensslin W., *The Emperor and the Imperial administration. Byzantium: an introduction to east roman civilization*. Ed. By N. H. Baynes and H. L. B. Moss. Oxford 1961.
46. Errington R. M., Malchos von Philadelphia, Kaiser Zenon und die beiden Theoderiche, *Museum Helceticum*, 10 (1983).
47. Errington R. M., Theodosius and the Goths. *Chiron* 26 (1996) 1-27.
48. Firth John B., *Constantine the Great: The reorganization of the Empire and the triumph of the Church*. London 1905.
49. Fletcher R., *The barbarian conversion: from paganisam to Christianity*, New York 1998.
50. Guest P., *Roman Gold and Hun Kings: the use and hoarding of solidi in the late fourth and fifth centuries*. Collection moneta 82, Wetteren 2008.

51. Goffart W., *Barbarians and Romans*, Princeton 1980.
52. Goffart W., *Barbarian Tides: The Migration Age and the Later Roman Empire*. Philadelphia 2006.
53. Goubert P., *Les guerres sur la Dunabe a la fin du VI siècle d'apres Menandre le Protecteur et Theophylacte Simmocatta*, Actes du XII congres, t. III, Beograd 1964, 115-124.
54. Grafenauer B. M., *Nekaj vprašanj iz dobe naseljevanja južnih Slovanov*, Zgodovisinski Časopis, vol. IV. Ljubljana 1950.
55. Gračanin H., *The Western Roman embassy to the court of Attila in A. D. 449*. *Byzantinoslavica LXI*, (Prague: 2003).
56. Gračanin H., *Bitka kod Murse 351. i njezin odjek*. *Scrinia slavonica*, 3 (2003), 9-29.
57. Gračanin H., *Huni i Južna Panonija*, *Scrinia slavonica*, 5 (2005), 9-47.
58. Gračanin H., *Goti i Južna Panonija*, *Scrinia slavonica*, 6 (2006), 83-126.
59. Gračanin H., *Gepidi, Heruli, Langobardi i Južna Panonija*, *Scrinia slavonica*, 7 (2007), 7-67.
60. Gračanin H., *Slaveni u ranosrednjovjekovnoj Južnoj Panoniji*, *Scrinia slavonica*, 8 (2008).
61. Gračanin H., *Avari, Južna Panonija i pad Sirmija*. *Scrinia slavonica* 9 (2009), 7-56.
62. Gračanin H., *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju (od konca 4. do konca 11. stoljeća)*, Plejada, Zagreb 2011.
63. Gračanin H., Škrkulja J., *The Ostrogoths in Late Antique Southern Pannonia*, *Acta archaeologica Carpathica*, Vol. XLIX, (Kraków: 2014), 165-189.
64. Grant M., *From Rome to Byzantium: The Fifth Century AD*, London/New York 1988.
65. Grumel V., *L'Illyricum de la mort de Valentinien I à la mort de Stilicon*, *R E B* 9 (1951).
66. Haldon J. F., *Recruitment and Conscription in the Byzantine Army c. 550-950: A Study on the Origins of the Stratiotika Ktemata*, *Österreichischen Akademie der Wissenschaften*, Wien 1979.
67. Haldon J. F., *Byzantine Pretorians: An Administrative, Institutional and Social Survey of the Opsikion and the Tagmata, c.580-900*, *Poikila Byzantina* 3. Bonn 1984.
68. Halsall G., *Barbarian migrations and the Roman West 376-568*, Cambridge 2007.

69. Hauptman L., Les rapports de Byzantin avec les Slaves et Avars pendant la seconde moitié du VI – em siècle. *Byzantion* 4 1927-28.
70. Hayes J. W., *Late Roman Pottery*, BSR, London 1972.
71. Heather P., *The Crossing of the Danube and the Gothic Conversion*, *Greek, Roman and Byzantine Studies* 27 (1986).
72. Heather P., *Cassiodorus and the rise of the Amals: genealogy and the Goths under Hun domination*, *The Journal of Roman Studies*, v. 79 (1989), 103-128.
73. Heather P., *Goths and Romans (332-489)*, Oxford 1991.
74. Heather P., Matthews J., *The Goths in the Fourth Century*, Liverpool 1991.
75. Heather P., *Theoderic, king of the Goths*, *Early Medieval Europe*, vol. 4, 1995.
76. Heather P., *The Goths, The People of Europe*, eds. J. Campbelle-Barry Cunliffe, Oxford-Cambridge, MA 1996.
77. Heather P., *Visigoths: from the migration period to the seventh century* (Boydell: *Studies in history of Archaeoethnology*, 1999).
78. Hughs I., *Imperial brothers: Valentinian, Valens and the Disaster at Adrianopol*, Barnsley 2013.
79. Hunt D., *The Successors of Constantine*, *Cambridge Ancient History*, XIII, Cambridge 2001.
80. Hurbanič M., *A topographical note concerning the Avar siege of Constantinopol: The question of localization of St. Callinicus bridge. Les articles présentés à l'occasion du XIIe Congrès international des études byzantines* (Sofia, 22-27 août 2011).
81. Hurbanič M., *The Eastern Roman Empire and The Avar Khaganate in The Years 622–624 AD*. *Acta Ant. Hung.* 51, 2011, 315–328.
82. Hutton E., *Attila and the Huns*, London 1915.
83. Jones, A. H. M., *The Greek city from Alexander to Justinian*, Oxford 1940.
84. Jones, A. H. M., *The Later Roman Empire 284-602: A Social Economic and Administrative survey*, vol II, Oxford 1964.
85. Jones W. R., *The Image of the Barbarian in Medieval Europe*, *Comparative Studies in Society and History*, vol. 13, No. 14. Cambridge 1971, pp. 376-407.
86. Julien Ch. A., *Histoire de L'Afrique du Nord*, Paris 1951.
87. Kaegi W. E., *Heraclius: Emperor of Byzantium*. Cambridge 2003.
88. Kazhdan A. *The notion of Byzantine diplomacy*, *Byzantine Diplomacy* (Papers from the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990), ed. By J. Shepard and S. Franklin, *Variorum* 1992.

89. Kardaras G., Byzantine-Avar relations after 626 and the possible channels of Communication. *Archivum Euroasiae Medii Aevi*, ed. Th. T. Alssen and al. 18 (Wiesbaden: 2011)
90. Kos M. Š., Romulovo poslanstvo pri Atili (Ena zadnjih omomb Petovine v antični literature) *Zgodovinski Časopis*, Let. 48 št. 3, Ljubljana 1994, 285-295.
91. Koutrakou N., “Diplomacy and Espionage: Their Role in Byzantine Foreign Relations, 8–10th Centuries”. *Graeco-Arabica* 6 (1995) 125-144.
92. Laiou A. E., The Byzantine villages (5th-15th century). In: *Les Villages dans l’ empire Byzantine (IV-XV siècle)*, ed. J. Lefort, Paris 2005.
93. Laniado A., Some problems in the sources for the reign of the emperor Zeno, *Byzantine and Modern Greek Studies*, 15 (1991) 147-173.
94. Lemerle P., Invasion et migration dans les Balkans depuis la fin de l’ époque romaine jus`qu du VIII siecle, *Revue Historique*, CCXI (1954). 265-309.
95. Lippold A., Vzhodni Goti in rimski cesarji od 455 do 507, *Zgodovinski Časopis* 41/2, Ljubljana 1987.
96. Lot F., Les invasions Germaniques: la penetration mutuelle du monde barbare et du monde Romain, Paris 1935.
97. Lot F., La fin du monde antique et la debut du Moyen Age, Paris 1968.
98. Luttwak E. N., *The Grand strategy of Byzantine Empire*, Cambridge 2009.
99. Madgearu A., The End of The Lower Danubian Limes: A Violent or a Peaceful Process? *Studia Antiqua et Archaeologica*, XII, Iași, 2006, 151-168.
100. Martines J., The Vandals: Miths and Facts about Germanic tribe of the first half of the 1st millennium AD, In: *Archeological approaches to cultural identity*, ed. S. J. Shennan, Oxford 1989.
101. Maspero J., Φοιδεράτι et Στρατιῶται dans l’armée byzantine au VIe siècle. *BZ* 21 (1912). 97-110.
102. Merrills A., Miles R., *The Vandals*, Oxford 2010.
103. McCormick M., et al., Climate Change during and after the Roman Empire: Reconstructing the Past from Scientific and Historical Evidence, *Journal of Interdisciplinary History*, XLIII:2 (Autumn, 2012) 169-220.
104. Mirković M., Sirmium, its History of the I century A. D. to 582 A. D., *Sirmium I*, Arheološki institut SAN, Boeograd 1971, 5-91.

105. Miller D., Byzantine Treaties-Making, 500-1025, *Byzantinoslavica*, 32, 1971, 157-176.
106. Mitchell St., *A History of the Later Roman Empire AD 284-641*, Oxford 2015.
107. Miteva N., *The Goths and the Late Ancient Civilisation in the Balkan Peninsula*, *Etudes Historiques*, IX, Sofia 1972, 7-21.
108. Moatti C., Translation, migration and communication in the Roman Empire: three aspects of movement in History. *Classical Antiquity*, University of California Press, 2006, 25 (1), pp. 109-140.
109. Mrkobrad D., *Arheološki nalazi seoba naroda u Jugoslaviji*. SADJ – Muzej grada Beograda. Beograd 1980.
110. Nechaeva E., The „Ranaway” Avars and Late Antique Diplomacy in: *Romans, Barbarians and the Transformation of the Roman world*. Ed. R. W. Mathisen and D. Chanzer, (Farnham: Ashgate, 2011)
111. Norič, Dž. Dž., *Vizantija: rani vekovi*, prev. P., Urošević, Kragujevac 2009.
112. Obolensky D., *The Principles and Methods of Byzantine Diplomacy*, *Actes du XII congrés international d'études Byzantines*, Ohrid, 10-16. sep. 1961, t. 1, 45-61.
113. Obolensky D., *Bizantium and the Slavs*, New York 1994.
114. Odahl, Ch. M., *Constantine and the Christian Empire*, 2 ed. – London - New York: Routledge, 2010.
115. Ostrogorsky G., *Byzantium and the South Slavs*. *The Slavonic and East European Review*, Vol. 42, No. 98 (Dec., 1963), pp. 1-14.
116. Palamque J. R., *La prefecture du pretoire d'Illyricum au IV siecle*, *Byzantion* 21 (1951).
117. Panov M. B., *Reconstriciting 7th Century Macedonia: Some neglected aspects of the Miracles of St. Demetrius*. *Сп. Историја*, XLVII, бр. 1. Скопје 2012.
118. Plunket, I. L. *Europe in the Middle Ages*, Oxford 1926.
119. Pohl W., *The Vandals: Fragments of a Narrative*. *Vandals, Romans and Berbers: New perspectivs on Late Antique Nord Africa*, ed by A. H. Merrills. Vermont 2004.
120. Pohl, W. *The Empire and the integration of barbarians*. – In: *Pohl, W. Kingdoms of the Empire: the integration of Barbarians in Late Antiquity*, Brill, Leiden, 1997.

121. Popovič V., La descente des Koutrigours, des Slaves et des Avars vers la Mer Egee la temoignage de l'archeologie// Academie des inscriptions & Belles-Lettres. Paris, juillet-octobre 1978.
122. Rogošić R., Veliki Ilirik (284-395) i njegova konačna dioba (395-437) Zagreb 1962.
123. Ross C. M., Jewelry, Enamels and Art of Migration Period, Washington D.C, 1965.
124. Ridley R. T., The Fourth and Fifth Century Civil and Military Hierarchy in Zosimus. Byzantion XL 1970.
125. Sarantis A., War and Diplomacy in Pannonia and the Northwest Balkans during the Reign of Justinian: The Gepid Threat and Imperial Responses, DOP, (63) 2009.
126. Sarantis A., Justinianic Heruli: from allied barbarians to Roman provincials, in F. Curta ed. Neglected barbarians (Brepols, Turnhout, 2011, pp. 361-402.
127. Snee R., Gregory Nazianzen's Anastasia Church: Arianism, the Goths and Hagiography, DOP, 52, 1998.
128. Springer M., Novi odgovori in stara vprasanja o bitki pri Adrianopolu, Zgodovinski Časopis, 48/4 (1994).
129. Stein E., Studien zur Geschichte des byzantinischen Reiches, Stuttgart, 1919.
130. Stein E., Histoire du Bas-Empire, 1959.
131. Stickler T., The foederati – In: Ed. P. Erdkamp, A companion to the Roman army, Malden 2011.
132. Stojanov D., Les raisons des attaques <<Barbares>> sur les villes d'Illyricum Protobyzantin. Гласник 56, 1-2, (Скопје: 2012), 25-39.
133. Schmidt L., Die Ostgermanen, Munich 1941.
134. Shchukin M., Shuvalov P., The Alano-Gothic cavalry charge in the battle of Adrianopole. In: Geografia e viaggi nel mondo antico. Ancona, 2007, p.233-253.
135. Schwarcz A., The Settlement of the Vandals in North Africa, Vandals, Romans and Berbers, ed. A. H. Merrills, Cornwall 2004.
136. Schwarcz A., Cult and religion among the Tervingi and the Visigoths and their conversion to Christianity. In: The Visigoths from migration period to the seventh century, ed. Peter Heather. (San Marino: 1999).
137. Thompson E. A. G., A History of Attila and the Huns, Oxford 1948.

138. Thompson E. A. G., *The Visigoths from Fritigern to Euric*, *Historia* 12 (1963) 105-126.
125. Thompson E. A. G., *Visigoths in the time of Ulfilas*, Oxford 1966.
126. Thompson E. A., *Romans and Barbarians: The Decline of the Western Empire*.
127. Tomlin R., *The date of the Barbarian conspiracy*, *Britannia* 5 (1974).
128. Todd M., *Everyday Life of the Barbarians: Goths, Franks, Vandals*. London 1972.
129. Toynbee A., *Constantine Porphyrogenitus and his World*, London 1973.
130. Treadgold W., *Byzantium and Its Army: 284-1081*, Stanford 1995.
131. Turlej S., *Herulian settlements in Byzantium under emperors of Anastasius and Justinianus*. *Electrum* 20 (2013) 163-176.
132. Turnbull S., *The Walls of Constantinople AD 324-1453*, Oxford 2004.
133. Vasiliev A. A., *The Goths on the Crimea*. Cambridge 1936.
134. Vasiliev A. A., *History of the Byzantine Empire: 324-1354*, Vol. I, Medison-London 1952.
135. Vida T., *Neue Beiträge zur Forschung der frühchristlichen Funde der Awarenzeit*, In: N. Cambi, E. Marin (eds.), *Acta XIII congressus internationalis archaeologiae christianae, Split-Poreč (25.9.–1.10.1994)*, vol. II, *Studi di antichit  cristiana pubblicati a Cura del Pontificio istituto di archeologia Cristiana* 54 (=Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 87–89 Supl.), Città del Vaticano–Split, 1998. 529-540.
136. Vida T., *Conflict and Coexistence: The Local Population of the Carpatian Basin under Avar Rule (sixth to seventh century)*. In: *The Other Europe in The Middle Age: Avars, Bulgars, Khazars and Cumans*, vol. II. ed. F. Curta. Brill 2008
137. Vinski Z., *O kaznim bizantskim kopcama i o pitanju njihova odnosa s avarskim ukrasnim tvorevinama*, *Vjesnik arheoloskog muzeja u Zagrebu*, 3, s. VIII, 1974, 57-73.
138. Villari P., *The Barbarian invasion of Italy*, London 1913.
139. Whitby M., *The Emperor Maurice and his Historian*, Oxford 1988.
140. Wolfram H., *The Roman Empire and its Germanic Peoples*, trans. by Th. J. Dunlap, Berkelly-London, 1997.
141. Wolfram H., *History of the Goths*, translated into English by Th. J. Dunlap rev. Berkelly-London 1988.

142. Whittow M., *The making of Byzantium 600-1025*, Berkeley 1996.
143. Wiewiorowski J., *The Defence of The Long Walls of Thrace (ΜΑΚΡΑ ΤΕΙΧΗ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ) Under Justinian The Great (527–565 A.D.)* *Bulgaria Medievalis*, Volume 3, Sofia 2012.
144. Wroth W., *Catalogue of the coins of the Vandals, Ostrogoths and Lombards and of the Empire of Thessalonica, Nicaea and Trebizond in the British Museum*, London 1911.
145. Zaimova-Tăpkova V.-Vojnov M., *La politique de Byzance dans ses rapports avec les “Barbares”*, *Études Historiques* 2 (1965). 31-46.

СОДРЖИНА

ВОВЕД	1
ГЛАВА ПРВА:	
ИСТОЧНО-РИМСКАТА ИМПЕРИЈА ДО 70-ТЕ ГОДИНИ НА IV ВЕК	5
ГЛАВА ВТОРА:	
ГОЛЕМАТА ПРЕСЕЛБА НА НАРОДИТЕ	26
1. Просторни и хронолошки рамки	26
2. Причини и фактори	31
ГЛАВА ТРЕТА:	
ИСТОЧНО-РИМСКАТА ИМПЕРИЈА И ГОТИТЕ	35
1. Визиготи	35
2. Остроготи	57
3. Сојузништво (foedus)	79
4. Односите со Остроготското кралство. Италијанска реконквиста (535 - 555)	89
5. Религија: од паганство кон христијанство	98
ГЛАВА ЧЕТВРТА:	
ИСТОЧНО-РИМСКАТА ИМПЕРИЈА И ВАНДАЛИТЕ	113
1. Раселувањето на Вандалите и нивната инвазија на Африка (429-435) ..	113
2. Населување на Вандалите во Африка (435-442)	118
3. Војна со Вандалите (461-468) и “вечниот мир” од 474 година	123
4. Падот на Вандалското кралство (533-534)	128
5. Религиозното прашање	134
ГЛАВА ПЕТТА:	
ИСТОЧНО-РИМСКАТА ИМПЕРИЈА И ХУНИТЕ	138
1. Хунскиот сојуз до 435 година	138
2. Хунската инвазија на Балканот (441-448) и смртта на Атила	149
3. Хуните по смртта на Атила	160
4. Дипломатија	164

ГЛАВА ШЕСТА:	
ИСТОЧНО-РИМСКАТА ИМПЕРИЈА И ВАРВАРИТЕ ПО РАСПАЃАЊЕТО НА ХУНСКИОТ СОЈУЗ ВО ПАНОНИЈА И НА ДОЛЕН ДУНАВ ДО КРАЈОТ НА VI ВЕК	172
1. Гепиди, Херули, Лангобарди, Сармати, Скири и Руги	172
2. Кутригури, Утигури	180
ГЛАВА СЕДМА:	
ИСТОЧНО-РИМСКАТА ИМПЕРИЈА И АВАРИТЕ	189
1. Првите контакти со Аварите и нивното стационарање во Панонија	189
2. Аварските и словенските навлегувања во внатрешноста на Балканот	195
3. Опсадата на Константинопол (626 г.) Паѓање на аварската моќ	216
4. Дипломатија	225
ГЛАВА ОСМА:	
ВАРВАРИТЕ ВО ИСТОЧНОРОМЕЈСКОТО ОПШТЕСТВО:	
ИНТЕГРАЦИЈА И ИНТЕРАКЦИЈА	229
1. Интеграција	229
2. Интеракција	239
ГЛАВА ДЕВЕТА:	
ВЛИЈАНИЕТО НА ГОЛЕМАТА ПРЕСЕЛБА НА НАРОДИТЕ	
ВРЗ ИСТОЧНО-РИМСКАТА ИМПЕРИЈА: ПОСЛЕДИЦИ И	
ПРЕОБРАЗБА.....	250
ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА	272
КОРИСТЕНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА	280